Dunaharaszti Múzeumi Füzetek

Dr. Czinege Erik - Dr. Helméczy Mátyás
Makay László - Dr. Sziráki György - Tóth Sándor

Dunaharaszti története I.

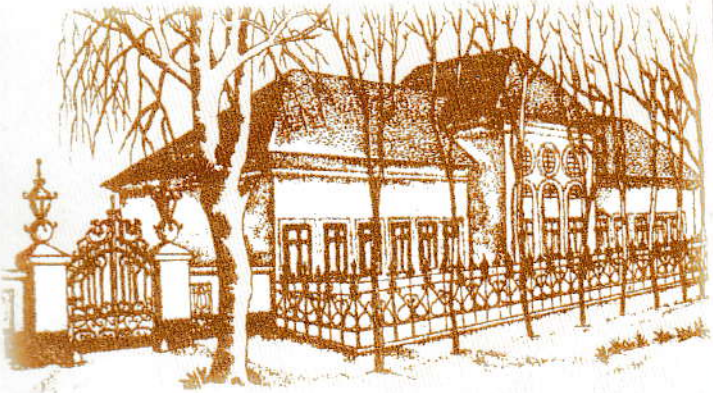

Dunaharaszti Múzeumi Füzetek I

dr. Czinege Erik - dr. Helméczy Mátyás
Makay László - dr. Sziráki György - Tóth Sándor

Dunaharaszti története I.

A kezdetektől a nagyközséggé szerveződésig

ÉRKEZETT
2020 MÁJ. 15.

Sorozatszerkesztő: Dr. Helméczy Mátyás
Kiadja a Dunaharaszti Helytörténeti Emléktár

Dunaharaszti 2000

Tartalmi áttekintés szerzők és témakörök szerint

Könyvtári Osztály
89711

Dunaharaszti természeti viszonyai

Makay László
Haraszti felszíndomborzata, éghajlata, vízrajza

Dr. Czinege Erik
Dunaharaszti és környékének földtani viszonyai

Dr. Sziráki György
Dunaharaszti élővilága

Haraszti története a kezdetektől a nagyközséggé szerveződésig

Dr. Helméczy Mátyás
Dunaharaszti és környéke a honfoglalást megelőző időszakban
Dunaharaszti története a honfoglalástól a török megszállásig

Tóth Sándor
Haraszti a török korban

Dr. Helméczy Mátyás
A török uralom után, Dunaharaszti 1700-1800 közt.
A 19. századi Haraszti a századfordulótól a nagyközséggé alakulásig

Az olvasóhoz

Szeretettel köszöntünk mindenkit, aki a - Múzeumi Füzetek - ezen, Dunaharaszti várossá válásának tiszteletére elkészült és a milleneumi évben megjelent kötetét kézbe veszi.

Ezen kötettel, monográfiával, amely egy nagyobb Dunaharasztit sokoldalúan bemutató történeti sorozat része - azt szeretnénk elősegíteni, hogy városi rangot kapott településünket mind lakói, mind a sorsa iránt érdeklődők megismerjék, megszeressék és megbecsüljék. Hogy a frissen szerzett városi rang mellé, a városszerető és városvédő patriotizmus is minél gyorsabban kialakuljon.

A most kézbe vett könyv kettős. Első bevezető részében három szakavatott szerző Dunaharaszti természeti viszonyait mutatja be, második része pedig, Haraszti története a kezdetektől a nagyközséggé alakulásig, 1872-ig.

A könyv ezen történeti részében olvasóink megismerkedhetnek majd, Haraszti és környéke régészeti leleteivel. Településünk Árpád-, Anjou- és Hunyadiak kori történetével. A török pusztítással és ezt követő újjátelepüléssel. Az ide érkezett német telepesek származásával, valamint Haraszti lakóinak 18-19. századi életével, s ezen időszak egyháztörténetével.

Mindez két további történész szerző forrásmunkáinak eredménye, akik ugyanúgy, mint a természetföldrajzi rész írói, Dunaharaszti szeretetétől vezérelve, magas szintű tudományossággal végezték lokálpatrióta munkájukat, amelyért városunk és lakossága nevében mind az öt szerzőnek külön-külön is köszönetet mondok.

Dunaharaszti, 2000. augusztus

Luttenberger Gusztáv
polgármester

Makay László

Haraszti felszíndomborzata, éghajlata, vízrajza

A Gödöllő-Monori-dombság Ny-DNy-i részéhez csatlakozik a Duna-Tisza közi hátság alacsonyabb térszíne. A fővárostól délre kezdődő táj átlagos tengerszint feletti magassága Pest megyében átlagosan 130-140 m tszf.
E táj arculatát a hegyek közül kilépő Duna formálta. A változó medrű Ős-Duna hordalékkúpjai, homokkal borított kavicsmezői enyhén hullámzó, alföldi tájat képeztek. A Duna felszín alatti vízmezői a mélyben nyomon követhetőek. A hordalékkúpot a folyó legyező alakban építette fel, s így az dél felé haladva fokozatosan kiszélesedik.

Pest megye leginkább alföldi jellegű tája a Duna menti síkság, amely a Szentendrei-sziget északi csúcsától a Csepel-sziget déli részéig tart. Síkvidéki jellege ellenére a terület elég változatos. A Duna felszínalakító munkáját jelzik az elhagyott folyómedrek, morotvák, hordalékkúp-maradványok.
Budapest környékének Duna-balparti sík része a magyar Nagyalföld medencéjének ÉNy-i sarka. Nagyobbrészt síkság, egy része alacsony dombvidék. Valódi síkságnak a Sződ-Fót-Cinkota-Maglód-Gyömrő-Monor-Pilis község-gek vonalától Ny-ra, illetve DNy-ra levő területeket tekintjük.
A Duna-balparti síkságnak tisztán alföldi jellegű része a Duna medrétől Kelet felé a Budapest-Lajosmizse vasútvonalig terjed. Ezt a részt 100-110 m tszf. magasság jellemzi, s a tengely - különösen Ny-i részében - sok helyen vizenyős, mocsaras mélyföld, kiterjedt pocsolyákkal, tavakkal.
A Duna-Tisza közi vízválasztó a pesti lapály D-i részén Lacháza-Alsónémedi-Vecsés és Maglód irányában DNy-ÉK felé húzódó, alig észrevehető hullámvonal, melynek legjellegzetesebb része a Maglód és Pécel közötti dombság.

Éghajlat

Az évi középhőmérséklet meghaladja a 10 °C-ot.
A januári középhőmérséklet -1, -1,5 °C.
Az első fagyos nap a Duna közelsége miatt csak novemberre várható. A fagymentes időszak hossza több mint 200 nap. A napsütéses órák száma eléri az

évi 2100 órát. Ez a növények vegetációs viszonyai számára rendkívül kedvező.

A község éghajlata az Alföldével egyezik. A nyár forró, a tél hideg. A kifejezetten kontinentális jelleget némileg mérsékli a Duna, valamint - különösen télen, illetve fagyos időben - Budapest közelsége.

Talajaink a "meleg" hőgazdálkodási típushoz tartoznak, melyek általában gyorsan melegednek és gyorsan hűlnek, azaz hőgazdálkodásuk (hőingadozásuk) szélsőséges.

A Duna közelségének hatása elsősorban a szigeten hat, ahol az erős harmatképződés egyrészt az aszály hatását csökkenti, másrészt a tavaszi fagyok gyakoriságát. Buda-pest közelsége az É-i, ÉNy-i hideg szelek előtt áll akadályként. A főváros közelségének "mérséklő" hatása a település viszonylagos szárazsága, hiszen É-ÉNy-i irányból viszonylag ritkán érkeznek esőfelhők. Csapadékot Dunaharaszti leg-inkább Ny-DNy-i irányból kap.

A terület az ország "ködszegény" területeihez tartozik. Ennek oka feltehetően a futóhomok felszín hatása.

A homok a csapadékot gyorsan befogadja és a mélybe vezeti. Ennek nagy része azonban gyorsan elpárolog, így a talaj száradékony.

A vizenyősebb területeken foltszerűen "hideg" talajok is előfordulnak, ezek a talajok kitűnő párologtatók, ezért a felettük elhelyezkedő levegő páratartalma magasabb a környezeténél.

A nedves talaj felett a talajmenti fagy gyakorisága kisebb. A csapadék éves mennyisége 5000-6000 mm, főleg eső formájában hullik le. Az uralkodó szélirány ÉNy-i. A terület a mérsékelten száraz, csak a tenyészidőszakban elégtelen nedvességű típushoz tartozik.

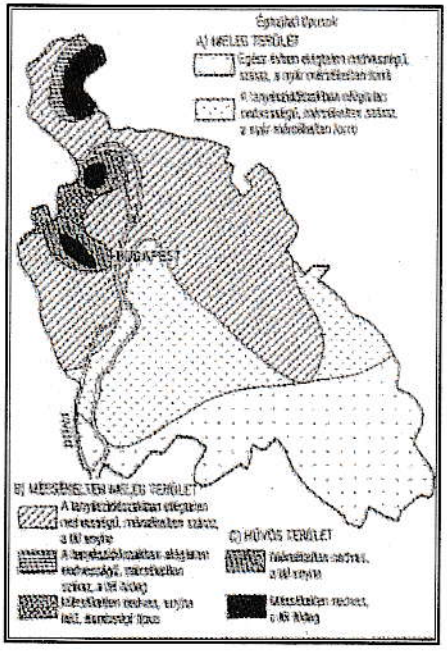

Éghajlati típusok Pest megyében

Vízrajz

A Duna-balparti síkság vizei részben a Duna, részben a Tisza vízrendszeréhez tartoznak, illetve lefolyástalanok.
A Duna-Tisza közötti vízválasztó a pesti lapály D-i részén Lacháza, Alsónémedi, Vecsés és Maglód irányában DNy-ÉK felé húzódó, alig észrevehető hullámvonal, melynek legjellegzetesebb része a Maglód és Pécel közötti dombság.
A Duna kialakulása a geológiai harmadkorban, a levantei időben kezdődött, mikor a Kisalföld felől jövő vizek a Szentendre-Visegrádi hegység és a Börzsöny között utat találtak. A pleisztocén végére alakult ki a mai meder.
A Duna vízjárása, ismétlődő áradásai sok gondot okoztak a partok közelében megtelepült embereknek. Számos település változtatta meg helyét egy-egy pusztító árvíz után a történelem során.
A Dunát még a múlt század második felében a Pest megyei szakaszon is szabályozták, természetes állapota erősen megváltozott. A káros mederfejlődés megakadályozására ekkor zárták el például a Soroksári-Duna-ágat is.
1928-ban Kvassay Jenő vízépítő mérnök tervei alapján a Ráckevei (Soroksári)-Duna-ágon zsilipek épültek Csepelen és a Duna-ág torkolatvidékén, Tasson. Ezáltal ezen a sűrűn lakott területen megszűnt az árvízveszély, állandósult a vízmagasság. A 47 km hosszú, 3-10 km széles Csepel-sziget mellett egy lassan folydogáló, tószerű víziparadicsom jött létre. Erről a ma oly szelíden folydogáló Soroksári-Duna-ágról már nem jut eszünkbe, hogy valamikor mennyi gondot okozott. 3000 holdas "halgazdasággá" alakult.
"A Soroksári-Duna-ág az öreg Duna szülöttje. Budapest D-i részén hagyja el a szerető hűtlenül a szerető öreget, hogy 58 km csavargás után és megbocsátást találva, hűs hullámainak simogatásával ismét a keblére simuljon." (Ráckevei járási füzetek: A Soroksári-Duna-ág. Horváth László 1968.)
A HÉV-állomás közelében található a holt-ág, melyen még csónakkal sem lehet végighajózni, mert az állomástól kb. 150 m-re feltöltötték. Innen a folyásirányban haladva kb. 3 km-re találjuk a Duna-Tisza-csatornát. Ez a Duna és a Tisza víziútrendszerének összekötésére tervezett csatorna, melynek segítségével a hajózás számára 700 km-es kerülőút lenne lerövidíthető. A terv először a 18. Század első felében merült fel, azóta számos tervváltozat készült.

A tervek szerint Dunaharasztinál ágazna ki a Dunából, DK-i irányban haladna keresztül a Duna-Tisza-közén és zsilipeken keresztül Csongrádnál érné el a Tiszát. Csak a Dunaharaszti és Dabas közötti első szakasz épült meg (1947-től), ennek hossza 39 km.
Az utóbbi évtizedek aszályos időszaka miatt a Duna-Tisza közti vízpótlás fontos kérdéssé vált, s ezért ismét szerepet kaphat a hajóút programja.

Soroksár és Dunaharaszti között jelentős forráscsoport található, mely a Duna-ág oldalán fakad, kb. 2,5 km-en át. A fekü itt pannon agyag, melyet a vizet jól áteresztő homok és teraszkavics borít. összesen közel 100 forrást számoltak össze átlagosan 01 l/perc vízhozammal, tehát kb. 1000 l víz buzog fel egy perc alatt.
Ezek a vizek a kavicsos homokban megtett út során eléggé megtisztulnak ahhoz, hogy jó ivóvízül szolgáljanak.
A környék ipari üzemei az elmúlt évtizedek során jelentősen szennyezték a R-S-D-t. A legjelentősebb szennyezők a Csepel Autógyár, a Vörös Csillag Traktorgyár és a Csepeli Papírgyár voltak.
A pesterzsébeti szennyvíztisztító megépülése csökkentette ugyan a szennyezést, de napjainkra kapacitása már nem megfelelő.

Dunaharaszti határában Alsónémedi felé több mesterséges tó található. Ezek bányatavak, a Duna hordalékkúpján működő sóder- és homokbányák tartozékai. Közülük néhány komoly szabadidőközponttá vált.

A Soroksári-Duna-ág rendezése és a Duna-Tisza-csatorna építése

Az 1838-as árvíz után a nádor utasítására az Országos Építési Főigazgatóság foglalkozott a főváros ármentesítésének kérdésével. 1847-ben a nádor - István főherceg - a Közlekedési Bizottmány elnökét, gróf Széchenyi Istvánt bízta meg a Pest-Budai Dunaszakasz szabályozási kérdéseinek megoldásával. A terveket Paleocapa 1842-ben adott véleményének figyelembevételével átdolgozták, s az országgyűlés 2 millió forint hitelt biztosított a munkák végrehajtására. A szabadságharc azonban lehetetlenné tette a szabályozás elvégzését. A kiegyezés után új terveket dolgoztak ki, ezek egyik fő célja a jégtorlaszok kialakulásának megakadályozása a Soroksári-Duna-ág töltéssel való lezárása és a Duna-ágat tápláló zsilip építése által.
A Soroksári-Duna-ágban - elzárása előtt - 120 hajómalom volt. A Gubacsi elzárás felett mintegy 3,5 km-es és az elzárás alatt 18 km-es szakasz teljesen eliszaposodott. A közlekedést legfeljebb csónakon lehetett fenntartani. Ezért az 1904. évi XIV. tc. keretében az országgyűlés 5 millió forintot bocsátott a kormány rendelkezésére. Ebből kívánták hajózhatóvá tenni a Soroksári-

Duna-ágat. (Felső és alsó végén zsilippel kell lezárni, hogy a vízszint ebben az ágban lehetőleg állandóvá váljon.)

A kor egyetlen nagy vízi létesítménye a Budapesti Kereskedelmi és Ipari Kikötő. Az 1912-ben megkezdett terveket 1919-ben befejezték. A kikötő a maga nemében (a Soroksári-Duna-ág rendezésével együtt) a magyar vízépítés egyik legjelentősebb alkotása. "Keretterve" a Duna-Tisza-csatorna megépülése után várható belforgalom és a nemzetközi forgalom növekedésének figyelembevételével készült. A szabályozás fontos része volt a meder elégtelen mélységű részeinek kotrása. Több helyen sziklarobbantást is végeztek. 1924-ben megépült a Gubacsi-híd és a Gubacsi-zsilipet lebontották.

1928-ban megépült a Tassi-zsilip a Soroksári-Duna-ág alsó végénél, mely állandóan árvízszintig duzzasztja a Duna-ág vizét, ezért megépültek a töltések mögötti csatornák a szivárgó víz elvezetésére.

1930-ban megépült a dömsödi szivattyútelep 22 LE-s motorral. A telepet 1934-ben villamosították.

A Soroksári-Duna-ág rendezése során elkészült a 30 m^3/s vízhozamú Kvassay-zsilip.

A vízi szállítás jelentősége megnőtt kereskedelmi forgalmunkban. A vízi utak teljesítménye a háború előtti 17%-os részesedésről 30 %-ra emelkedett (tonnakilométerben számítva). A Duna nemzetközi jelentőségű hajóúttá vált, ám kellő hasznosítása a belforgalom számára a Tisza-víziutrendszerrel való összeköttetés hiánya miatt nem volt biztosítható. A víziútfejlesztés kulcskérdése volt a Duna-Tisza-csatorna megépítése. Ennek ma is meglevő szakasza Duna-haraszti és Taksony között húzódik.

A csatorna nagymértékben növelte volna víziútjaink hasznosíthatóságát. Egy csupán 105 km-es szakasszal összekötötte volna két részből álló víziútrendszerünket.

A 30-as évek elején egy nagy öntözési program ment végbe, melynek célja az volt, hogy az Alföldet öntözéses mezőgazdasággá alakítsák át. Ennek egy része elkészült (a tiszafüredi öntözőrendszer, a kenderesi Horthy-birtok öntözőrendszere).

Ekkor tértek vissza arra, hogy a Duna-Tisza közi homokhátságon a kertészeti kultúra megalapozására valamiféle vízpótlást kell biztosítani. A geodéziai okok ismertek. A hátság magasabban van, mint a Duna- és Tisza-ártér. Időszakos holt tavak vannak rajta, vizet kell oda felvinni, ez azonban drága.

Hogyan lehetne a vízellátást megoldani?

Az elképzelés az volt, hogy valahol Pest felső részén induljon ki egy tápcsatorna, mely végigmegy ennek a homokhátságnak a Duna felé eső részén. Ezt kapcsolták volna össze azzal az elképzeléssel, hogy elkészülne egy Dunát a Tiszával összekötő csatorna. A koncepció az volt, hogy a hajózó csatorna vagy Pest alatt vagy Pest felett elindul, Dabasnál kettéágazik, s az úgynevezett

hajózó csatorna Szolnoknál éri el a Tiszát. A csatorna másik ága Csongrád térségében érné el a Tiszát. (Lásd a mellékleten.)
Az első elképzelés az volt, hogy a Rákos-patak torkolata fölött, Újpest térségében lenne a kiindulópont. Ezt később - mert drágább volt - elvetették. Induljon tehát a Soroksári-Duna-ágból. A Soroksári-Duna-ág ekkor már rendezett volt. Megvolt a Kvassay-zsilip. A régi Tassi-zsilip - ami az 56-os árvíznél bedőlt - szintén megvolt, tehát ez egy szabályozott mederszakasz volt. Majdnem állóvizű, szabályozott vízállású mederszakasz. Induljon ki ebből ez a hajózó csatorna! És a hajózó csatornából a kiindulási pont (tehát a Soroksári-Dunából való kiindulási pont) olyan, durván 30 km-es szelvényében indulna felfelé a homokhátságra ez a nagy tápcsatorna, melynek neve: Dunavölgyi-főcsatorna, és szabályozottan el tudja látni vízzel a homokhátság területét.
A munkálatok a Rákosi-időszakban kidolgozott tervek alapján elindultak. Az első lépcső az a 30 km-es szakasz volt, ami az osztóműig tartott volna. Addig az osztóműig, ahol a Dunavölgyi-főcsatorna elindul lefelé. Félszelvényben emelték ki, tehát ami ma megmaradt a csatornából itt, Dunaharaszti és Taksony között, az a terv szerinti mederméret fele. Klasszikus, akkor ismert építkezés. A látvány meglegyen, ám a kivitelezés elmaradhat. Ezt könnyű nyomon követni. Volt ekkor egy közúti híd az 51-es úton, amit a 70-es években építettek újjá. Ez a híd, ami Dunaharaszti és Taksony között van.
Alacsonyabb szinten volt a híd, nem volt megfelelő hajózó űrszelvénye. Az építkezés közben készült. Az volt a terv, hogy később a hajózási belméretnek megfelelő híd is elkészül. A 70-es évekre azonban statikailag tönkrement, át kellett építeni. Megépítették azt az új, vasbeton hidat, amit most látni lehet, de az űrmérete az eredeti terv szerint készült. Tehát akkor építették meg, amikor tudták, hogy hajózás nem lesz, hiszen nincsen meg a csatorna. Különleges magyar jellegzetesség. A csatornába úgynevezett hajókitérőket építettek volna, úgy 30 km-enként.
Elkészült az első szakasz az osztóműig és az osztóműtől lefelé a Dunavölgyi-főcsatorna, az úgynevezett "átok-csatorna", amit már a múlt században is megástak. Most kicsit felbővítették, átépítették a zsilipeket, a csatorna végigmegy lefelé a homokhátságon, és Baja fölött, az úgynevezett Vajas-torkolatnál torkollik vissza a Dunába. Ez látja el a homokhátság zöldségkultúráját, azzal a Duna-vízzel, amit itt, Dunaharaszti alatt kiemelnek.
A Dunaharasztin levő vasúti hídban van az első műtárgya. A vasút keresztezi ezt a főcsatornát, és ott van egy úgynevezett "tűs" gát. Egy duzzasztómű, amivel átszabályozták volna a vizet mindaddig, amíg a hajózó forgalom el nem indul, mert a hajózó forgalom a "tűs" gátakat nem bírja el. Elkészült a 30 km-es szakasz, ami semmi más célt nem szolgált, mint hogy időnként vizet vigyen a Dunavölgyi rendszerbe. Tehát tápcsatorna-feladatokat lát el. Ebből a szakaszból közvetlen vízkivételek voltak korábban is. Termelőszövetkezetek

vízerőmű
torkolati mű

öntöztek. A vízkivétel módja az volt, hogy szivattyúállásokat telepítettek a vízpartra, illetve szárnyas-vezetékekkel távolabbi területeket is öntözni tudtak.

Amikor a TSZ-ek összeomlottak, velük együtt összeomlott ez az öntözési kultúra. Tehát a Duna-Tisza-csatorna eme elkészült szakaszát ma már öntözésre sem használjuk.
Hogyan épült ez a csatornaszakasz?
Kézi munkával épült. Kordélyos és kubikos kézi munkával termelték ki a földet és vágták át a "rézsü tükröt". Maga a csatorna egyetlen trapézszelvényű létesítmény lett volna. A kitermelt földet pedig kétoldalt vagy depóniákba rakták, vagy egyszerűen elterítették.
Tehát nem épült árvízvédelmi töltés a két parton. Miért nem? A kérdés jogos, ugyanis honnan veszi a vizet? Egyszerűen kiágazik a Soroksári-Duna medréből. Ha a Kvassay-zsilip árvíz alkalmával átszakad vagy a Tassi-zsilip szakad át, akkor a főmeder árvize akadálytalanul végigvonul a Soroksári-Dunán. Ez nem érinti a magasabban fekvő területeket (pl. Dunaharaszti). A mélyebben fekvő területeken azonban végigrohan a víz.
Kik építették a csatornát?
Az építők csongrádi, viharsaroki kubikosok voltak. Az 50-es évek végéig élt ez a magyar munkásréteg, az úgynevezett "csongrádi kubikosok". Ez a vízügyi területen egy fogalom. A múlt század második felében termelődtek ki a parasztságból, a viharsaroki parasztságból. Tökéletes szintre fejlesztették a kézi földmunkát. Brigádokba álltak össze. Maguk közül választották ki a brigádvezetőt. Tökéletes pontosságú munkát voltak képesek végezni, az egyéni teljesítményük nagyon magas volt (kb. 6 m^3/nap). Ez minőségi földmunkát jelentett.
Amikor elindultak ezek a folyószabályozások, ármentesítési munkák, akkor termelődött ki ez a réteg a nincstelen parasztságból. A generációk egymásnak adták át a szakmát és a munkaeszközöket. A századfordulóra egy külön szakma lett a kubikos, a földmunkás és azon belül a "viharsarki, csongrádi, hódmezővásárhelyi, orosházi kubikos". A mérnöktársadalom tudta ezt, és kereste őket. Amikor elindult egy nagyberuházás, akkor a kivitelezőmérnök leutazott, toborzott, és ők leszerződtek.
A Duna-Tisza-csatornát ők építették. Itt nem rabok dolgoztak. Volt néhány nagyberuházás, ahol politikai foglyokat és köztörvényeseket vezényeltek ki (pl. Tiszalöki vízlépcső).
Az 50-es években szinte minden nagyberuházás ÁVO-s felügyelet alá tartozott. Függetlenül attól, hogy ezek profi földmunkások voltak, az építkezés ugyanúgy zajlott, mint máshol. Erre utal Dunaharasztiban az idős emberek által emlegetett "tiszti házak" elnevezés.

Dunaharaszti táj- és természetvédelmi területei

A település három természetvédelmi területtel rendelkezik, melyek várhatóan a 2000. évben országos jelentőségű természetvédelmi területi minősítést kapnak.

Ráckevei Soroksári-Duna (RSD) hókonyai

Az RSD főágától történt lefűződés folyamán kialakult hókonyok, láprétek természetes növényzetükkel - közöttük néhány kiemelten védett növénnyel, mint pl. a mocsári kosbor - az itt költő, átvonuló madárfajokkal a Duna-ág egyik legértékesebb részei. Az itt élő növényi vegetáció jelentősége megmutatkozik a Duna-ág vizének természetes szűrésében is, hiszen a hókonyok vízállása a főág vízszintjének függvénye.

Turjánvidék

A Dunaharaszti keleti határában található Turjánvidék az alsónémedi turjános folytatása. Ez a terület láprét, ahol szintén természetes, ritka fajokból álló növényi vegetáció alakult ki. A terület állatvilága, különösen a ritka madárfajok, fontos védendő értéket képviselnek.

Kálvária-domb

A Dunaharaszti déli határán található Kálvária-domb természeti jelentősége szintén az ott kialakult természetes növényi csoportosulások védelmén alapul.

Irodalom

Budapest és a megyék földrajza (Tankönyvkiadó, Bp. 1984.)
Budapest természeti földrajza (Bp. 1959. Szerkesztő: Péchy Márton)
Dr. Goda László: Magyarország vízvidékeinek hidrológiai viszonyai (Bp. 1965.)
Dr. Lovász-Dr. Majoros: Magyarország természeti földrajza (JPTE Pécs 1994.)
Dr. Thirring Gusztáv-Barcza Imre: Budapest Duna-balparti környéke (Bp. 1923.)
Galgóczy Károly: Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye monográfiája (I. 1876., II. 1877.)
Ihring Dénes: A magyar vízgazdálkodás története (Bp. 1995.)
Kvassay Jenő: A Duna-Tisza csatorna
Országos Vízügyi Hivatal: Vízgazdálkodási Keretterv (Bp. 1984.)
Ráckevei járási füzetek: A Soroksári-Duna-ág (Horváth László 1968.)
Reitter Ferenc: Pesti hajózási csatorna a Csepel-sziget és a Soroksári-Duna-ág balpartján (Pest 1856.)
Színes melléklet: Vízgazdálkodási keretterv

Czinege Erik

Dunaharaszti és környéke földtani és talajtani viszonyai

Dunaharaszti és környéke a Pesti hordalékkúp Síkság és az Alföldi Dunavölgy határán helyezkedik el. A tájra jellemzők a megművelt területek mellett előforduló, a futóhomok megkötésére telepített akácerdők, kisebb mocsaras, vizenyős, magas vízállású területek, valamint a művelt, illetve a felhagyott kavics- és homokbányák gödrei.

A térség földtani viszonyait elsőként Szabó ismertette az 1850-es években írott munkáiban (Szabó, 1858; 1860). Treitz (1903) "A Duna-Tisza közének agrogeológiai leírása" című munkájában szintén részletesen foglalkozott Budapest és környéke földtani viszonyaival. Sümeghy (1945), Erdélyi (1955), Vadász (1960), Pécsi (1959), valamint Rónai (1985) munkáiban ugyancsak részletes leírást találhatunk a térség természetföldrajzi viszonyairól.

Dunaharaszti és környéke természetföldrajzi megismerésére vállalkozó kedves olvasókat a következőkben egy képzeletbeli időutazásra invitálom, amely során az utóbbi 200 millió év legfontosabb földtani történéseivel ismerkedhetnek meg.

200 millió évvel ezelőtt, a földtörténeti középkorban (Mezozoikum) a maitól teljesen eltérő képet mutatott hazánk, így természetesen Dunaharaszti térsége is. A felszínt az úgynevezett Tethys-tenger északi nyúlványa borította, melyből az Alföld egykori őshegységeinek csúcsai emelkedtek ki. A tenger egyhangúságát fent említett szigetek mellett korallzátonyokból álló kicsiny szigetcsoportok enyhítették. A környék leginkább a mai indonéziai szigetvilághoz volt hasonlatos. A földtörténeti középkor kréta időszakában megváltozott a térség természetföldrajzi képe, ugyanis a tengerből fokozatosan kiemelkedett a Budai-hegység, ami a következő, körülbelül 170 millió évben állandó harcot vívott a hol terjeszkedő, hol visszahúzódó tengerrel.

A földtörténeti újharmadkorban (kainozoikum), 25 millió évvel ezelőtt, elkezdődött egy lassú, de megállíthatatlan folyamat, a szárazföld terjeszkedése. Ebben az időszakban az úgynevezett tortonai tenger, majd később a szarmata beltenger borította a térséget. A még nagy kiterjedésű, de zárt tengeri medence a világtengerekkel már nem függött össze, sótartalma is egyre csökkent. A Pannon időszakban, mintegy 10 millió évvel ezelőtt, tovább folytatódott a tengervíz kiédesedése, és a területet borító, úgynevezett pan-

non beltenger egyre sekélyesedett, majd fokozatosan folyókkal összekötött tórendszerré alakult. Dunaharasztiról és környékéről - talán sokak bánatára - végleg visszahúzódott a tenger.

A harmadkor végén történt a terület fejlődését jelentősen meghatározó esemény, a Visegrádi szorosból kilépve megjelent ugyanis a Duna, ami azonban nem nagyon hasonlított az általunk jól ismert és szeretett folyóra. A Duna őse körülbelül Vác környékén ágakra bomlott, és mire Dunaharaszti környékére ért, vizének nagy része már a tómaradványok és mocsarak között bolyongott. A harmadkor végén, a negyedkor elején az addigi meleg éghajlat fokozatosan rosszabbodott, hűvösebb, majd hidegebb lett. Beköszöntött a csaknem egymillió évig tartó jégkorszak. Észak-Európát teljesen, Közép-Európának pedig az É-i részét több száz méter vastag jégpáncél borította. A jégkorszak folyamán az éghajlat nem volt egységes, hol melegebb, hol hidegebb időszakok váltakoztak. Hazánk éghajlata az eljegesedett területek szomszédságában, a jégtakaró közvetlen közelében elterülő, úgynevezett periglaciális területek éghajlatához hasonlított. Alacsony évi középhőmérséklet és kevés csapadék jellemezte, így a területének legnagyobb részét füves puszták borították.

Az ebben az időben uralkodó keleti szelek portömegeket szállítottak a pusztákra. A lehulló por évtízezreken át egyre vastagabb rétegekben halmozódott fel. A felhalmozódott portömegből a hideg, száraz éghajlat hatására rétegzetlen, fakósárga, porózus, szénsavas mészben gazdag kőzet, a lösz képződött. A löszökben végzett kormeghatározás alapján tudjuk, hogy a hulló por ezerévenként 20-100 cm vastagságú rétegeket hozott létre. A jégkorszakot megszakító nedvesebb jég-korközötti (interglaciális) időszakokban a lösz képződése szünetelt. A füves puszták helyét időlegesen erdők váltották fel, és ezeken a területeken elkezdődött a talajképződés, majd az éghajlat változásával a hideg, száraz periódusokban újra a löszképződés vált uralkodóvá. Az így kialakult, változó vastagságú lösztakaró hazánkban nagy területeket borít. Az egyik legnagyobb és legismertebb hazai löszfal Pakson található, amelynek feltárása jelentősen hozzájárult a jégkorszakban lezajló földtani, éghajlati változások megismeréséhez.

A sajátos éghajlat a Duna vízjárására is nagy hatással volt, és jelentősen befolyásolta felszínalkotó tevékenységét is. Az eljegesedés idején a Duna vize erősen megcsappant, az elszállításra váró törmelék viszont nagymértékben megszaporodott. A folyó vízgyűjtőjén ugyanis a fagyás és a felengedés következtében a kőzetek megrepedeztek, állékonyságuk csökkent. A repedésekbe belefagyott víz térfogatnövekedése miatt a hasadékok folyamatosan tágultak, a kőzetek széttöredeztek. Ez a durva törmelék a Duna kavicsanyagát jelentősen megnövelte. A szeszélyes vízjárású és kevés vizű Duna az Alföldre érve az esésviszonyok hirtelen csökkenése miatt nem tudott megbirkózni a hatal-

mas mennyiségű hordalékkal, így ennek nagy részét lerakta. A Duna-Tisza közén kialakult hordalékkúp e folyamat eredményeként jött létre. A hordalékkúp enyhén domború felszínén a Dunának nem volt állandó medre. A sok törmelékanyag között számtalan ágakra szakadt folyó ide-oda kalandozott. A következő fotón a Ráckevei Duna-ág látható, melyhez hasonlóan kell elképzelnünk a hordalékkúpon kanyargó Ősdunát, illetve mellékágait.

A Ráckevei Duna-ág (Czinege, 1997)

Dunaharaszti környékén tehát több mederben folyt a Duna. A legjelentősebb bevágódás Szelényi teleptől kiindulva a mai Hűvöskúti legelő, Magasföldek irányában DK felé, illetve a település déli részén, a Mélyföld Felső-Úrbéri kavicsos irányában történt. A Dunának ezen ágai több kisebb-nagyobb szigetet közrefogtak. Az eljegesedések közötti időszakokban megváltozott a helyzet. Az enyhébb és csapadékos éghajlat miatt megnövekedett a Duna vízmennyisége és vízjárása is rendezettebbé vált. Lecsökkent a fagy okozta elaprózódás, kevesebb lett a Dunában szállított durva üledék.

A nagyobb vízbőségű folyónak ebben az időszakban már nemcsak a törmelék maradéktalan elszállításához volt ereje, hanem ahhoz is, hogy a korábban felhalmozódott hordalékanyagba bevágódva medreket és völgyeket mélyítsen ki. Az egymás után megismétlődő négy eljegesedési időszakban tehát a folyóvölgyek feltöltése, a közöttük lévő jégkorközti időszakokban pedig a völgyek kivésése, szélesítése ment végbe.

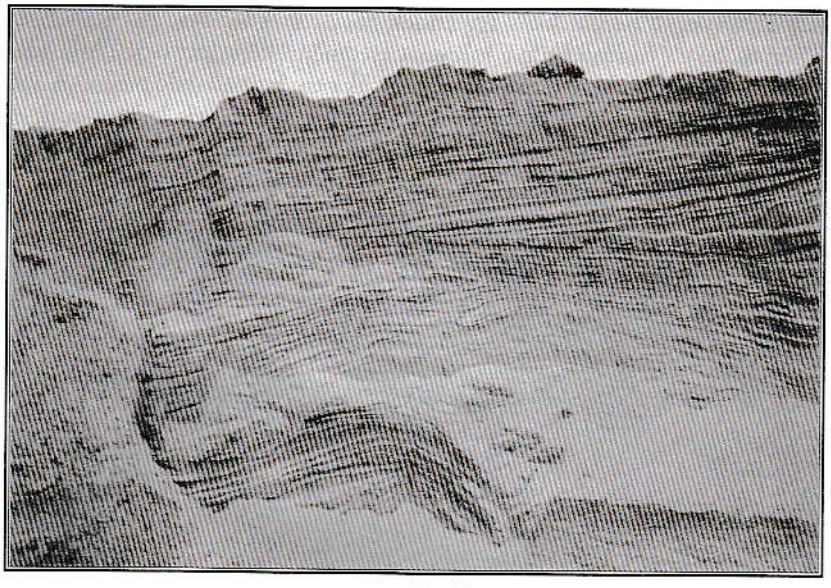

A területre jellemző a Duna által lerakott folyóvízi homok (Czinege, 1999)

E a folyamat eredményeként alakultak ki a Duna teraszai. A fotón jól megfigyelhető a Duna által lerakott keresztrétegzett homok.

A folyóvölgyek kivésésében az éghajlati okok mellett jelentősebb szerepet a szerkezeti mozgások játszottak, nevezetesen az Alföld lassú süllyedése. Ennek során a Pesti síkság déli részén a kéregmozgások egy ÉNy-DK, valamint egy ÉK-DNy irányú szerkezeti vonalat alakítottak ki. A térségben 1956. január 12-én bekövetkeztet földrengés is az egymást keresztező törésvonalak mentén kialakult feszültségek eredményeképpen jött létre.

A fenti folyamatok nagyságrendjét mutatja, hogy a Duna a jégkorszak elején a mai szintjénél körülbelül 100-150 méterrel magasabban, az úgynevezett V. terasz szintjében folyt. Ekkor a térség domborzati képe jelentősen eltért a maitól. A Duna az egész Pesti síkságot uralta, és hatalmas mennyiségű hordalékot hagyott hátra. A Dunának ez a felhalmozó tevékenysége az üledékek vastagságából ítélve hosszú ideig tartott. Ezt követően alakította ki a mai felszínnél kb. 30-50 méterrel magasabban lévő, úgynevezett IV. számú teraszt. A jégkorszak közepén a mai szintjénél kb. 30 méterrel magasabban, a III. számmal jelzett terasz szinten tartózkodott a Duna.

A jégkorszak végén, az újpleisztocénban két szint is képződött. A magasabb (II.b. számú) terasz 16-20 m viszonylagos magasságú. Az alacsonyabb terasz (II.a.) 10-12 méterrel van magasabban a Duna jelenkori szintjénél.

A jégkorszak után, a jelenkor elején (holocén) az újabb szerkezeti mozgások hatására a völgyét mélyítő Duna fiatalabb teraszát, az I.b. számú magasártéri szintet formálta ki. A magasártér határán belül a Dunának a holocén folyamán több ága is volt. Az egyik ág például Dunaharaszti-Ócsa-Sári felé tartó DK-i irányú láposban folyt, majd D-i irányba fordult és a mai Kunszentmiklós felé tartott.

Az utolsó, úgynevezett alacsony ártéri szinteket a Duna a holocén nedves időszakában mélyítette ki. Ez az ártéri szint Dunaharaszti környékén 96-99 méter (Balti szint) magasan helyezkedik el. A térségben a Duna teraszai közül a II.b., II.a., I.b., I.a. számú teraszokat, illetve ártéri szinteket találhatjuk meg.

A térség mai arculatának kialakításában a Duna mellett a szél játszott jelentős szerepet. A szél a jégkorszak folyamán, de az azt követő jelenkor elején, az úgynevezett óholocénban homokbuckákat alakított ki a folyó árterére és a meder szélére lerakott homokból. Megfújta a szél az előbb említett teraszok felszínén maradt folyami homokot is, buckákat épített és hosszanti mélyedéseket, szélbarázdákat vájt a buckák felszínébe. Az uralkodó szélirány a területen - csakúgy, mint ma - ÉNy-DK-i volt, ami a homokbuckák elhelyezkedésében is felismerhető. A buckasorok között széles, ugyancsak ÉNy-DK irányú vizenyős, mocsaras, magas vízállású területek jöttek létre. Ezeket a laposokat a buckasorokkal ellentétben finomabb mechanikai összetételű, agyagosabb üledékek töltik ki. Az áradások során ugyanis a Duna a medermenti öntésterületre rakta le a magával hozott durva üledéket. A szél hatására a lerakott öntésanyag mozgásba jött, így fokozatosan létrejöttek a partmenti dűnék. A holocénban az áradások a Duna vízgyűjtő területének erdőborítottsága miatt általában lassan mentek végbe. A nagy áradások alkalmával a folyó a dűnék között haladva öntötte el a területet, így a vízben lévő finomabb szemcseméretű üledékek a dűnék közötti mélyedésekben fokozatosan kiülepedhettek. Abban az esetben, ha a vízszint meghaladta az egyes dűnék magasságát, a finomabb szemcseszerkezetű részeket lebegtette át a folyó a szomszédos dűnék közé. Az áradások elmúltával tehát a mélyebben fekvő részeket rendre a finomabb szemcseméretű üledékek borították. A csapadék is elősegítette az öntésanyag méret szerinti elkülönítését, ugyanis az esők hatására megindult különböző mértékű eróziós folyamatok az agyag és iszap frakcióit lemosták a dűnékről a homokdombok közötti mélyebb fekvésű térrészekre.

Nagyközségi Könyvtár
8971
Dunaharaszti

Talajviszonyok

Dunaharaszti és környéke talajviszonyainak ismertetése előtt néhány talajtani alapfogalommal szeretném megismertetni a kedves olvasót, melyek ismerete remélhetőleg még érdekesebbé és izgalmasabbá teszi a következő fejezet olvasását.

A talajtan (pedológia) a következőképpen határozza meg a talaj fogalmát: a talaj a földkéreg legfelső, szilárd rétege, melynek legfontosabb tulajdonsága a termékenység. A talaj a táj arculatának egyik fontos alakítója és tényezője. A talajok képződésében, kialakulásában a földtani, az éghajlati, domborzati, biológiai tényezők, valamint a talajképződésre rendelkezésre álló idő játszik fontos szerepet, de természetesen az ember hatása sem elhanyagolható, különösen az utóbbi pár száz évben.

A talajképződés földtani tényezői közül elsősorban a felszínen lévő kőzetet kell megemlíteni, hiszen a mállási folyamatokon keresztül ez szolgáltatja az anyagot a talajok képződésében. A másik fontos földtani tényező a különböző kéregmozgások, melyek tevőlegesen befolyásolják a talajok kialakulását. A talajok képződésében az éghajlati tényezők közül a hőmérséklet, a csapadék valamint a szélviszonyok játszanak fontos szerepet. A domborzati tényezők elemei közvetve érvényesülnek mind az éghajlati tényezők hatásának módosításában, mind a földtani tényezők alakulásában. A biológiai tényezők közé sorolhatók mindazon hatások, amelyek a talajon és a talajban élő lények következtében jutnak érvényre, akár közvetlenül, akár követve fejtik ki hatásukat, módosítják és alakítják a talaj anyagát.

A fenti tényezők változatossága és az ennek következtében lezajló különböző és eltérő mértékű talajképződési folyamatok hatására alakulnak ki az eltérő talajok, talajtípusok. Magyarországon a talajokat úgynevezett genetikus elvek alapján osztályozzák, melyek szerint figyelembe veszik a talajban lezajló talajképződési folyamatokat, illetve a talajok földrajzi elhelyezkedésében fellelhető törvényszerűségeket is.

E rövid, de remélhetőleg hasznos áttekintés után áttérek a térség talajképződési, talajtani viszonyainak az ismertetésére. Az előző fejezetből kitűnt, hogy a terület geomorfológiai arculatát döntően a Duna felszínformáló tevékenysége alakította ki, s ezt a folyamatot az éghajlati viszonyok jelentősen befolyásolták. A holocén során ugyanis száraz, illetve nedves időszakok váltakoztak, ami meghatározta az áradások mértékét. A fellépő eróziós, szedimentációs folyamatok jelentősen befolyásolták a talajképződési folyamatokat, hiszen a talajképződés az elöntött területeken mindig újra indult. Az elöntések, illetve a szél által okozott anyagmozgások periodikus váltakozása következtében fokozatosan alakultak ki a területre jellemző különböző domborzati viszonyok, formák is. A terület jelenlegi talajtakarójának kialakulása tehát viszonylag rövid idő alatt ment végbe.

A Duna által lerakott öntésanyagon legelőször nyers öntéstalajok képződtek. A lerakott hordalék azonban nem volt mindenütt egynemű, hiszen árvizek alkalmával a vízfolyások mentén sok helyen homokturzások alakultak ki, így az ártereken eltorlaszolt területek keletkeztek, ahol a finomabb szemcsenagyságú frakciók fokozatosan leülepedtek, vízállásos területeket hozva létre. Ennek a folyamatnak az eredménye ma is jól megfigyelhető, ugyanis a magasabb térszínek durva homokja fokozatosan megy át az alacsonyabban fekvő területek finomabb szemcseméretű üledékébe. A vízállásos, mélyebb, morotvaszerű területeken valószínűleg úgynevezett feltöltési szukcesszió ment végbe, amely során először hínár, majd nádas, zsombékos, illetve rét alakult ki. A talajok kialakulása többékevésbé követhette ezt a szukcessziós folyamatot, így a talajképződés lápos, majd réti folyamatai érvényesültek. Ezeken a mocsaras, vizenyős területeken tehát fokozatosan láptalajok keletkeztek. (Dömsödi, 1972), majd részben a körülmények szárazabbá, illetve a humuszosodási folyamatok réti jellegűvé válásával kialakulhattak a különböző réti talajok. A területen található réti talajok képződése azonban - főként a kevésbé vízállásos, magasabban fekvő térszíneken - a nyers öntés-humuszos öntés-réti öntés-öntés réti-réti talaj talajképződési sort is követhette. A valamivel magasabban fekvő és kevésbé agyagos területeken a réti talajok egy része jórészt a talajvízszint süllyedése és a megtelepedő évelő pázsitfűvek hatására fokozatosan átalakult különböző típusú csernozjom talajokká.

A legmagasabb térszíneken található folyóvízi, illetve a szél által áthalmozott durvább üledékekből álló, a (talaj)víz hatása alól mentesült térszíneken, az erdők alatt karbonátmaradványos és rozsdabarna erdőtalajok alakultak ki. Időközben a földművelés egyre intenzívebbé válásával nagyarányú fakitermelés vette kezdetét, ami az erdők csökkenéséhez vezetett. A kiirtott területek gyorsan áldozatává váltak a deflációnak. A deflációs folyamatok mellett felerősödtek a szedimentációs jelenségek is, és a már kialakult hidromorf, illetve csernozjom talajok egy részét betakarta a szél futóhomokkal. Így jöhettek létre a terület eltemetett talajszintjei. A deflációval sújtott területeken a lassan újra indult humuszosodási folyamatok alakították ki a terület legfiatalabb talajait, a futó, illetve a humuszos homoktalajokat. Természetesen a talajképződési feltételek különbözősége miatt ezek a folyamatok nem egyforma sebességgel játszódtak le, így a fenti talajképződési sor talajainak többsége ma is megtalálható a területen. A térségben lezajló utolsó jelentősebb, a talajképződést is befolyásoló hatás a folyószabályozáshoz köthető, ami úgynevezett sztyeppesedési folyamatokat indított el a területen. Napjainkban pedig a futóhomok megkötése céljából telepített akácerdők meggondolatlan kivágása következtében újra a defláció felerősödése tapasztalható. A terület legmagasabb pontjait tehát a rozsdabarna erdőtalajok, illetve a különböző mértékben humuszosodott homoktalajok borítják, a lejjebb fekvő területeken csernozjom talajok alakultak ki, amelyek a mélyebben fekvő részekben beleolvadnak a különböző réti és öntéstalajokba.

A térségben lezajlott talajképződési folyamatok megismerése után nézzük meg, hogy a területen előforduló talajtípusok hogyan jellemezhetők.

Váztalajok

Ebbe a főtípusba azok a talajok tartoznak, melyek képződésébe a biológiai folyamatok feltételei csak kis mértékben vagy rövid ideig adottak, így azok hatása korlátozott. Ez a korlátozás lehet a talajképző kőzet tulajdonságainak követ-kezménye, vagy származhat a felszín gyors változásából. A talajképződés folyamatának lezajlásához tehát nem áll elegendő idő rendelkezésre. A felszín változásának oka lehet az erózió, valamint a defláció. A területen a váztalajok közül a *futóhomok és a humuszos homoktalajok*, illetve ezek változatai fordulnak elő. A futóhomok talajok a terület legrosszabb termékenységű talajai, hiszen rendkívül kevés szerves anyagot tartalmaznak, szerkezet nélküliek, rossz vízgazdálkodási tulajdonságúak. Valamivel jobb termékenységűek azok a talajok, ahol a talajképződési folyamatok közül a humuszosodás, ha kis mértékben is, de megindult, amit a morfológiailag is jól elhatárolható humuszos szint megléte bizonyít. Ezek a talajok jobb szerkezetűek és nagyobb víztartó képességűek. A humuszosodás megindulása miatt a talajszemcsék mozgása okozta talajpusztulás is kisebb mértékű. A területen *karbonátos, többrétegű homoktalajok* is előfordulnak (lásd fotó), amelyeknél eltérő mélységben eltemetett réti jellegű talajszinteket figyelhetünk meg, sokszor 2% körüli humusztartalommal.

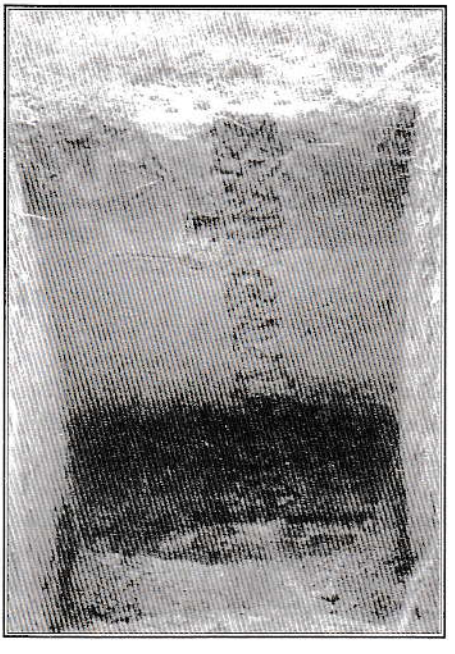

A terület egyik jellegzetes talajtípusa a többrétegű humuszos homok (Czinege, 1996)

Barna erdőtalajok

Az ebben a főtípusban található talajokra jellemző, hogy az erdők és a fás növényzet által teremtett mikroklíma és talajklíma, a fák által termelt és évenként a földre jutó szerves anyag, valamint az ezt elbontó, főként gombás mikroflóra hatására jönnek létre. A mikrobiológiai folyamatok által meghódított biológiai, kémiai és fizikai hatások a talaj kilúgozását és szintekre tagolódását váltják ki. E főtípuson belül a területen a rozsdabarna erdőtalaj fordul elő. Ez a talajtípus homokos talajképző kőzeten alakul ki. A barna erdőtalajokra jellemző talajképződési folyamatok közül a területen található altípusra a humuszosodás, a kilúgozás és a kis mértékű agyagosodás a jellemző.

Csernozjomok

E főtípusba azokat a talajokat soroljuk, amelyekre a humuszanyagok felhalmozódása, a kedvező morzsalékos talajszerkezet kialakulása, valamint a kalciummal telített talajoldat kétirányú migráló mozgása jellemző. Mindezek a folyamatok az ősi füves növénytakaró alatt bekövetkezett talajképződés eredményei, ami azonban nem zárja ki a zárt fűtakarón belül az egyes fák vagy kisebb facsoportok előfordulását.

Azokon a területeken, ahol a csernozjom jellegű humuszosodást gyenge vízhatás kísérte, *karbonátos réti csernozjomot* találunk. A szelvényben a felszínhez közel lévő talajvíz (2-2,5 m) hatására vasszeplők illetve rozsdafoltok figyelhetők meg. A vizsgált területen *öntés csernozjomok* is találhatók, amelyek már felszíntől erősen karbonátosak. E talajok tulajdonságait jelentősen befolyásolják az egyes, a Duna által lerakott üledékek fizikai és kémiai tulajdonságai. A területen feltárt öntés csernozjomoknál sok helyen apró rozsdafoltok voltak megfigyelhetőek, ami a szelvény öntéstalaj múltjáról árulkodik.

Réti talajok

Ebbe a főtípusba tartoznak azok a talajszelvények, melyek a talajvíz közelsége vagy az időszakos felületi vízborítás hatására, tehát hidromorf feltételek között alakultak ki. Közös jellemzőik az anaerob viszonyok bélyegei, mint a fekete és erősen színező humuszanyagok, a redukált vasvegyületek, a glejesedés. A víz hatására kialakult anaerob viszonyok következtében a redukció kerül a túlsúlyba, ami rányomja a bélyegét a humuszosodás folyamatára is. A vas kétértékű formában könnyen mozog, ezért vasborsókban, rozsdafoltokban halmozódik fel ott, ahol a redukciós viszonyokat, ha időlegesen is, oxidáció váltja fel.

A területen *karbonátos réti talaj*, *öntés réti talaj*, *lápos réti talaj*, valamint *csernozjom réti talaj* fordul elő. Ezeket a réti talajokat nemcsak a felszínen találjuk meg, hanem a legtöbb esetben a területen gyakran előforduló eltemetett talajrétegek is ilyenek. A *karbonátos réti talaj* szelvényében a tipikus, a réti talajokra jellemző talajképződési folyamatok eredményeit figyelhetjük meg. A túl sok nedvesség és a levegőtlen viszonyok hatására képződött szerves anyagok miatt a vizsgált talaj legfelső, humuszos szintje fekete színű. A szelvény vasfoltokat, illetve kiválásokat nagy mennyiségben tartalmaz. A területen található öntés réti talajoknál mind a réti talajokra jellemző talajképződési folyamatok, mind az öntésjelleg nyomai fellelhetők, ami rendszerint már csak az alapkőzet szintjében található. Ezek a talajok a mélyebb fekvésű részeket foglalják el, ahol a talajvíz a felszínhez közel, körülbelül 1 méteres mélységben található. A területen fellelhető *lápos réti talaj* képződésében a réti talajképződési folyamatok mellett a láposodás is szerepet kapott. Ezekben a talajokban a nagy szervesanyagtartalom mutatja a láposodási folyamatok lejátszódását. Azokon a területeken, ahol a talajvíz vagy a felszíni vízborítottság hatása csökkent, a réti talajok egy része csernozjom jellegű humuszosodási folyamatokon ment keresztül, aminek eredményeképpen *csernozjom réti talajok* alakultak ki. Erre a talajtípusra jellemző, hogy a humuszos, szemcsés, morzsás szerkezetű A szint alatt a felhalmozódási szintben a réti eredetre utaló rozsdafoltokat figyelhetünk meg.

A területen található öntéstalaj számos, jól elkülöníthető rétegből áll (Czinege, 1996)

Folyóvizek üledékeinek talajai

Ebbe a főtípusba tartoznak többek között azok a talajképződmények, amelyek folyóvizek öntésein keletkeztek. Az állandó újraöntés következtében a talajképződési folyamat gátolt, vagy pedig megszűnt az elöntés, de a hordalék eredetű talajképző kőzet tulajdonságai jelentősen befolyásolták a képződő talaj tulajdonságait.

A területen a humuszos öntés talaj alábbi altípusai fordulnak elő: *karbonátos humuszos öntés talaj (lásd fotó)*, valamint *réti öntés talaj*. Ezek a talajok a Ráckevei-Duna-ág közelében, illetve a Duna-Tisza-főcsatorna mellett alkotják a talajtakarót. A talajképződési folyamatok közül ezekre a talajokra a humuszosodás a jellemző, melyhez kísérő folyamatként redukció társul. Képződésük feltétele, hogy az ártér hosszabb ideje mentesüljön az elöntéstől, illetve az iszapborítástól. A *réti öntés talaj* esetében nagyobb mérvű humuszosodás figyelhető meg, melyre rányomja bélyegét a redukált vasvegyületek jelenléte. A környék talaj- és domborzati viszonyait a következő oldalon található térkép segítségével tekinthetjük át.

Forrásjegyzék

Czebe, L., Kulcsár, M., Jeney, L. & Vajna, L. (1978) Üzemi térkép magyarázója és laboatóriumi talajvizsgálatainak eredménye, Pest megyei Növényvédelmi és Agrokémiai Állomás Agrokémiai és Talajtani csoportja.

Dömsödi, J. (1972) A magyarországi Duna-völgy déli szakaszának lápi eredetű szervesanyag-tartalékai. Agrokémia és Talajtan. 21. 337-335.

Erdélyi, M. (1955) A Duna-völgy nagyalföldi szakaszának víztároló üledékei. Hird. Közl. P. 159-169.

Hortobágyi, T., & Simon, T. (szerk.) (1981) Növényföldrajz, társulástan és ökológia. Tankönyvkiadó, Budapest

Pécsi, M. (1959) (szerk) Budapest természeti földrajza. Akadémiai Kiadó, Budapest

Pécsi, M. (1967) A dunai Alföld. Akadémiai Kiadó, Budapest

Rónai, A. (1985) Az Alföld negyedidőszaki földtana. Műszaki Könyvkiadó, Budapest

Stefanovits, P. (1963) Magyarország talajai. Akadémiai Kiadó, Budapest

Stefanovits, P. (1992) Talajtan. Mezőgazda Kiadó, Budapest

Somogyi, S. (1965) A szikesek elterjedésének időbeli változásai Magyarországon. Földrajzi Közlemények, 13. Kötet, 41-55.

Szabolcs, I. (szerk.) A genetikus üzemi talajtérképezés módszerkönyve. OMMI Genetikus talajtérképek Kiadv. Ser. 1. No. 9., Budapest

Szabó, J. (1860) A magyar Alföld alakulása földtani tekintetben. MTA Évkönyve, X. kötet.

Szabó, J. (1858) Pest-Buda környékének földtani leírása. Természettudományi pályamunkák, Budapest

Török, E. (1981) Budapest Építésföldtani Térképsorozata Általános magyarázó

Treitz, P. (1903) A Duna-Tisza közének agrogeológiai leírása. Földtani Közlöny, p. 197-316.

Vadász, E. (1960) Magyarország földtana. Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 646.

Dunaharaszti mintaterület

Talajtérkép a domborzati viszonyok feltüntetésével

6.1-es ábra

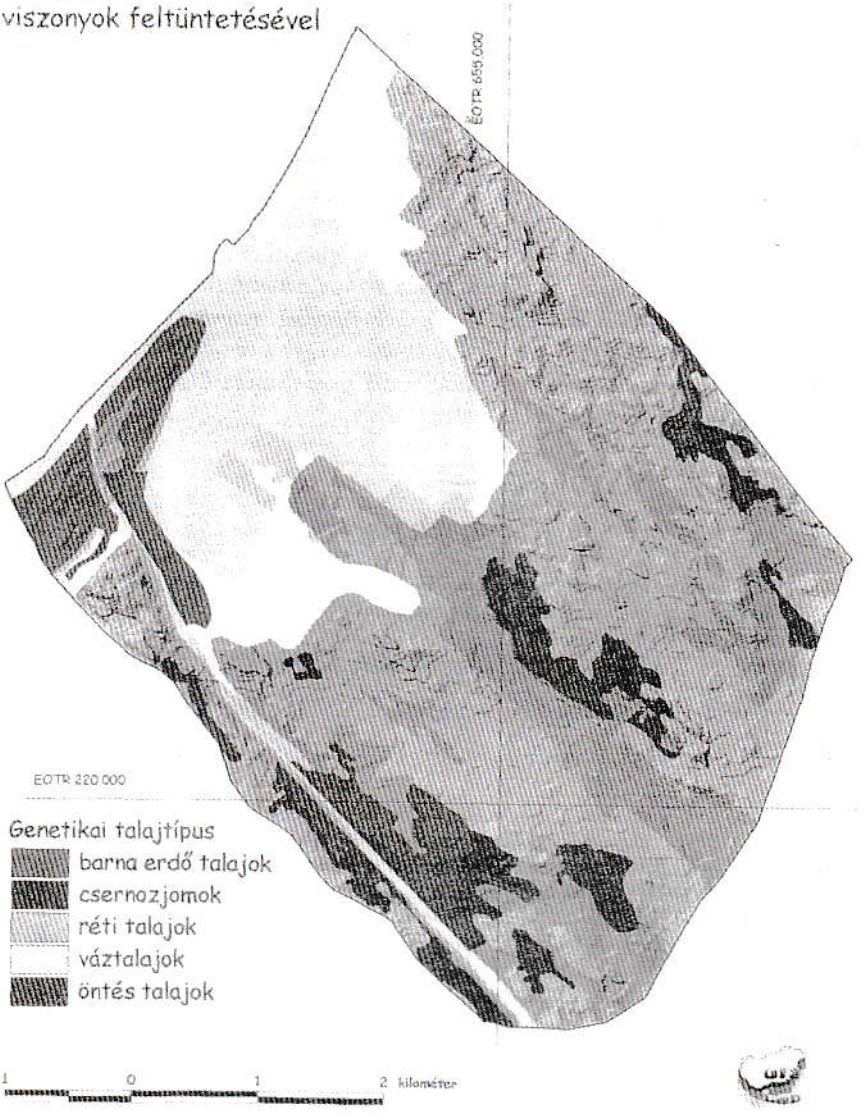

Egységes Országos Vetület

Készült az MTA TAKI GIS Laborban 1998-ban, az 1:10000-es méretarányú üzemi és katasztrális térképek, valamint Czinege Erik adatai alapján

Dr. Sziráki György

Dunaharaszti élővilága

Amint az községünk nevéből is következik, Dunaharasztit valamikor jelentős kiterjedésű erdők övezték. A helységnévben megőrzött "haraszt" szó nem a folyó mentén régebben mindenütt meglévő galériaerdőkre utalhat, hanem a település körüli homokbuckás vidéken kialakult, tisztásokkal szabdalt, ligetes fehérnyárasokra és nyáras homoki tölgyesekre. Az erdők között, a mélyebb fekvésű, legalább időszakosan vízzel borított részeken mocsárrétek és láprétek húzódtak; a szabályozatlan, mindig változó medrű Duna egymás után lefűződő újabb és újabb holtágaiban a vízi vegetáció sokfélesége burjánzott, árterén pedig fűzesek és fűz-nyár ligetek díszlettek. Tölgyes ma Haraszti határában már nincs, de a többi növényzeti típusból - melyikből több, melyikből kevesebb - még maradt; a belőle élő, vagy legalábbis benne lakó állatokkal együtt.

Mivel az itt élő növényfajok száma sok száz, az állatoké pedig sok ezer, ezen a helyen a teljes élővilágból csupán szerény ízelítőt adhatunk. Meg aztán közel sincs kellő részletességgel feltárva szűkebb pátriánk növény- és állatvilága...

Fű, fa, virág...

Erdők

A Duna-Tisza-csatorna taksonyi oldalán a műúttól a vasútig terjedő, hullámos felszínű, homokos területet ma egy meglehetősen vegyes képet mutató erdő borítja. Valamikor galagonyás-fehérnyáras lehetett itt, ami helyett megpróbáltak kisebb-nagyobb foltokban akácot (Robinia pseudo-acacia), feketeés erdeifenyőt (Pinus nigra és Pinus silvestris), kanadai nyárat (Populus x canadensis), illetve szűrkenyárat (Populus x canescens) telepíteni. Ezek közül a kanadai nyár különösen csenevész a nem neki való élőhelyen, de a többi ideültetett fafajtából is inkább csak egy-egy példány fejlődött megfelelően.

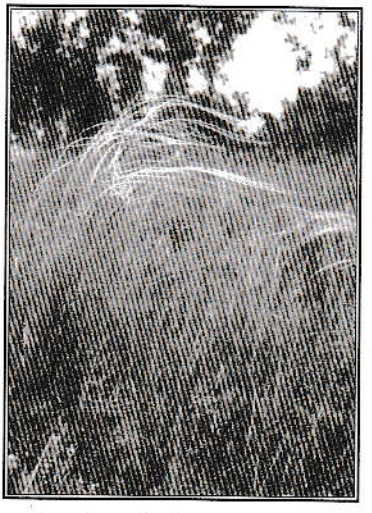

Homoki árvalányhaj - Dunaharaszti, a Duna-Tisza-csatorna töltése

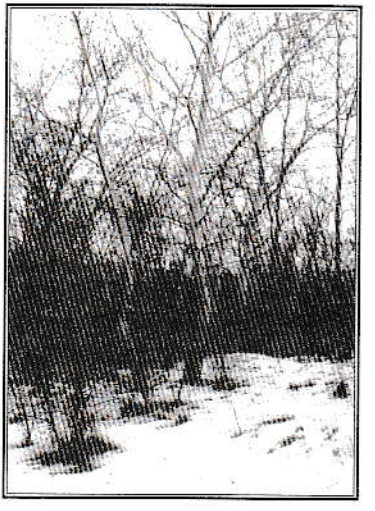

Spontán felnőtt fehérnyárak a csatorna-parti erdő akácos foltjában

Ezzel szemben szerencsére lépten-nyomon találkozunk a spontán felújuló, és idővel a környezetből kiemelkedni képes fehérnyárakkal (Populus alba), és az eredeti társulásra jellemző homoki gyepfoltok is megmaradtak a terület egy részén, az olyan jellegzetes növényekkel, mint a naprózsa (Fumana procumbens), a közönséges napvirág (Helianthemum ovatum), a homoki ternye (Alyssum tortuosum), a homoki csenkesz (Festuca vaginata), a közönséges orbáncfű (Hypericum perforatum), a kedves virágú magyar szegfű (Dianthus pontederae), a kunkorgó árvalányhaj (Stipa capillata), vagy éppen a természetvédelmi oltalom alatt álló egykori homokbánya mögötti dombháton a védett homoki árvalányhaj (Stipa brysthenica), és homoki fátyolvirág (Gypsophila arenaria). Külön kell szólni itt a csatorna-parti kápolna mellett az erdőbe ékelődő gyepfoltról, ahol kis területen több természeti érték is megtalálható, nevezetesen a védett homoki nőszirom (Iris arenaria) és szártalan csűdfű (Astragalus excapus), valamint a fokozottan védett növényritkaság, a csikófark (Ephedra distachya). Nem csoda, hogy ez a hely, tehát a Kápolna-domb is 1979 óta helyi jelentőségű védett terület (Tardy 1996), és remény van rá, hogy a közeljövőben országos rangra emelkedjék.

A Dunaharaszti határában lévő másik homoki fehérnyáras maradványerdő a kavicsbánya tavak és a Duna-Tisza-csatorna között, az új 51-es úttól pár száz méterre keletre a Glázer-erdő volt, amíg a közelmúltban tarra nem vágták. Bár cserjeszintjében a leromlást jelző fekete bodza (Sambucus nigra) dominált, szegélyében a gyepűrózsa (Rosa canina), az egybibés galagonya

(Crataegus monogyna) és a kökény (Prunus spinosa) mellett a kutyabenge (Frangula alnus) meg a varjútövis (Rhamnus catharticus) is előfordult. Gyepszintjében jellemző volt a farkasalma (Aristolochia clematitis), a kőmagvú gyöngyköles (Lithospermum officinale) és a közönséges méreggyilok (Vincetoxicum hirundinaria), egy nagyobb tisztásának homoki gyepjét pedig többek között a mezei tyúktaréj (Gagea pratensis), a fürtös és koronás gyöngyike (Muscari neglectum és Muscari comosum), a csillámos sárma (Ornithogalum refractum), valamint a kunkorgó árvalányhaj és a homoki árvalányhaj színezte.

Kicsiny természetes erdő, egy fűznyár liget nőtt föl az utóbbi évtizedekben a HÉV-pálya és a Duna-Tisza-csatorna közé eső templom alatti holtág csatorna felőli végénél. Hasonlóan fiatal az a fehérfüzes is, amely a Szigeten telepedett meg azt követően, hogy a ráckevei ág legutóbbi kotrásakor a kitermelt iszapot itt halmozták föl - gyepszintjében tömegesen jelenlévő nagy csalán (Utrica dioica) mellett illatos ibolya (Viola odorata) foltokkal.

A fentieken túl van még néhány ültetett akácos és nemesnyáras is községünk határának Alsónémedi, illetve Soroksár felé eső részein. Ezekben a nyárasokban a többnyire senyvedő, pusztuló "nemes", azaz kanadai nyárakon kívül alig találhatunk valamit. Az akácosok aljnövényzete is szegényes; jellemző rájuk a fekete peszterce (Ballota nigra), a ragadós galaj (Galium aparine) és a salátaként vagy fűszernövényként akár emberi fogyasztásra is alkalmas zamatos turbolya (Anth-riscus cerefolium), a cserjék közül pedig a fekete bodza.

Láprétek, mocsárrétek, nedves kaszálórétek

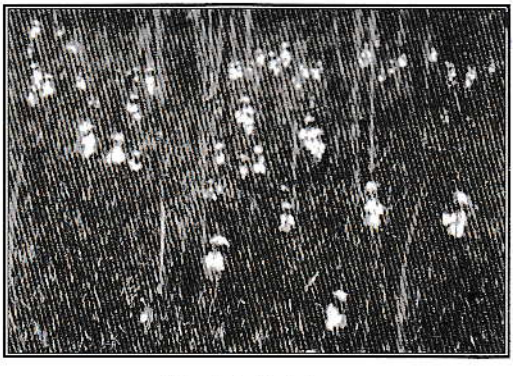

Hússzínű ujjaskosbor a dunaharaszti gyapjúsásos lápréten

A lápok, láprétek a természetvédelmi törvény értelmében minden további rendelkezés nélkül is védettek lennének, de a területünkön fekvő két láprét a hozzájuk csatlakozó egyéb természetközeli állapotú vizes és vízközeli élőhelyekkel együtt külön rendelettel is védelem alá került már a hetvenes évek végén.

Bimbós állapotú nőszőfű a dunaharaszti gyapjúsásos lápréten

Virágzó széleslevelű gyapjúsás állomány a dunaharaszti gyapjúsásos lápréten

Ez a két terület a "Dunaharaszti-Hókony" a Kis-Duna és a Duna-Tisza-csatorna szögletében, illetve a Turján, a Dabas-Alsónémedi turjánvidék folytatásaként.

Az előbbi legértékesebb része egy párját ritkítóan szép gyapjúsásos láprét, többek között olyan védett növények tömeges előfordulásával, mint a mocsári nőszőfű (Epapactis palustris), a hússzínű újjaskosbor (Dactylorhiza incarnata), a mocsári kosbor (Orchis laxiflora) és a széleslevelű gyapjúsás (Eriophorum latifolium). Nyári napokon a rétet a vízi menta (Mentha aquatica) fűszeres illata uralja.

A másik terület - a Turján - egy része szintén láprét, mégpedig részben üde, részben kiszáradó láprét, kisvirágú pacsirtafűvel (Polygala amarella) és mocsári kosborral. Ehhez jelentős kiterjedésű mocsárrétek csatlakoznak - hamvas vagy más néven rekettyefűzzel (Salix cinerea), cinegefűzzel (Salix repens), mocsári gólyahírrel (Caltha palustris), réti füzénnyel (Líthrum salicaria), a védett mocsári tőzegpáfránnyal (Thelypteris palustris) és mocsári lednekkel (Lathyrus palustris), valamint a szép virágú kétszikű növényekben igen gazdag nedves kaszálórétek, többek közt évelő lennel (Linum perenne), közönséges gyíkfűvel (Prunella vulgaris), henye pimpóval (Potentilla supina), stb.

Bókoló farkasfog a Duna-Tisza-csatorna partján, Dunaharasztin

Nyílfű - Dunaharaszti, Duna-Tisza-csatorna

A Kis-Duna mellékén kiemelkedő természeti értéket képviselnek a hókonyok vizén lebegő különleges növénytársulások, az úszólápok. Találhatunk ilyeneket a Dunaharaszti-Hókony csendes vizén is, a láprét szomszédságában.

Úgy az imént említett természetvédelmi területeken, mint azokon kívül a vizeket nádasok, gyékényesek szegélyezik, náddal (Phragmites communis), illetve keskeny- és széleslevelű gyékénnyel (az úgynevezett "buzogánnyal") (Typha angustifolia és Typha latifolia), sok helyen a dekoratív sárga nőszirom (Iris pseudacorus), ritkábban a bókoló farkasfog (Bidens cernua) csoportjaival tarkítva. A partközeli sekély vízben díszlik a nyílfű (Sagittaria sagittifolia), a vízi hídőr (Alisma plantago-aquatica), a vízitök (Nuphar lutea) és a békatutaj (Hídrocharis morsusranae), a vízben alámerülve tenyészik a gyűrűs süllőhínár (Myriophyllum verticillum), míg a víz felszínén az apró békalencse (Lemna minor) mellett helyenként megtalálható a Ráckevei-Duna élővilágának egyik különlegessége, a Vízidara (Wolffia arrhiza).

Egyéb, jó vízellátottságú területek

Haraszti határát járva a talajvíz szintjének közelsége miatt sok helyen találkozunk üde gyepfoltokkal. Ezeken a mélyebb fekvésű helyeken találkozhatunk többek között a rózsaszín virágú sziki cickafarkkal (Achillea asplenifolia) és tövises iglicével (Ononis spinosa), a mezei varfűvel (Knautia arvensis), a koloncos legyezőfűvel (Filipendula vulgaris), a mezei macska-

gyökérrel (Valeriana officinalis), a gilisztaűző varádiccsal (Chrysanthemum vulgare), a közönséges aranyvesszővel (Solidago virga-aurea), vagy a különböző boglárka (Ranunculus) fajokkal, és a kissé szárazabb helyeken is előforduló, illatos tejoltó galajjal (Galium verum), lila ökörfarkkóróval (Verbascum phoeniceum), vagy a nagy, sárga virágú réti peremizzsel (Inula britannica), a sokféle tömeges, égszínkék mezei katánggal (Cichorium intybus), a taposott útszéleken pedig a nagy útifűvel (Plantago major). Vizesárkok mentén, a Duna-Tisza-csatorna mellett, vagy akár a Dunánál is gyakori a nagy, bókoló virágzatú fekete nadálytő (Symphitum officinale), a szúrós termésű héjakút mácsonya (Dipsacus laciniatus), a martilapu (Tussilago farfara), a kissé nyirkosabb helyek facsoportjai alatt a hamvas szeder (Rubus caesius), a fákra, bokrokra felkapaszkodva pedig a komló (Humulus lupulus).

Mezei macskagyökér - Dunaharaszti, nedves rét

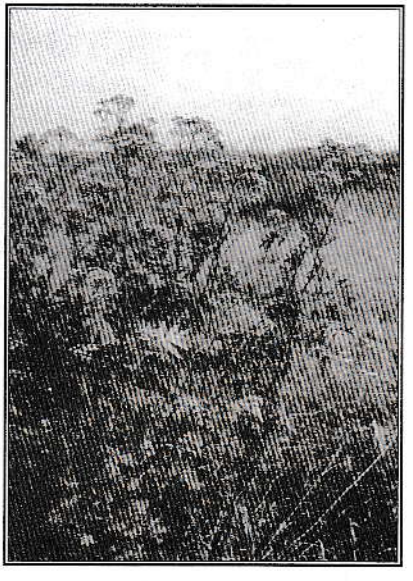

Gilisztaűző varádics - Dunaharaszti, Duna-part

Száraz, másodlagos gyepek

Természetes vagy természetközeli homoki gyepek településünk határában mára már csak a csatorna-parti erdő tisztásain maradtak meg, és az előbbiekben már szóltunk róluk. A magasabban fekvő területek többsége vagy beépített belterület, vagy pedig mezőgazdasági művelés alatt áll. Innen sem

tűnt el azonban maradéktalanul a természetes növénytakaró; maradványai fellelhetők a töltéseken, a vasúti bevágások rézsűjén, a dűlőutakat kísérő gyepsávokban, vagy akár az utcai vízelvezető árkokban is. Ez utóbbi helyeken a közönséges tarackbúza (Agropyron repens) gyepjében meghúzza magát a bürök gémorr (Erodium cicutarium), míg (legalábbis két fűnyírás között) kimagaslik belőle a fehér mécsvirág (Melandrium album).

Vasúti töltéseken, bevágások meredek oldalain jellemző a borsos varjúháj (Sedum acre), a törpe árvácska (Viola kitaibeliana), helyenként pedig nagy foltokban a mezei fátyolvirág (Gypsophila muralis), a terjőke kígyószisz (Echium vulgare) és a fehér üröm (Artemisia absinthium). A Duna-Tisza-csatornát kísérő töltésen jellemző magas termetű fűféle a siska nádtippan (Calamagrostis annuum), a rövidgalléros bábakalács (Carlina intermedia) és egy-egy szakaszon a már korábban is említett (védett) homoki árvalányhaj.

Közönséges bakaszál
Dunaharaszti, vasúti töltés

Sok más növényfaj mellett úgy a töltéseken, mint az utak mentén sokfelé előfordul a pipacs (Papaver rhoeas), és a hozzá hasonló, de gyakran fehér virágú bujdosó mák (Papaver dubium), a hol kék, hol meg bíborvörös színű orvosi atracél (Anchusa officinalis), a mezei zsálya (Salvia pratensis), a vajszínű ördögszem (Scabiosa ochroleuca), a vad rezeda (Reseda lutea), a pásztortáska (Capsella bursa-pastoris), a mindenki által ismert pongyola pitypang, más néven gyermekláncfű (Taraxacum officinalis), a közönséges cickafark (Achillea millefolium), az ördögszekérnek is nevezett mezei iringó (Eryngium campestre), a nagy, sárga virágú közönséges bakszakáll (Tragopogon orientalis) és szöszös ökörfarkkóró (Verbascum phlomoides).

Őshonos gyomnövények

A természetes növénytakaró igen sok faja lehet adott esetben gyomnövény, ha szívósabb és agresszívabb az általában "elkényeztetett" kultúrnövényeknél. Az eddig felsorolt növények között is akad nem egy, ame-

lyik adott esetben gyomnövénynek "minősül" - így például a pipacs, a pásztortáska, a pongyola pitypang vagy nem utolsó sorban a közönséges tarackbúza.

Ezeken túlmenően csak néhány nevezetesebbet említenénk, így a törékenynek tűnő, ám a kertekből kiirthatatlan tyúkhúrt (Stellaria media), a nagy termetű és számos gyomirtószerrel szemben ellenálló közönséges aszatot (Crisium canum), az újabban ismét terjedő kék búzavirágot (Centaurea cyanus), és egy védett - ám mérgező magvú - gyomnövényt, a konkolyt (Agrostemma githago), amely az eredményes gyomirtás következtében gabonaföldjeinkről csaknem eltűnt, de az utóbbi években azután ismét megjelent Dunaharaszti határában is.

Nem a természetes flórához tartozó, kivadult és adventív növények

A Magyarországon nem honos, de telepítési helyeiről kiindulva spontán módon is terjedő fafajok között legáltalánosabb az Észak-Amerikából származó, és fentebb már említett akác ismert. E fafaj magoncai Dunaharaszti határában is mindenfelé felütik fejüket, ami, ha természetközeli élőhelyen történik, semmiképpen nem kívánatos. A másik, meglehetősen agresszíven terjedő és a csatorna parti erdőben is "gyomnövénynek" tekinthető fafaj a kínai eredetű bálványfa (elterjedt népies nevén: "ecetfa") (Ailanthus altissima), melynek sűrű állományaiban a természetes vegetáció elemei kipusztulnak vagy legalábbis lehetetlenné válik a felújulásuk.

További két "jövevény" fafaj az eredetileg Ázsiában elterjedt keskenylevelű ezüstfa (Eleagnus angustifolia) és az Észak-Amerikából származó nyugati ostorfa (Celtis occidentalis). Ezek azonban komoly mértékben nem veszélyeztetik a természetes növénytakarót.

A szintén Észak-Amerikából idekerült lágyszárú adventív növények közt említést kell tenni a Duna-Tisza köze sérülékeny homoki gyepjeit egyre több helyen elfoglaló és településünk határában is megjelent selyemkóróról (Asclepias syriaca), a veszedelmes allergén ürömlevelű parlagfűről (Ambrosia artemisifolia) és az igen kellemetlen, szúrós termésű pázsitfűféléről, az átoktüskéről (Cenchrus incertus).

Gombák

Ha Dunaharaszti nem is bővelkedik igazán jó gombatermő helyekben, azért néhány rendszeresen előforduló (vagy nemrégen még itt tenyésző) gombafajt érdemes megemlíteni.

Néhány évvel ezelőtt még jelentős mennyiségben lehetett gyűjteni az azóta kivágott Glázer-erdőben az igen ízletes érdesnyelű tinórú (Leccinum scabrum) jókora példányait, valamint az erdei és erdőszéli csiperkét (Agaricus haemorr-hoidalis és Agaricus arvensis). Ugyanitt tömegesen fordult elő a sütéssel elkészítve ehető keserűgomba (Lactarius piperatus), de rendszeresen találkozhattunk a dekoratív megjelenésű, ám mérgező hánytató galambgombával (Russula emetica) is.

A fákon, tuskókon élő ehető gombák közül községünk határában ráakadhatunk egy ízletes tőkegombára (Kuehneromyces mutabilis), a késői laskagombára (Pleurotus ostreatus) és a téli fülőkére (Flammulina velutipes), míg többnyire kertekben - például idős eperfákon - fordul elő a májgomba (Fistulina hepatica) és az óriás bocskorosgomba (Volvariella bombycina).

Az üde réteken egyes években nagy mennyiségben találhatunk sziki csiperkét (Agaricus bernardii) és gyapjas tintagombát (Coprinus comatus), a kissé szárazabb, rövidfüvű gyepekben pedig mezei szegfűgombát (Marasmius oreades) meg a vele sokszor összetévesztett sárga rétgombát (Agrocybe semi-orbicularis).

A fiatalon fehér húsú és jóízű pöfetegfélék közül a bimbós pöfeteg (Lycoperdon perlatum) településünk határában mindenütt gyakori. Főként nyárasokban, száraz, meleg időben találkozhatunk az eleinte burokba zárt és ekkor a pöfetegekre emlékeztető, később pedig szabálytalanul ráncos termőtestű, rossz szaga miatt fogyasztásra nem alkalmas szemérmetlen szömörcsöggel (Phallus impudicus).

A ház körüli kertekben is rendszeresen előbújó gombák közül érdemes szólni még a kerti csiperkéről (Agaricus campester), a fiatalon szintén ehető kerti tintagombáról (Coprinus micaceus), és az utóbbival összetéveszthető, súlyosan mérgező kerti susulykáról (Inocybe fastigiata).

Az ehető csiperkékhez meglehetősen hasonló kinézetű, ám mérgező az erdő-szélekről, fás-bokros helyekről időnként előkerülő sárguló csiperke (Agaricus xanthoderma), míg az ültetett nyárasokban olykor tömegesen található begöngyölt szélű cölöpgomba (Paxilus involutus) nyersen fogyasztva akár végzetes is lehet.

Állatvilág

A csatornaparti erdő állatai között érdemes megemlíteni főként az ültetett nyárakban fejlődő nagy nyárfacincért (Sapedra carcharias), valamint a Duna-Tisza közi homokos területek jellegzetes rovarfaját, a négyfoltos hangyalesőt (Distoleon tetragrammicus) és a védett (bár nem túl ritka) imádkozó sáskát (Mantis religiosa). A hüllők közül - amelyek Magyarországon kivétel nélkül védettek - két gyíkfaj, a homoki gyík (Podarcis taurica) és a fürgegyík (Lacerta agilis) kedveli ezt a száraz élőhelyet. Számos madárral is találkozhatunk itt, így a jellegzetes hangú és díszes bóbitájú búbos bankával (Upupa epops), a környékünkön nem különösebben gyakori szép tollú szajkóval (Garrulus glandarius) és amelyet a legértékesebbnek tekinthetünk, az itt évek óta rendszeresen költő és igen dekoratív megjelenésű, fokozottan védett gyurgyalaggal (Merops apiaster).

A Duna menti területek, illetve maga a folyó és a Duna-Tisza-csatorna is igen gazdag állategyüttesnek adnak otthont. A rovarok közül leginkább szembeötlenek a látványos röptű szitakötők, így a négyfoltos acsa (Libellula quadrimaculata), a laposhasú acsa (Libellula depressa), az alföldi szitakötő (Sym-petrum sanguineum), az óriás szitakötő (Anax imperator), valamint a rendkívül gyakori széleslábú szitakötő (Platycnemis pennipes) és szép légivadász (Coenagrion puella). A növényzettel gazdagon benőtt holtágakban és egyes, igen lassú folyású folyóvízi szakaszokon gyakori az óriás csíbor (Hydrous piceus), a tornyos házú nagy mocsári csiga (Limnaea stagnalis), a lapos tányércsiga (Planor-barius corneus) és éles csiga (Planorbis planorbis). Ha nincs is akkora halbőség a Ráckevei-Dunában és a csatornában, mint amivel a horgászok elégedettek lennének, az itt élő halfajok száma elég magas, és - többek között - az általánosan elterjedt pontyon (Cyprinus carpio), dévérkeszegen (Ambramis

A Kis-Duna nádasában megbúvó vízisikló Dunaharasztin

brama), veresszárnyú keszegen (Scardinius erythropthalmus), balinon (Aspius aspius) és csukán (Esox lucius) kívül előfordul a széles kárász (Carassius carassius) és a védett lápi póc (Umbra krameri) is - ez utóbbi a holtágakban. A csendes vizeket kedvelik a zöldbékák, azaz a tavi béka (Rana ridibunda), a kis tavibéka (Rana lessonae) és kettőjük hibridje, a kecskebéka (Rana "esculenta"). Az élő Duna-ág mentén gyakori a vízisikló (Natrix natrix), míg a hókonyban a kockás siklóval (Natrix tesselata) találkozhatunk. A Duna és a Duna mente madárvilága gazdag. A dankasirály (Larus ridibundus), a szárcsa (Fulica atra) és a tőkésréce (Anas platyrhynchos) szinte tömeges itt, de rendszeresen megfigyelhetjük egyebek között a szürkegémet (Ardea cinerea), a törpe- vagy pocgémet (Ixobrychus minutus), a búbosvöcsköt (Podiceps cristatus) és a kisvöcsköt (Tachybabtus ruficollis), valamint a vízparti növényzet fölött alacsonyan suhanó barna rétihéját (Circus aeruginosus) is. A nádasokban sok a nádi tücsökmadár (Locustella luscinoides), a cserregő nádiposzáta (Acrocephalus scirpaceus) és a hozzá hasonló nádirigó (Acrocephalus arundinaceus). A folyó mellett gyakran hallhatunk kakukkot (Cuculus canorus) - amely nálunk elsősorban épp a nádirigó fészkébe rakja tojásait, és a nyárak, fűzek lombkoronájából elő-elővillan a sárgarigó (Oriolus oriolus) hímjének aranyszínű tollazata is. A dunaparti ligetekben figyelhetünk föla nagy testű örvösgalambra (Columba palumbus). A vízpart emlősei között jellegzetes a hosszú orrú, neve ellenére nem túl gyakori, védett közönséges vízicickány (Neomys fodiens), a törpe egér (Micromys minutus) és az Észak-Amerikából származó pézsmapocok (Ondatra zibethicus).

A Turján kisebb tavaiban gyakori a szintén észak-amerikai törpeharcsa (Ictalurus nebulosus) és naphal (Lepomis gibbosus). Előfordul bennük - akárcsak a lassú folyású vizesárkokban is - a mocsári teknős (Emys orbicularis) és tömeges a lakóházak kertjeibe is gyakran berepülő elevenszülő kérész (Cloeon dipterum). Kecses alakjával és merész tavaszi röptével a vizenyős rétek szemet gyönyörködtető madara a bíbic (Vanellus vanellus).

A kavicsbánya tavakban az imént említett halakon kívül elsősorban a kisebb-nagyobb keszegek a jellemzőek meg a szélhajtó küsz (Alburnus alburnus), amelynek felszín közelében úszkáló rajaiból a már említett dankasirály mellett a villás farkú, hegyes szárnyú küszvágó csér (Sterna hirundo) csíp el egyet-egyet. A tavak partján időnként megjelenik a kislile (Charadrius dubius) is.

A Haraszti körüli bokros, ligetes területek jellegzetes lepkéje a citromlepke (Gonepteryx rhamni), a galagonyalepke (Aporia crategi) vagy a hernyóként csalánon nevelkedő - védett - nappali pávaszem (Inachis io) és a szintén védett farkasalmalepke (Zerynthia polyxena). Az idősebb, elhalt, illetve kidőlt fákban megtalálható a védett kis szarvasbogár (Dorcus para-

lellepipedus). A kisebb erdőket, ligeteket kedvelő madarak közt megemlíthetjük a szarkát (Pica pica), a télen a házak közé is belátogató karvalyt (Accipiter nisus) meg a feltűnően tarka tengelicét (Carduelis carduelis) és meggyvágót (Coccothraustes coccothraustes), a nappal csak ritkán látható macskabaglyot (Strix aluco), a nehézkes röptű fogolyt (Perdix perdix) és a - vadászati célból részben tenyésztett - fácánt (Phasianus colchicus). (A Glázer-erdőben néhány éve egerészölyv (Buteo buteo) is költött.) Az emlősök közül rendszeresen előfordul a mezei nyúl (Lepus europaeus), az üregi nyúl (Oryctolagus cuniculus) és a róka (Vulpes vulpes), néha pedig átvonul a területen néhány őz (Capreolus capreolus) is.

A magasabb fekvésű, nyitott, füves élőhelyek jellegzetes csigája az apró termetű kórócsiga (Helicella obvia). Tipikusan itt előforduló rovarok például a gyalogcincér (Dorcadion) fajok, a sakktáblalepke (Graphosoma lineatum), a mezei tücsök (Gryllus campestris), a nem csupán itt, hanem a kár a nyírott kerti gyepekben is megtalálható halk tarlósáska (Chorthippus mollis) vagy a kopárabb területekre jellemző kékszárnyú sáska (Oedipoda coerulescens). Legtöbbször az ilyen nyitott területek fölött látjuk repülni, vagy még inkább a levegőben egyhelyben lebegve "szitálni" a vörös vércsét (Falco tinnunculus). Itt gyakori a télen-nyáron nálunk élő búbos pacsirta (Galerida cristata) és főként tavasztól őszig szántóföldeken a vetési varjú (Corvus frugilegus). (Ez utóbbi madár fészkelő helyei Dunaharaszti határán kívül vannak.) A lakóházaktól távolabb eső, kisebb bokorcsoportokkal tarkított térségeken rendszeres téli vendég a kékes rétihéja (Circus cyaneus). Az emlősök közül itt tehetünk említést a nagy számban élő vakondról (Talpa europaea) és mezei pocokról (Microtus arvalis).

Településünk lakott területének állat-együttese is gazdag, de a főként lakóépületekhez kötődő fajok, illetve a kertészeti kártevők közül ez alkalommal csak egyet-kettőt említünk meg. A lakások nedvesebb helyiségeiben általánosan előfordul az ezüstös ősrovar (Lepisma sacharina), míg a tetőszerkezet szijácsot tartalmazó elemeiben a házicincér (Hylotrupes bajulus) lárvája rág. A dió, illetve körtefák ágaiban sajnos nem ritka a nagy és kis farontó lepke (Cossus cossus és Zeu-zera pyrina) "méretes" hernyója, az eper- és őszibarack fákon, de az egresbokrok gallyain is gyakran képez fehér bevonatot a Japánból származó ezüstpajzstetű (Pseudaulacaspis pentagona), ha a lugasokban összesodrott levelekből álló szivarokat lenget a szél, az a szivarsodró eszelény (Byctiscus betulae) műve, ha pedig a dió "férges", az az almamoly hernyójának köszönhető. A májusi cserebogár (Melolontha melolontha) az egész országban tömeges, de nálunk előfordul egy, a homokos talajokra jellemző, nagyobb testű, sötét alapon fehér mintázatú rokona is, a kallóscserebogár (Polyphylla fullo). Augusztusi és szeptemberi estéken, ha figyelünk, mindenütt hallhatjuk a fákon, cserjéken élő pirregő tücsök

(Oecanthus pellucens) ciripelését. A lámpafényre gyűlő nagyobb testű rovarok között gyakoriak a (legalábbis lárva korukban) levéltetű-fogyasztó zöld fátyolkák (Chrysopidae), de előfordul a szitakötő nagyságú, kissé bunkós csápú kétfoltos hangyaleső (Megistopus flavicornis) is. A csigák leggyakoribb képviselői a nyir-kos élőhelyeken természetesen másutt is megtalálható - védett - éticsiga (Helix pomatia), a fele akkora és feltűnően csíkos ligeti csiga (Cepaea nemoralis) és a lágy meztelencsiga (Lehmannia marginata). A kétéltűek közül kertjeinkben leginkább a barna varanggyal (Bufo bufo) találkozhatunk.

Közvetlen környezetünkhöz szorosan hozzátartoznak a ház körül röpdöső, csivogó vagy trillázó madarak. A molnárfecske (Delichon urbica), a zárt településeken kevésbé gyakori füstifecske (Hirundo rustica) és a csapatokban nyüzsgő háziveréb (Passer domesticus) egyértelműen szünantróp fajok, de a feketerigó (Turdus merula), a balkáni gerle (Streptopelia decaocto), a házi rozsdafarkú (Phoenicurus ochruros) és az apró termetű, ám tv-antennákon, kéményeken egyre gyakrabban látható csicsörke (Serinus serinus) is kedveli a falvak és városok kínálta feltételeket. A széncinege (Parus major) és a kékcinege (Parus caeruleus), ha megfelelő fészkelő helyet (odút) talál, kertekben és erdőkben egyaránt megtelepszik, de télen nagyobb arányban húzódik be a házak közé. Azokban a kertekben, utcákban, ahol elég idős fa van, időről időre találkozhatunk egy nagyobb testű odúlakó madárral, a nagy tarkaharkállyal (Dendrocopos major) is.

Községünk belterületén élő, de a természetes faunához tartozó emlősök közül a többi denevérfajjal együtt védett korai denevérről (Nyctalnus noctula), a védett sünről (Erinaceus concolor), valamint az itt főként háziegérrel (Mus musculus) táplálkozó kistermetű ragadozóval, a szintén védett menyétről (Mustella nivalis) kell szót ejteni.

Végezetül meg szeretnénk jegyezni, hogy az ilyen szempontból már említett hüllőkön kívül Magyarországon törvény által védett minden kétéltű (béka, gőte, szalamandra) és a felsorolt madarak többsége is, így - bár védelmüket kiemelkedően fontosnak tartjuk - a kétéltűek, hüllők és madarak védettségére vonatkozóan külön megjegyzést csak kivételes esetben tettünk.

Irodalom

Tardy J. (1996): Magyarországi települések védett természeti értékei. Mezőgazda, Budapest, pp. 663.

Megjegyzés: A képek a szerző felvételei.

Dr. Helméczy Mátyás

Dunaharaszti és környéke a honfoglalást megelőző időszakban

Az a térség, ahol napjainkban Dunaharaszti és a vele érintkező községek (városok) - Soroksár, Alsónémedi, Taksony, valamint Szigetszentmiklós - találhatók, már az őskor és ókor időszakában is, az akkor hazánkban élt emberek számára az ország egyik legjobb természeti adottságokkal rendelkező, megtelepedésre alkalmas területe volt.
Az itteni térségben a Duna, miután kiért a hegyekből, lelassul, és szigetek sorát hozza létre. Eközben Dunaharaszti vonalában egy oly homokbuckás terület kezdődik, mely gazdag ugyan még vizekben, de ugyanekkor már vannak dombos, ligetes területei, árvízmentes magasabb részei. Utóbbiak kiválóan alkalmasak tartós település létrehozására. Így Dunaharaszti térsége védelmet és élelmet egyaránt nyújtó szigeteivel, nádasaival, folyóágaival, kisebb legelőterületeivel kiváló életlehetőséget biztosít a zsákmányolás mellett már élelem termelésére is áttérő újkőkori-rézkori-bronzkori embereknek. Megadva mindazt, amit a régészek és történelemkutatók e korokban a jó életlehetőség alapfeltételeinek tekintenek.[1]

Mindennek természetes következménye, hogy Dunaharaszti és közvetlen környéke - már a honfoglalás előtti időkben is - viszonylag sűrűn lakott térség, melyről gazdag régészeti leletek tanúskodnak.
Ezen régészeti leleteket - a római kórból már írásos emlékeket is - a történelmi idősorrendnek megfelelően három részre tagoltan mutatjuk be:

- kő-, réz- és bronzkori leletek
- római kori emlékek
- a népvándorlás időszakának régészeti anyagai.

Kő-, réz- és bronzkori leletek

A térségben található legkorábbi régészeti lelőhelyek több mint 4000 évvel ezelőtti időkbe, az újkőkori-korarézkori ember idejébe visznek vissza bennünket. Az e korban élt emberek itteni jelenlétét bizonyító leletekkel a Duna-ág mindkét oldalán - mind a haraszti, mind a miklósi oldalon - több lelőhelyen is találkozunk. A legjobban kimunkált és feltárt újkőkori-rézkori temetőt azonban Alsónémedi és Dunaharaszti határterületein találjuk.

Itt az egymással érintkező Alsónémedi-Dunaharaszti kenderföldeken, a Dunaharasztiról Alsónémedire vivő úttól kicsit északabbra fekvő területen - 1949-ben találtak rá a kutatók - a térség legrégebbi, mintegy 4200 éves (az időszámítás előtti 2200 körül keletkezett) temetkezési helyére, ahol egy homokdűne vonulaton összesen 40 neolitkori-rézkori sírt (majd később szarmata kori sírokat) tártak fel.[2]
Az itt található, igen gazdag leletanyagú sírok az úgynevezett badeni (péceli) kultúrához tartoznak, a későbbi időszakból származó szarmata sírok pedig közvetlen környékükre települtek.

A két különböző korú - időbelileg egymástól 2500 évnyi távolságban levő - feltárási anyag közül egyértelműen a **badeni kultúra** leletanyaga a jelentősebb, s itt, mielőtt tovább mennénk, érdemes megállnunk egy pillanatra, s idézni egy szakértő régészt e kor viszonyaira és arra nézve, mit jelöl a kultúra szó oly összetételben, mint például a badeni kultúra vagy a vatyai kultúra, mely szakkifejezésekkel könyvünk ezen fejezetében többször is találkozunk.
"Ha megvizsgáljuk az i. e. II. évezredből ránk maradt írásos emlékeket - írja ezen időszak egyik ismert régészeti kutatója[3] -, sehol sem találunk oly forrást, amely csak közvetve is utalna az akkor itt élt népekre.
Ez az oka annak, hogy az ekkor itt élt népek valódi nevét nem ismerjük."
Ehhez érdemes hozzátenni: e korból írásos emlék a Kárpát-medence területén nincs. Írásos forrásokkal, írásbeliséggel földrajzilag legközelebb csupán az egyiptomi, mezopotámiai és görög területen találkozunk, de az itteni írások - leszámítva Hérodotosz írásainak egy rövid mondatát - nem beszélnek a hazánk területén ez időben élt népekről.
"Ezért a régészet - folytatja Kovács Tibor - az egymást követő népek megkülönböztetésére a kultúra vagy esetleg a csoport megnevezést használja."
Így a "kultúra" szó régészeti vonatkozásban a kor és a helymeghatározás eszköze, mely a feltárt leletanyag alapján az egyidejűleg egy térségben élt, illetve egymást követő, egymást felváltó népek megjelölésére (meghatározására) szolgál. Egyben egy-egy olyan népcsoport, illetve társadalom földrajzilag körülhatárolható helye is, melynek anyagi és szellemi kultúrája az adott népre, társadalomra jellemző.
Maga a kultúra vagy csoport elnevezése általában az első jelentősebb lelőhelyhez kötődik. Így rendszerint földrajzi előnevet visel, de kapcsolódhat az anyagi kultúra valamely jellegzetességéhez is, ilyen például a Harangedény-kultúra (harangalakú edények népe), melynek egyik nagyon jelentős telepét és temetőjét éppen Harasztival szemben - Szigetszentmiklós-Üdülősoron 1988-89-ben tárták fel[4]. Ezen kultúrára és népére könyvünkben egyébként a Harasztihoz való közelség ellenére sem térünk ki, mert e kultúra telepei és népe végig a Duna túloldalán maradt, s így a Harasztin letelepült népcsoportok számára csak mint velük szomszédos (netán ellenséges) népként volt érdekes.

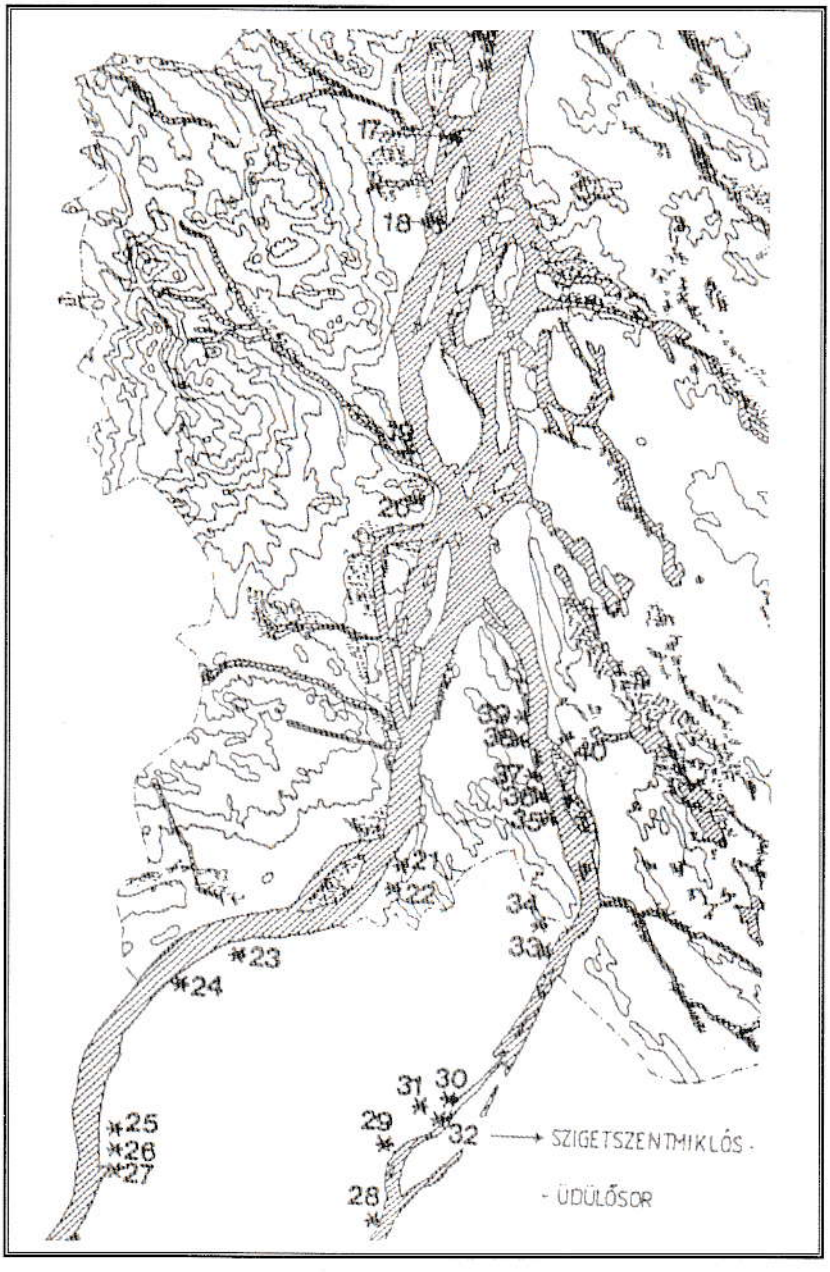

A Harangedény kultúra népeinek Pest környéki régészeti lelőhelyei

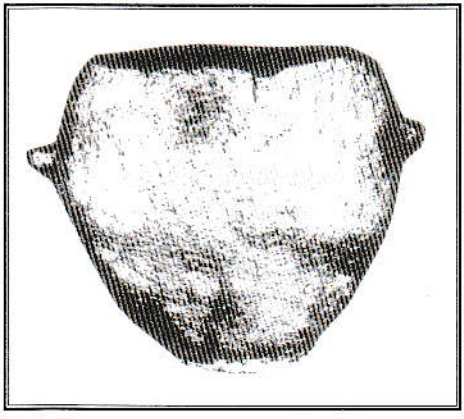

Harangedény kultúra egy jellegzetes edénye

Nem áll ugyanez fenn a már említett bádeni-péceli kultúrára, mely szintén megtalálható ugyan a Duna-ág túloldalán, Csepel-szigeten is,[5] de melynek egyik legérdekesebb és legjellegzetesebb hazai temetője pont az Alsónémedi-Dunaharaszti határában a némedi-haraszti kenderföldeken, a két település érintkezési területén feltárt (egyébként Alsónémedi leletként bejegyzett) temető. E temető helyét Kaltenecker Ferenc - Haraszti egyik helytörténeti kutatója - egyetemi (Haraszti történetéről szóló) szakdolgozatában így határoz meg: "*ez az alsónémedi, úgynevezett Kenderföldeken, a haraszti határ északkeleti sarkánál található.*"[6], s e sorok írója pedig legalább annyira haraszti régészeti leletnek tartja, mint némedinek. Függetlenül attól, hogy a későbbiekben, a középkor időszakában a két település közt hogyan húzták meg a közigazgatási határt - lévén, hogy e temető Haraszti földrajzi központjától öt kilométeres körön (egy órányi járáson belül) fekszik, s így nem csupán Némedihez, de településünk (városunk) közvetlen körzetéhez tartozó lelet is.

E temető, mint jeleztük, és azt a kutatók meghatározták, a badeni-péceli kultúrához tartozik (Baden e kultúra legkorábbi külföldi, Pécel a legkorábbi magyarországi lelőhelye), és a hovatartozás pontosítását megkönnyíti, hogy a sírok döntő többsége nem bolygatott sír, hanem eredeti állapotában, érintetlen lelet-anyaggal került elő. (A 40 sírból 31 sír ilyen.)[7]

Az ásatást e területen, miután korábban már felszíni nyomokat találtak, 1959. április 20-án kezdték meg, s már az első próbaárok eredményt hozott. A felszín közelében mintegy 30 centiméter mélyen rátaláltak egy kettős, illetve négyes temetkezésre: zsugorított helyzetben fekvő emberi csontvázakra s velük eltemetett edényekre.[8] Hasonló jellegűek voltak a további sírok, melyekben a halottakat a sírba szintén zsugorítva, jobb vagy bal oldalukra

fordítva fektették. Csupán egyetlen sírban találtak a kutatók hanyatt fektetve halottat, egyébként a feltárás legidősebb, 55-60 éves életkort megért férfi tagját, aki azonban lehetséges, hogy más (idegen) nemzetséghez tartozó volt. (E kor szokása szerint hanyatt fektetve a nem saját népcsoportbelieket temették el.)
Ugyanakkor a feltárt sírok különösebb temetkezési jelleg nélküliek. Nincs meghatározó égtáj, azaz nem azonos irányban fekszenek az eltemetettek, mint nagyon sok őskori, ókori régészeti feltárási helyen, hanem úgy néz ki, találomra fektették őket egyik vagy másik irányba nézően a sírba.
Az ezen sírokban talált eszközök döntően kőeszközök (összesen 12 lelet), de elég gazdag a kerámia anyag is (18 lelet), és több esetben találtak a kutatók nem nemes fémből készült ékszert. (Leginkább kezdetleges nyakláncot vagy réz anyagú ékszert.) Ez egyben azt is jelzi, hogy e sírok a kőkorszak utolsó időszakából, a neolit korból, azaz az újkőkorból, illetve a kora rézkorból valók. A kőkorszaki idők:

- **a paleolitikum:** az időszámítás előtt 10000-ig tartó őskőkor, mikor még csu pán pattintott kőeszközöket használtak az akkor élt emberek, s kizárólag zsákmányolásból éltek,
- **a mezolitikum** - középső kőkor - (i. e. 10000-től i. e. 8000-ig), mikor megjelennek az élelemtermelés első jelei és a háziasított állatok (pl. a kutya),
- majd 8000-től (kb. i. e. 3000-ig tartóan) a **neolit** kor - az újkőkor.[9]

Ezen újkőkor az a korszak, amikor az ember már végleg túllép azon, hogy élelmét csak a gyűjtögető-vadászó életmóddal szerezze meg, s megkezdődik a rendszeres élelemtermelés.
Ez az új típusú életmód a technikai felfedezések és újítások egész sorát hozza magával: a kő csiszolása és fúrása, a szövés-fonás, az égetett agyagedények készítése.[10] Így e kor népei már csiszolt kőedényeket használnak, letelepült életmódot folytatnak.
Ezen belül a térségünkben megtalált badeni-péceli neolit kori kultúrát mint a neolit kor legkésőbbi időszakából valót - mivel már elő0előfordulnak szórványosan réz ékszerek is, sőt, esetleg egy-két réz eszköz is - egyes kutatók neolit-réz kultúraként már a korai rézkorhoz is sorolják.
Az Alsónémedi-Dunaharaszti határában feltárt temető leletanyagának legjelentősebbjei azonban nem a különböző tárgyi eszközök s nem is ezekről vált országos hírűvé, hanem azok a kettős, állattemetkezéses sírok, melyekből kettő is előkerült, s melyekkel más környékbeli leleteknél nem találkoztak a kutatók, noha tudjuk, hogy a bádeni-péceli kultúra népeinek gazdálkodásában az állattartás jelentős szerepet játszott.

Kettős állattemeztkezési sír: az Alsónémedi és Dunaharaszti határán levő kenderföldeken Badeni kultúra

Ezen állattemetkezéses sírok közül a legfontosabb a 28. sír, mely kettős, állattemetkezéses férfi sír.

E sír az Alsónémediről szóló könyv leírása szerint a következő: "*A férfi bal oldalán fekszik, zsugorított helyzetben, 150 cm mélyen egy 240x250 cm-es sírgödörben. A fej mögött, félig az állat lábán edénymellékletek vannak. A férficsontváz - 40 év körüli, 162,4 cm magas, erős, atlétikus férfié. A csontváztól keleti irányban elhelyezett, fejjel összeérő két szarvasmarha közül az egyik 8 éves tehén , 130-150 cm-es marmagassággal, a kisebbik 1,5 éves borjú, 120 cm marmagassággal.*"[11]

Ettől némileg (kis mértékben) eltér a Nemzeti Múzeum adattárában elfekvő kutatói jelentés, mely a következőképpen rögzíti az adatokat:

"28. *Sír. Sírleírás:*

- *Bolygatatlan férfi sír*
- *Mélység 150, szélesség 240, hosszúság 280 cm*
- *Bal oldalán fekvő, erősen zsugorított csontváz. Az arc nyugatra néz.*
- *Zsugorított hossz 93 cm, utánmért hossz 152 cm.*
- *Melléklet a fej mögött: kétosztatú tál, törött, benne ép falú edény, benne kúpos edény, alatta festett edény, a bal könyöknél kis kovakő, a fej bal oldalán kovapenge.*"[12]

A környékünkön az ezt követő, későbbi korú régészeti leletek szórvány rézkori leletek (főleg a Csepel-szigetről), illetve - már egy nagyobb időugrással - a leletek zöme a bronzkor időszakába visz bennünket.
A bronzkor időszaka elsősorban az időszámítás előtti második évezred, amikor az állattenyésztés és földművelés mellett már jelen van a kézművesipar és a kereskedelem is, a legfontosabb ipari anyag pedig a korábban használt fémet, a tiszta rezet felváltó keményebb fémötvözet, a bronz.[13]

Visszatérve most már a kizárólag Dunaharaszti közigazgatási területén talált bronzkori régészeti leletekhez, a következő régészeti leletcsoport - bár vannak más bronzkori kultúrájú, például az úgynevezett hatvani kultúrához tartozó sírok is - többségében a vatyai kultúrához tartozik. S ami Dunaharaszti szempontjából még érdekesebb és fontosabb, zömmel nem a város külterületén (bár vannak ilyen, külterületi régészeti leletek is), hanem Dunaharaszti belső részein találhatóak. Főleg a Mindszenty (korábban Mező Imre), valamint Deák Ferenc utca találkozási pontjai körül, illetve a Fő utca Mindszenty utcához közeli szakaszán, ahol - az utóbbi területen főleg - a vatyai kultúrához tartozó "urnasírokkal" találkozunk.
Ehhez hozzá kell tennünk, hogy a bronzkor folyamán két fő temetkezési mód terjedt el a Kárpát-medencében: egyrészt az úgynevezett korhasztásos (csontvázas) temetkezés, másrészt a hamvasztásos típus.[14]
Nézzünk meg ezekből néhány jegyzőkönyvi adatot a Nemzeti Múzeum-Történeti Múzeum régészeti adattárából.

"Jelentés az 1959. április 18-i dunaharaszti kiszállásról.

1959. április 17-én a Budapesti Történeti Múzeum értesített, hogy a Dunaharaszti, Bajcsy-Zsilinszky u. 104. alatt (ma Fő út 104.) házépítés során csontvázakat találtak. A bejelentő sürgős kiszállást kért.
Még aznap Fehér Géza kartárs kiszállt a helyszínre, ahol megállapította, hogy bronzkori urnasírokat talált. A leleteket egy kis bögre kivételével kint hagyta, mivel az urnát nagy méretére tekintettel nem állt módjában villamoson behozni.
A leletek beszállítása végett 18-án délelőtt a központ gazdasági igazgatóságának autóján kiszálltam a helyszínre, s ott a következőket állapítottam meg. A telken új házat építenek, melynek utca felőli helyiségét alápincézik. A pince kiásása közben mintegy 2 méter mélységben, egymástól 2 méter távolságra két urnát találtak, közöttük állítólag észak-dél irányba tájolt, hanyattfekvő, nyújtott csontváz volt az urnákkal azonos mélységben. Kiszállásomkor a pincét már felhúzták, de az ott dolgozó Jellinek Lajos kőműves az 1. számú urna helyét a pince keleti oldalától 170 centiméterre megjelölte, a 2. számú urnát ettől nyugatra, 200 cm-re találta.
Az 1. számú urnát épen találtam meg, még a földet sem kaparták ki belőle. Abban

sem leletet, sem hamvaknak legkisebb nyomát sem találtam. A 2. számú urnát darabokra törött állapotban adták át. Ugyancsak az átvett darabok közt volt egy behúzott peremű tál is, mely a 2. számú urnához tartozott. Egy kisebb edény alját is átadták, mely állítólag valamivel magasabban feküdt a földben, pontos előkerülési helyét nem tudtam rögzíteni. A leleteket beszállítottam a Történeti Múzeumba.

Budapest, 1959. április 20.

Dr. Patay Pál"[15]

Ezen régészeti lelethez pontosabb kormeghatározás vagy hogy melyik bronzkori kultúráról lenne szó, nem tartozik. A következő jegyzőkönyv azonban ad ilyen meghatározást, ezért is közöljük, bár még nem a vatyai kultúráról, hanem más bronzkoriról van benne szó.

"Hamvasztásos urnasír edényei - Losits Ferenc jelentése a dunaharaszti kiszállásról.

1977. november 18-án Gergely Jenő (Dunaharaszti, Deák Ferenc utca 35. szám alatti lakos) két kis, középső bronzkori és bronz lemez ékszert hozott be a múzeumba. Mint elmondta, ezeket a házuk előtti vízvezeték ásásakor találta. Több nagy edényt is talált, ezeket azonban nem tudta beszállítani. Az árkot közben betemették.
1977. december 2-án Kocsis László gyakornokkal kimentünk a helyszínre. Egy csaknem ép urnát, valamint két tál és egy másik edény töredékét is átadta Gergely Jenő. A találó elmondása alapján a vázlaton rögzítettük a lelet előkerülési helyét és síron belüli helyzetét.
1. sír. A leletek 1 méteres mélységben voltak. Hamvasztásos urnasír. A nagy urna valószínűleg egy tállal volt lefedve. Ettől délre volt egy kisebb edény is, szintén tállal lefedve. Állítólag ebben a tálban voltak a bronzok, az edényekben pedig a hamvak. A sírban egy kis bögre is volt.
2. sír. Egy kis bögre került elő 80-100 centiméter mélységből. Más leletet e helyen nem találtak.
A lelet anyaga a késő hatvani kultúrába sorolható.
A terület beépítettsége (kertes családi házak) miatt leletmentésre nincs lehetőség.

Budapest, 1977. december 6.

Losits Ferenc
segédmuzeológus"[16]

Mindehhez még néhány további adat a már előbb idézett forrásunktól az urnás hamvasztásos temetkezésről: "*A temető területén összerakott máglyára ruhában, ékszereivel vagy fegyvereivel együtt felfektetett halott elégetés utáni maradványait vagy urnában helyezték a sírba, vagy a megásott sírgödör aljába szórták, majd köré vagy rá helyezték a túlvilági életre szánt élelmet tartalmazó edényeket.*"[117]

A harmadik lelet, melynek jegyzőkönyvét még bemutatjuk, már egyértelműen a vatyai kultúrához tartozik, és megtalálásához e sorok íróját személyes emlékek is fűzik. Húsvét reggel volt ugyanis, mikor lélekszakadva rohant hozzám egy kis tanítványom:

- Tessék gyorsan jönni, mert a szomszédomban őskori sírt találtak, s szóltam, nehogy tönkretegyék.

Természetesen azonnal kimentem a helyszínre, ahol a szőlőjét forgató tulajdonos le is állította az ásást, s így a leletek jórészt épségben is maradtak. A továbbiakról beszéljen maga a hivatalos jelentés s a helyszínen készített fénykép.

Dunaharasztin - a Mindszenty utcában - szőlőforgatás közben talált urnamaradványok

"Jelentés a dunaharaszti leletmentésről, 1965. április 14-én és 30-án.

Első kiszállásom alkalmával a Deák Ferenc utca 28. számú telken - tulajdonos Molnár József - szőlő aláforgatásakor előkerült négy urnasír leleteit gyűjtöttem össze, és megszerveztem a leletmentést.
Április 20-án két munkással két próbaárkot húztam 14x1,5 méteres mélységben és 7x1,5 méter mélyen, de ezekben nem volt urnasír, csupán néhány jelentéktelen kis cserép került elő.
A sírokat Molnár József találta meg április első hetében. Az első sír cserepét szétszórta, a további négy sír anyagát megmentették. Az egyik sír leletét - nagyon szép bronzékszereket - Helméczy Mátyás tanár bevitte a tanácsházára, a többieket Dénes Józsefné tette el. Az egyik, általa mentett urnában is találtam bronz ékszereket.
A sírok helyét a tulajdonos bemondása alapján rajzoltam be.
A négy sír leletét Kovács Tibor szállította be a Nemzeti Múzeumba.

1965. április 30.

Dr. Mozsolits Amália
tudományos főmunkatárs"[19]

A Nemzeti Múzeumba beszállított urnák - három teljesen ép urna és mellékanyagaik, valamint a negyedik, megrongálódott urna - melyek dr. Mozsolits Amália megállapításai szerint a vatyai kultúrához tartoztak - sajnálatosan még részben sem kerülhetett vissza Dunaharasztira (akkor még nem volt településünknek Helytörténeti Emléktára, csupán iskolai történelem szertárai), de a leletek így is bizonyítottak. A volt polgári iskolából ránk maradt ugyanis néhány korábbi, az itt talált sírleletekkel (értve ez alatt a Deák Ferenc utcai leletet) megegyező urna, illetve tálmaradvány, melyek korábban kerültek az iskola birtokába, s egyértelműen szintén vatyai jellegű maradványok.

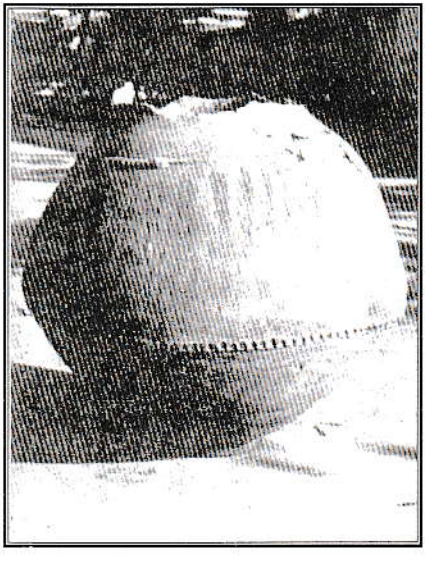

A vatyai kultúra egy urnamaradványa

További hasonló törmelékdarabokkal találkoztam ugyanezen községi belterületen (Deák Ferenc utca), mikor a vízcsöveket fektették, s az árokásó gép széttörhetett néhány edényt, de további urnák feltárására is sor került. Így 1966. Június 6-án a Mező Imre (Mindszenty) utca 13. számú ház kertjéből került elő ismét urnás sírlelet, félig elpusztult urna, kis, ép füles bögre, trapéz alakú bronz lemezek és néhány edényperem töredék, valószínűleg az urnát borító tálból.[20] A legutolsó lelet még nem regisztrált. Jelen sorok korrektúrája időszakában - 1999 decemberében - került ugyanis elő, s a bejelentők ismét Gergelyék voltak a Deák Ferenc utcából, akik, úgy tűnik, másoknál jobban szívükön viselik a régészeti leletek sorsát. Ezúttal nem víz-, hanem szennyvízlevezető csatorna ásásra került sor, mikor is a velük szomszédos házhoz - Deák Ferenc utca 33. szám - vitték be a csövet, s ekkor fordított ki és tört össze a gép sajnálatosan egy újabb urnát. Ennek vissza nem temetett és felszínen még megtalálható darabjait - ugyanolyan anyagú és alakú urna- illetve edénytöredékeket, mint amilyenekkel ezen a területen már találkoztunk - a házbeliek mint szórványleleteket az emléktárnak adták át, s más kisebb, felszínen (például a Kálvária-hegy oldalánál) talált kis kerámia töredékkel ismereteinket gyarapítják.[21]

Mindezek a leletek együtt egyértelmű bizonyítékot képeznek, hogy községünk belterülete mintegy 3600 évvel ezelőtt lakott terület volt, együtt a környék más részeivel, ahonnan, a szomszédos településekről, szintén előkerültek vatyai kultúrához tartozó leletek.

További közeli, vatyai kultúrához tartozó leletek: tőlünk északra, Pesterzsébeten, a Nagy Sándor utca és Perczel Mór utca közti, parcellázás alatt álló területen (1938-ban), Soroksáron, a Grassalkovich utcában (ez időben Marx Károly utca) 1955-ben[22], Alsónémediben több helyen (az Alsónémedi története c. könyv Régészeti lelőhelyek Alsónémedin térkép-rajza négy helyen is bemutat vatyai kultúrába tartozó lelőhelyet)[23], valamint Szigetszentmiklós északi határában, Felsőtagon, ahol 1963-ban a Nemzeti Múzeum tárt fel mintegy 300 négyzetméter nagyságú területen egy igen jelentős vatyai kori urnatemetőt.

Ezek a feltárások és a vatyai kori leletek településünk belterületén szoros összefüggésben vannak azzal, hogy az időszámításunk előtti második évezredben, az 1600 körüli időkben a Duna középső területrészén, egy közel harmincezer négyzetkilométeres területen, más népek közé beszorítva a vatyai kultúra népe lett az uralkodó nép és lakta ezen területet mintegy 300-400 évig.[24]

A vatyai kultúra időbeli és térbeli elhelyezkedése

Vázlatos bemutató táblázat

Idő	Kor	Dunántúl	Duna-Tisza köze	Tiszántúli területek
i. e. 1900 i. e. 1800	Korai bronzkor	Kisapostagi kultúra		Nagyrévi kultúra
i. e. 1700 i. e. 1600 i. e. 1500 i. e. 1400	Középső bronzkor	Mészbetétes edények népe	Vatyai kultúra	Perjemosi kultúra
i. e. 1300	Késői bronzkor	Szeremlei kultúra	Rákospalotai fázis	Szeremlei kultúra

(A táblázat egyszerűsít, a vatyai kultúra területe átterjedt a Duna túlsó oldalára is, kb. 80-100 km mélységig.)

Ezen kultúra névadó területe, Vatyapuszta egyébként Pusztavacs határában található, Vatyai Gyula egykori földbirtokos birtoka volt, ahol Kada Elek régész 1908-ban mintegy 370, ezen kultúrába tartozó sírt tárt fel és ismertetett.

Történészek szerint e kultúra népe, melynek városunk területén egykor szálláshelye volt, két korábbi népcsoport - a későnagyrévi földművelő lakosság és a ráte-lepült, keleti eredetű "kisapostagi" pásztornép - összeolvadásából jött létre, és birtokolt területét fokozatosan terjesztette ki a Duna jobb oldali területére valamint a Duna-Tisza közére, mely utóbbi részen már az állattartó gazdálkodás kerül elő-térbe.

A népcsoport Duna menti területein - a régészeti kutatók megállapításai szerint - virágzott az élet. Telepeiken nagy számú lakos élt együtt, s a mozgékony vatyai csoportok az egész középső bronzkor idején sikeresen terjeszkednek, különösen keleti és déli irányban, egészen a Bácskáig (megközelítően a mai jugoszláv határig). Ugyanekkor a Dunántúlon védekezésre kényszerülnek a Dunántúlon terjeszkedő "mészbetétes edények kultúrája" népeivel szemben, akik ellen sáncokkal, árkokkal megerősített erődtelepeket hoztak létre.

A vatyai kultúrához tartozik még, hogy - miközben földművelésük már jelentős - a réz- és antimon-lelőhelyektől távolabb élő vatyai nép csak kevés bronzot használ. Leginkább egyszerű bronzékszereket és fegyvereket készítettek, kalapáltak ki ezen, számukra értékes bronzból, míg a szebb ékszereket és jobb fegyvereket szomszédaiktól vásárolták, így a bronzfegyver csupán ritka melléklete a vatyai urna-síroknak. E sírok (urnatemetők) jellegzetessége elsősorban az urna, az azt borító tál és a melléje helyezett kicsiny ivóbögre, a különböző anyagokból készített nyakfüzérek, kicsiny, ékszerként használt bronzlemezek és melldíszek, melyek a dunaharaszti leleteknél is előkerültek, s melyekről nagyon szép és szemléletes - a vatyai kultúra leletanyagát áttekintő - képet ad Patay Pál (Pál von Patay) Korai bronzkori kultúrák Magyarországon (Frühbronzlichtlihe Kulturen in Ungarn)[25] című műve, melyből az alábbiakban idézünk.

"Vatyai csoport

A Duna-Tisza közének homokos vidékein sűrűn fordulnak elő urnatemetők, amelyek leletanyaga és temetkezési rítusa meglehetősen zárt egységet tüntet fel. E kis területre szorítkozó - Pest megye területén elterülő, de a Duna jobb partjára is átnyúló csoportot két régóta ismert lelőhelyéről Lovasberényi-Vatyai csoportnak nevezték el...
Eredetére vonatkozóan legvalószínűbb, hogy a kisapostagi kultúrának egyenes folytatása, mivel részben közös területen helyezkedik el, valamint az edénytípusok közül több azonos alakban található mindkét kultúrában...

Talán az eddigi lelőhelyei közül a vatyai temető az, melynek anyaga legjellegzetesebben képviseli e csoport bélyegeit, ezért helyesebb, ha a csoportot vatyai csoport néven említjük... (Szerzői megjegyzés: a tanulmány 1938-ban kelt, azóta a sokasodó leletek figyelmbevételével a vatyai kultúra elnevezés vált általánossá.)

Az eddig ismert kerámia anyagokban a legfontosabb szerepet a temetőurnák játsszák. Nagy általánosságban magas, néha 70 centimétert is elérő, öblös urnák ezek. A hasuk alsó része, mely elég keskenyen végződik, kúpos, felső része félgömb alak. Az urnák oldala többször elnagyoltan bekarcolt vonalakkal díszített. Egy másik urnatípus nagyjából megegyezik az előbbiekkel, s annyiban tér el, hogy hasának felső része inkább kúpos, mint gömb alakú...

A temetőurnákat rendszerint tálakkal fedték be. Alakjuk eléggé változatos. Vannak csonka kúp alakú, fül nélküli, mély tálak... vannak ehhez hasonló, ugyancsak kúpos mély tálak, amelyeknek azonban kissé befelé ívelt nyakát egy vagy két fül hidalja át... közönséges lapos tálak is előfordulnak... Igen gyakori a vatyai típusú sírokban a temetőurnákban, a csontok hamvai felett egy kis, egyfülű bögre...

A vatyai csoportba tartozó temetők bronzanyagának jellegzetessége a bronztűk nagyon gazdag tára: van úgynevezett "ciprusi" hurkosfejű tű, közönséges hurkos tű, pödröttfejű tű, korongos tű, lemezfejű tű...

Az ékszerek közt találunk bronz karpereceket, bronz spirálcsöveket, bronz nyakpereceket, félhold vagy szív alakú csüngőket, gyakori a bronzpityke.
A fegyverek ritkábbak. Leggyakoribb a trianguláris bronz tőr...
Vatyai csoporthoz tartozó lakótelepet eddig nem ismerünk."

Mindehhez hozzá lehet tenni, hogy talán épp itt, városunkban, Dunaharasztin lett volna ilyen telep, mivel a leletek igen nagy területen szóródnak. De mert e területek (Felsőfalu, Tisztviselőtelep) teljesen és sűrűn beépített belterületi, centrumi részek, szervezett kutatásról már nem lehet szó. Egy azonban biztos: egy régi, jelentős bronzkori nép, a vatyai kultúra népének lakóhelye napjainkhoz képest mintegy 3500 évvel ezelőtt pont Haraszti belterületén volt.
Az e területen élt vatyai nép uralma az időszámításunk előtti 13. századig tart, mikor - a régészet szempontjából nehezen megfejthető okokból - e nép uralma megszűnik, és különböző irányokból újabb támadó népek hatolnak be a Kárpát-medence középső területeire, s véget vetnek a hazánkban mintegy 800 évig tartó, virágzó bronzkori időszaknak.

Mindehhez hozzá kell tenni, egyelőre történelmileg felderíthetetlen, hogy valójában mi is történt. Az azonban, hogy nagyjából azonos időben ásták el kincseiket az ekkor itt élő bronzkori emberek, de nem volt módjuk többé azokat előkeresni, sőt, temetőik is hozzávetőlegesen ugyanezen időben szűnnek meg, egy pusztító és valószínűleg továbbvonuló nép benyomulására utalnak.

A későbbi időszakból, a vaskor időszakából már országosan is jóval kevesebb a lelet, mint korábban, s vaskorszaki leletek Harasztin eddig nem is kerültek elő.

Történelmileg azonban ismert, hogy ebben az időszakban, az időszámítás előtti I. évezredben két irányból is nyomulnak be oly népek a Kárpát-medence területére, melyek vasból készült eszközökkel és vas fegyverekkel rendelkeznek, s akiket a história mint keltákat és szkítákat azonosít.

A kelták közép-európai ősei, az úgynevezett halstatti kultúra népe észak-észak-nyugatról nyomulnak be hazánk területére, és a Dunántúl nagyobb részét foglalják el, bár e nép legjelentősebb törzsei, törzsi központjai és legfontosabb régészeti lelőhelyei is hazánkon kívül, a mai Ausztria és Csehország területén találhatók.

Ezen népre jellemző, hogy falvaikban már különböző társadalmi rétegeket ta-lálunk. Utóbbira elsősorban a változó temetkezési szokások utalnak, így a köznépnél még egyszerű urnatemetkezés a jellemző, és eléggé szegényesek a sírmellékletek is, míg a mágyán elhamvasztott előkelőbbek hamvait a fából vagy kőből megépített sírkamrákba helyezték. Föléjük több méter magas halmot emeltek, s gazdagok az ilyen módon elkészített sírok sírmellékletei is.

A keltákról - akiket Nyugat-Európában mint gallokat ismerünk - talán még érdemes annyit elmondani, hogy miközben Európa jelentős részét megszállták, a Kárpát-medencében városias jellegű, erődített telepeket is létrehoztak. Ilyen volt az eraviscusok kelta népcsoport fővárosa is a budapesti Gellért-hegyen, melynek nevét: Ak-Ink (bő víz) később a rómaiak is átvették Aquincum nevében.[26]
Kelta sírokkal és sírmaradványokkal Duhanaraszti térségében nem találkozunk, de a Csepel-szigeten már igen. A Dunát azonban, úgy tűnik, a keltáknak legfeljebb csak előőrseik, és ideiglenesen lépték át. Ez valószínűleg összefügg azzal, hogy az Alföldet s vele a Duna-Tisza közét ekkor már egy szintén vaseszközökkel, vasfegyverekkel rendelkező nép, a szkíták uralták, akik kelet felől nyomultak be a Kárpát-medencébe. A szkíták nomád lovasnép voltak, s lovas seregeik félelmetes erejét Dareiosz, perzsa nagykirály is megismerhette. Hérodotosz is ír történeti munkáiban róluk mint rendkívül harcias, az íjjal mesterien bánni tudó népről.

A szkíta kori kultúrát elsősorban temetőikből ismerjük. A szkíta művészet emlékei az aranyszarvasok, bronz áldozati üstök, állatalakokkal díszített bronz tükrök. Temetkezési szokásaik azonban már eltérnek a korábbi népekétől, Temetőikben csontvázas és hamvasztásos sírok egyaránt előfordulnak.[27] Szkíta kori leletekkel mindeddig nem találkoztunk községünk területén vagy közvetlen körzetében.

A római kor emlékei

A rómaiak a Krisztus előtti első században jelennek meg hazánk területén, és délről északkelet felé történő előrenyomulásuk során elsőként a Száva vonalától délebbre élő illír-dalmata népet igázzák le.[28] Ezt követően, Kr. e. 35-ben a szintén illír népcsoporthoz tartozó törzset, a pannonokat vonják fennhatóságuk alá, elfoglalva a pannonok Száva menti fontos városát, Sisciát a Száva és a Kulpa folyók találkozásánál.

További előrenyomulásuk azonban csak néhány évtized múlva következik be, amikor Augustus császár kialakítja azt a koncepciót, hogy a növekvő birodalom határait a nagy folyók, így a Duna vonalára kell vinni. (Nemcsak Magyarország, de a mai Ausztria és a tőlünk délre fekvő országok területén is.) E folyókat pedig szilárd római felügyelet alá kell vonni. Ezt az elképzelést nehéz harcok árán, a pannonok végleges meghódoltatásával sikerült is megvalósítania (még akkor is, ha később közel egy évszázadon át találkozunk felkelési próbálkozásokkal).[29]

Ugyanekkor Augustus utódai számára olyan politikai végrendeletet is hagyott, hogy a birodalomnak Európában meg kell maradni ezen kialakult folyami határai közt, ami azt is jelentette, hogy Dunaharaszti térsége - mint szorosan a Dunához tartozó terület - több évszázadon át a római birodalom határvidékévé vált.
Hogy a Duna túloldalán a hivatalosan is római tartománnyá lett, viszonylag sűrűn lakott Pannónia Duna menti határán végleg lezárjanak mindenféle betörési kísérletet, egy határerőd rendszert, római megnevezéssel limest alakítottak ki. Ez előbb csak a Duna Pannóniai, azaz jobb oldali partján épült ki, s nem nyúlt át a folyón, de később, mert a szükség úgy kívánta, erődöket (ellenerődöket) építettek a Duna bal parti oldalán is.

Az időszámításunk szerinti első században ugyanis - közel egyidőben a rómaiak előrenyomulásával a dunántúli (pannóniai) területeken - egy újabb lovas nomád nép, a szarmata népcsoport egyik törzse, a jazigok nyomulnak be a Duna-Tisza északi területére és Haraszti térségébe is, megszállva a Duna balparti részét, sőt a szigeteket (Csepel-sziget) is, beékelődve a rómaiak és az ekkor még erős önálló államot alkotó, a Maros mentén a Tisza vonaláig előrenyomuló dákok közé.

A jazigok sztyeppei nomád népként egy nagyobb nép, a Don és Kárpátok közti szarmata nép legnyugatabbra előrenyomult törzse voltak. A szarmata jazigok rokon törzseik közül a roxolánok Dácia északkeleti oldalán helyezkedtek el. A még keletebbre található alánok megmaradtak régi szállásterületükön.
A jazig-szarmaták hazánkban az Alföldön nomád nagyállattartó, de egyben harcos lovas népként jelentek meg. Főleg íjaikkal harcoló lovascsapataik leginkább télidőben nemegyszer átkeltek a befagyott Dunán, s gyakorta háborgatták a megtelepült római provinciabeli lakosságot.
Mindez azt eredményezte, hogy a rómaiaknak foglalkozni kellett a jazigszarmatákkal, akiket hol békés eszközökkel, esetenként - ha a birodalom érdeke nagyon úgy kívánta, hogy csendben maradjanak - pénzzel, kedvezményekkel csillapították, máskor viszont katonai ellencsapásokkal, területükre vezetett hadjáratokkal csendesítették le.
Ilyen jelentősebb hadjáratra, mely hosszabb időre békét teremtett, időszámítás szerint 174-ben került sor, amikor a rómaiak legyőzték és békére kényszerítették az alföldi területen élő szarmata eredetű népet és szövetségeseiket,[30] akiknek a békefeltételek értelmében nem csupán a dunai parttól távolabbra kellett telepeiket visszavinniük, de ki kell üríteni a dunai szigeteket is. Utóbbiakat a rómaiak szállták meg, akik ekkor építették ki tartós, nagyobb, erősebb határ menti erőddé és kereskedővárossá a haraszti térségével szemben fekvő, és valószínűleg dunai átmenő forgalomban érdekelt Camponát (a mai Nagytétény ősét).

nevű erődtáborról szólnak a történeti írások). Az, hogy e két erődtábor közül melyik található Pesten, a Március 15. térnél és melyik volt Dunaharasztinál, vitatéma a történészek közt. Egy azonban biztos: az erődtábor községünk térségében megépült, s romjai még a XVII. században is fellelhetők voltak, amikor Marsiglius, olasz származású hadmérnök és földrajzi író részletesen feltérképezte a Dunát, és a látottakat rajzban is megörökítette.

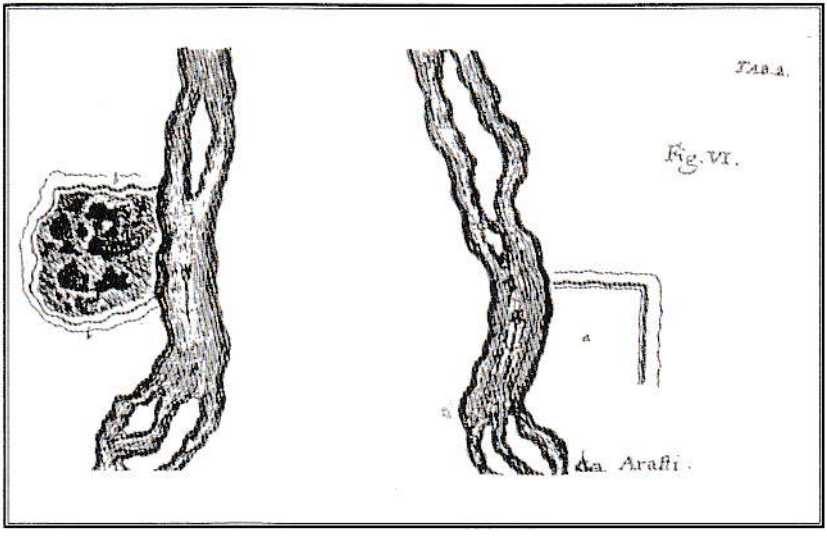

Kinagyított térképrészlet Marsigli térképéről

A térkép egyértelműen mutatja, hogy a Duna mindkét partján, egymással szemben, egyrészt Nagytétény-Albertfalva térségében, másrészt Haraszti fölött római erődsáncok találhatók, oly területen, ahol a dunai átkelést könnyítő kisebb szigetek vannak. S biztosra vehető, hogy e két erőd közt kereskedelmi út is vezet, melyet további kisebb őrtornyok is védtek.
Történelmi érdekesség, hogy szinte ugyanezen a vonalon épült meg napjainkban az M0-s út a két dunai (a nagydunai és soroksári-duna-ági) híddal.
A két tábor romjai, melyeket Marsiglius még jelöl, sajnos, ma már nem lelhetők fel, bár Marsiglius nyomán minden jelentős magyar középkori-újkor eleji földrajzi leírás megemlékszik róla. Rómer Flóris, az egyik legismertebb kutató pedig feljegyezte, hogy idősebb emberek útmutatásai nyomán talált a falu területén egy nagyobb, terméskő alappal épült maradványt.
Ezen erődrész felkutatására történtek később is - nem is eredménytelen - próbálkozások. Egy ilyen azonosítási kísérletről szól egy, a Budapesti Történeti Múzeumban olvasott kéziratos jegyzet: Nagy Lajos kutató régész egy

tudósítása, miszerint több külföldi és magyar régésszel együtt 1929. szeptember 13-án megtekintette Haraszti egykori római castrumának ekkor még meglévő maradványait, melyek "Soroksártól délre, Soroksár és Haraszti közt az országútnál, Budafok alsó végével egyvonalban, a Dunától 150 métermyire egy ... (olvashatatlan rész) mellett találhatók."[33] A jelen lévő tudósok egyike le is fényképezte ezeket (sajnos a fénykép nem lelhető fel). Ugyanekkor - e leírásból tudjuk - az egyik külföldi (német) tudós kételkedett a castrum római voltában, de a leletek, hogy van peremes tégla és a jó malteranyag őt is meggyőzték.

A dombon levő építményt a feljegyzés szerint ez időben istállónak használták, és elhanyagolt állapotban volt. A feljegyzés még megjegyzi, hogy a másik két dombon nincs római nyom.

A két világháború, vagy még inkább a második világháború viharában e maradvány-nyomok végleg megsemmisültek. A leggondosabb kutatással sem lelehetők fel, noha mind a Budapesti Történeti Múzeum kutatói, mind magam is külön-külön, többször is végigjártuk a területet, hátha valahol, valamilyen formában felbukkan valami nyom.

Egy biztos, a római erőd vagy erődtábor nem véletlenül épült épp ezen a helyen. Valószínűsíthető, hogy itt, Dunaharaszti magasságában kettéágazott a Duna-Tisza közén végighaladó akkori kereskedelmi út, melynek északi vége Pestnél, az ottani erődtábornál ért véget, és Aquincum felé vitt át a Dunán. De ugyanezen kereskedelmi útnak itt, Dunaharasztinál is átvezetett egy délebbi leágazása (ily nézettel és véleménnyel a forráskutatások során találkoztam) Campona felé.

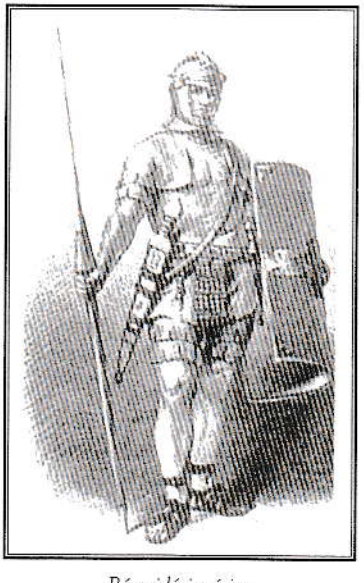

Római légionárius
(Rekonstrukciós rajz)

Visszatérve most már Diocletianus térséget rendezni kívánó terveire, annak egy másik részét képezte, hogy a Pannóniában 294 őszéig személyesen is itt tartózkodó császára békekötés részeként római segítséget is ígér a szarmatáknak más, őket támadó népekkel, főleg az őket északról szorongató gótokkal szemben. Számos történész szerint ezen ígért katonai (és műszaki) segítség keretében épült meg a szarmata és gót területek határán az úgynevezett Csörsz-árok,[33] mely ahhoz, hogy egy nagyobb gót támadást felfogjon, megállítson, nem volt ugyan elég erős, de ahhoz, hogy

jelezze az esetleges támadóknak, hogy a szarmaták Duna-Tisza közi határait egy harmadik nagyhatalom, Róma is garantálja, elegendő volt.
Az ekkor kötött béke és római segítség Diocletianus életében s míg az erős római hatalom fennállt, tartósnak is bizonyult. Később azonban, amikor a római jelenlét Pannóniában gyengül, a szarmaták megszegik a békét. 322-ben váratlanul itt, Dunaharaszti térségében átkelnek a Dunán, és megtámadják a túloldalon levő gazdag Camponát. Támadásuk Dunaharaszti térségéből sikerrel indul, de rövidesen megtapasztalják, hogy Róma még mindig erős, és egy-egy becsapás Róma területére nem marad büntetlenül.
Constantinus császár ugyanis a béke megszegése miatt elérkezettnek látja az időt, hogy egy nagyobb szárazföldi hadjáratot indítson a szarmaták ellen.[34] Így Campona táján - azaz Haraszti térségében, a kereskedelmi út vonalán - átkel a Dunán, s végighaladva az egész Duna-Tisza közti szarmata területen, csak délen, Bononiánál (Banostornál, ma jugoszláviai Duna-szakasz) tér vissza római területre, miközben jelentős számú szarmata foglyot ejt.

A hadjáratot a korábbi szerződéses viszony megújítása zárta le, hogy mily feltételekkel, pontosan nem ismerjük. Annál is inkább, mert ebben az időben már közeledik a dunántúli római, de egyidejűleg a Duna-Tisza közi szarmata uralom vége is.
380 táján ugyanis a római határt, de a szarmatákat is támadó gótok mellett megjelennek a Kárpát-medencében az első hun csoportok, s Róma kénytelen-kelletlen a béke kedvéért pannóniai területeket engedni át nekik mint "szövetségeseknek", akik azonban "szövetségesből" egyre inkább az egész térség uraivá válnak.

Az V. században a hunok beözönlése folytatódik. Haraszti térsége végleg kikerül a rómaiak befolyása alól, a további eseményeket pedig már a hun-római viszony alakulása határozza meg. Ennek részeként a Kárpát-medencében élő népek - köztük a Haraszti térségében egy ideig továbbra is fellelhető szarmata népcsoportok - rövidesen Attila uralma alá kerülnek s a hunok segédcsapatait alkotják, míg végül letűnnek a történelem színpadáról.

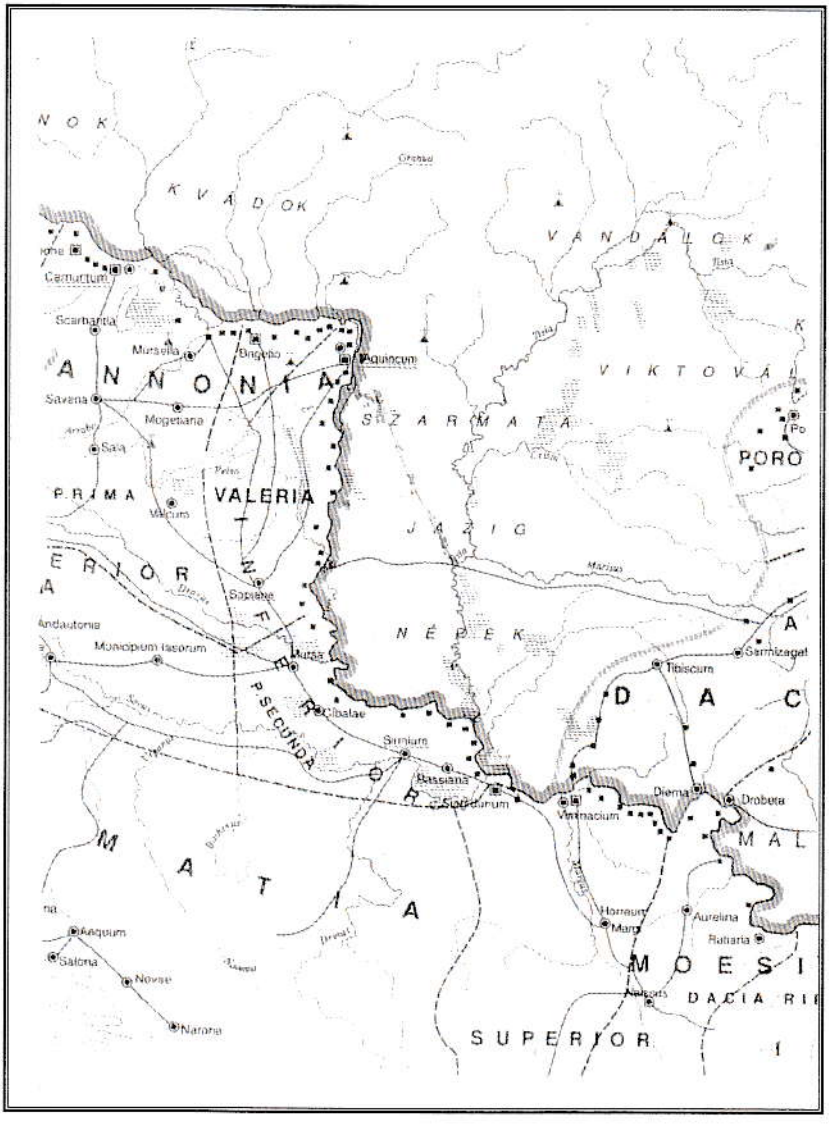

A Kárpát-medence középső területe a római és szarmata-jazig időszakban

Szarmata és népvándorlás kori leletek Dunaharasztin

Dunaharaszti legjelentősebb, talán még a vatyai kultúra időszakának leletanyagánál is gazdagabb leletei a szarmata időszakból származnak.
Úgy tűnik, a szarmaták egész Kárpát-medence-beli történeti időszakuk alatt, az első századtól az ötödik századig jelentős számban éltek mind községünk térségében, mind a Harasztival határos alföldi részeken.
Itteni telepeik, temetőik egy részét a Duna-Tisza-csatorna ásásakor találták meg. Egy másik, nagyságrendben kisebb, de nagyon értékes anyagot tartalmazó sír a véletlennek köszönhette előbukkanását. A legalaposabb, és esetenként gazdag anyagot is tartalmazó leletfeltárás azonban az M0-s és az 51-es új út építkezésekor történt, amikor a Budapesti Történeti Múzeum kutatói még a tényleges útépítés előtt szervezett leletfeltárást végeztek, és kutatásuk anyagát külön könyvben is megjelentették.[35]

Nézzük ezeket a leleteket megtalálásuk időrendjében. Az első leletek megtalálási időpontja 1848 márciusának utolsó hete. Erről - megtalálásukról és a leletmentésről - a következő jelentés készült:

Szarmata és népvándorlás kori temető

"A Duna-Tisza-csatorna központi vezetősége március 27-én telefonon értesítette a Régészeti Tárat, hogy a dunaharaszti csatorna ásásakor egy csontvázat találtak, melynek mellékletei is voltak, mégpedig egy bronz fibula és egy vasszekerce-féle tárgy. A közbejött húsvéti ünnepek miatt csak III. 31-én szálltunk ki, hogy az előfordulás körülményeit tisztázzuk."[36]
A lelőhely azon a csatornaszakaszon van, amely Dunaharaszti MÁV-alsó megállóhelytől légvonalban kb. 2 kilométerre délkeletre, az egykori Duna-medret jelző ingoványos terület egy kiemelkedő részén található. Az itt talált sírok irányultsága északnyugat-délkeleti. Az átlagos sírmélység 60-70 cm. A humusz cca. 50-55 cm. Alatta homok, ebben fekszenek a sírok.

Az 1. sír melléklete volt egy oldalt lehajlított kéttagú bronzfibula, egy vasszekerce és egy rovátkolt kengyel gombbal.

A 2. sír melléklete egy egyfülű szürke, jól iszapolt kancsó a láb mellől, és ebből a sírból került még elő, közelebbről meg nem határozott helyről, egy lófej és egy lócsontváz egyéb részei.

A 3. sírból való egy kis piros, jól iszapolt csésze, és ugyancsak a láb mellől egy második lófej is előkerült.

Érdemes megjegyezni, hogy a sírba tétel módja a 2. sírban eltért a szokásostól. A halott a csontváza szerint ülve volt eltemetve, ahogy azt a munkások is mondták. Kétségtelen, hogy késő szarmatatemető van e helyen. Mivel a további földkiemeléskor feltétlenül számíthatunk sírokra, a munkálatok szemmel tartása kívánatos.

Dr. Párducz Mihály"

Ezt követően - látva az eredményeket - a régészeti tár vezetője levéllel fordult segítséget kérve az akkori miniszterhez, melyben a következőket írta:

"Miniszter Úr!

A Duna-Tisza-csatorna dunaharaszti szakaszánál a munkások csatorna ásása közben késő szarmata temetőre bukkantak.

A temetőnek eddig 5 sírját ástuk fel, de a temető nagyobb részben a még ezután kiásandó csatornarészen van, részben pedig olyan területeken, melyre az épülő csatorna töltése kerül.

A Duna-Tisza-csatorna építési vezetőségének megértő támogatása lehetővé teszi számunkra, hogy a temető azon szakaszát, mely az ezután kiásandó részbe esik, nagyobb áldozatok nélkül megmentessék. A töltés alá kerülő rész azonban örök időkre veszendőbe megy a szakkutatás számára, ha a csatornatöltést felhányják. Miután a szóban forgó temető tudományos jelentősége már az eddig feltárt sírok alapján is nagyra értékelhető, és mivel a Duna-Tisza-csatorna vezetőségének nem áll módjában ennek a területnek a feltárásához anyagi segítséget nyújtani, nekünk lenne kötelességünk e területrész átkutatása. Ez három hetes műszak és 8 napszámos foglalkoztatásával kivihető lenne, kiknek átlagosan 15 forint napszámbért véve alapul ez a munka, beleértve az ásatást végző szaktisztviselő költségeit is, 3000 forinttal elvégezhető lesz.

Mély tisztelettel kérem ezért Miniszter urat, hogy az igen jelentős munka elvégzését a jelzett 3000 ft kiutalásával tegye lehetővé számunkra.

Budapest, 1948. április 17.

A régészeti tár vezetője"

Dr. Ortutay Gyula
Vallás és közoktatásügyi miniszternek!

A levélre a válasz nem ismert, de valószínű eredménnyel járt, mert az ásatás folytatódott, és dr. Párducz Mihály, aki a szarmata kori leletek egyik legkiválóbb ismerője és feltárója, nem is tévedett annak jelentőségét illetően. Alig két hét múlva újabb leletekről érkezik hír, melyeket ugyan külön-külön tárnak fel, de egységes feltárási leletet képeznek. Íme néhány részlet az újabb kiszállási jegyzőkönyvből.

Jelentés a dunaharaszti népvándorlás kori temető 4. számú sírjának feltárásáról.[38]

"Április 2-án értesítést kapott a Történeti Múzeum régészeti tára, hogy a Dunaharaszti mellett végzett csatornaásási munkálatok során az egyik munkás ásója emberi koponyába ütközött. A koponya a sír közepén hét kisebb terméskővel volt kirakva. Cseréptöredékeket is találtak."

"Jelentés a dunaharaszti népvándorlás kori 5. számú sír feltárásáról.

1848. április 8-án a csatornázási munkák alkalmával ismét előkerült egy sír. A sír iránya északnyugat-délkeleti. Hossza 260, szélessége 0,70, mélysége 1,60 méter. A koponyától 60 cm-re ezüstlemez, 80 centiméterre vaskés. Még közelebb az archoz, a lábtőcsontok tájékán 53 különböző anyagú (karneol és korall gyöngy, valamint bronz gomb és szövetmaradványok is előkerültek."

Úgy tűnik, az e sírban eltemetett személy jóval gazdagabb lehetett a többieknél.
Az ásatás itt nem ért véget. Később tovább folytatódott, és még később e területről 6-tól 24-ig számozva újabb sírok kerültek elő, míg végül is júniusig 38 sírt tártak fel.
Igaz, ezen sírok legtöbbje bolygatott sír, s jó néhánynál található ily jelentés, mint például a 10-es számú sírnál: "*A sír teljesen feldúlva, kifosztva, semmiféle része nem maradt a helyén.*" Más esetben a jelentés arról szól: "*Teljes, jó állapotú, 3 éves gyermek csontváza került feltárásra. Melléklete nem volt.*"
Így a sírok közel fele csak kisebb régészeti értékkel bírt, de a régészeket jórészt kárpótolták az esetenként jobb leletanyagú sírok, mint például a 29-es számú sír anyaga: "*A jobb kar mentén kettétört bronz karperec, a mellen bronz kapocs, körülötte apró gyöngyök*" vagy a 21-es számú sír leletei: "Bolygatott női csontvázat, ezüst csatot szíjszorító lemezzel, bronz csüngődíszt éremszerű, kerek lemezből, az alsó lábszáron sok kagylót, római pénzérmét találtunk." Hasonló, kormeghatározás szempontjából is fontos leletanyagú sír volt a 28-as is, ahol a vaskés és vascsat, valamint edények mellett egy Diocletianus-pénzérmét is találtak. Ezek a leletek - a Diocletianus-érmék - egyértelműen a késő szarmata korba helyezik a leleteket, a 280. évet követő időkbe.
A legérdekesebb lelet azonban mégsem ez volt, hanem az a bizonyos kincses lelet, melyet Laczkó Béla dunaharaszti tanító talált földjén, s amelyről a későbbiekben oly legendák keletkeztek, miszerint az egy avar vezér sírja lenne, rendkívül gazdag aranykincses leletekkel. Ez számos, Harasztiról készült összefoglaló munkába is belekerült, valamint több szakdolgozatba is.

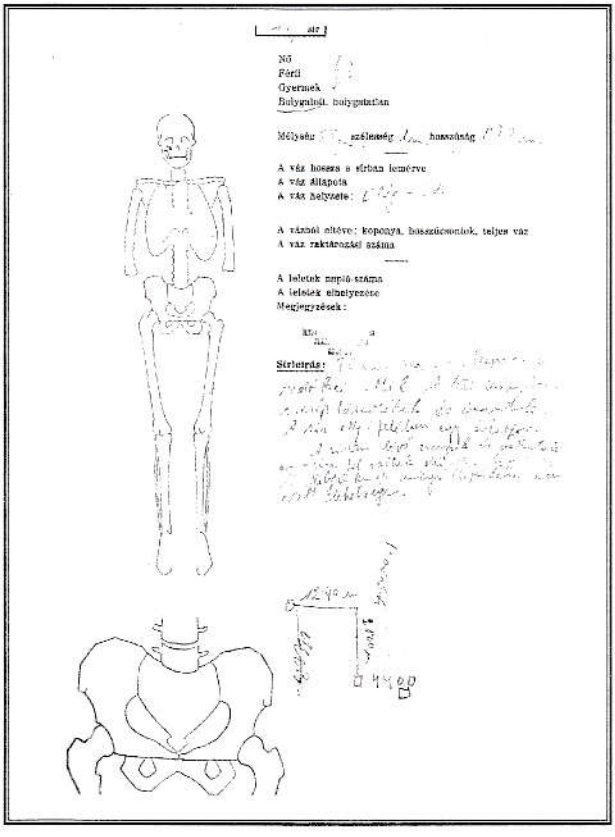

Egy sírvázlat az ekkor készültek közül. Mindegyik sírról külön-külön hasonló vázlat készült.

Sajnos a valóság ennél valamivel szerényebb. A sírt, bár az messze nem jelentéktelen, a Budapesti Történeti Múzeum régészei nem avar kori, hanem késő szarmata kori sírnak, és nem is vezéri, hanem csupán kincses leletekkel rendelkező sírnak minősítették, de erről álljon itt maga a pontos jelentés illetve jelentések, leírások, mivel több feljegyzés is készült.

a) Jelentés a dunaharaszti Laczkó Béla földjén levő szarmata sír feltárásáról

"Dr. Párducz Mihálytól, a Magyar Történeti Múzeum Régészeti Tárának vezetőjétől kapott utasítás értelmében 1948. december hó 14-én Dunaharasztira mentem, hogy a Laczkó Béla dunaharaszti tanító földjén talált sírt, melyből Fabók József földmunkás a múlt hét folyamán 3 darab aranylemezt és emberi lábszár-

csontot ásott ki, feltárjam. L. B. földjén, támpontul annak házát véve, a ház déli sarkától 80 méterre találtam azt a helyet, ahol a szarmata sírnak kellett volna lenni. Fabók János elmondása alapján a lábszárcsontok fekvése szerint a sír fekvését bemérve azt északnyugat-délkeleti irányúnak találtam. 3 x 3 méteres területen megkezdtem a sír feltárását, melyben azonban a föld felforgatott volta miatt a sírnak semmi jelét nem vettem észre.

Az elmondás alapján a megásott sír közepén, kb. 50 cm-ről zöld patinás, lapos karika került elő. A sír északnyugati oldalán, az északi ponttól 120 cm-re állatfejet utánzó aranylemez került elő 85 cm mélyen.

Az ásatási négyszögből leásva az 1-1,10 m mélyen levő sóderes szűzföldig más nem került elő.

A sír közelében, mintegy 30 négyzetméteres területen felszíni gyűjtést végezve néhány korongolt és mázas cserepet találtunk.

A leleteket összegyűjtve a múzeumba behozták.

Dr. Mérey Kádár Ervin
múzeumi gyakornok"[39]

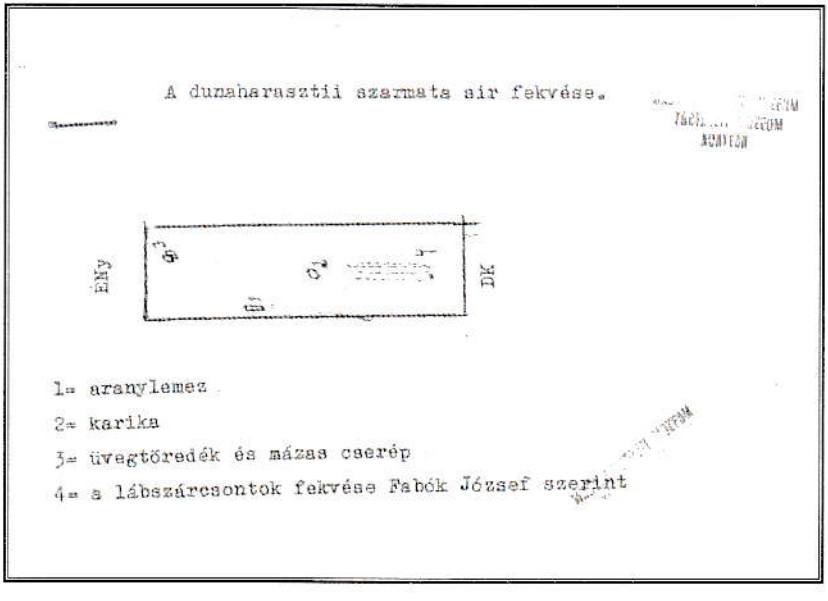

A jelentés melletti rajz, mely részletesen is bemutatja a sírt.

b) Jelentésrészlet a már részleteiben közölt, nagyobb szarmata kori temető feltárási jegyzőkönyvéből:

"A dunaharaszti, 38 sírból álló, késő szarmata temető igen jelentős kerámiai anyagot nyújtott.
A temető közvetlen szomszédságában került elő egy bolygatott, ugyancsak késő szarmata sír, melynek mellékletei közt figyelemre méltók az aranylemezből préselt jávorszarvas fej és az ugyancsak préselt technikájú, egymást üldöző állatokat ábrázoló aranylemez.
ásatott: Párducz Mihály-Korek József-Mérey Kádár Ervin"[40]

c) Ezen kincses leletről még bővebb és szemléltetőbb leírást ad Kaltenecker Ferenc történelemtanár, helytörténész, aki szakdolgozatában e témát is feldolgozva, az általa felkutatott források alapján a következőket írja: "ugyanekkor (s itt a szarmata kori temető feltárására utal) Laczkó Béla tanító földjén, innen kb. 600 m-re késő szarmata kori aranytárgyakat tartalmazó magányos sírt tártak fel. Ennek során került felszínre két darabban egy préselt technikával készült arany lemez, mely három, egymást kergető állatot ábrázol. (Hossza 16,8 cm) Egy arany lemezből préselt homloknézetű állatfej, dagadt ormánnyal, kerek, kidülledő szemekkel, hosszú fülekkel szintén ekkor került felszínre (7,5 cm). Ezek a leletek (figurális ábrázolás) korban az i. sz. 200-400 közötti időre tehetők."[41]

A további nagy szarmata kori leletcsoport megtalálása már az 1987-89 közti időkbe visz bennünket, amikor a készülő M0-s út nyomvonalában még a tényleges építkezés megkezdése előtt tervszerű leletmentést végeztek a Budapesti Történeti Múzeum munkatársai.

A továbbiakban az általuk közreadott könyvek, illetve a korabeli újságcikkek nyomán mutatjuk be a feltárási eredményeket. Ilyen tekintetben a legfontosabb forrás ez alkalommal nem a Történeti Adattár, hanem ennél jóval bővebben közöl anyagot a Budapesti Történeti Múzeum ásatási tájékoztatója, mely egy négykötetes munkában tette nyilvánossá az ásatások eredményeit.

Ebben a sorozatban a második kötet foglalkozik Dunaharaszti térségével, melynek első tanulmányát (Szarmata falvak a dél-pesti síkságon) Pető Mária kutató régész a következő sorokkal vezeti be:

"1987-79 közt az M0-s autópálya soroksári szakaszán és a hozzá kapcsolódó új 51-es út nyomvonalán, Dunaharaszti és Taksony határában négy szarmata falu feltárására nyílt lehetőségünk.
A lelőhelyek a Soroksári-Duna-ág mentén húzódó homokbuckás, akkortájt vízben gazdagabb, ligetes, mocsarakkal tarkított területen létesültek, esetünkben a folyammal párhuzamosan, a Soroksári-Duna-ágtól légvonalban 3, a Nagydunától (Albertfalva katonai táborától) 10 kilométeres távolságban.

Teljes feltárásra nem volt lehetőségünk, szondázó módszereinkkel a falvak egykori teljes kiterjedését biztonsággal megállapítani nem tudtuk, csupán a terepjárással követ-keztethettünk korabeli kiterjedésükre. A területen belül a telepek egymástól több kilométer távolságban helyezkedtek el, alkalmazkodva a földrajzi környezethez és a szarmata kor népességének életmódjához."[42]

A továbbiakból kitűnik, hogy a tanulmányban bemutatott négy szarmata falu közül csupán kettő helyezkedik el Haraszti területén, melyek közül az egyik, Dunaharaszti határa az 1. munkahely, a másik, Dunaharaszti-Taksony határa a II. munkahely elnevezést kapta.

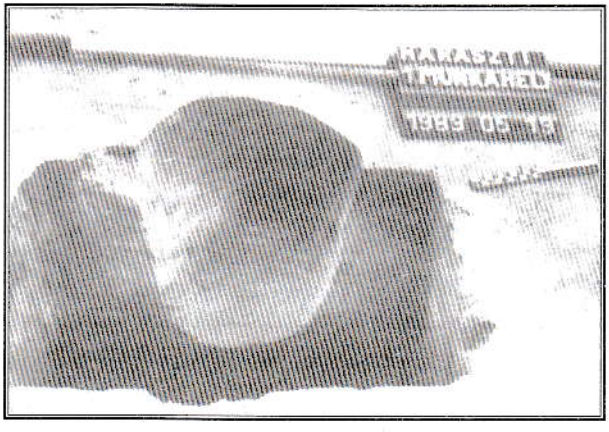

Dunaharaszti, 1. munkahely

Az 1. munkahelyen - mely az 51-es úttól kissé keletre, még az Alsónémedi keresztező út előtti részen volt található - összesen 14 objektumot tártak fel, amelyen belül a 6. számú objektum feltárásakor egy lakóház nyomai is felszínre kerültek. Az építmény kisebb, mindössze 3x2,60 m átmérőjű volt. Közepén a tető tartására szolgáló, 30 cm átmérőjű cölöp beásási gödrét is megtalálták.[43]

A többi feltárt objektum tároló, illetve hulladékgödör lehetett, és átlagosan 100-130 cm átmérőjűek voltak. Az előkerült leletanyag sem volt túl gazdag. Volt, ahonnan festett kerámiatöredékek, volt, ahonnan nagyon sok állatcsont, máshonnan orsógomb, nehezék, fenőkő és további kerámiatöredékek kerültek elő.

Jóval gazdagabb lelőhelynek mutatkozott a Duna-Tisza-csatorna bal partján, a Taksonnyal határos területen feltárt falurészlet, ahol a település a környezetéből lankásan kiemelkedő homokdomb délnyugati oldalán helyezkedett

Egy további, nagyon lényeges adat - ez a falvak elhelyezkedéséből derül ki -, hogy a rómaiakkal kötött békeszerződést nem a megállapodásnak megfelelően tartották be. Ha nem is telepedtek közvetlenül a folyó partjára, illetve már kiürítették e korban a szigetet, de a békekötésben megszabott 15 kilométeres sávot nem hagyták üresen, azon belül létesíttek telepeket. Mindez összefügghet azzal, hogy e terület a rómaiakkal folytatott kereskedelem szempontjából különös jelentőséggel bírt számukra azért is, mert az itteni átkelőhelyek kevésbé voltak kitéve esetleges gót támadásnak, mint az északabbra fekvők.

Ezért sem túlzás azt állítani, még akkor is, ha a történész szakmunkák eddig még nem foglalkoztak ezzel a kérdéssel, hogy a térségben az egész időszakban végig fontos kereskedelmi út vezetett a Dunán át e területen. A Duna bal parti sűrűsödő leletek legalábbis arra utalnak, léteznie kellett egy olyan útnak is, mely egyrészt párhuzamosan haladt lefelé a Duna mentén, s egy olyan másik útnak, mely átlósan haladt át a Duna-Tisza közén délkeleti irányban a Pannónia melletti másik római tartomány, Dácia felé.

A szarmaták egyben a magyar honfoglalás előtti utolsó jelentősebb nép térségünkben.

A későbbiekben sem hun, sem avar településekre utaló nyomokkal nem találkozunk e tájon, s ugyancsak nincs oly lelet, mely azt bizonyítaná, hogy a Karolingok, akik az avarok leverése után a Kárpát-medence uraivá váltak, átlépték volna településekkel a Duna vonalát.

Az ezen területet benépesítő új nép már egyértelműen a honfoglaló magyarság volt. Róluk, Árpád koráról szól következő fejezetünk.

Forrásjegyzék

1 Kovács Tibor. A bronzkor Magyarországon - 1977. évi kiadás, 21. oldal
2 Balassa István: Alsónémedi története és néprajza. 1980 - Korek József tanulmánya: Alsónémedi történetének régészeti forrásai, 11. oldal
3 Kovács Tibor: i. m., bevezető rész
4 Budapesti Történeti Múzeum: Régészeti Kutatások az M0 autópálya nyomvonalán I. Endrődi Anna - Kora rézkori leletek Szigetszentmiklós-Üdülősoron
5 Csepel-sziget krónikája: Tanulmány - (Kézirat) Dunaharaszti Helytörténeti Emléktár könyvtára
6 Kaltenecker Ferenc: i. m., 3. oldal, Dunaharaszti Könyvtár
7 Balassa István: i. m. - Korek tanulmány
8 Magyar Nemzeti Múzeum - Történeti Múzeum régészeti adattára 13, A. I.
9 Glatz Ferenc: A magyarok krónikája, Officina Nova kiadása, 13. oldal - Kőkorszak
10 Kalicz Andor: Agyagistenek. A neolitikum és rézkor emlékei Magyarországon

11 Balassa: Alsónémedi története, i. m. 14-16. oldal
12 Magyar Nemzeti Múzeum - Történeti Múzeum régészeti adattára XII., 221/1949
13 Magyarok krónikája, i. m. 15. o. A bronz megmunkálása.
14 Kovács Tibor: i. m. 52. oldal
15 Magyar Nemzeti Múzeum - Történeti Múzeum régészeti adattára: 228 D IV.
16 MNM - Történeti Múzeum régészeti adattára XX 271/1977
17 Kovács Tibor: i. m. 52. o. Temetkezési módok 2.
18 Dunaharaszti Helytörténeti Emléktár - Fényképanyag
19 MNM - Történeti Múzeum régészeti adattár XVI 215/1965
20 MNM - Történeti Múzeum régészeti adattár XVII 191/1966
21 Dunaharaszti Helytörténeti Emléktár - történeti feljegyzések
22 Mellis: A XX. ker. régészeti emlékei
23 Balassa: Alsónémedi története, i. m. 46. oldal
24 Kovács Tibor: i. m. 3. és 57. oldal
25 Patay Pál (Pál von Patay): Korai bronzkori kultúrák Magyarországon. (Frühbronzlichtliche Kulturen in Ungarn) Budapest, 1938. A Pázmány Péter Tud. Egyetem érem- és régiségtani intézete.
26 Magyarok Krónikája i. m. 17. oldal. Kelták Európában és Magyarországon.
27 Magyarok Krónikája i. m. 16. o. A szkíták lovasnépe az Alföldön.
28 Magyarok Krónikája i. m. A Római Birodalom térnyerése Pannonia provinciában
29 Dr. Ribári Ferenc: Az ókori Róma története
30 10 kötetes Magyarország története. 1. kötet: Római időszak. A markomán-szarmata háború
31 10 kötetes Magyarország története i. m. 245. oldal
32 Csepel-sziget krónikája i. m.
33 Budapesti Történeti Múzeum - Nagy Lajos kézirati feljegyzései
34 10 kötetes Magyarország története i. m. 351. oldal
35 Budapesti Történeti Múzeum - Régészeti kutatások az M0 autópálya nyomvonalán II.
36 MNM - Történeti múzeum régészeti adattár 26 D I.
37 MNM - Történeti múzeum régészeti adattár 26 D I. - anyaghoz mellékelt levél
38 MNM - Történeti múzeum régészeti adattára 26 D I. - harmadik jelentés az ásatásról
39 MNM - Történeti múzeum régészeti adattára 33 D I.
40 MNM - Történeti múzeum régészeti adattára 22 D I.
41 Kaltenecker Ferenc egyetemi szakdolgozata, 4. oldal. Dunaharaszti könyvtár
42 Budapest Történeti múzeum Régészeti kutatás az M0 autópálya nyomvonalán. 7. oldal, Pető Mária tanulmánya
43 Régészeti kutatások az M0 autópálya nyomvonalán i. m. Új 51-es út Dunaharaszti határa, 1. munkahely, 11-12. oldal
44 Ugyanitt: Dunaharaszti-Taksony határa, 2. munkahely

Dr. Helméczy Mátyás

Dunaharaszti története a honfoglalástól a török megszállásig

Az Árpád-kori Dunaharaszti

Általánosan ismert, hogy a honfoglalás sikeres befejezése után a törzsek és a nemzetségek vezérei tanácskozásra gyűltek össze Pusztaszeren, s az elfoglalt országot, a Kárpát-medence területét szétosztották egymás között.

Tudjuk azt is, hogy azt a térséget, ahol Dunaharaszti is található, a Duna folyó középső részének mindkét oldalát a fejedelmi nemzetség kapta meg szállásterületként. Anonymus szerint a Csepel-sziget Árpád kedvenc tartózkodási helye volt, "Surucsar" térségében pedig többször tartottak tanácskozásokat a honfoglaló vezérek, illetve leszármazottaik.

Dunaharaszti így abba a körzetbe került, mely Budával és Pesttel az ország politikai központja lett, bár a Duna jobb parti része hosszú ideig nagyobb jelentőséggel bírt, mint az alföldi oldal.

Rövidesen megnőtt azonban a Duna-balparti terület jelentősége is. A Németországban elszenvedett 955. évi augsburgi vereség után ugyanis az akkor uralkodó Taksony fejedelem - az utolsó pogány nagyfejedelem - óvatosságból törzsi központját a Duna innenső oldalára hozta át. Számos oly település, mely Árpád leszármazottai valamelyikének a nevét kapta, köztük a Harasztihoz legközelebb eső település, Taksony is ekkor keletkezhetett. (Az e térségben található települések közül Üllő Árpád egyik fiának, Fajsz, Tas és Taksony pedig Árpád unokáinak nevét viseli.)

Igaz, a folyópart innenső oldalának tündöklése nem tartott sokáig. A Taksonyt követő Géza fejedelem s még inkább István király a német fejedelmekkel békét keresve és kötve Székesfehérvár-Esztergom körzetébe tette át fejedelmi, majd később királyi székhelyét.

Ennek ellenére mind Buda, mind a vele szemben kialakuló Pest, a Csepel-sziget, a Duna itteni részének mindkét oldala továbbra is az ország központjához tartozó terület maradt, ahol a honfoglalást követően az Árpád-kori kistelepülések sora keletkezett rendszerint úgy, hogy a kezdetben még nomadizáló, leginkább csak sátrakban lakó nagycsaládok téli szálláshelyei állandósultak, lassanként faluvá cseperedtek.

Ezen kicsiny, félig-meddig nomád szállásterületekből fokozatosan faluvá cseperedő települések egyike - s ez még akkor is bizonyított, ha erre utaló írásos okleveleink a XI-XII. századból még nincsenek - Dunaharaszti.
Írásos bizonyítékok helyett ugyanis, ha nem is túl bőven, de akad Árpád-kori régészeti, ásatási lelet, nemcsak térségünkben, de közvetlenül Haraszti település-központjában is.
Ilyenről (ilyenekről) szól az a levél is,[1] melyet akkor kapott a Polgármesteri Hivatal, mikor a képviselőtestület úgy döntött, hogy a Baktay tér térségében, az egykori piactéren kell majd kiépíteni a leendő városközpontot. Ezzel kapcsolatban a műszaki osztály tájékoztatást kért az e területen esetlegesen felbukkanó régészeti leletekről a Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságától, s olyan tájékoztatást kapott, hogy Dunaharaszti ezen központi részén Árpád-kori magyar településközpont régészeti leleteit találták meg korábban, s további leletek felbukkanása is várható.

Ezen levelet a hozzá tartozó térképmelléklettel a következőkben teljességében mutatjuk be, már csupán azért is, mert nemcsak az Árpád-kori településsel foglalkozik, hanem rendszerbe foglaltan felsorolja a már ismert - könyvünk előző fejezetében felemlített, településünk centrumterületén feltárt bronzkori leleteket. Megadva azt is, mily nyilvántartási számon találhatók a Magyar Nemzeti Múzeum adattárában a vonatkozó bejegyzések...

ÁRPÁD MÚZEUM
2300 RÁCKEVE
Kossuth L. u. 34. Pf. 32. Tel./Fax (24) 25-284

Dátum: 1999. július 02.
Iktatószám: 54./99.
Tárgy: Baktay tér rendezési terve

Tisztelt Polgármester Úr!

Hivatkozással, a Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságának írt levelükre, tájékoztatom Önt, hogy a területi illetékességet a Ráckevei Árpád Múzeum látja el. A Baktay tér szabályozási és helyi építési szabályzatának áttekintése után a következőket tudjuk nyilatkozni

A régészeti adattár ismeretében megállapítást nyert, hogy a Baktay tér és közvetlen környéke úgyis mint: Dózsa György út – Fő út – Mindszenty út – Móra Ferenc út által határolt területen helyezkedik el az Árpád - kori Haraszt falu. Kora középkori falu temploma és a hozzá tartozó XI. - XIII. sz. temető az Erzsébet út – Klapka György út – Dózsa György út – Ady Endre út - Hoitsy Pál út - Ágoston út által határolt területen helyezkedik el

FÖLDÜGYI ÉS TÉRKÉPÉSZETI HIVATAL
= régészeti lelőhelyek !

Nyilt:
a 7/1989/V. tü.
SZAKIGAZGATÁSI HIVATAL
MÉM rendelet alapján

Tisztelettel:

Hegedűs Attila
régész

ÁRPÁD MÚZEUM 1992 RÁCKEVE

A Ráckevei Múzeum régészének levele

Ezek közül a ráckevei muzeológus által részletesen felsorolt dokumentációk közül a falu korai kialakulásának szempontjából a legfontosabb a XIV/211/1970 számú leletről szóló jelentés - a többi Árpád-kori lelet már későbbi -, melyet teljességében is közlünk.

MNM Történeti Múzeum
Régészeti adattár

Dunaharaszti, Hoitsy Pál u. 13., XI. sz.-i temető
Jelentés a dunaharaszti kiszállásomról

A Magyar Nemzeti Múzeum adattárának 863-09-22/1970 sz. értesítése nyomán megtekintettem a Dunaharaszti, Hoitsy Pál u. 13. sz. alatti lelőhelyet, s a háztulajdonos, Jámbor Gáspár felvilágosítása alapján a következőket tudtam meg.
Az idén tavasszal a ház utcai frontja előtt 2 csontváz került elő. Egyiküknek a koponyája mellett 2 darab "S" végű karikát is találtak. Ugyanitt 1966-ban a házépítéskor a pince helyén 10 csontváz került elő.
Mellékleteket nem figyeltek meg, csupán a kidobott földben talált a tulajdonos egy nyitott, három szálból fonott rossz ezüst gyűrűt. A csontvázak átlag 80 cm mélyen voltak. Kb. nyugat-keleti tájolásúak. Három sír ovális alakú foltját is megfigyelték. Megállapítást nyert, hogy XI. századi köznépi temető részlete került elő.
A leleteket Jámbor Györgytől múzeumi megőrzésre átvettem.

Szentendre, 1970. június 23.

Tetteman Sarolta
muzeológus"[2]

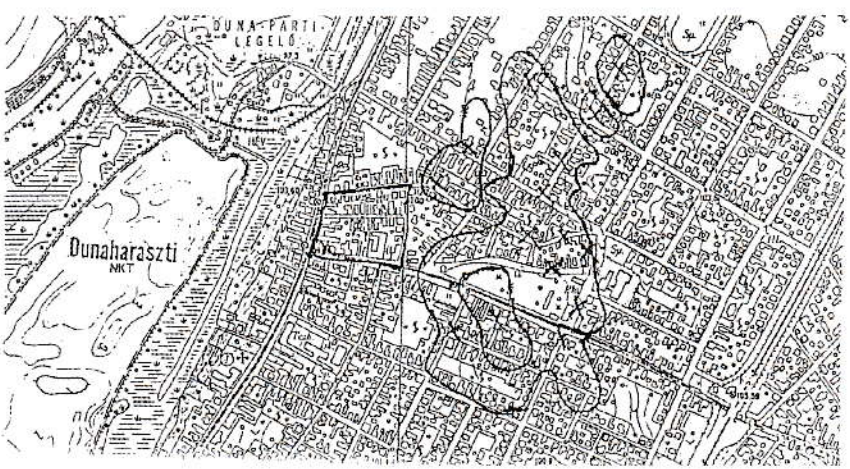

A levélhez mellékelt és a régészeti lelőhelyeket feltüntető térkép

A jelentés - bár elég szűkszavú - határozott. A múzeumban elvégzett kormeghatározáson alapul, s elégséges bizonyítékot nyújt arra a környékbeli más leletekkel együtt - ilyenek találhatók Alsónémedi és Haraszti közt a Duna-Tisza-csatorna közelében, továbbá Szigetszentmiklóson a HÉV híd közelében -, hogy településünket már a XI-XII. századtól létező Árpád-kori településként fogadjuk el. Még akkor is, ha az első írásos emlékek - több, egymástól eltérő jellegű, "haraszti" nevét említő oklevél - csak a XIII. századból származnak.

Ezen oklevelek legismertebbje egy 1270-ből származó adománylevél, melyben az ekkor uralkodó V. István király *"Toxun (Taksony), Zoyek és Raad pest megyei birtokokat Ülbew szigettel együtt, minthogy azok eddigi birtokosa Márk fia Lóránd, hűtlenül elhagyta az országot s a birtokok reá szállottak a nyulak-szigeti apácáknak adományozza."*; *"a határ a Harozth erdő közelében a Dunánál kezdődik. Innen kelet felé egy árok, melyen út halad, s ahol két határjel van, tovább kelet felé egy másik árokig, melynek közepén van határjel. Innen tovább a Zoychtelek nevű helyiségig mely Toxun felé van."*[3]

Ezen iratot sokáig az egyetlen, Harasztit név szerint is felemlítő iratként tartották számon a XIII. századból, s aki bármely könyvben, írásban, mely Pest megyével foglalkozik vagy Harasztiról szól, azt keresi, mikortól ismert a község neve, ma még egyértelműen csak ezen adattal találkozik.

Arra, hogy ugyanezen századból akad más, korábbi oklevél is, mely említi Haraszti nevét, csak a legutóbbi időben derült fény.

Jelen sorok írójának ugyanis már korábbi kutatásai során feltűnt, hogy miközben szinte minden könyv és szakdolgozat Haraszti nevének eredetét a "haroszt" nevű növényzettel hozza kapcsolatba (bár találkozott oly írással is, hogy a haroszt szó szláv eredetű és betegséget jelöl), a haraszti név - különböző formában - nagyon sok, nem túl távoli helyen előfordul. Így Poltharaszt (Pótharaszt) Nyáregyháza környékén, Füleharaszt és Kerekharaszt Hatvan közelében, Fenyőharaszt Veresegyházánál, Kisharaszti Valkónál, Haraszt telep Turánál, Vácharaszt Vácrátótnál, Haraszt-dűlő Budaörsnél, egykoron Csamboharasztya Tassnál, ami az analóg vonatkozások figyelembevételével azt jelzi, hogy a Haroszt szó akár nemzetséget is jelölhetett, illetve valamely nemzetség birtokát.

Így ily irányban is kutatni kezdtem, s ennek során került kezembe Dr. Wertner Mór akadémikus, az árpád-kor egyik legismertebb kutatója 1892-ben Temesvárott kiadott könyve, mely az Árpád-kori magyar nemzetségeket ismerteti.[4] E könyv első kötetében Werner Mór részletesen szól a "Harasti" nemzetségről mint az Árpád-kor egyik magyar nemzetségéről s tagjaiként (azt is jelölve, mily tevékenység vagy esemény kapcsán fordul elő a nevük a magyar történelemben) a következő személyeket sorolja fel.

(1204-1235 között)

Harasti Gurk, aki ezen pontosabban (konkrét évszámra) meg nem határozott időszakban a bakonybeli apátsággal egyezkedik

1229 **Harasztyi Zoim** (mint haraszti földesúr)

1263 A vasvári káptalan bizonyítja, hogy az obadi várjobbágyok bizonyos földtér felett **Harazti Roman** és fia Barabással kiegyeztek

1280 A sági konvent bizonyítja, hogy a Zaah nembeli morcholi Tibor leányának, Gungnak s férje **Harastyi Simonnak** Záhtelek egy részét átengedte

1296 **Harasthy Buryn** fia, Buryn comes választott bíró

1299 Haraszt nembeli Barnabás fia Lothard, ki birtokegyezséget köt **Haraszty** nembeli Mikó fia Lászlóval...

s mindez csupán a XIII. századból, az árpád-korból, majd tovább a XIV. és XV. században több mint harminc a Haraszti nemzetséghez tartozó személy, míg végül is az 1489-es dátummal az egyik leghíresebb Haraszty-val, Haraszthi Ferenc országnagy, szörényi bánnal zárul a sor.

A nemzetség ezen tagjainak bemutatása - főleg birtokátruházásokkal kapcsolatban - Werner Mór könyvében három oldalt tesz ki, majd nemzetékrendi táblák után a Harasztyak birtokainak felsorolása következik, jelölve az időpontot is, mikortól birtokuk az adott település, falu.

Ezen abc-rendbe szedett birtokfelsorolásban sorrendben a negyedik a "Haraszti Pestm. 1229" jelölés, mely egyben a Harasztiak legkorábbi ismert birtokaként nevezi meg a Pest megyei Harasztit.

A továbbiakban Werner Mór leírja, bemutatja a Harasztyak címerét is:[5]

"Czimer: Arany és feketével balról rézsutosan vágott pajzs; fenn egy daru felemelt jobb-jában gömbölyű követ tart; lent egy arany pólya. Sisakdísz: fekete és arannyal rézsutosan vágott duzzanatból kitörő pólya. Takaró fekete-arany. (Zsigmond király 1405-ben kiállított czimerlevele Haraszti János és rokonai részére)"

Számomra ugyanekkor érdekesség és hiányosság, hogy Werner Mór nem tér ki a család több oly tagjára, akik csupán keresztnevükön vannak megnevezve az oklevelekben, de az egyéb adatokból kikövetkeztetve a Haraszti nemzetség tagjai, illetve külön megjelölt előnév nélkül csak a keresztnevet adta meg Haraszti-Dunaharaszti birtokosainak.

Ilyen az Árpád-kor időszakában Miklós fia Miklós, akit 1305-ben egy hatalmaskodás során Haraszti birtokosaként említenek, de kinek nevével már korábban is találkozhattunk. Így egy 1281. július 6-án kelt oklevélben, mikor Miklós fia Miklós a budai káptalan előtt Taksony (Toxun) és Varsány (Wosian) közé eső "Nyír" birtokát elzálogosítja a budai apácáknak.

Más hasonló okirat: az, melyben - 1284. február 24-re keltezve - V. László király a felsoroltak közti perben a budai káptalan határjárása alapján Pótharasztját (Poudharazta) Miklós fia Miklósnak, Füleharasztját (Philesharaztha) pedig Gulcus fiainak Tamás, Salamon és Mihálynak ítéli oda.[6] Mindez arra utal, hogy a Harasztiaknak több szóösszetételben Haraszti nevet viselő birtoka van, melyek leszármazás, örökösödés szerint osztódnak. (Pótharaszt nevével mint a Harasztiak birtokával egyébként a későbbiek során még többször is találkozunk.)

80. Haraszt.
Helynév.

a) Regesták.

(1204—1235. kör.) W. I. 346. Harasti *Gurk* a bakonybeli apátsággal kiegyezik.

1229. F. VII. 1. 223. *Harasztyi Zoym.*

1263. W. XI. 530. A vasvári káptalan bizonyitja, hogy az obadi várjobbágyok bizonyos földtér felett *Harazti Roman és fia Barabással* kiegyeztek.

1280. W. XII. 317. A sági konvent bizonyitja, hogy Zash nb. morcholi Tibor leányának, *Gung*-nak *s férje Harastyi Simonnak* Záhtelek egy részét átengedte.

b) Birtok.
(Többnyire Sopron- és Vasmegyében.)

Adorján, Borsodm. (Felső-Adorján Bodrogm. 1344.) 1294. Felső-Adorján 1344. Magyar Pálnak eladva.

Bánládon, Sopronm. 1439.

Gyöngyös, Vasm. 1263. (csak kuria.)

[*Haraszti*, Pestm. 1229.]

Herencsén, Hontm. 1303. és 1322. a Herencsényiektől mv. Haraszt.

c) Nemzedékrend.

Gurk 1204—1235 köz. Zoym 1229. — Kaloz 1320. Ferencz 1489, szörényi bán. — András László 1341. — Simon 1280/81. — Zách nb. morcholi Tibor leánya Gung 1280/81.

Buryn Buryn 1296. — David Fiak 1296. — Sámson Fiak 1296. — Mikó László 1299 kör. — Thyna András 1338.

Simon Benedek 1390. — István Tamás 1303—1322. Péter 1303.

Román 1263. Barnabás 1263—1307.

Leustách 1299—1307. — Tapan 1314. — Péter 1314. — Bálint 1314. — János 1314. — István 1314. — László 1314.

Részlet Werner Mór könyvéből.

Mindehhez, hogy teljes legyen a képünk az ez időbeli Haroszt faluról, még egy további adatot érdemes felemlítenünk, bár nem egyértelmű, hogy ez ténylegesen a Duna bal partján levő Harasztira - az 1270. évi oklevélben felemlített "Haroszt" településre - vonatkozna.

1268-ban ugyanis a Duna túlsó oldalán, Csepel-szigeten, Szentmiklós és Szőlős térségében - e két falucska volt szemben ekkor a mai Dunaharasztival - egy határjárás történik, melynek során a határ irányaként többször használják a villa Haros (haros falu) nevet (a XIII. században a villa latin szó falut jelöl), méghozzá oly formában, hogy egyszerre két Harosról is beszélnek. (Az egyiket Felharosként említik.)

Ez mindössze érdekesség, de a későbbiekben találkoztam egy oly térképpel is, mely egyszerre egymáshoz kapcsolódóan két Harasztit mutat be. Ezen a későbbi térképen - Jacob von Sandrart: Magyarország térképe, 1664 - Gubacs és Taxon között a Duna mellett (azaz a mai Haraszti területén) két közel azonos nevű Haraszti település található: Gubacs alatt Harazon, majd közvetlen alatta, Taksony felett Warazon van jelölve.[7]

16. századi térkép

Ugyanakkor későbbi oklevelekből azt is tudjuk, hogy van oly időszak, amikor Harasztit két részre felosztva adományozza birtokként két hívének az uralkodó. Lehet, hogy ez tükröződik vissza e térképen, nem pedig az, hogy Dunaharaszti eleve kettős településként jön létre, bár ez sem ritka jelenség a középkorban.
Ezek után térjünk vissza immár nem az Árpád-kori, hanem - mivel 1301-ben az Árpád-ház kihal - az Anjou-kori Haraszti történetéhez, a XIV. századi időszakhoz.

Az Anjou- és Zsigmond kori Dunaharaszti

Haraszti faluval kapcsolatban az Anjouk időszakában már jelentősebb számú oklevéllel találkozunk. Ezek azonban a szokásostól eltérően nem birtokadományokhoz kötődnek - a falu birtokosai ez időben a Harasztyak -, hanem hatalmaskodási perekhez.

Olyan, az uralkodó elé került és kivizsgált panaszokhoz, melyekben egyrészt Haraszti birtokosai és jobbágyai (vendégnépei) a résztvevők, másrészt a taksonyi jobbágyok, illetve mint Taksony birtokosai a nyulak-szigeti apácák. Esetenként a harasztiak támadnak az apácák jobbágyaira és a taksonyiak a sérelmet szenvedők, máskor pedig fordítva. Miközben nem egyszer olyan is előfordul, hogy egyik vagy másik falu a vele jobb kapcsolatban álló szomszédos település jobbágyait is segítségül hívja a másik ellen. De kommentár helyett beszéljenek erről maguk az okiratok.

"1305. A budai káptalan a királynak jelenti, Tamás alországbíró rendeletére Balud fia Béla kiküldött mellé Domonkos papot rendelte, akik vizsgálatot tartván igaznak találták a budai apácák azon panaszát, hogy Miklós fia Miklós Haraszti-i népei az apácák taksonyi jobbágyaitól azok hajóira behatolván termékeiket elszedték, János nevű jobbágyot elhurcolták."[8]

"1323 július 1., Buda. I. Károly király meghagyja a felhévízi keresztes konventnek, hogy a nyulak-szigeti apácák kérésére Márk haraszti bírót és az egész falut, valamint az oklevélben felsorolt Fudur (dictus) Pétert, Fekete (Niger) Pált, Zuztura (dictus) Pált, Cheh (dictus) Pétert és Pruna (dictus) Péter némedi lakosokat hívja perbe, mert Toksunhoz tartozó földeket foglaltak el."[9]

Ehhez kapcsolódik a felhévízi konvent által kiadott azon oklevél is, mely a következőket tartalmazza:

"1323. július 4. A felhévízi konvent I. Károly király parancsára a Nyuig-i (némedi) és Haraszth-i népeket a nyulak-szigeti apácák kérésére perbe hívja és eltiltja őket Toksun jogtalan elfoglalásától."[10]

Ezt követően némileg csendesülnek a panaszok, de nem sokáig, mert alig tíz év múlva - úgy látszik, a harasztiak nem nyugosznak, a helyszínen ők az erősebbek és erőszakosabbak, viszont az udvarnál az apácák befolyása a nagyobb - megismétlődik a korábbi eset.

"1342 aug. 3. Visegrád. Miklós királyi főpincemester és ugocsai főispán meghagyja Haraszti officiálisának és az odavaló vendégnépeknek, hogy a nyulakszigeti apácák Togsun nevű birtokának bitorlásától tartózkodjanak."[11]

Ezt követi az uralkodó még ugyanezen év novemberében kelt parancsa, miszerint: 1342 november, Temesvár. *"I. Károly király megparancsolja a budai káptalannak, hogy a szigeti apácák Taksony felett levő birtokán Ilw dunai szigeten határt járasson."*[12]

Utóbbi két irat egyben arra is utal, hogy nem csupán hatalmaskodásról van szó, hanem sokkal inkább Ilw (Ülbő) sziget birtokáról, mely különböző vonatkozásokban sokszor szerepel különböző iratokban, de melynek pontos helyét mind ez ideig a korabeli eseményeket kutatók nem igyekeztek tisztázni.

Utóbbi, hogy a sziget helyének pontosítása nem történt meg, sok félreértésre is okot adott. Például az 1936-ban a magyar városok monográfiája sorozatban megjelent Pesterzsébet, Kispest és környéke című könyvben az egyik szerző Ülbő-Ilw szigetről beszélve oly állítást kockáztat meg, miszerint más településekkel - Szt. Dienes, Gubacs és Szent Lőrincz falvakkal - együtt Dunaharaszti is ezen a szigeten található (az alábbiakban ezt a részt idézzük, bár további kutatások, más források a benne foglaltakat nem támasztják alá, a résztanulmány szerzője, ifj. Bagdy István ugyanis nem közöl forrásjegyzéket, s az általa hivatkozott Péter tárnokmester okiratát (lásd alább) nem sikerült fellelnem, noha mint Haraszti szempontjából fontos okiratot kerestem). Ezek után a nem feltétlenül hiteles leírás a könyv résztanulmányában a következő: *"Az Ülbő szigeti rész a mai (1936-beli) Timoth utcai laktanya háta megett kezdődött - legalábbis itt található meg a nyoma annak a régi ágnak, amelyről Péter tárnokmester okirata szól, mely okirat 1281-ből származik - Ülbő sziget öt községet foglalt magába: Harasztit, Gubacsot, Soroksárt, Szentlőrincet és Szentdienes falvát. A körülzáró folyóág déli ága Haraszti alatt tért vissza a Dunába. Tehát a pesti sziget alatt feküdt közvetlenül az ülbői sziget, amelyben volt a mi községünk is."*[13]

(E nézetet, mármint hogy Haraszti a középkorban önálló szigeten feküdt, egyébként az egyik Dunaharasztiról készült, de könyvben ki nem adott (levéltárban elfekvő) helytörténeti munkámban - egykor mint kezdő történész - magam is átvettem. Sőt, mert ekkori munkámat sok egyetemi hallgató használta forrásnak, ezen adat számos, harasztival foglalkozó szakdolgozatba is bekerült.)

Napjainkban ismételten átnézve a forrásokat és középkori térképeket - de személyesen is jól ismerve a Duna Taksony-Dunaharaszti környéki szakaszát - ezt a korábbi nézetet korrigálnom kell. Így Ülbő - középkori sziget - (különböző oklevelekben Ilw vagy Ilbew sziget), melyet XIII-XV. századi okleveleink általában Taksony és Haraszti nevével összekapcsoltan (illetve egy esetben Gubacs-Soroksár-Szent-Dienes és Haraszti nevével együtt) említenek, azon Dunaharasztiban és Taksonyban egyaránt még ma is megtalálható sziget, mely eltűnőben van ugyan, de amelynek részei fellelhetők. Így Duna-harasztiban a mai Sportsziget, majd a HÉV túlsó felén hókonyaival a Duna-Tisza-csatornáig terjedő Felső-sziget, majd a csatorna túlsó oldalán az Alsó-sziget Taksonyig, ideértve a Paradicsom-szigeti részt is, mely a dunaharaszti részekhez folyamatosan, egybefüggően csatlakozik immár taksonyi területként mint a Dunától körülölelt mezőgazdasági és üdülőterület.
Ez a sziget, mely mintegy 4-5 km hosszú és átlag 1-1,5 km széles, nagyságában felülmúlja például a budapesti Margit-sziget területét, és a régebbi térképeken a Csepel-sziget melletti Duna-ág legnagyobb szigete. Igaz, a valódi szigetjelleg azóta megszűnt - hogy egyrészt 1944 után a HÉV új hídjának (és töltésének) kialakításakor elzárták az e szigetrészt körülölelő Duna-ágacskát, másrészt a Duna-Tisza-csatorna építése ezen ágrészt a Duna nyílt vizétől alulról is elzárta, a Duna-víz beáramlása a falvak és e sziget közti ágacskákban elsorvadt.
Azóta a még meglévő kevés nyílt víz, nádas fokozatosan elposványosodik, és bár az átfolyó víz megnyitására történtek az elmúlt évben - eredménytelen - kísérletek, születtek tervek mind a taksonyi, mind a dunaharaszti tanács majd önkormányzat részéről: e régi sziget teljesen felszámolódik.
Mindenesetre Ylw szigete, melynek láptalaja a legtermékenyebb föld mind Harasztiban, mind Taksonyban, ténylegesen lehetett határviták tárgya a középkorban még akkor is, ha a szigetet az 1270-es oklevélben V. István a nyulak-szigeti apácák birtokába adta, de külön megnevezett birtoktestként, nem pedig Toxun (Taksony) vagy Haraszti részeként.

Egy további tizennegyedik századi irat - mely, ha nem is közvetlen Haraszti, de a térség szempontjából egyértelműen érdekes - azután keletkezett, hogy 1398-ban Némedi egy birtokcsere eredményeként a Váci püspök földesurasága alá került, aki igyekezett a maga javára szólóan nyomban körülhatárolni az új birtokot. Ennek során azonban a Taksonyt birtokló apácákkal is szembe került, ami perhez vezetett. Az erről szóló okirat a következőket tartalmazza:
1399. nov. 18. Visegrád. Bebek Detre nádor ítélete abban a perben, amely egyrészről a nyulak-szigeti apácák, másrészről Péter váci püspök és Merche vajda felesége közt folyt, mikor Pest és Pilis megye közgyűlésén az apácák kérésére a nádor elrendelte Taxon határjárását, mely az oklevél szerint a

következőképpen ment végbe: "*Az apácák ügyvédje szerint a határ a Dunánál a Haraszti erdőnél kezdődik. Innen kelet felé van egy árok s ugyanarra tovább egy másik árok, mely a Zeechteleke mellett két út között halad a Velk Medes erdő felé, majd az Ulknak nevezett Nyáros felé egy réthez ér. Itt a püspök tiszttartója ellentmondott. Azt állította, hogy a Nemeg (Némedi) birtok egy részét el akarják idegeníteni, ugyancsak tiltakozott Merche vajda felesége nevében is, azt állítva, hogy a királytól zálogban bírt Haraszti birtok nagy részét is az apácák saját birtokukhoz kívánják csatolni.*"[14]

A nádor ekkor a váci káptalant utasítja az alperesek megidézésére előbb Szent Mihály napjára, majd újév nyolcadára, amikor is a kijelölt királyi ember Pechel-i Tamás fia Domokos, Bochtorian Domonkos és Wanx-i Deák Egyed fia Tamás.

A per itt nem dőlt el. Tovább folytatódott egy 1400 szeptember 5-én Visegrádon kelt okirat szerint, mert Pest és Pilis megyék Szenterzsébeten tartott közgyűlésén az apácák újra kérték Taxon Pest megyei birtokuk ismételt határjárását.[15] Ennek végeredményét azonban nem ismerjük.

Egy további irat - immár a VI. században, 1404. április 18-án, Pozsonyban kelt irat - újabb adatot szolgáltat a térség viszonyairól. Ezen okirat szerint "*Zsigmond király Haraszthy-i Jakab fiainak, Jánosnak és Lászlónak valamint rokonának, Pakan-i András fia Domokosnak adományozza a Poltharazthya birtokát a budai várhoz csatolt Zentloryncz birtokáért.*" Ezen adományt - gyakorlatilag birtokcserét - erősíti meg egy 1404. június 12-én, immár Budán keltezett irat, melyben Zsigmond király meghagyja a váci káptalannak, hogy Harazty-i Jakab fia Jánost és Lászlót valamint Pakan-i András fia Domonkost új adomány címén iktassa be Poltharasztya birtokába. A káptalan június 24-én kelt iratában jelenti, hogy a beiktatás megtörtént Vértes-i Miklós fia Balázs királyi ember jelenlétében.[16]

Míg ezen, az előbbiekben felsorolt iratok elsősorban haraszti környékére, illetve a Haraszty család birtokosaira vonatkoztak, addig a következő két, egymást kiegészítő okirat - hatalmaskodással kapcsolatos vizsgálatok - Dunaharaszti életébe engednek minden eddiginél részletesebb bepillantást. (Fontossága miatt mindkét iratot teljességében idézzük, átvéve azok szövegét [fordítását] Bakács István: Iratok Pest megye történetéhez - oklevélregeszták 1002-1437 című könyvéből, illetve a Mályusz Elemér által közreadott, Zsigmond-kori oklevéltárból.

"*1406. május 3., Buda. Széchenyi Frank országbíró bizonyítja, hogy a nyulak-szigeti apácák panaszára lefolytatott vizsgálatok szerint Harasti-i Jakab fia János haraszti jobbágyai - János klerikus, Almasse-i László, Vrguan Jakab, András kovács (faber), Vras Kelemen, Éliás fia Mihály, Péter fia János, István szabó (sartor), Máté fia János, András fia István, Tóth (sclauus) Benedek, Demeter fia János, István fia Mihály, Lougas Mihály, Lőrinc fia Domokos, Vörös (rufus)*

Benedek, Biál Antal, Kardus László, Rugó János, Lougas Mihály, Lőrinc fia Márton, Péter fia Benedek, Mihály fia András, Boch (dictus) István, István esküdt - a Taxon-i jobbágyokat, Péter fia Bálintot, Turul fia Jakabot, Santa Miklóst, Kis (Parvus) Tamást, Hegedüs Bálintot és Taxon-i Bálint özvegyét Ylbw szigeten elfogták, és magát a szigetet elfoglalták."[17]

Zsigmond-kori pénzérmék

"1406. július 3. Széchenyi Frank országbíró a budai káptalanhoz. Demeter diák a királyi oklevéllel igazolta, hogy Warad-i Péter királyi, Balázs nádori és Sook-i Pál országbírói emberek által Pest megyében tartott vizsgálat szerint virágvasárnap előtti hétfőn (március 19-én), amidőn az apácák jobbágyai Wassan-i Dénes fia Ambrus Santha Mihály és György Wassányi Tamás és Pál kovács - causa mercationis ad civitate Budensem mentek - Haraszti Jakab fia János 27 haraszti jobbágya - köztük János klerikus, Varguan Jakab, András kovács, István szabó, Longuus Mihály, Bial (dictus) Antal, Kardus László - István iuratus ösztönzésére Haraszti birtokos elfogatta, s csak váltságdíjért bocsátotta szabadon. Mivel az alperes pünkösd nyocadán (június 6-án) nem jelent meg előtte, újból idézze meg őt a király jelenléte elé Szent Jakab nyolcadára (augusztus 1-ére)."[18]

Bár a továbbiakban nem ismerjük az események menetét, a két okirat adataiban mégis sokkal többet árul el, mint amennyi első pillanatban látszik. Ilyen adat a résztvevők nagy száma, neve és foglalkozása. A 27 jobbágy - mely legalább huszonhét háztartást jelent - e korban igen nagy lakosságszámú településre utal. Emellett az, hogy a támadásban maga a falu ura valamint egyházi személy (János klerikus), egy valószínűleg vendégként tartózkodó személy, Almesse-i László, valamint István esküdt is részt vesz, messze túllépi

a csak a földjeikért harcoló falubeliek közti, gyakorta előforduló viszályok, alkalmi összecsapások mértékét.

Fontos új elem, hogy jobbágyokkal és iparos mesterekkel is találkozunk (a Nyugat-Európában honos jobbágy elnevezés és annak tartalma Magyar-országon még csak kialakulóban van), ami azt is jelzi, hogy Haraszti egyre inkább szabályos feudális társadalmú, de ugyanakkor nem pusztán mezőgazdasági település. Emellett saját klerikusa van, így templommal rendelkező hely, még akkor is, ha a pápai tizedjegyzékben nem találjuk önálló egyházként a felsorolását.

Új elem az is, hogy ezúttal nem csupán taxoniakat támadnak meg, hanem varsányiakat is, ami majd később visszaüt Harasztira, valamint hogy birtokfoglalási kísérlet is történik, a termékeny Ilbő-sziget teljes elfoglalásának kísérlete, mellyel a harasztiak a legnyíltabban szembe kerülnek az apácákkal. Arról, hogy végül is milyen ítélet születik, s egyáltalán, az országbíró érvényt tud-e szerezni akaratának, nem szólnak oklevelek, pontosabban nem ismerünk ily okiratokat. (Biztos, hogy keletkeztek további iratok, de az idők viharában elkallódtak.)

Mindenesetre hatalmaskodásokról egy ideig ismét nincs szó, megnövekszik viszont a határjárások, birtokeladások száma, melyek további felvilágosítást adnak a korabeli viszonyokról. Így például egy 1413-ban kelt megegyezés, ahol egyébként egy Haraszt nevű erdőrészt is említenek az alku tárgyaként, az egyik földet kifejezetten jobbágytelkek kialakítása céljából adják el. (Ez is újdonság a korábbi szerződésekhez képest.) Azaz a jobbágyrendszer egyre határozottabban kiépül, teret nyer.[19]

Ezekből a különböző és nem kizárólagosan csak Dunaharasztira vonatkozó oklevelekből, határjárásokból részletesen megismerhetjük az egész területet, melyet az a következő oldalon lévő térképen mutatunk be.[20]

Ezen a területen, a Csepel-szigeti Duna-ágra támaszkodva egy oly, közel háromszög alakú, megtelepedésre alkalmas területet találunk, melynek felső csúcsában Gubacs helyezkedik el. Oldalsó, az Alföld felé kinyúló oldalpontját Gyál képezi, lentebb, a Duna alsó pontján Majosháza található, míg a dunai oldal középpontjában Haraszti fekszik, s a középkorban legalább kétszer annyi település található, mint napjainkban.

E települések magjai a XI-XIII. század időszakában keletkezhettek, amikor a kezdeti, még nem teljesen települt életmód számára egyre szűkebbé váló természetes területen a vándorló földművelést a szabályozott talajváltás váltotta fel. A keresztény életmód hódítása nyomán templomok épültek, a parasztok pedig a templom körüli, belső telkeket szállták meg, állandó (téli-nyári) szállást létesítve, s onnan kezdtek kijárni a külső telkekre földet művelni.

Az ebben az időszakban egyik elsőként kialakult település a térség csúcsában levő Gubacs volt, ahol a tatárjárás idején már vár állt, s bár a tatárok a várat

nehéz harcok árán elfoglalták és feldúlták, később ismételten helyreállították, úgyhogy a Dózsa-féle parasztháború idején is jelentős szerepet játszott. Kisebb csata volt a környéken, s fontos átmenő-pihenő központ volt a Pestre igyekvők számára.

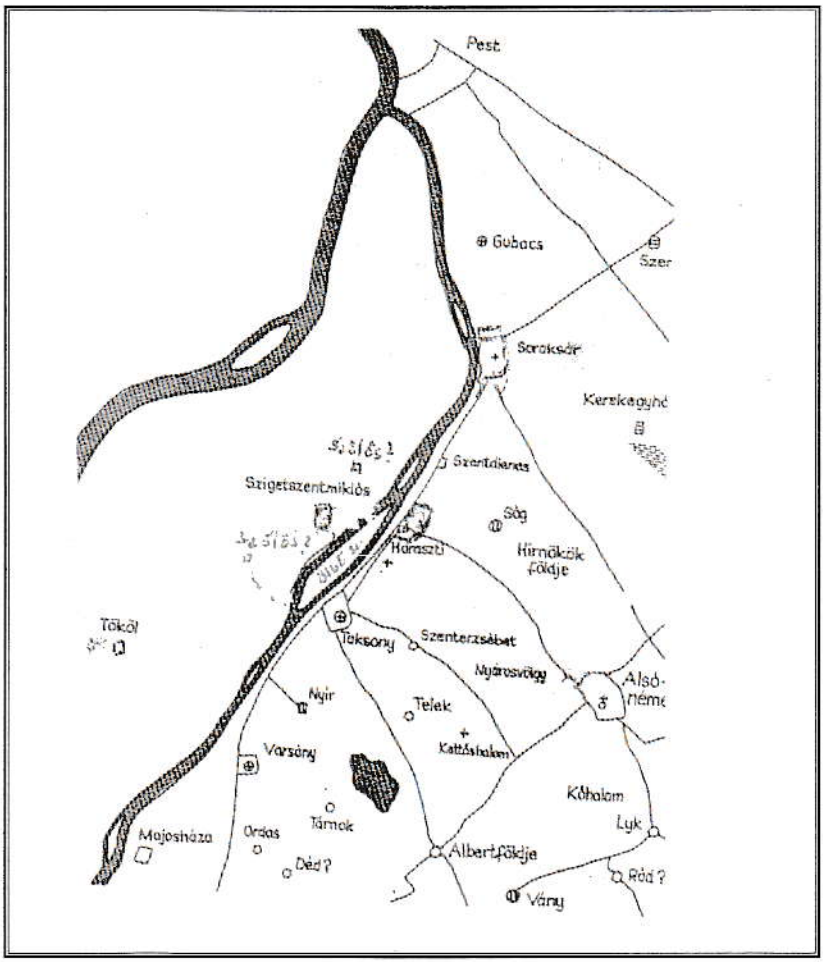

Haraszti és környékének XIII-XIV. századbeli rekonstruált térképe, települések és helynevek a határjárási iratok alapján

Gubacshoz hasonlóan királyi birtok volt - melyet csere útján szerzett meg az uralkodó (a király) a Haraszti családtól - Szentlőrinc, míg e két településtől

délebbre a pusztásodó és később pusztává is váló kistelepülések sorával találkozunk; ilyen Kormányos és Vermetelek Gyál irányában, Soroksár és kisebb mértékben Szent Dienes is Haraszti felé, Millennium-telep helyén. Ez a török időkben tűnik el teljesen, de eltűnik Kerekegyháza is, melynek egykori területét az M0-s építésekor találták meg és tárták fel.
Azok a települések, melyek megmaradnak, elsősorban Gyál és Alsónémedi, utóbbi azonban ekkor még nem a mai nevét viseli. A település IV. Béla idejéből ismert neve Nywig, s lakói nagyon hosszú ideig - a XIV. század végéig, mikor Némed földesura a váci püspök lesz - hasonló módon küzdenek a nyulak-szigeti apácák birtokőrző vagy birtoknagyobbító törekvései ellen, mint a Harasztiak.
Némedi - Nywig (Neveg) - és Haraszti közt a legrégebbi időkben, még a tatárjárás előtt, két kisebb települést találunk, Ságot és a királyi hírnökök földjét, pontos helyüket azonban nem sikerült mind ez ideig meghatározni. A tatárjárást követően már nem találkozunk neveikkel. Hasonló a helyzet a Némedi és Taksony közé helyezett Nyárasvölggyel, Telekkel és Szent-Erzsébettel. Az apácák birtokában lévő, Taksony és Varsány közti Nyír - melyet előbb zálogba vettek, majd megvettek az apácák Miklós fia Miklóstól - szintén elpusztult. A még fentebb fekvő Ded valószínűsíthetően Délegyháza területén feküdt. Majosháza - Harasztihoz és Taksonyhoz hasonlóan - már az Árpád-kor végén mai helyén volt található, s egyiket sem fenyegette a pusztásodás.

E kitérő után térjünk vissza Harasztihoz, ahol kiemelten kell kezelnünk még egy tényt, melyet közölt térképvázlatunk is bemutat: Dunaharaszti közlekedés-földrajzi szerepét. Ezen belül is azt, hogy Dunaharaszti a Duna bal oldali településeinek sorában (Gubacs, Szent Dienes, Haraszti) a Budapest-környék legnagyobb egyházi birtokosának, a Domokos rendi nyulak-szigeti apácáknak különböző, egymástól távolabb fekvő birtokai közé ékelődik. Az apácák birtokközpontja ugyanis a Margitszigeten van, míg legfontosabb, Csepel-sziget környéki birtokcsoportjuk Taksony és Varsány. Így a taksonyi és varsányi jobbágyaiknak gyakran kellett keresztülmenniük a felsorolt falvakon. Ez a feudális korban elősegítette a hatalmaskodást.
Eközben az apácák legtöbb viszálya Haraszti uraival és jobbágyaival keletkezett. Szent Dienes e tekintetben csak másodrendű szerepet játszott, míg Gubacs, királyi birtok lévén, egyfajta, az ellenségeskedésekbe be nem kapcsolódó, semleges terület volt.

Következő oklevelünk, mely még az Anjouk, illetve Zsigmond korához tartozik, 1424-ben kelt, és azon eseményhez kapcsolódik, hogy Zsigmond király végleg kibékült feleségével, Borbála királynővel, s részére hatalmas birtokokat adományozott. Ehhez tudni kell, hogy Zsigmond 37 éves korában, 1405-ben feleségül vette Cillei Hermann akkor még mindössze 13 éves

Borbála királyné, ki egy időben Harasztit vagy annak egy részét birtokaként megkapta

leányát, Borbálát, aki rövidesen az ország egyik leggazdagabb birtokosává vált, jórészt Zsigmond adományai révén. 1419-ben azonban Borbála királynő kiesett a király kegyeiből.

Miközben Zsigmond külföldön tartózkodott, az elhanyagolt asszony egy, a Német Lovagrend Magyarországon tartózkodó tagjánál keresett állítólag vigaszt, amiért Zsigmond hazatérte után száműzte, birtokaitól megfosztotta.[23] Az uralkodó haragja azonban nem bizonyult tartósnak. 1423-ban megbocsátott Borbálának, majd 1424-ben megpróbálta kiengesztelni birtokadományokkal, ahogy a Harasztira vonatkozó, alább közölt okirat tartalmazza.

"*1424. május. Visegrád, Buda. Albert osztrák herceg és a magyar rendek megerősítik Zsigmond király birtokadományait Borbála királyné számára. A királyné többek között megkapja Boldogasszony-hatwaha birtokát, amelyet korábban Vajda István fia Miklós kapott, de róla az adománylevél megerősítésének elmulasztása miatt visszaháramlott a királyra.*"

Azután Almás, Koka, Sambok lakott, Raby és Zentheged elhagyott birtokát, amelyeket korábban Teten-i András deák kapott, de Kapi váráért elcserélt. Azután a Chepel nevű nagyszigetet, Dempsed, Gubach, Zentlewrync, Haraszt, Zenthdayenes birtokát, Gwdellew-et, amely Paharas Oswald magtalan halálával szállt a királyra", és így tovább még 10-15 birtokot.[22]

Ezek közül településünk szempontjából természetszerűleg csak Gubacs, Haraszti és Szentdienes eladományozása bír jelentőséggel, mely három településből - ahogy ezt e korszak neves kutatója, dr. Kubinyi András megjegyzi ezzel foglalkozó tanulmányában - a két utóbbi csak részbirtok lehetett.[23]

Harasztival mint településsel, mely ténylegesen is királynői birtokká vált volna, nem találkozunk. (Helyette az Imreghiek birtoka egy ideig Haraszti, hogy hogyan és miként kapják meg, nincs adatunk.)

A Borbála királynénak adott birtoklevéllel egyben le is zárul a Harasztira vonatkozó Anjou és Zsigmond-korabeli oklevelek tára. A további ismert, Harasztira vonatkozó iratok és oklevelek már a Hunyadiak korába visznek bennünket.

Dunaharaszti a Hunyadiak - Mátyás és utódai - időszakában

Dunaharaszti története a XV. században, a Hunyadiak - Hunyadi János és Mátyás király - valamint utódaik időszakában, egészen a török időkig, három irányú:

- ez az időszak egyrészt a gyakori birtokadományozások időszaka, mikor a település különböző újabb és újabb földesurak birtokába kerül, illetve azok, mint Haraszti urai, további birtokadományokat szereznek,
- másrészt folytatódnak a hatalmaskodások, s azok talán még markánsabbak, mint a korábbiak,
- harmadsorban ezen időszak Haraszti legerősebb növekedési időszaka, mikor már a várossá fejlődés irányába mutató jelenségekkel is találkozunk.

Nézzük ezek közül elsőként a birtokadományozásokról szóló okleveleket.

1444. február 20. "*A budai káptalan előtt Imbregh-i András fia László tiltakozik az ellen, hogy a király a néhai Imreghi Farkas Dénes birtokát Dunaharaszton (Harazthy) Pest megyében Bakolc-i Sebestyén fia Györgynek adja.*"[24]

1452. szeptember 6. Buda. "*Hunyadi János kormányzó Gwthor-i Nagy László érdemeinek jutalmazására új adomány címén megerősíti őt Harazth pestmegyei birtok fele részének és tartozékainak birtokában.*"[25]

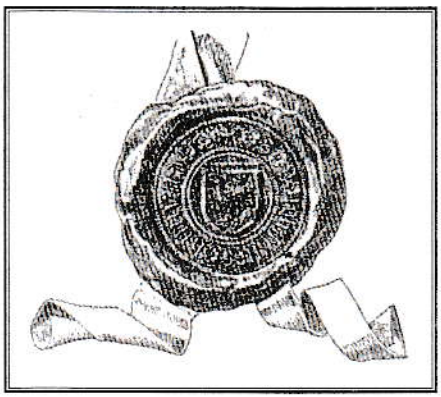

Hunyadi János függőpecsétje
Ilyen lehetett a Haraszt-i adománylevélen is

453. február 5. Pozsony. "*V. László király, tekintetbe véve Gechei Sebestyén fiai György és István érdemeit, melyeket Zsigmond király itáliai és csehországi hadjárataiban szereztek, miközben Tabor város ostrománál István súlyosan megsebesült, majd Hunyadi Jánost támogatták teukrok elleni háborúiban, végül neki is szolgálatokat tettek, nekik adja Dunaharaszthy birtok fele részét Pest megyében, melynek másik felét már bírják. Amely Imreg-i Farkas Dénes magtalan halálával szállott a királyra.*"[26]

Ugyanekkor kiállít a király egy meghagyást a budai káptalanhoz, hogy a fent felsoroltakat iktassa be a birtokba, másik felébe pedig Naghgutori Nagy Lászlót.

1453. április 28. Buda. "*A budai káptalan jelenti a királynak, hogy a bevezetés ellentmondás nélkül megtörtént. Megjelent szomszédok: Thas-i Ferenc fia Ferenc és Gergely fia Thas-i Gergely, Zenthdienesi Vras Gergely, Kerekegyházi Gergely fia Péter, Inárchi András, Somogyi Lukács Dénes, Nemeghi Jakab fia Tamás.*"

1464. december 27. Gechei Sebestyén György és néhai Gecsei István Kelemen valamint Naghgutori Nagy László kérésére az adományozási okiratot átírja és megerősíti I. Mátyás király.[27]

1465. április 26. Buda. I. Mátyás király Harazth-i Nagy László érdemeinek jutalmazására neki adja Zenthdyenes birtokot Pest megyében (Szentdienes a mai Millennium-telep helyén Dunaharaszti közvetlen szomszédja.)[28]

1482. február 26. Buda. Geche-i Ethre István fia Kelemen Dwnaharasztya birtoka fele részét 1000 arany forintért eladja Nagylucsei Orbán győri püspök kincstárnoknak és rokonainak.[29]

1485. január 30. Buda. I. Mátyás király előtt Nagylucsei Orbán győri püspök főkincstárnok és rokonai, másrészről Hédervári Miklós és gyermekei egymást az oklevélben felsorolt birtokaikban kölcsönösen örökösül fogadják. Köztük van a Nagylucseiek Harazth birtoka is Pest megyében.[30]

1490. október 9. Buda. Báthori István országbíró előtt Orbán egri püspök és rokonai, Nagylucsei János fiai Potharazthya és Kerekegyház egész birtokukat és Dznaharasztyn levő birtokrészüket Harazthy Ferenc szörényi bánnak és feleségének, Zsófiának elzálogosítják.[31] (Megjegyzés: Kerekegyháza, mely a török időkben teljesen elpusztul, Dunaharasztitól északkeletre közvetlen szomszédja Harasztinak.)

1490. november 5. A budai káptalan jelenti Ulászló királynak, hogy Báthori István országbíró október 19-én kelt meghagyására Harazthy Ferenc szörényi bánt és feleségét be kívánta iktatni a Nagylucseiektől zálogba vett Poltharasz-thya, Kerekegyház és Dwnaharazthya birtokokba, de Miklós váci püspök Polt-harasztya birtok miatt ellentmondván megidéztette. Királyi emberek Inárch-i Dabas Imre, Fodor János, Rádai János, káptalani Weged-i Pál kanonok.[32]

A következő birtokadat már a török időszakba esik, eszerint Haraszti Buda elfoglalását követően már a török közigazgatás szerinti pesti nahiéhez tartozik. E török időkről könyvünk következő fejezete szól.

Ezek után térjünk vissza a hatalmaskodási perekhez, melyek a birtokosváltozások ellenére is bőven akadnak ismét.

Az első ilyen adat 1453. március 21-én kelt, mikor a székesfehérvári keresztes konvent jelenti V. László királynak, hogy Pálóczy László országbíró parancsára vizsgálatot tartván igaznak találta a szigeti apácák panaszát, hogy Gwthori László, jobbágyaival együtt az apácák Haraszt és Taksony birtokán sokszoros hatalmaskodást követett el, ezért megidézte.[33]

Mindez alig egy fél évvel azután történik, hogy Guthori László adományul fele Dunaharasztit megkapta, s ezúttal a visszavágás az apácák részéről nagyon hamar megtörténik, és sokkal erősebb minden korábbinál. Nem csupán Guthori Lászlót érinti, hanem a másik új haraszti birtokos családot, Gecsei Sebestyént és fiait is. Utóbbiak panaszát vizsgálva 1453 áprilisában Pest megye hatósága jelenti, hogy a király április 13-án Budán kelt parancsára kiküldte Hargyán-i Loránt fia György és Pethery Péter szolgabírákat, akik vizsgálatot tartván igaznak találták Geche-i Sebestyén fiai György, István és Miklós, továbbá Nagygwthori Nagy László és fia, Imre panaszát, hogy a Budán lakó Farkas László a szigeti apácák sok fegyveres varsányi jobbágyával megtámadta Harasztiban levő udvarházukat, ott 16 jobbágyot megvert, továbbá ugyanott egy szigeten levő erdejüket kivágatta és a fát elhordatta.[34]

A további vizsgálat, melyet már a váci káptalan folytat le, még részletesebb; erről szólóan 1453. augusztus 22-én jelenti a királynak, hogy az április 13-án kelt parancsára vizsgálatot tartott, mely igazolta Gechei Sebestyén fia György, István és Miklós panaszát, hogy nemrég Farkas László budai polgár az apácák sok - és név szerint felsorolt - fegyveres varsányi (és taksonyi) jobbágyával megtámadta a panaszosok Haraszthy Pest megyei birtokát, s Nagyguthory Nagy László háza mellett 16 jobbágyot és a plébános két tanítóját (duos scolares plebani ipsius possesionis) megverték s hatot fogságba hurcoltak.

E támadás során a részletezett névsor szerint összesen 55 taksonyi és 47 varsányi személy tört Harasztira, s ezek közt nem csupán családfők, de szolgák is részt vettek.[35] Vezetőjük pedig, a csupán Pest város polgáraként említett Farkas László rangja szerint jóval több annál, hogy egyszerű városi polgár legyen, amit az is alátámaszt, hogy nevével másutt is találkozunk hasonló eseményeknél. (Az apácáknak nem csupán Taksony vonatkozásában vannak hatalmaskodási vitáik, hanem számos más falujuknál is.) Itt pedig az egyik oklevélben nem mint egyszerű városi polgár, hanem mint csepeli ispán szerepel. Mindez azt mutatja, hogy hivatásos szervezője van az apácák ily "védekező" támadásainak, esetenként több, apácákhoz tartozó település job-

bágyait is összefogva az apácákkal szemben álló települések ellen. Ez új momentum a hatalmaskodásokban. Maga a hely pedig, ahol a taksonyiak támadása lejátszódik, a Harasztyban levő Nagyguthori László udvarháza, azonos lehet azon véletlenül megtalált, de anyagiak hiányában fel nem tárt nagyobb késő középkori, több szobás építménnyel, melyet 1964. november 28-án Dunaharasztiban Farkas József ásás közben mintegy 2 méter mélységben a Szilágyi Sándor utcában, lakóháza kertjében talált, s a földbe temetetten még jókora területre kiterjed.[36]

Visszatérve az oklevélben írtakra, a Harasztiak ezen őket ért támadás után egy időre visszahúzódnak, de nem hagyják végleg abba az ellenségeskedést, mert 11 évvel az esemény után már ismét találkozunk velük a király előtti hasonló perek-ben mint kezdeményezőkkel. Erről a következő okirat szól:
1464. április 19. Buda. "*Mátyás király előtt Zeuleusi Aranyos Pál a szigeti apácák nevében előadja Pálóczi László országbíró ítéletlevele és a budai káptalan által végzett vizsgálat alapján, hogy Guthori László haraszti jobbágyai az apácák taksonyi birtokán többször súlyos hatalmaskodást követtek el.*"[37] A ténylegesen előadottak azonban már nem csupán a jobbágyokat vádolják, hanem Guthori Lászlót valamint fiait is, akik a bizonyítás kiegészítését kérik, ártatlanságukat hangoztatva.
A legérdekesebb talán ezen ügyben a király döntése, aki a bizonyítás kiegészítése tekintetében úgy ítél, hogy a három alperes, Gurhori László és két fia tizenketted-tizenketted magával tegye le az esküt az egri káptalan előtt, hogy a fentiekben ártatlan. (Az ily ítélet egyébként a korabeli szokásoknak megfelel, s különösen akkor alkalmazzák - egyik vagy másik felet kötelezve az eskü letételére -, ha nincs elegendő más bizonyíték az ügy lezárásához.)
Az ügy további folytatásaként már ismét a haraszti birtokosok tesznek panaszt az apácák ellen. Az erről szóló irat később, 1464. május 3-ára keltezett, s arról szól, hogy a szigeti apácák jobbágyai 1462-ben a haraszti birtokosok Harazthyban levő erdőinek nagy részét levágták és a fát elhordták. (Ezen okirat eredetije a Forgách család levéltárában található, ahol - visszatérve az előbbi ügyre s az esküre - oly okirat is található, hogy Guthori Nagy és fiai a király által megkívánt esküt le is tették.)[38]

A továbbiakban hatalmaskodással kapcsolatos panaszok nem szerepelnek, ami visszavezethető az oklevelek hiányára, de arra is, hogy miután Dunaharaszti egyik felét országos méltóságú úr, Nagylucsei Orbán győri püspök, királyi kincstárnok szerzi meg, az apácák vele szemben nehezebben léphetnek fel, vagy maga a püspök utasítja Haraszti jobbágyait az ellenségeskedések mérséklésére.
Az utolsó adat, mely hatalmaskodásokra utal, s azt jelzi, még sincs minden teljesen rendben, közvetlenül a mohácsi vész előtti időkből (1524. április 13.) szól. Eszerint Tamás bíboros követ kiközösítés terhe alatt megtiltja, hogy

a nyulak-szigeti apácákat kegyúri jogaik birtokában - a továbbiakban részletesen felsorolt birtokokon - zavarják.[39] A felsorolt birtokok közt szerepel Varsan és Taxon is. Feltételezhető, hogy e birtokoknál az apácák jussát a szokásos ellenfél, a harasztiak veszélyeztetik.

Ezen adattal a hatalmaskodási perek és ellenségeskedések lezárulnak. Mohács, majd a török benyomulása az országba véget vet a panaszoknak.

Mindezek után, visszatérve Harasztira és Dunaharaszti e korban játszott szerepére, a Harasztival kapcsolatos és a környékbeli települések okleveleiből a következők állapíthatók meg. Haraszti vagy Dunaharaszti - e században mindkét elnevezés előfordul -, az egykor Harozt-Harazon néven megismert falu Mátyás korában már jelentős település. Az az egykorri Árpád-kori kistelepülés, melynek köznépi temetőjét a Hoitsy Pál utca környékén feltárták, s

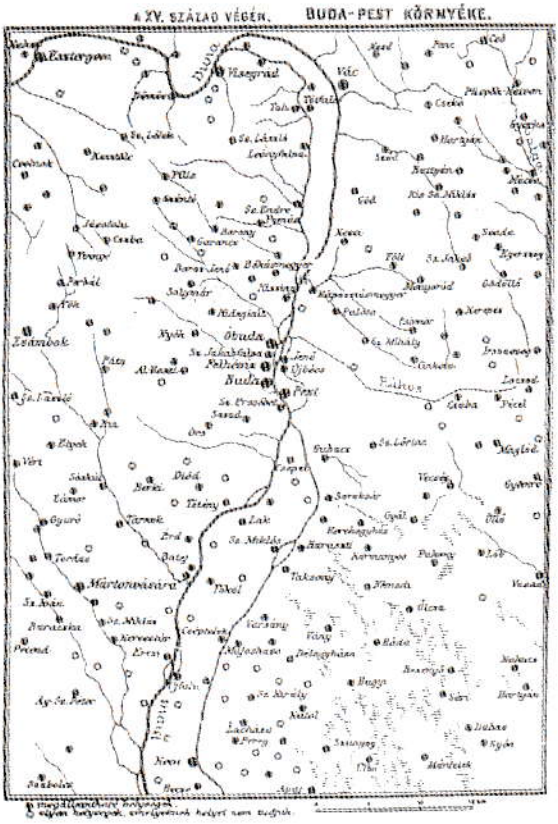

Pest megye (Buda és Pest környéke) a XV. század végén még a települések sokaságával

mely kezdetben inkább csak téli szálláshelyből alakult ki, s nem nagyon haladhatta meg a 8-10 családos településnagyságot, nem pusztult el. Nem vált idővel pusztává, mint a hozzá hasonló Árpád-kori falvacskák többsége, hanem folyamatosan növekszik. Ebben az is szerepet játszhat, hogy, bár Pesthez közel van, úgy tűnik, mégsem érzi meg azt a lakosságelszívó hatást, melyet e korban a közelében kialakult nagyobb vár és város jelent, s mely többek közt azért negatív tényező ebben a korban, mert két mérföldnyi határon belül mind Budának, mind Pestnek gazdaságát védő jogai vannak (az ekkori két mérföld kb. 17 km-nek felel meg), s e körön belül nem lehet a kisebb falvaknak vásárt tartani, idegeneknek szőlőt telepíteni, hogy csak a legfontosabbakat említsük. E korlátozások, melyek hosszú távon egyértelműen visszavetik a környéki aprócska települések fejlődését, Harasztira nem vonatkoznak. Sokan ezzel magyarázzák, hogy számos Pest közeli település, például a mi irányunkban Kormányos, majd Soroksár is elnéptelenedik, pusztává válik, s csak azon települések maradnak fenn, illetve erősödnek meg, melyek ezen gazdaságkorlátozó kétmérföldes sávon kívül esnek.
Ezek közé tartozhat Kerekegyháza és Szentdienes tőlünk északra, Haraszti és Némedi a mi vonalunkban, Taksony és Varsány pedig valamivel délebbre. Sőt, Harasztit még valószínűleg segíti is ezen távolabbi földrajzi fekvése. Valószínű, hogy az elpusztult, pusztává lett kis települések lakosságának egy része éppen Harasztira települ át.

Mindenesetre lakosságszám szerint Haraszti e terület legnagyobb települése. S ezt nem e sorok írója állítja, hanem a Pest környéki települések egyik legismertebb kutatója, dr. Kubinyi András erősíti meg, aki egyik tanulmányában - Gubacs, Soroksár és környékük a honfoglalástól a török hódoltságig[40] - ezen terület településeinek lakosságszámát vizsgálva a különböző oklevelekben előfordult háztartások száma alapján a következőket írja:

"*Szabó István számításait alapul véve (itt Szabó István egyetemi tanár A falurendszer kialakulása Magyarországn a X-XV. században című, a Magyar Tudományos Akadémia agrártörténeti bizottsága által kiadott könyvére utal) a XV. században az 1-15 háztartással rendelkező falvak az összeseknek 56,6%-át, a 16-30 háztartásúak a közepes-derekas falvak 28,3%-át, a 31-50 háztartásúak, azaz a mérsékelten nagy falvak 11,8, míg az 51 háztartásnál többel rendelkezők 3,5%-ot tettek ki.* "

Ezek szerint a Pesttől délre elterülő falvak közül Haraszti az igen nagyok közé, míg Taksony és Varsány a mérsékelten nagyok közé tartoztak.

Vizsgálva most már azt is, hogy ezeken a településeken mi volt a földművelők és az iparral foglalkozók aránya, a szomszédos települések és haraszti vonatkozásában a következőket kapjuk. A hatalmaskodásokban részt vett iparosok számaránya Taksonyban, de Varsányban is alacsony. Taksonyban

például csak 1-1 molnárra, illetve takácsra maradt fenn adat. Varsányban ez már némileg bővült, itt három iparosra utaló személynévvel találkozunk. A legbővebb az iparosokra vonatkozó adat Harasztiban. Itt - név szerint megemlítve - a következők szerepelnek: Mathiasz **Ács**, Bartolomeusz **Varga**, Georgus **Kardos**, Tomas **Takács**, Georgius **Kovács**, ami, figyelembe véve, hogy ez időben a vezetéknév általában a foglalkozással azonos, azt jelzi, hogy Dunaharasztiban jelentős iparosréteg élt. Ha mindehhez hozzátesszük, hogy az 1453-as támadás idején a plébános két tanítóját is bántalmazták - azaz oktatással is találkozunk-, és a településen (birtokon) iuratus is található, a lakosságszám adatokkal együtt egyértelműen arra utal, hogy a XV. század időszakában, Mátyás korában Haraszti kezd túllépni a kimondottan falusi viszonyokon, s ha fejlődését nem szakítaná meg a török benyomulás - megkockáztatjuk a feltevést -, nem túl messzi időben már a mezővárosi rangra pályázhatna.

Nem érdektelen megvizsgálni azt sem, mi Harasztinak a "hivatalos" okmányokban említett rangja ezen időszakban. E tekintetben az egyik legtisztább adatot az 1464. április 19-én, Budán kelt okirat tartalmazza,[41] mely haraszti lakói illetve birtokjellege szemopntjából a következőket mondja: "*populi et iobagiones - Ladislai de Giuthor in porcione sua possesionaria in possesione Haraszthy*", azaz egyrészt (populi et iobagiones) Haraszti népeiről és nem csupán jobbágy lakosairól beszél, másrészt arról, hogy a Giuthoriak csak részbeni tulajdonosai a településnek (portione sua possesinaria), azaz több birtokosa van a településnek, harmadsorban pedig Haraszti rangját határozza meg a "possesione Haraszthy" kifejezéssel.

Ehhez magyarázatként hozzá kell tenni, hogy a possesio eredeti klasszikus jelentése birtok volt, Európában és nálunk is csupán ez volt az értelme a XIII. és a XIV. században, de később a possesio kifejezés már a feudális nemesi földbirtoknak felelt meg, majd a földbirtokosi falura is alkalmazták.[42]

Utóbb a fejlődés további folyományaként találkozunk a portio possesionaria (részbirtokos) kifejezéssel is, mely csupán a falu jelentésű "possesio"-hoz képest jelenthetett részt. Ez a "portio" szó a több birtokos közt megoszló falunak az egyik birtokost megillető részét jelölte, mely jelentésben a birtoklási viszony nyert hangsúlyt.

Végső fokon a posseionak - mint oly településnek, melybe Harasztit is sorolták-, a földbirtokon található falu kifejezésnek a feudális rendszer kiteljesedése adta meg az értelmet. Elsősorban a "birtokos joga a falun" rejlett ezen latin köznévben.

Dunaharaszti birtokosaivá, mint láttuk, ebben az időben a régebbi, egyszerű nemesek helyett - legalábbis részben - országos főtisztviselők váltak, mint Orbán győri püspök, királyi kincstárnok vagy Haraszthy Ferenc szörényi bán, aki a "Haraszti" nemesi előnevet családnévként használta. Egyben úgy tűnik,

Harasztinak egyfajta központi szerepet is szán Pest közelében, saját birtokai közt. Legalábbis erre utal, hogy megszerezte itteni birtokai mellett (részben vagy egészében) Kerekegyházát, Soroksár pusztát (utóbbit a pesti domokosoktól vásárolta meg) és Szent Dienes egy részét, sőt, 1514-ben egy Pesterzsébet történetét feldolgozó könyv szerint a Haraszti család egyik tagja, Haraszti Mihály volt a kapitánya Gubacs várának is.[43]

Maga Haraszti Ferenc szörényi bán és Haraszti ura a jelek szerint a Mohácsi csatában vesztette életét, halála után Haraszti részben Batthyányi Boldizsár, részben Dóczy Heléna birtokába jutott, míg később Dóczi Miklós az egyedüli birtokos.

Ez azonban már Haraszti hanyatlásának időszaka. Haraszti Ferenc szörényi bán, Haraszti talán leghíresebb középkori birtokosa halálával nem csupán a Haraszti család dicsősége szállt sírba, de Moháccsal, s azzal, hogy a győztes török ezt követően végigvonul a lakosok ezreit fűzve rabláncra a Duna-Tisza közén is, kezdetét veszi Haraszti település erőteljes pusztulása.

Erről részletesen könyvünk következő fejezete szól.

Forrásjegyzék

1 Ráckevei Árpád múzeum hivatalos értesítése a dunaharaszti régészeti lelőhelyekről
2 Magyar Nemzeti Múzeum - Történeti Múzeum, régészeti adattár XIV. 211 - 1970
3 DL 792, illetve Wenczel VIII. 419.
4 Dr. Werter Mór: Árpád-kori magyar nemzetségek, 313-315. oldal
5 Dr. Werter Mór i. m. 316. oldal
6 Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei, 110. oldal
7 A térképet bemutatja: Michel Schäffer-Michael Weidinger Soroksár, egy Budapest környéki nagyközség története című könyv. (14. oldal)
8 Fejér VIII. 1. 181
9 Anjou-kori oklevéltár II. 79
10 Bártfai Szabó i. m. 194
11 Bakács István: Iratok Pest megye történetéhez - oklevélregeszták 1002-1437. 546
12 Bártfai Szabó i. m. 269
13 Magyar Városok Monográfiája XVIII. Pestszenterzsébet, Kispest és környéke. 1936. 10. o.
14 Bakács István i. m. 1131
15 Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltár DL 8528
16 Bártfai Szabó i. m. 120. o.
17 Bakács István i. m. 1205
18 Mályusz Elemér: Zsigmond-kori oklevéltár 4853
19 Bártfai Szabó i. m. 544
20 Balassi István: Alsónémedi története 53. oldal és Michel Schäffer: Soroksár története térképének egybevetése alapján

21 A magyarok krónikája - Officina Nova, 159. oldal
22 Bakács István i. m. 1430
23 Kubinyi: Pesterzsébet-Soroksár: Budapest XX. kerületének múltja és jelene, 34. o.
24 MOL DL 13459
25 MOL DL 14752
26 Bártfai Szabó i. m. 780
27 DL 14630
28 Bártfai Szabó i. m. 902
29 ugyanitt 1086
30 Héderváry család oklevéltára I. 447
31 Bártfai Szabó i. m. 1152
32 ugyanitt 1154
33 DL 14643
34 Bártfai Szabó i. m. 787
35 DL 14670
36 Magyar Nemzeti Múzeum - Történeti Múzeum régészeti adattára I. 4. 1965.
37 Bártfai Szabó i. m. 886
38 ugyanitt 888.
39 DL 23992
40 Pesterzsébet, Soroksár múltja és jelene i. m. Kubinyi András tanulmánya, 59. o.
41 Bártfai Szabó i. m. 886
42 Szabó István: A falurendszer kialakulása Magyarországon a X-XIV. században, 53. oldal
43 Magyar Városok Monográfiája: dr. Ladányi Miska - Pesterzsébet, Kispest és környéke, 29. o.

Tóth Sándor

Haraszti a török korban

A török kori helytörténeti kutatásról

A helytörténészek egyik kedvelt kutatási területe a 150 éves török uralom eseményeinek feltárása. Sokáig fehér foltként szerepelt településünk történetében ez a másfél évszázad, szinte semmi információnk nem volt a fejlődési-stagnálási-visszafejlődési időszakokról. Szerencsére ezen a helyzeten sokat változtatott Káldy-Nagy Gyula immár három évtizeddel ezelőtt Ankarában török nyelven megjelent, a magyarországi adóösszeírásokról szóló könyve.[1] További könyvei is igen hasznosnak bizonyultak a helytörténeti kutatók számára. Ezek az arab nyelvből magyarra fordított török adóösszeírások felbecsülhetetlen értékű adatokat tartalmaznak minden török által megszállt településről, így Harasztiról is.[2]

A lokálpatrióta Baradlay János a XX. század elején a következőket írta Haraszti török időszakáról népszerűsítő falutörténeti munkájában:

"...a török hódoltság kegyetlen szervezete az akkori Magyarország 600 faluját töröltette el a föld színéről. Egy része, a nagyobbik része soha többé fel nem épült. Csak az akkor sokkal népesebb Csepel-szigeten tűnt el a föld színéről 13 község... Elpusztult Dunaharaszti is és 170 esztendőn keresztül nyoma sem volt. Míg a kormos romokat az évtizedek enyészete el nem tüntette, s zöldellő növényzet be nem takarta, török rabszíjon délre hurcolt magyar foglyok mutogatták egymásnak:

- Itt volt valamikor Haraszti falu!...

A rettenetes török adók s a közbiztonság teljes hiánya pusztították el a községeket. Amelyik község adóját nem tudta megfizetni, ott véradót vettek. Az aggokat levágták, a férfiakat rabszolgáknak hurcolták el, a fiúgyermekeket Törökországba vitték, s janicsárokat neveltek belőlük, hogy a sors kegyetlen iróniája értelmében 10-15 évvel későbben saját véreik ellen küzdjenek. Az asszonyokat és lányokat a katonák között osztotta el a török. Legvégül pedig a községet felperzselték, hogy a falunak nyoma se maradjon."[3]

Vajon valóban annyira vigasztalanul tragikus volt településünk sorsa a másfél százados török uralom alatt, hogy eltűnt Magyarország térképéről? Jó szándék, mély szülőföldszeretet vezette Baradlay helytörténészt, de határozot-

tan ki kell jelentenünk, hogy az akkori török kori forráshiány, illetve a források feldolgozatlansága miatt valóban úgy tűnt, hogy Haraszti ebben az időszakban teljesen elpusztult, elnéptelenedett. Ma már elég pontosan látjuk a feltárt levéltári adatok tükrében - néhány évtől eltekintve -, hogy szinte egész végig (1686-ig) lakott hely volt.

Az általános történelmi szakirodalom elvitte abba az irányba a helytörténeti kutatókat, hogy vagy túlzottan sötét, katasztrófaképet festettek erről az időszakról, vagy túlzottan kedvező képet ábrázoltak az oszmán uralomról. A katasztrófakép kialakulásába több tényező is belejátszott. Egyfelől a 15 éves háború forrásainak, illetve a XVII. század végi- XVIII. század eleji összeírásoknak kritika nélküli használata vagy helytelen értelmezése vezetett hibás eredményekre. Különösen Acsády Ignác történész nevéhez fűződnek ezekben az összefüggésekben téves megállapítások. Másrészt a magyar szellemi életben jelenlévő Habsburg-párti történetírás lelt örömet abban, ha pusztulásról, elnyomorodásról beszélhetett.[4] Sajátos módon az 1950-es évek egyébként Habsburg-ellenes vulgármarxista sémái közé is ez a szemlélet illett jobban, az általában "fekete-fehér" gondolkodás az úgymond fejletlenebb formációt vérengzőbbnek is tekintette.

A legszélsőségesebben látók mellett a kevésbé borúlátók és szóhoz jutottak, sőt, mintegy ellenpontként, olyan nézetek is felmerültek, hogy a török megszállás alatt a magyar nép sorsa viszonylag könnyebb volt, mint az előtte lévő időszakban, s hogy a törökben nem csupán brutális hódítót, hanem lovagias ellenfelet kell látni, mellyel a magyar nép a békés években megbékélve élhetett együtt.[5] Ennek az "ellenkép"-nek a jelentkezése még nehezebbé tette a török kor helytörténeti kutatását.

A korábbi történészgenerációk sokrétű, színes, ámde olykor meglehetősen egyoldalú képet, szemléletet hagyományoztak ránk a Török Hódoltság belső viszonyairól, melyek részben akadályozták a helytörténészeket abban, hogy településük török kori fejlődési tendenciáját reálisan felvázolják. Kimondatlanul is sokszor azt a benyomást keltették, mintha a török által megszállt magyar hódoltságot is ugyanazok a vonások jellemeznék, mint a török birodalom klasszikus területét, a Balkánt. Pedig a múlt században Salamon Ferenc, neves történészünk rámutatott arra, hogy a magyar hódoltság viszonyai felettébb rendhagyóan alakultak: éppen amiatt, mert itt a törököknek egyetlen pillanatra sem sikerült egyeduralomra szert tenniük, s egész itteni "bentlakásuk" idején osztozkodniuk kellett a magyar állammal, a nemesi vármegyével és a magyar földesurakkal a hatalmon. Sajnos Salamon kitűnő eredményei gyorsan feledésbe merültek.

Szerencsére az utóbbi évizedekben jelentős előrelépések történtek. A korábbiakhoz képest sokkal reálisabb képet festenek a "tízkötetes" Magyarország története vonatkozó részeiben Zimányi Vera és Makkai László,

neves történészek.[6] Sinkovics István történész közvetlenül a visszafoglaló háborúk előtt még virágzó Duna menti településekről, erdőkről, ligetes falvakról tájékoztat. S mindez vonatkozik a török kori Harasztira is. Tehát nem szabad egyoldalú pusztulásképet felvázolni, mert a történeti valóság bonyolultabb, összetettebb. Különösen arra kell vigyázni, hogy ne vetítsük vissza a török kor végi felszabadító háborúk pusztulásképét az egész másfél évszázadra. Ezért differenciáltan kell vizsgálnunk településünk török kori fejlődését, stagnálását, visszafejlődését, ennek okait és következményeit. Be kell illeszteni a tágabb környezetbe, figyelnünk kell a mikro- és makrokörnyezet összefüggéseire egyaránt.[7]

Haraszti fejlődését meghatározó tényezők

Világosan szem előtt kell tartanunk, hogy településünk másfél évszázados fejlődését a következő tényezők határozták meg:

- a török és császári hadműveletek pusztító, elnéptelenítő hatása, különös tekintettel a tatár pusztításokra
- egészségügyi és természetföldrajzi tényezők, ezek következményei (éghajlat és természetes növényzet változása, elemi pusztítások, járványok, stb.)
- a nyugat-európai gazdaság konjunkturális folyamatainak helyi hatása
- a budai és pesti oldal gazdasági fejlődése közötti különbségből adódó helyi következmények
- Pest (Buda) piaci vonzáskörzetének hatása
- valamint a török hódoltsági török-magyar berendezkedés és a kettős adórendszer következményei.

Nézzük mindezt egyenként!

A török és császári hadműveletek elnéptelenítő hatása, különös tekintettel a tatárpusztításokra

Középkori eleink így imádkoztak: "A peste fame et bello libera nos Domine!", azaz: A pestistől, éhínségtől és a háborútól ments meg, Uram, minket! Azt hiszem, nem sok értelme lenne azon morfondírozni, hogy "e három nyavalya" közül melyik volt nagyobb ellensége az emberi életnek. Mindenesetre érdemes hangsúlyozni azt, hogy a 16-17. századra már a háború került az első helyre. Településünk szerencsére stratégiai szempontból nem

esett közvetlenül a török, illetve a császári csapatok fő felvonulási útvonalába. (Ez elsősorban a Duna jobb partja és a bal part Pest fölötti része volt.) Ezzel szemben Haraszti veszélyeztetettségét növelte, hogy az ország centrumában, a főváros, Buda és Pest közelében fekszik, hiszen az ellenség mindenkori célja ennek elfoglalása volt. A 16-17. század folyamán legalább öt olyan időszakot említhetünk, amikor teljesen vagy részben elpusztult, elnéptelenedett hosszabb-rövidebb időre településünk. Hogy képet alkothassunk a környékünket sújtó hadműveletek megpróbáltatásairól, melyek közvetve vagy közvetlenül érintették az itteni lakosságot, ismerkedjünk meg ezekkel a katonai eseményekkel.

A tragikus mohácsi csata után Szulejmán szultán serege 1526. szeptember 21-én bevonult a védtelenül hagyott Buda várába. A királyi palota kincseit hajóra rakatta, és Konstantinápolyba szállíttatta. Buda és Pest között hidat veretett, és ezen hadai átkeltek a pesti oldalra. De adjuk át a szót a szultán legilletékesebb krónikásának, Kemálpasazáde kitűnő török történetírónak:
"*Miután a sereg... bevonult a folyó túlsó partján fekvő virágzó városba, a hitetlenség e tanyájába, a nyomorult magyarságnak ezen a részen elterülő tartományait is elpusztította és semmivé tette... E vidék házait ... porrá és hamuvá tették. A bosszúálló, könyörtelen haragjának árja úgy elpusztította a ... (Duna) két partján fekvő gazdag városokat és falvakat, hogy sehol egy lélek sem maradt, sem a tűzhelyen, sem elrejtett zugban...*"[8]
S tegyük még hozzá Brodarics István kancellár, későbbi váci püspök megrendítő szavait:
"*Nem az én erőmhöz illő feladat elsiratni ... a következő napok tragédiáját, mely oly szörnyű volt ... mindenütt, hogy nem tudom elhinni, dühöngött valaha is ellenség ilyen kegyetlenül.*"

Íme, így pusztult el 1526 szeptemberében Haraszti. Szerencsére a török haderő két hadoszlopban megkezdte visszavonulását déli irányban a Duna-Tisza közén. Nem tudjuk, hogy egykori elődeinkből esetleg mennyien maradtak meg a török elvonulása után, ők hova menekülhettek, mikor épülhetett újjá településünk - mind megannyi kérdőjel.

Az 1526 és 1541 közötti időszakban sincs nyugalom környékünkön, hiszen a belső polgárháború hullámai száguldanak végig e tájon, mert a két király, Szapolyai János és Habsburg Ferdinánd küzd az egyeduralomért.1526-ban Szapolyai lett a budai vár ura, 1527-ben már Ferdinánd, 1529-ben a viszálykodó királyok miatt meggyengült országban Szapolyai török segítséget kért hatalma visszaállításához. A török 150-200 ezres serege augusztusban érte el az országot, és a Duna jobb partján haladt Buda felé. Szapolyai csapatai Mohács felől jövet - elhagyva a szultáni sereget - Paks után egy réven átkelt a Duna bal partjára, s azon sietett - Harasztin keresztül - Pest felé.

Részlet Lázár deák térképéből

Szapolyai másodszor is a budai vár ura lett. A szultáni sereg azonban folytatta útját Bécs felé, de a szeptember 27-től október 14-ig tartó eredménytelen ostrom után "a győzhetetlen sereg" az esős, téliesre fordult időben, a mocsaras Duna menti terepen való visszavonulása során vert had képét mutatta. A Dunán Buda felett épített hídon vonult át a Padisah serege a pesti oldalra. Az éhező török sereg mindenfelé fosztogatott. Mivel nem volt az Alföldön átvezető útjukban magyar kalauzuk, nagy kerülőkkel, időveszteséggel hagyták el hazánkat a Duna-Tisza közén. Ismét menekültek a harasztiak a Duna kis és nagy szigeteire, mocsaraiba.

Török pusztítás

A következő évben ismét Habsburg csapatok vonultak közelünkben, mert Roggendorf vissza akarta venni a budai várat Szapolyaitól. A császári vezér a felmentő török sereg hírére felhagyott Buda ostromával. A felszabadulás örömét súlyos csapás keserítette meg. A segítségül hívott Mehmed szendrői bég csapatai végigdúlták környékünket, összefogdosva a lakosságot, különösen az ifjakat és a gyerekeket, akik esetleg évek múltán már a török sereg katonáiként saját véreik ellen harcoltak, vagy a keleti rabszolgapiacok kelendő áruiként szerepeltek, hazájukat, szülőföldjüket elfeledve a messzi keleten.[9]

Ettől kezdve - a török segítséget maga mögött érezve - mintegy tíz éven keresztül sikerült János királynak kezében tartania az ország székvárosát és környékét. 1540-ben ismét Ferdinánd hadvezére, Fels vette ostrom alá a budai várat, de október végén kénytelen volt eredménytelenül visszavonulni.

1541. május elején a császári sereg Roggendorf vezetésével a 20-25 ezer főnyi katonai erő másodszor is megkezdte Buda ostromát, hogy azt Szapolyai fiától megszerezze. Buda az ostromzár alól csak akkor szabadult fel, amikor július végén megérkezett a török felmentő sereg Mehmed pasa parancsnoksága alatt. Roggendorf a szultáni főerők közeledtének hírére augusztus 21-én megkezdte visszavonulását a pesti oldalra. Miközben a sereg átkelőben volt, megsemmisítő török támadás zúdult rájuk, s mintegy 16 ezer ember esett el. A csata után Szulejmán szultán tábort vert Óbudán, és a magyar tanácsadókat a csecsemő János Zsigmond királyfival együtt magához hívatta, s akkor esett meg az a "fekete leves" história, amikor is - amíg a vendégek a törökök feketekávéját itták - a janicsárok csellel, kardcsapás nélkül a szerencsétlen mohácsi ütközet 15. évfordulóján elfoglalták a budai várat. Nem sokkal ezután a szultáni sereg elvonult a Duna-Tisza közén keresztül. Hogy mi lett a harasztiakkal 1541-ben, valójában nem tudjuk: vagy elmenekültek távolabbra, vagy csak a közeli szigeteken, mocsarak mélyén húzták meg magukat, vagy esetleg rabláncon rabszolgapiacra kerültek.

1542-ben Ferdinánd és a magyar főurak több mint 40 ezer fős sereggel visszavágásra készülnek Buda ellen. Az előkészületek azonban rettentő lagymatagon, lassan történtek. Ahelyett, hogy a leggyorsabban megtámadta volna Budát, csigalassúsággal Pestet vette ostrom alá nagy létszámú seregével. Az ostrom során a környék is sokat szenvedett. Amikor Joakhim meghallotta, hogy a ruméliai vezérpasa Nádorfehérvár alá érkezett felmentő seregével, a császári haderő szégyenszemre elvonult.[10]

Ezután félszáz éves békés időszak következett, és ebbe a nyugalomba váratlan villámként csapott be a 15 éves háború. Ezek a hadműveletek súlyosan érintették környékünket. Sajnos a történeti források nem szólnak arról, hogy e hosszú háború alatt (1591-1606) mi lett a település, illetve a lakosság sorsa. Azt azonban biztosan tudjuk, hogy a magyar csapatok 16 mérföldnyire Buda környékén minden falut elpusztítottak. Pálffy Miklós csak a szigetek lakóit hagyta ott, mivel a víz miatt nem tudta őket felhozni. A Duna menti lakossággal pedig feltöltötték a Vág-Garam és Ipoly vidékét.[11] Viszont a jelentések környékünket, a Pest alatti területeket nem említik. Bizonyos, hogy a háborús "nagy futások" után néptelenül állhattak környékünkön a falvak hosszabb-rövidebb ideig.[12]

Eléggé általános az a nézet, amely a lakosság pusztulásáért és az etnikai viszonyok kedvezőtlen megváltozásáért egyértelműen a törököket, illetve a török háborúkat okolja. De azt sem tagadhatjuk, hogy mellettük - e másfél évszázadban - az idegen zsoldosok és a magyar katonák is derekasan kivették részüket a pusztításból. Szakály Ferenc történész legutóbb mégis arra a következtetésre jutott, hogy a törökök a nagy számú irreguláris haderő bevetésével jóval nagyobb szenvedést zúdítottak a magyar lakosságra, mint a korabeli

Európában pusztító háborúk. Míg a nyugati hadszervezet a regularitás irányába fejlődött, addig a törökök irreguláris elemek alkalmazásával a "világviszonylatban is az esztelen rombolás mestereinek számító" délszláv martalócokra és a tatárokra helyezték a hangsúlyt.

1594-ben - a dél-orosz, krími szállásokról felkerekedő török szövetséges, tatár sereg - Színán pasa támogatására 40 ezren törtek be Máramarosból, és Debrecen, Szolnok érintésével kegyetlenül elpusztították a Duna-Tisza közének északi részét.[13]

A tatárok 1596-ban[14] a Duna bal parti részét teljesen kiélték, kétszer végigrabolták.

"*Minthogy az ellenségnek felrohanásáért, úgymint a tatárok Szent György napban feljövéséért és rablásáért a szegénység megfutamodék, az egész föld elpusztula. Kit levágának s kit elvisznek az szegénységben. Másodszor is még aratáskor feljövén az ellenség, ... Kit hon kaphatának az szegénységben, mind elrablák, hanem csak marada az három város, Kecskemét, Czegléd és Kőrös.*" - jelenti a szepesi kamarának Hartyáni János Pest megyei alispán.[15]

1597-98 telén több ezer tatár részben Buda környékén, részben Szeged környékén alig várta, hogy kitavaszodjék, és nagyobb csoportokba verődve, a téli kisebb kártételek helyett nagyobb szabású rablásokba, fosztogatásokba foghasson. Ezen időszak szenvedéseit jól érzékelteti egy kiskunsági levélrészlet:

"*Köszönetem... Sógor Uramnak... Állapotom felől írhatom azt, hogy ...mostani állapotunk nyavalyás a Társág miatt, számtalan embört hordának el ez napokban... annyira, hogy még soha egycör annyi kár nem lőtt, mint lőn ez napokban.*"[16]

Az újabb tatár portyák nyomán a pusztulás egyre tovább harapódzott észak felé. Ekkor néptelenedhetett el Haraszti is évekre.

1683-ban ismét tatár hordák pusztítanak környékünkön (melyek a török hadműveleteket segítették Bécs ostrománál). Ibrahim budai pasa 1683. június 22-én kelt levelében felszólítja a haraszti, taksonyi, lacházi, áporkai, dömsödi stb. falusi bírákat, hogy minél rövidebb időn belül menjenek Pestre, illetve Budára a pasa elé a tatárok által elhajtott, elrabolt marhákért. Ha valaki később jönne, büntetéssel fenyegette meg a pasa.[17] Egy másik, Alsónémedin kelt levélből pedig megtudhatjuk azt is, hogy a tatárok által elhajtott marhákat itt Pest alatt egy bizonyos összegen megváltotta a pasa, mivel "*a tatárok le akarták vagdalni őket...*" "*...azért kié fog azon jószág lenni jöjjön el érettek, minden napon pénzes emberrel őrizteti... kérjük Kegyelmeteket, hogy jövetellel ne késsenek, míg valahová nem tévednek... az jószág a pusztára - az Tatár eltakarodott, ne féllyen Kegyelmetek.*"[18] A becsületes némediek és ócsaiak tudósítják elhajtott állataikról a kunsági bírákat, hogy a falvak lakói visszakapják jogos tulajdonukat.

A következő levél kelte 1683. die 31 July. Írója: "*Murat Aga Isten Engedelméből*", felsorolja a helységeket, elmondja az állatok kiváltásának történetét, amikor is "*az Kajmekám Dervis Bék fáradozott a marhátok visszavételében*", ajándékot adott a tatár "kám"-nak, uzsorára pénzt vett fel a janicsároktól a váltságdíjra; több magyart név szerint is említ, akik a jószágokat már elhajtották, de még nem fizettek, "*mert ebül jártok*" ... "*siketségre ez parancsolatot ne vegyétek, mert harmadnap múlva Csauz megyen rajtatok, és így a nyargaló dupla lészen.*"

Ennek a levélnek sem volt foganatja; jött a következő, még keményebb hangú. A szokásos felsorolás, megszólítás után:

"*...bírák és esküttek, karóba való szófogadatlan kutyák... miért azon pénzt nem küldítek? Elhiggyétek, hogy ha a jövendő csütörtökre azon fel vett pénz itt nem lészen Csauzokat küldünk ki, de bizony az Anyátoktól szopott tej is keserű lészen... Disznók azon pénzt hozzátok meg... hamis kutyák magatokat csallyátok meg, bizony nem minket. A pénz meg légyen csütörtökre.*"

A továbbiakban név szerint megnevezi a falusi bírákat és jelzi az elhajtott állatok számát is. A levél végén kacskaringós dörgedelem:

"*...mentel hamarabb itt légyen szófogadatlan kutyák a pénz csütörtökre itt legyen bizony buját láttyátok, ló halálában hordozzátok ezen levelünket. Az mely falusi Biró kezében utollyára az levelem lészen, maga azon Biró behozza. Datum Budaae 12. Aug. 1683.*

Utóirat:

"*Gyalog közül ötven-negyven Pasa emberei látogatnak meg, ha csütörtökre itt nem lészen, a leszen nektek keserű.*"[19]

Ezeknek a leveleknek már alig volt hatásuk a magyarok között. 1683-tól megnehezült a megszállók dolga, mert a Bécs ostromára felvonult török sereg vereséget szenvedett.

Az egészségügyi és természetföldrajzi tényezők szerepe

Településünk demográfiai helyzetének alakulását a 16-17. században befolyásolhatták az emberi lét egyik legpusztítóbb ellenfelei, a járványok is. Hiszen a gyakori háború, éhínség és a járvány nagyon szorosan összefüggnek egymással. Ezért nem kizárt az országos járványoknak helyi jelentkezése. Bár a 16. századi két országos pestisjárvány és a helyi török adóösszeírásokból számított lélekszám alakulás összevetéséből nem olvasható ki jelentősebb járvány miatti népességcsökkenés. Viszont a 17. század négy országos járványának helyi jelentkezését nem lehet kizárni, különösen a 15 éves háború alatt kibontakozó pestisjárványét.[20] De településünk 1660-68 közötti elnéptelenedése és az 1660-66 tájéki országos pestisjárvány esetleges helyi feltételezése és ennek egybeesése is lehetséges.[21] A 15 éves háború idején

Menekülő magyarok

környékünk állandó hadszíntér; mind a budai, mind pedig a pesti oldal. Valóságos átjáróháza a világ különböző tájairól érkezett idegen hadaknak: töröknek, tatárnak, németnek, olasznak, vallonnak stb. A budai és a pesti katonai táborok rossz higiéniai viszonyai, a rendszertelen élelmezés, a gyenge orvosi ellátás, a szélsőségekre hajló időjárás valamilyen formában hozzájárultak a szervezet legyengüléséhez. A legyengült, fáradt szervezetet pedig hamar megtámadta a rettegett betegség, a pestis, vagy a malária, vagy a hastífuszjárvány. Tudomásunk van arról az 1542-ben kitört járványról, amely a Buda várát visszafoglalni akaró császári katonaságot szinte valósággal megritkította. A tünetek kizárása alapján kiütéses tífusz lehetett. Hogy ez mennyiben érintette környékünk lakosságát, ma még nem tudjuk.[22]

Már egyre jobban közismert, hogy a klimatikus viszonyok és a természetes növényzet terén is változás történt a 16-17. század folyamán. Ez az úgynevezett "kis jégkorszak" időszaka volt. Hűvösebb és csapadékosabb az éghajlat, de rapszodikusan, hiszen voltak nagyon forró, száraz nyarak is. Ma még sajnos nincs módunkban helyi vagy akár a tágabb környék történeti dokumentumaiból ezzel kapcsolatosan pontosabb információt szerezni. Az átlagosnál hűvösebb és csapadékosabb volt a 16. század közepe, a 16-17. század fordulója, a 17. század dereka és vége. Bár a 16. századi mezőgazdasági termelést jelentősebben nem befolyásolhatta ez az éghajlatváltozás, jól mutatják ezt a török defterek helyi adatai. Sajnos a 17. századra nincs termelési adatunk, így akár feltételezhetünk hanyatlást is, annak ellenére, hogy a 15 éves háború utáni fél évszázados viszonylagos béke ezen a tájon, általában a gyarapodás időszaka.

A "kis jégkorszak" miatt a korábbinál jóval csapadékosabb, hűvösebb nyarak nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a környék mélyebben fekvő peremterületein a vízzel borított, mocsaras területek nagysága megnövekedjen.[23]

Az erdő és a szántóföld arányában is változás történt. Feltűnő az erdő visszahúzódása. A 14-15. században még sűrű erdők borították a környéket. A haraszti földesurak szigorúan ellenőrizték, hogy ki vághat a "tilalmas erdőben", most a hódoltságban nem volt, aki megakadályozhatta volna a mértéktelen fakitermelést. A kedvező piaci termelés is a szántóterület további növekedéséhez vezetett az erdő rovására.

Csak a 17. században, ahogy a török hódoltsági hatalma gyengül, úgy erősödik a vármegye és a haraszti földesurak befolyása településük fölött. Megszűnik szabad prédának lenni a környező erdőség. Bizonyítja ezt a Pest megyei közgyűlési jegyzőkönyv Füleken, 1677. június 14-15-én keltezett dokumentuma is, amelyből megtudjuk, hogy Némethy Pál, Ráday Gáspár és Ráday Ilona nevében nándori Bene András tiltakoznak a Ráckevén lakó Nagy András tilalma ellen, mellyel Dunaharaszti lakóit eltiltja a haraszti területhez tartozó "a Duna mellett való mogyoróstul és az szigettűl"[24] való erdős terület használatától, de hasonlóan Taksony lakóit is.

Valószínű, hogy a felszabadító háborúk idején és után a beszállásoló császári csapatok sem kímélhették túlságosan a még meglévő erdőséget. Ezért írhatta Bél Mátyás 1733-ban:

"Ez után mezők következnek, keletre és dél felé fordulva... szélesre táguló síkság terül el... Itt sehol sincs... fa, ha csak a Duna partján vagy szigetein... a talaj homokos,... de legeltetésre és földművelésre alkalmas. Ilyenfajta kisebb erdőket láthatni... E sík vidéket helyenként kis halmok tarkítják, amiket a szél hordott össze homokból."[25]

A nyugat-európai gazdaság konjunkturális folyamatainak helyi hatása

Településünk gazdasági és demográfiai fejlődését közvetve jelentősen befolyásolta - a 16. századi magyar gazdaságot érintő - európai agrárkonjunktúra és árforradalom. Amerika felfedezése nyomán kibontakozó Nyugat-Európa ipari és demográfiai fejlődése következményeként megnövekedett élelmiszerkereslet és a kedvező cserearányok a vágómarha- és borkivitel számára eddig soha nem tapasztalt konjunktúrát jelentettek. Ez a Kelet és Nyugat között kialakult munkamegosztás felértékelte az egész magyar gazdaságot és áttételesen elősegítette a hazai gabonaárak emelkedését, a belső piac szükségleteit kielégítő gabonatermelést is. Ez a tendencia ösztönözte Haraszti bekapcsolódását a magyarországi belső árutermelésbe.[26]

A budai és pesti oldal gazdasági fejlődése közötti különbségből adódó helyi következmények

Településünk török kori fejlődésére rányomta bélyegét a 15. század és a 16. század elejére a Duna jobb és bal parti térségének munkamegosztása között kialakuló fejlődésbeli különbség, illetve ennek következménye. Abból a megállapításból kell kiindulnunk, hogy Haraszti 15. századi fejlődése 1526-ig szinte töretlen, szinte megközelítette a mezővárosi fejlődés szintjét. Van adatunk arról, hogy már a 15. század elejétől kovácsok, kardosok, szabók dolgoztak településünkön; a későbbiek során pedig egy-egy ácsra, vargára, kardosra, kovácsra és takácsra van adatunk. Bizonyára a takácsok jelenléte a juhtenyész-téssel függ össze, az általuk szőtt posztót a városi polgárok értékesítették. Sajnos a továbbiakban nem áll rendelkezésünkre olyan történeti forrás, amelyből akár a takácsipar megmaradását, akár pedig - más magyar falvakhoz hasonlóan - visszafejlődését lehetne igazolni. Döntő jelentőségű azonban településünkön a mezőgazdasági termelés: a gabonatermelés és a kertgazdálkodás (az állattenyésztés mellett).

Felvetődik a kérdés: mi lehet a magyarázata közvetlenül ennek a kedvező fejlődési tendenciának (a török uralom ellenére). A 16. század elejére Buda, Óuda és Pest környékén visszaesett a gabonatermelés a jobb parton monokulturális szőlőművelés előretörése, a bal parton pedig az állattenyésztés és a kertkultúra fejlődése miatt. Ezeknek a falvaknak a lakossága arra kényszerült, hogy a gabonát megvásárolja. Ezt a kedvező árutermelési lehetőséget használták ki - a térségben kialakuló munkamegosztás alapján - a haraszti jobbágyok. Ez a konjunkturális helyzet a 16. század végéig fennmaradt, bár az 1526-1541 közötti háborús pusztítások és a hosszabb-rövidebb ideig tartó elnéptelenedés során visszaesés is bekövetkezett.[27].

A pesti (budai) piaci vonzáskörzet hatása

Láthatjuk, hogy a település fejlődését nem lehet a maga elszigeteltségében vizsgálni, csakis a szomszédos települések kapcsolatában, mindig egy nagyobb terület összefüggésében, vagyis a település története egyúttal egy körzet története is. Kérdés csupán az, hogy milyen nagy a körzet, amellyel foglalkoznunk kell. Elsősorban a közvetlen piackörzetet vizsgálhatjuk. Mivel Haraszti Pest piackörzetéhez tartozik, bennünket csupán a belső, budai-pesti piackörzet érdekel, melynek kétmérföldes sugara kb. 17 kilométer. Ez a körzet Buda esetében Pomáz, Pilisvörösvár, Páty, Bia, Érd; Pest esetében Dunakeszi, Fót, Tarcsa, Csaba, Lőrinc, Haraszti és Szigetszentmiklós által határolt kört jelenti. Ez a 17 kilométeres rádusz nemcsak gazdasági, de részben jogi egység is. Középkori útrendszerünk, közlekedésünk, postánk struktúrája is ezt

támasztja alá. Itineráriumokból, hadjárati és utazási menetnaplókból, de a középkori lóváltó állomásaink helyéből is bizonyossággal tudjuk: ez a kb. 17 kilométeres távolság megegyezik a lóváltó állomások sűrűségével. Hiszen Harasztin is volt ilyen megállóhely.

A középkor, de a török kor gyakorlatában is ez azt jelentette, hogy ez az a piackörzet, amelynek falvaiból hajnalban szekérrel indul, és áruját Pest piacára szállítja a vásározó parasztember. Ott bőven jut és marad ideje a vásározásra. Majd pedig még aznap visszaindul, s estére már otthon tér nyugovóra. Ez a nagyon kedvező piaci helyzet erőteljesen motiválta a helyi árutermelés kibontakozását.[28]

A condominium-berendezkedés

Településünk életét, fejlődését jelentősen meghatározta - a Hódoltságban kialakult - török-magyar kettős uralom, az ún. condominium, az ebből adódó hatalmi berendezkedés és a kettős adórendszer. Felvetődik a kérdés: hogyan alakult ki. Ez a megosztott közhatalom a Habsburg-török erőviszonyon és hatalmi helyzeten alapult. Az egymással kötött 1547. évi békeegyezmény nemcsak 5 évre lezárta a török hódításokat, azon túl szabályozta azt a kérdést is, hogy a két szemben álló közhatalom miként osztja meg a törökön hódoló terület állami adóját. A magyar állam a hódolt falvakat felmentette a fél állami adó alól (2 forint helyett 1 forint), tekintettel arra, hogy a hódolt falvak népét a török hatalom is súlyos adófizetésre kötelezte. Az 1547. évi békeszerződés szövege világosan kimondta, hogy a hódolt területen lévő török szpáhiknak kiosztott falvak a magyar királynak továbbra is adóznak. Bár a későbbi béketárgyalások során a török fél ezt mindig nehezményezte, mégis a hódoltság másfél évszázada alatt érvényben maradt a megosztott közhatalomnak, kettős birtoklásnak és kétféle adózásnak az elve. Ezt állandósította az 1606. évi zsitvatoroki békeegyezmény 17. pontja, előírván, hogy a törökök a falvakba ezután ne járjanak ki adót szedni, hanem az adót a falubírák szedjék be, s ha elmulasztanák, akkor először a magyar végvár kapitányának vagy a magyar földesúrnak kell írni, s ha ez a sürgetés is eredménytelen marad, a török végváriak csak akkor menjenek ki a hódolt falvak nyakára, katonai karhatalommal való adóvégrehajtásra. Hasonló legyen az eljárás a magyar részre való adók behajtásában is. Az adóterhek mértékére nézve mindkét részről a paritásnak, az egyenlő mértékű adóztatásnak elvét hangoztatták, bár ezen elv sérelmére elkövetett önkényes adóemelés török részről napirenden volt.[29]

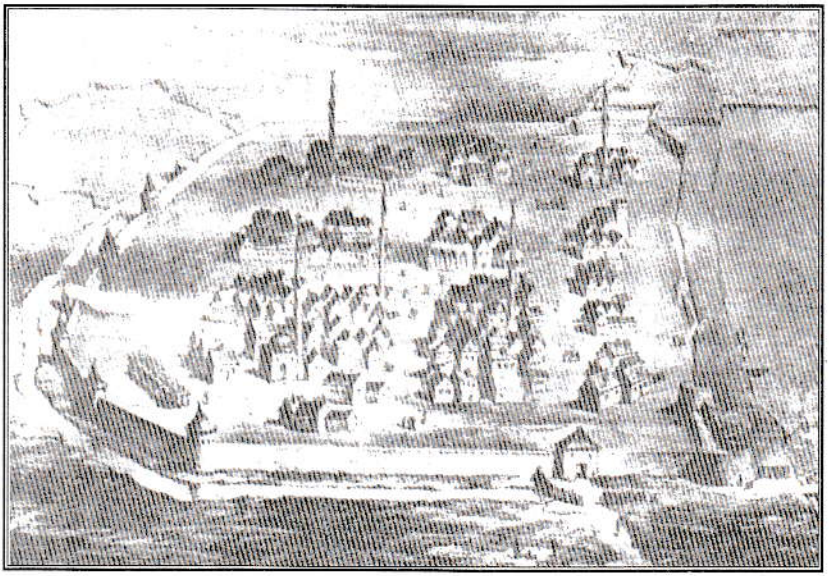

Pest török korbeli látképe

Először vizsgáljuk meg a Hódoltság magyar hatalmi berendezkedését, ennek jellemzőit, helyi vonatkozásait.
Mivel a Habsburgok államgépezete sohasem épült ki eléggé ahhoz, hogy lenyúlhatott volna egészen az adófizető jobbágyokig, ezért a középszintű közigazgatást, bíráskodást a vármegye végezte. Pest-Pilis-Solt vármegye szervezete a hódoltságon kívüli, úgynevezett menekültvármegye, mely a megye területétől és népességétől időnként száz kilométernél is távolabb tevékenykedett. Élén a király által kinevezett főispán állt. A megyének 1656-ig nem volt főispánja, utána, ha éppen volt, a nádor tisztüresedés esetén valamelyik rendi főméltóság (1669-től 1671-ig Nádasdy Ferenc országbíró, 1671-től Szelepcsényi György esztergomi érsek, királyi helytartó, helyette Forgách Ferenc országbíró) töltötte be ezt a címet. A főispánok jószerivel csupán levélben érintkeztek vármegyéjükkel, és nem is szóltak bele a vezetésük alatt álló universitas belügyeibe.[30]

A vármegye életét ténylegesen irányító alispánt, valamint helyettesét és az egy-egy járásért felelős négy szolgabírót a főispán által állított jelöltek közül a tisztújító székre összehívott megyei nemesség választotta.[31] Rendszerint ezen került sor a vármegyei jegyző és a tiszti ügyész megválasztására vagy megerősítésére is.

Általában az a benyomásunk, hogy a kis létszámú hivatali apparátus viszonylag zökkenőmentesen, gyorsan és rugalmasan vitte az universitas

ügyeit. Tulajdonképpen a nemesi önkormányzat és egyszersmind a vármegyei közigazgatás legfontosabb szerve a közgyűlés volt. A közgyűlés feladata volt a felsőbbségek: az uralkodó, a nádor, az országbíró stb., valamint a központi kormányszervek által a vármegyéhez intézett leiratok ismertetése, az adandó válasz megtárgyalása, itt hirdették ki az országgyűlésen hozott törvényekte, itt hozták az egész vármegyére érvényes jogszabályokat (statutum). A közgyűlés határozott az adók kivetéséről és beszedéséről is. A vármegyének előtte fel kellett mérnie az újjáépült községek teherbíró képességét, meghatározni az adóalapot (az ún. portaszámot), amit időről időre felülvizsgáltak és a valós viszonyokhoz igazítottak.[32]

A kettős adózó haraszti jobbágyok a másfél évszázad alatt folyamatosan teljesítették szolgáltatásaikat: a magyar földesúri, az egyházi és az állami adókat. A nagy hadjáratok megingatták ugyan a magyar adózás begyökeresedett rendszerét, de azt huzamosabb ideig megbénítani nem tudták. Kivéve a 15 éves háború idején és után, amikor elnéptelenedett településünk néhány évre.

A haraszti földesúr - a királyi Magyarországra húzódása ellenére is - teljesíteni tudta a magyar földesúr hódoltsági szerepét, ahogy Salamon Ferenc történész írta:

"...a magyar korona souverainitását a hódoltságokban: a ki ezt teremté és mind folytonos joggyakorlatban, mind karhatalommal végig fenntartá - a magyar földesúr volt. Ebben a részben a magánjog volt mind a köz, mind a nemzetközi jog alapja - s az egyéni szabad cselekvés teremté az állam hatalmát."

Egyetlen mozzanat elkerülte Salamon figyelmét, hogy kezdetben nem a magánföldesurak, hanem az első magyar védővonal vára, Eger biztosította térségünkben - a török megszállás miatt - a magyar adóztatás folyamatosságát. Fokozatosan alakult ki az a szokás, hogy a megyei hatóság a veszélyes helyszíni kiszállás helyett a hódolt terület parasztjait rendelte fel a megye ideiglenes székhelyére, az 1550-es évek végétől kezdve Egerbe, ahol azok vallomásai alapján intézték az adókirovást, különböző pereket, stb. A végváriak az adók behajtása mellett a honvédelmi feladatokat is ellátták. Az 1547. évi magyar országgyűlés X. törvénycikke szerint a subsidium (hadisegély) fizetésére azok kötelezhetők, *"akiknek 6 forintot érő dolgaik és javaik vannak"*. A királyi hadiadót az uralkodók a várak ellátására rendelték. 1548-tól Dobó István egri várkapitány szedette be az egri váruradalom számára. Az egri vár földesúri jogokat gyakorolt egyes, délebbre fekvő helységekben is, messze a hódoltság mélyei felé is igyekezett kiterjeszteni hatáskörzetét. *"Ennek a bonyolult szervező, ellenőrző és végrehajtó tevékenységnek az akciórádiusza, azaz Egertől mért légvonalbeli távolsága északkeleti és keleti irányban elérte a 200, délnyugati irányban az Alföldön 150-160, délkeletre pedig 100 kilométer."*[33]

Így tehát Eger kapta meg a hódoltság más területeivel együtt a Harasztiról be-hajtott jövedelmek java részét. Az egri vár - modern kifejezéssel élve: "hadigazdálkodási" szisztéma szerint komplex módon adóztatott, amely révén - a központi szervek ellenőrzésével, közvetlenül fedezhették a vár kiadásainak és szükségle-teinek jelentős részét. Tehát a Habsburg uralkodónak kapóra jött a magyar föl-desurak kényszerhelyzete, mert ezek azáltal, hogy a hódoltsági terület jövedel-mein a végváriakkal meg kellett osztozniuk, akaratlanul is hozzájárultak a végvárak fenntartásához.

Mivel a magyar állam nem mindig tudta az egri végvár tisztjeit fizetni, ezért egy vagy több hódoltsági falu jövedelmét kapták meg, így Harasztiét is. Ezzel kapcsolatosan a váci egyházmegye 1578. évi püspöki birtokösszeírásában a következő részlet szerepelt:

"*Commetanei praedium Wänÿ nobilis Ionnis Hartÿanÿ Agrie commorantis et dicatoris Agriensis, possessio Taxsson, Ochÿa, Haraszth Francisi Kathaÿ ista sola, praedicta Gÿal Kenderessÿ Balthasaris, Zenth gÿenes, Keregegÿhaz.*" [34]

Vagyis az urbárium Alsónémedivel foglalkozó része megállapítja, hogy a szomszédos Ván Hartyáni János egri adószedő (dicator) birtoka, Taksony, Ócsa és Dunaharaszti Kátay Ferencé, Gyál pedig Kenderessy Baltazáré Szent Dienessel és Kerekegyházával. A haraszti adóköteles családok a magyar királynak egy forintot és az egri vár fenntartására fejenként 80 dénárt fizettek az alsónémediekhez hasonlóan. Ezen települések lakói panaszkodnak, hogy az egri vitézek sanyargatják őket, oltalomért esedeznek, szomszédaik azonban nem háborgatják őket. Tulajdonképpen ennyit mond a magyar urbárium.[35]

Makkai László történészre hivatkozva mondhatjuk, hogy a magyar-török kettős birtoklás a török birodalomban és a világtörténelemben is példátlan jelenség. Hiszen a török által meghódított területen az elűzött magyar földesúr továbbra is jogokat gyakorol, adóztat, elsősorban a katonai erőviszonyok, közelebbről a magyar végváriak aktív védekezési módszerei kényszerítették ki, végeredményben azonban arra lehet visszavezetni, hogy a török szpáhi nem volt igazi földesúr, mert csak ideiglenesen élvezte falvainak jövedelmét, s nem is lakott a nép között. Ezt használta ki a magyar nemesség, hogy "*mintegy második szpáhiként visszajárjon parasztjai nyakára*", melyet a török eleinte kénytelen volt tűrni, később pedig egyenesen formailag is jogszerűnek tekintett. A kettős birtoklás nem kis terhet jelentett a haraszti parasztoknak is.[36]

Hamarosan a hagyományosnak tekintett magánföldesúri birtoklás feszegetni kezdte a végvári "hadigazdálkodási rendszert". Ugyanis a Pest megyei birtokos nemesség támadásba lendült, hogy visszaszerezze tőlük földesúri jövedelmeit. A birtokosok a végvári kapitányok és katonák fölé kerekedtek, visszavették jövedelmeiket, és megegyeztek hódoltságbeli falvaikkal, hogy egy összegben róják le földesúri tartozásaikat.[37]

Azonban nem szabad a kettős adózás magyar részre történő mértékét eltúlozni, hiszen Baráth Tibor történész elfogadható számításai szerint a 16. században 1:7, a 17. században 1:11 volt a magyar és a török adók aránya.[38] Tehát jóval szerényebb mértékű volt a magyar adó a törökéhez képest.

A hagyományos, telkenkénti termésmennyiség utáni földesúri adóztatást a 15 éves háború után felváltotta a summás adózás. A magyar földesúri hatalom megerősödésének tendenciája határozottan észrevehető. Mutatja ezt az egri káptalan 1652-ben kelt levele, amely megerősíti Sári Miklós földbirtokost, hogy 1633-tól birtokolja Harasztit és Sárit:
"meditates possesio nun Duna-Harasst et Sári."

A garamszentbenedeki konvent 1646-ban egyik végrendeletében már négyen osztoznak a még mindig török uralom alatt lévő falu birtokán (Fekete György, Semléki Ádám, Dersfi János és Ráday András).[39]

A másik alapvető magyar adó, az egyházi tized behajtása a Dunán innen, a váci egyházmegye területén - jelenlegi ismereteink szerint - rendszeres volt. A 17. században az egyházmegyében a tizedek egy összegben történő elárendálása volt szokásban. A püspöki vagy kamarai decimátorok meghatározott időpontban a vármegye közgyűlésen szabott árért bocsátották áruba egy-egy lakott helység dézsmáját. Az árendaösszegek - annak elismeréseként, hogy az egymást gyorsan váltó, egyházmegyéjétől távol élő püspök amúgy sem lenne képes megszervezni a dézsmák effektív behajtását - általában messze elmaradtak a település tizedeiből ténylegesen beszedhető jövedelmektől.[40] Dunaharaszti és a két szomszédos település (Alsónémedi és Taksony) egyházi tizedének árendaösszegei a következőképpen alakultak a 17. század folyamán:[41]

évek	Dunaharaszti		Alsónémedi		Taksony
1620	16 Ft		-		-
1628	-		45 Ft		-
1634	-		95 Ft	decima és census együtt	-
1652	7 Ft	Ráday András a decimátor	-		12 Ft
1653	7 Ft		95 Ft	decima és census együtt	-
1656	7 Ft	Ráday András a decimátor	-		-
1657	7 Ft		95 Ft	decima és census együtt	-
1658	3,5 Ft		-		-
1660	3,5 Ft	deserta	47 Ft	decima és census együtt	-
1661	7 Ft	deserta	-		-
1666	7 Ft		95 Ft	decima és census együtt	-
1674	7 Ft		-		12 Ft
1676	7 Ft 10 garas		-		6 Ft

A legrosszabb intenzitással az állami (dicális, portális, kapuszám szerinti) adót szedték a Hódoltságban. Az egri végváriak 1596-ig viszonylag jelentős jövedelemhez jutottak ebből az adóból is. Később, amikor az állami adó behajtásának ügyét a Kamarák vették kézbe, és a munkát fizetett rovókkal végeztették el, nagyon megcsappant a befolyt jövedelem. A 17. században az újjáéledő nemesi vármegye megnöveli az állami adó mennyiségét, de csak annyiban, hogy ne veszélyeztesse a földesúri adóztatás hasznát. Az állami (dicális) adószedés a megállapított portaszám alapján történt. Harasztin és a két szomszédos településen a következőképpen alakult:[42]

év	Dunaharaszti	Alsónémedi	Taksony
1570	-	10 porta	-
1573	6porta	-	-
1574	10 prta	10 porta	5 porta
1578	9 porta	27 porta (?)	5 porta
1582	7 és fél = 7,5 Ft	30 porta = 30 Ft	5,5 porta 5,5 Ft
1588	7 és fél	-	6 1/2 porta
1626-1627	-	2 porta	-
1635	-	4 porta	-
1639	-	3 porta	-
1647	deserta	2 és fél porta	-
1668	deserta (2 Ft)	2 porta	-
1681	-	2 porta= 16 Ft	-
1683	fél porta 13 porció	2 porta 52 porció	-
1686	deserta	deserta	-

Az állami adóztatásban a Wesselényi-összeesküdés leleplezése után, az új abszolutikus kormányzati rendszer bevezetésével (1671) állott be a döntő fordulat. A portákat az uralkodó korábbinál lényegesen nagyobb adóteherrel rótta meg. Ennek terhe elviselhetetlenné vált Harasztin is, hiszen megközelített a földesúri adó mennyiségét. Az országgyűlés által a végvárak fenntartására a porták száma szerint ingyenmunkát a harasztiak pénzben váltották meg.

Településünk életét nemcsak a magyar felső- és a középszintű vármegyei közigazgatás befolyásolta, hanem az alsószintű is, amely közvetlenül irányította a faluközösség életét. Ez a falusi önkormányzat és közigazgatás már a korábbi évszázadokban is létezett Harasztin. A parasztfalu önkormányzatának élén kezdettől fogva a falunagy, későbbi nevén a falubíró állt, együttműködve a kisbíróval és 2-4 esküdttel. Pest megye területén - lehet, hogy a források

hiányossága miatt - ez a közjogi forma csak a 16. században mutatkozik és a 17-18. században éli igazi virágkorát. Az 1582. évi állami adó Pest megyei dica-beszedési jegyzékéből ismerjük Nagy Balázs haraszti falubíró nevét, aki mindkét időszakban 7 forint 50 dénárt szedett be (*"Blasius Nagi judex pro utroque termino praesentavit fl. 7 den. 50."*)[43] A falubíró elsősorban saját közösségének bírója volt, aki elé a kisebb ügyek (causae minores) tartoztak, amelybe mindent beleértettek, kivéve az emberölést, a gyújtogatást, rablást, stb., melyek a török korban a vármegye bírósága elé tartoztak. A falubíró által

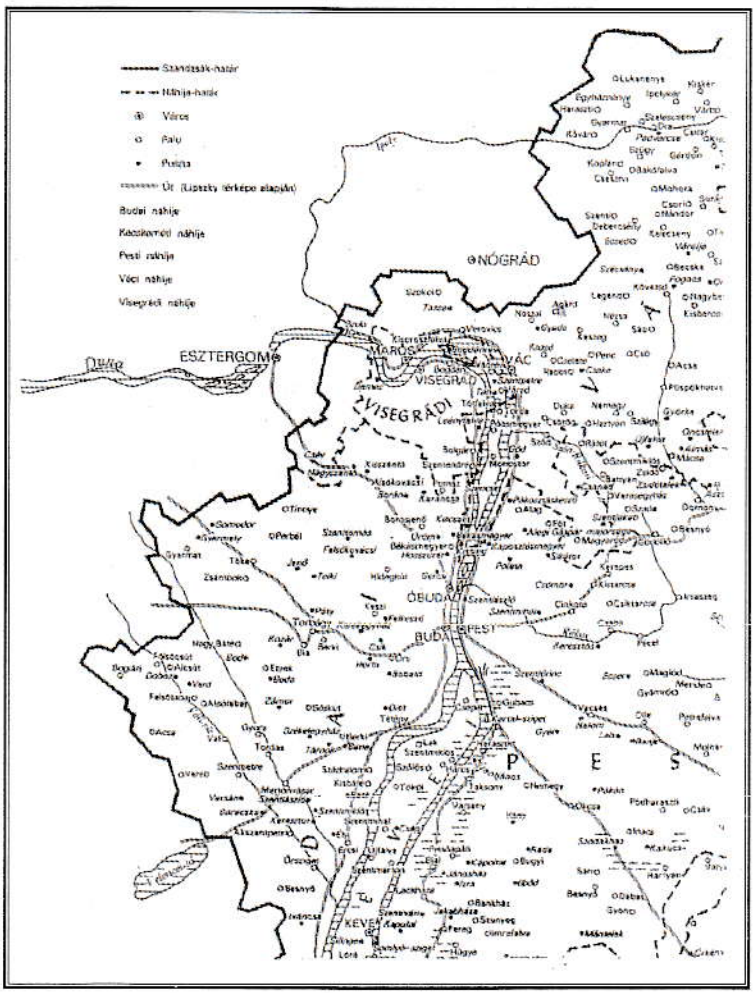

A budai szandzsák, 1559 térképvázlat

kiszabható pénzbüntetés mértéke 1-4 forint között váltakozott. A bíró ítéleteiben az ősi paraszti jogérzés, jogfelfogás, szokásjog, a falu törvénye szólal meg. Lehetséges, hogy volt a falunak saját "törvénykönyve", és a bíróválasztáskor ünnepélyes formában felolvasták az "artikulusokat", mint amelyet meg, illetve be kell tartani és tartatni.

A földesúrnak, a királynak és az egyháznak járó összes adó behajtása, részükre a szolgáltatások megszervezése, végrehajtása szintén a falubíró és szervezetének vállára nehezedett. Ennek a falubírói testületnek legfőbb feladatai közé tartozott a község belterületének, határának az őrizete és védelme. Őrizni kellett a falu földjét az utolsó barázdáig, a rajta lévő termést egy szem gabonáig, a rendelkezésére álló természetet a legkisebb lehullott gallyig az emberi és állati kártételek ellenében, és mindazokat a jogokat, amelyeknek a falu birtokában volt. Mindezek mellett - a lehetőség szerint - védekezni kellett a természeti csapások és járványok ellen is.

A falubíró - Szent György-napkor az elöljáróság kíséretében bejárta a falu határát megvizsgálni, hogy nem szántottak-e el belőle más faluhoz. A jogos és jogtalan határfoglalások, határkiigazítások napirenden voltak a 17. század folyamán Haraszti és Taksony között. Bizonyítják ezt a Pest-Pilis-Solt vármegye 1668., 1677. és 1681. évi közgyűlési jegyzőkönyveiben szereplő határkiigazítási ügyek.[44]

Ennek a töméntelen munkának az elvégzése fejében bizonyos adó- és egyéb kedvezményekben részesültek a rangjuknak megfelelő arányban az elöljáróság tagjai. Azonban falubírónak lenni "nem volt fenékig tejföl", mert a földesúr képviselőitől kezdve a megye összes hivatalnokáig mindenki az ő házában szállt meg, ha dolga akadt. Mindenki az ő éléskamráján élősködött, és többet követelt, és többet fogyasztott, mint ami törvény szerint járt. Ezért kellett Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlésének 1641. március 7-én úgy határoznia, hogy az alispán és a többi bírák, ha hivatalból szállnak ki, a községektől 50 dénár napidíjat és 2 mérő (másként kila) abrakot követelhetnek.

Továbbá ismerjük a Pest-Pilis-Solt vármegye 1658. évi egyik igazságszolgáltatási iratában tanúként szereplő Pápai Gergely haraszti kisbíró nevét is.[45] S egy fontos tisztségről kell említést tenni, mégpedig a falusi deákról Haraszti vonatkozásában. Ugyanis köztudott, hogy a 16-17. században a falu bírói testületének írásbeli teendőit lehetőség szerint a pap, a tanító és a jobbágyi rendű deák végezte. A deák fiatal korában valamely környékbeli városban sajátította el a betűvetés tudományát olyan fokon, ami alkalmassá tette őt a falubíró írásbeli teendőinek elvégzésére. A másfél évszázados török uralom alatt csupán egyetlen haraszti deáknak, János deáknak ismerjük a nevét 1649-ből, aki akkor 57 éves volt. A Pest-Pilis-Solt vármegye igazságszolgáltatási iratai között került elő a neve. A vármegye minden fenntartás nélkül

vette igénybe a jobbágydeákokat, különösen a határjárásokkal, határvitákkal kapcsolatban. János deákot azonban 1649-ben nem írásbeli teendők elvégzésére vették igénybe, hanem tanúként hallgatták ki egy vitatott ócsai terület hovatartozása ügyében.[46]

Ha mindezekhez hozzávesszük a falu legkisebb "tisztségviselőit" vagy "cselédeit", a különféle pásztorok, kerülők, őrzők, harangozók, sírások, kocsisok stb. hadát, akkor felsejlik előttünk a falu csodálatos rendtartó ereje és hatalma, feltűnik színes, gazdag világa.

Nézzük ezek után a településünk gazdasági és demográfiai helyzetének alakulását befolyásoló török hatalmi berendezkedést, ennek jellemzőit, helyi vonatkozásait, összevetve a klasszikus balkáni berendezkedéssel.

Amikor 1541-ben az oszmán-török meghódította térségünket, akkor a török katonai és polgári berendezkedést három tényező alakította elsősorban:

- egyrészt a törökök magukkal hozott berendezkedési rendszere,
- másrészt az övékkel szöges ellentétben álló gazdasági és intézményrendszer, melyet helyben találtak,
- valamint a hódoltsági terület katonai fontossága állandó frontszakaszon való határvidéki helyzete és a Habsburg-török viszonylagos katonai erőegyensúlya.

Térségünk falvainak életét, belső viszonyait az határozta meg, hogy e tényezők közül melyek kaptak nagyobb hangsúlyt. A Hódoltságban elsősorban a harmadik tényező került előtérbe.

Melyek tehát ennek a - világtörténelemben is egyedülálló - török berendezésnek az általános és helyi vonatkozásai?

1. A törökök itt, a hódoltságban a balkáni berendezkedés rendszerét, a klasszikus berendezkedési szisztémát próbálták megvalósítani (amely nem volt annyira merev, mint amennyire egyes kutatók gondolják, mert messzemenően alkalmazkodott a hódoltság belső adottságaihoz, és határtartomány lévén a környező hatalmi viszonyokhoz). A magyar Hódoltsági és a balkáni tartományban az igazgatás formai elemei megegyeztek, de a tartalmiak már kezdetben lényeges eltérést mutattak. Ez a legészakibb tartomány is vilajetekre, szandzsákokra, nahijékre és bírósági körzetekre, úgynevezett kazákra tagolódott. Az egész megszállt magyarországi terület feje a budai pasa volt. A budai szandzsák kormányzója szintén a budai pasa, de közvetlen alárendelt ségben alajbégek segítették. Némely forrás szerint a budai és a pesti oldalnak egy-egy alajbége volt. Dunaharaszti a budai vilajetban a budai szandzsák pesti nahijéjének egyik települése volt. Így településünk az elmenekült, régi földesúr mellé egy új, török földesurat is kapott. A defterekből tudjuk, hogy községünk hol ziámet-, hol tímár-, hol pedig hász-birtok volt, sőt a 16. századi török földbirtokosok nevét is ismerjük:

1540/50-es években: Derja bin Lokman ziámet-birtokos, a Duna folyó kapudánja;
1550-60-as években: Mehmed bin Bali pasa ziámet-birtokos, ugyancsak a Duna folyó kapudánja;
1560-70-es években szultáni hász-birtok;
1590-es évek haszonélvezőjéről nincs adatunk;
1632-ben a tímár-birtokok között szerepel.[47]

2. A Balkánon a moszlim lakosság tervszerű áttelepítésére került sor. Környékünkön egyetlen esetet tudunk említeni egy 1542. január 9-én Bécsből írt levél szerint:
"Pest környékén pedig, amelyet teljesen hatalmában tart a maga birodalmából több mint 40000 embert telepített le, mindenféle iparosokat, kereskedőket, felosztván közöttük a földeket, a keresztény lakosságot pedig Törökországba szállította, hogy azon földeket művelje, amelyet az idetelepítettek elhagytak."[48]
A szám mindenképpen túlzó, de jelzi azt a pánikot, amely jellemezte a török hódítás legelejét és utal a török telepítési politikára is. A betelepített polgári lakosság természetesen csak kisebb részben volt török, nagyobb részben inkább délszláv kézművesek és kereskedők. Nagyon fontos vonása az új berendezkedésnek, hogy alig tudunk mohamedán vallásra való áttérésről és - a déli részek kivételével - a falvakban, így Harasztin sem laktak törökök.

3. A balkáni államok népessége nemcsak a gyermekadó, a devsirme révén nyert bebocsátást a szultánok hadseregébe, hanem a keresztény lakosság is tömegesen volt kénytelen részt venni a török háborúiban. Nálunk erről nem tudunk. A szultánok itteni alattvalói pénzadókkal, terményekkel, várak építésével stb. szolgálták közvetve a hadsereget, de közvetlen szolgálatra nem kényszerültek.

4. A Balkán-félsziget gazdasági erőforrásai és termelése szerves részévé vált a birodalmi gazdaságnak, a főváros és a török haderő ellátásának. Ezzel szemben a magyar hódoltság erőforrásait kevéssé aknázta ki a török gazdaságvezetés. Keményen adóztatott (mutatja ezt a Harasztira vonatkozó 1546., 1559., 1562., 1580., 1590. és 1632. évi török adóösszeírás)[49], de nem talált olyan művelési ágat (mint a Balkánon a bányászatot), amelyet állami monopólium alá vont volna, közvetlenül nem foglalt le számottevő terményt a hadsereg számára sem, a marha- és borkivitelt pedig meghagyta a magyarok kezén. Az adóztatási szisztéma kialakításánál a török hatóságok messzemenően figyelembe vették a magyar gyakorlatot, ennek értelmében még a magyar törvényt is tanulmányozták. A 16. században és a 17. század elején a harasztiak török földesúri terhei között általában a pénzszolgáltatások álltak az első helyen. A

17. század 3. évtizedétől kezdve megváltozott a helyzet: a terményadó (az ún. takarmányadó, a fa és egyéb szolgáltatás) rendkívüli mértékben emelkedik. Salamon Ferenc történész feltételezte, hogy a török várakban hetenként kétszer megtartott hetivásárokon *"az eladó éppoly mértékben volt a török földesúr, mint a termesztő jobbágy"*[50], tehát a 17. század folyamán a török szpáhi is részesedni akart a fővárosi piac hasznából. Érsekújvár bevétele után, az 1660-as évek derekán a török állami terhek is súlyosan megemelkedtek, ezt az is fokozta, hogy a *"császár adaját kéntelenség alatt aranyul, tallérul"* kellett a jobbágyoknak megfizetni, arra pedig *"az szegény ember nagy nehezen teszen szert, annyira, hogy aranyra két garast, tallérra négy garast kell adni"*, ami *"nagy iga az szegény emberen..."*[51] Ehhez járult még a Pest megyei hódolt községek legsúlyosabb terhe: a török állami robotszolgáltatás, az érsekújvári építkezés munkálataihoz nagyarányú szekér- és gyalogrobot teljesítése. A haraszti jobbágyok valószínűleg - a nagy távolság miatt - megváltották egy jelentősebb összeggel a személyes részvételt.

5. További eltérő vonásként kell megemlíteni, hogy a Balkánon a hódítók csak a pravoszláv egyház önállóságát ismerték el és néhány archaikus intézmény belső önkormányzatát. Nálunk kívülről ugyan, de a hódoltsági menekült vármegyék egy része is működött, így Pest-Pilis-Solt vármegye szervezete s a Hódoltság városi és falusi elöljárói a török megbízatásának puszta végrehajtásán túllépve valóságos önkormányzatokat irányítottak. A Balkánon a meghonosított, hozott török gazdasági és igazgatási rendszer vált általánossá. Magyarországon viszont a törökök magukkal hozott rendszere nem vált teljesen uralkodóvá, a Hódoltság kevesebb szállal kötődött a török gazdasághoz és igazgatáshoz. Erőteljes gazdasági szervezés helyett a helyi török vezetők csak a jövedelmek behajtására fektettek hangsúlyt. Érintetlenül hagyták a települések gazdálkodását, a termelés helyi szervezőit és irányítóit el kellett fogadniuk, már csak azért is, mert nem volt elég emberük arra, hogy a települések magyar elöljáróit törökökkel váltsák föl. A helyi elöljárókat (falubírót) rendelték be magukhoz, velük állapodtak meg az adókról, az ő közvetítésükkel igyekeztek a ráját a helyén tartani. Ők voltak mindenért felelősek, fennakadás esetén őket állították elő, büntették vagy zárták túszként börtönbe. A helyi elöljárók voltak tehát a legalsó végrehajtó szint a török közigazgatás rendszerében.

Az előzőekben elmondottakon alapult a török-magyar kettős uralom, a condominium, amelynek alapján a hódoltsági magyar népesség nemcsak passzív szenvedő alanya volt ennek a másfél százados idegen uralomnak, hanem bizonyos mértékig saját akaratát is tudta érvényesíteni megmaradt intézményein keresztül.

Felvetődik a kérdés: milyen tényezőknek tudható be, hogy a hatalom zenitjén Magyarországra érkező török hatalom a hódoltságban a községi élet megszervezésében sorra feladta az igazgatás különböző szféráit?

A Balkánon egy évszázaddal korábban még fejlődőben volt a török tartományi berendezkedés kiépülése. Nálunk fordított a helyzet, ugyanis az oszmán hatalom éppen itteni uralmának másfél évszázada alatt fordult át a csúcsról a stagnálásba, majd hanyatlásba. Ezen belül adminisztrációja is bomlani kezdett, ügyintézése egyre formálisabbá vált, s lanyhán tudott ellenállni a községi autonómia-törekvéseknek.

Ehhez járult az is, hogy a mindvégig hadszíntérnek számító hódoltsági tartományban itt belép a törökök helyi berendezkedését alakítók közül a harmadik tényező: a katonai. A török hódítók ugyanis nem tudták az egész országot meghódítani, eltüntetni a magyar királyság katonaságát, állami szervezetét és nemességét. A megteremtett kettős uralom megszilárdíthatatlanná tette a török berendezkedést. A magyar fél condominiumot kikényszerítő egész erőszakszervezete azon munkálkodott, hogy a Hódoltság népességét minél távolabb tartsa a török uralomtól.

Az állandó hadszíntéri állapot a török kormányzatot arra a döntésre kényszerítette, hogy véges erőforrásaiból az igazgatás mely szféráira teszi a hangsúlyt. Így a török állami hivatalok itteni feladatait a stratégiai fontosság határozta meg elsősorban: szilárd katonai megszállás és a török katonaság ellátásához kemény adóztatás. Ennél többre nem volt ereje.[52]

Így tehát **a kettős berendezkedés azáltal, hogy a török nem tud részt venni a falu mindennapi életében és a menekült vármegye hivatala távol van, relatíve szabadabb mozgásteret, fejlődési lehetőséget biztosított településünknek** még a kettős adózás keservei ellenére is.

A török és magyar adóösszeírásokból levonható következtetések

A török adóösszeírások a helytörténeti kutatás egyik legjelentősebb forrásai. Forrásértékük egyre jobban előtérbe kerül napjainkban, hiszen igen értékes településtörténeti, történeti földrajzi, mezőgazdaságtörténeti, népességstatisztikai vagy akár nyelvészeti információkat hordoznak magukban. Ha a Harasztira vonatkozó török adóösszeírásokat (szandzsák-összeírásokat, dzsizije-adóösszeírásokat és tizedjegyzékeket) összevetjük településünkre vonatkozó magyar urbáriumokkal, dicális összeírásokkal és dézsmajegyzékekkel, akkor ezek adatszolgáltatásainak elemzése jól kiegészíti egymást a török uralom helyi gazdasági és társadalmi viszonyairól. Tehát az adóösszeírások számszerű adatai igen jelentős segítséget nyújtanak településünk török kori fejlődési tendenciáinak felvázolásához.

Ismereteink szerint a budai szandzsák - Harasztit is érintő - 7 török adóösszeírásából (1546, 1559, 1562, 1570, 1580, 1590 és 1613) nem maradt fenn az 1570. és 1613. évi adóösszeírás.[53] A legutolsóval kapcsolatban szükséges megemlíteni, hogy a 17. században, amikor az Oszmán Birodalom adminisztrációja lazulni kezdett, Magyarországon a szandzsákokat ismételten nem írták össze. Így már 1613-ban nem új adatfelvételek alapján szerkesztették meg az összeírásokat, hanem az 1590. évi jegyzékeket egyszerűen lemásolták; és a török pénzügyigazgatás ezeket a régi nyilvántartási adatokat használta még egy évszázad múlva is.

Először az adóösszeírások alapján településünk népességi viszonyait vizsgáljuk meg. Dunaharaszti demográfiai helyzete a török adóösszeírások tükrében a következőképpen alakult:[54]

évszám	1546	1559	1562	1580	1590
családfők száma	3	10	20	18	17
nőtlen fiaik száma	2	1	6	6	10
családfők nőtlen testvéreinek száma	-	-	-	-	-
egyéb nőtlenek száma	-	-	-	-	-
összeírtak száma	5	11	26	24	27
dzsizjefizetők száma	3	6	20	17	17

Az 1559. évi defter szerint az 1546-ban összeírtak közül meghalt 1 családfő és 1 nőtlen fiú; ott maradt továbbra is 2 családfő és 1 nőtlen fiú. Rajtuk kívül 1559-ben nyilvántartásba vettek még 8 családfőt (összeírási sorba egyetlen fiú sem került), akik révén az összeírtak száma annyi lett, mint 13 évvel korábban volt. Utána 3 év alatt pedig ismét annyi beköltöző jött, hogy számuk megint megkétszereződött. A következő két évtized alatt azonban az összeírtak száma kettővel csökkent, ehhez viszonyítva egy évtized múlva pedig hárommal több; az egykori lakosság száma tehát végül megötszöröződött. Sajnos foglalkozásra vonatkozó adatok nincsenek.[55]

A török defterek és a magyar állami (dica) adójegyzékek portaszáma alapján a következőképpen alakult a 16. század folyamán településünk lélekszáma[56]

Év	a török defterek alapján a családok száma		a magyar dica-jegyzékek alapján	
	családok száma	településünk lélekszáma	porták száma	településünk lélekszáma
1546	3	20	-	-
1559	10	65	-	-
1562	20	130	-	-
1574	-	-	10	150
1578	-	-	9	135
1580	18	117	-	-
1582	-	-	7,5	113
1588	-	-	7,5	113
1590	17	111	-	-

Dunaharaszti és a környékbeli települések lélekszáma[57]

Évszám	1546	1559	1562	1580	1590
Dunaharaszti	20	65	130	117	111
Taksony	111	98	143	111	85
Gubacs	78	46	-	-	-
Alsónémedi	143	163	280	338	228
Szigetszentmiklós	624	767	767	735	631
Háros	358	468	475	351	299
Szőlős	345	358	338	286	280
Csepel	384	455	436	494	403
Dunavarsány	39	26	-	-	-
Dömsöd	182	195	273	286	260
Ráckeve	3484	3887	4849	3244	1469
Dabas	130	98	130	182	182
Vecsés	39	39	33	33	26

A táblázatból kitűnik, hogy Haraszti és Taksony - a 16. század második felében - a közepes nagyságrendű falvak közé tartozott. Még a 15. század második felében és a 16. század elején az igen nagy falvak közé, a mezővárossá fejlődés közelébe került településünk. Az 1526-os török pusztítást lassan

tudta kiheverni, és a 16. század közepi továbbfejlődését a pesti piac árutermelést fellendítő szerepének köszönhette elsősorban. Alsónémedi lélekszáma - az 1546. évi török adóösszeírás alapján - kétszerese volt településünkének. Gubacs és Dunavarsány az 1560-as évek elejére elnéptelenedik. Ráckeve gazdasági, kereskedelmi súlya földrajzi helyzetéből és jelentős mezővárosi lélekszámából is egyértelműen kitűnik. A Csepel-szigeten - a Duna által kedvező védettsége miatt - további magas lélekszámú települések voltak: Sziget-szentmiklós, Csepel, Tököl, Szőlős, Háros.

A budai szandzsák 1546., 1559. és 1562. évi adóösszeírásában szereplő haraszti háztartásfők névjegyzéke[58]

Háztartásfők

	1546	1559	1562
1.	Kopasz Pál (fia István)	Kopasz Pál (fia István)	Kopasz Pál
2.	Kozma Dienös (fia Péter)	Kozma Dienös (fia Péter)	Kozma Dienös
3.	Kustel Máté	Hírvát Miklós	Hírvát Miklós (fia Dimitre)
4.		Farkas Péter	Farkas Péter
5.		Tuba János	Tuba János
6.		Bak Pál	Bak Pál
7.		Jó Bálint	Jó Bálint
8.		Csapó Gál	Csapó Gál (fia Orbán)
9.		Csapó Antal	Vasas András (fia Gergely)
10.		Ordas Ambrus	Gyáli Lőrinc (fia Gergely)
11.			Szabó Albert
12.			Berta Péter
13.			Kozma Bertalan
14.			Elekes János (fia Orbán)
15.			Sós Kelemen (fia Mátyás)
16.			Bak János
17.			Kopasz István
18.			Nagy Pál
19.			Elekes Márton
20.			Török Mihály

1546-ban valószínűleg már Harasztin nem a régi családok éltek, hanem a török elől máshonnan idemenekült népesség. Haraszti középkori eredetű lakossága egyrészt elpusztult, másrészt elmenekülhetett, vagy török szolgaságba került. Megjegyezzük, hogy a budai szandzsák 1546. és 1559. évi adóösszeírásának Alsónémedire vonatkozó részében két Haraszti családnevű személynévvel találkozunk, akik valószínűleg Dunaharasztiról (menekülhettek) költözhettek a szomszédos településre. A családnevek elemzéséből tehát következtetni tudunk a népesség állandóságára, illetve összetételének változásaira. Bár a jobbágyok családi nevei ekkor még nem állandóak és nem öröklődtek feltétlenül. Közismert, hogy a jobbágynevek az anyakönyvvezetés általánossá válása után kezdtek megállapodni és öröklődni. A jobbágynevek lehetnek tulajdonságnevek (Sós, Kopasz, Farkas, Nagy, Jó stb.), lehetnek foglakozásnevek (Szabó, Vasas) és végül lehetnek földrajzi nevek is. Az utóbbiak nagy részét helységnévből és "i" toldalékkal képzik (Gyáli, Tubai) vagy népnevekből (Hírvát, Török) képzett családnevek. A földrajzi nevek majdnem minden esetben a származási helyet jelentik. Ha egy jobbágy történetesen egy másik faluba költözött, akkor rendszerint elhagyta régi nevét, és helyette előző lakóhelye nevét vette fel. A családnév változásnak ez a törvényszerűsége az anyakönyvvezetés általánossá tételéig, egészen a 18. század elejéig fennállott.

Haraszti lakóinak legelső név szerinti összeírását 1546-ban török adószedők végezték el. Az ekkor összeírt 3 családfő neve inkább tulajdonságnévnek mondható. 1559-ben újra összeírták a lakosságot. Az adószedők lemásolták előzőleg az első, 1546. évi összeírást és itt, a faluban, a helyszínen maguk elé idézték a háztartásfőket, név szerint szólítva őket. A falu számot adott lakosairól, bejelentvén, ki halt meg (Kustel Máté és Kozma Dienös fia, Péter). Az 1546-ban összeírt 3 családfő közül kettő maradt meg. Amikor végeztek a régi lakossággal, rendben összeírták az újonnan jötteket is. Ennek a 8 családfőnek: két esetben földrajzi helynévből ered a családneve, hat esetben pedig tulajdonságnévből (Jó, Farkas, Bak, Csapó, Ordas).

Az 1562. évi török adóösszeírás esetében is először a régi családfőket, majd az újakat írták össze. A korábbi 10 családfőből 1562-ben nem szerepel Csapó Antal és Ordas Ambrus neve, vagy meghaltak, vagy elköltöztek. Az újonnan összeírt családfők közül négynek tulajdonságnévből származik a családneve (Kopasz, Nagy, Sós, Bak), egynek népnévből (Török), kettőnek foglalkozásnévből (Szabó, Vasas) és háromnak földrajzi névből (Elekes, Gyáli).

A nevek elemzése alapján arra a meggyőződésre jutottunk, hogy inkább a környékből költözhettek településünkre, de valószínűleg néhány család a déli vidékről is érkezhetett. A migráció inkább a török uralom első negyedszázadára volt jellemző, de a török kiűzése előtt a 17. században is folytatódhatott.

Egyébként Harasztiról 1526 és 1541 közül költözhettek el legtöbben a környékbeli védettebb településekre, illetve többüket rabszíjra fűzve vihetett magával a kivonuló szultáni had.
Nézzük ezek után a konkrét adózási számadatokat és azt, ami mögöttük van. A török földesúri jövedelmeket és azok haszonélvezőit a következő táblázat mutatja be:[59]

év	Földesúri jövedelem akcseben	A török földesúr
1546	2129	Derja bin Lokman ziárnet-birtokos (a Duna folyó kapudánja)
1559	907	Mehmed bin Bali pasa ziámet-birtokos (a Duna folyó kapudánja)
1526	4925	szultáni hász-birtok
1580	5000+1000 akcse akoladó	Ferhád tímár-birtokos
1590	5000+1000 akcse akoladó	haszonélvezőjére nincs adat

Ehhez a táblázathoz kapcsoljuk még a szomszédos településeken a török földesúrnak járó családonkénti adóátlagot feltüntető táblázatunkat:[60]

Település	Családfők száma			A török földesúrnak járó adómennyiség akcseben			Családonkénti adóátlag akcseben		
	1546	1562	1590	1546	1562	1590	1546	1562	1590
Dunaharaszti	3	20	17	2129	4925	6000	709	246	353
Alsónémedi	22	43	35	4620	8500	10300	120	197	294
Taksony	17	22	13	8800	10755	16700	517	488	1284

A török adóösszeírások feltüntetik a dzsizje-adót fizetők számát is, melyet az összeírók a kézhez kapott dzsizje defterből vettek át. Erre a defterre azonban a budai szandzsákban csak az első két összeíráskor lehetett szükség, mert miként a bejegyzések mutatják, 1562-ben már szinte minden család köteles volt dzsizje-adót fizetni. 1546-ban mindhárom családfő, 1559-ben tízből hat családfő fizetett Harasztin dzsizje-adót. Az 1562 előtti években ezt az adót (melynek összege évi 50 akcse, azaz 1 magyar forint, éppen ezért filori adónak is nevezték) csak azok a saját keresettel rendelkezők fizették, akiknek 300 akcsét, vagyis 6 magyar forintot érő ingóságuk volt. Harasztin 1562-től mind a húsz, 1580-tól mind a tizennyolc, 1590-től mind a tizenhét család fizetett dzsizje-adót.

Hogy a fenti adójövedelem Harasztin milyen adófajtákból tevődött össze, azt azért is érdemes megvizsgálnunk, mert településünk gazdálkodására kapunk értékes adatokat. Ezzel összefüggésben fontos szem előtt tartanunk településünk lélekszámalakulását. A családfők száma 1562-ig emelkedő tendenciát mutat, majd három évtizeden keresztül csupán 1-2 fővel csökken. Ebben az időszakban Haraszti lélekszáma 100-150 fő között ingadozott Nézzük ezek után, hogy a török adóösszeírásokban milyen adatokat találunk településünk mezőgazdasági termelésére:[61]

	1546	1562	1580	1590
búzatized	114 kile	150 kile	140 kile	140 kile
kevert tized	144 kile	160 kile	100 kile	100 kile
méhkasok száma	8 darab	65 darab	25 darab	25 darab
sertések száma	13 darab	125 darab	65 darab	54 darab
lenmagtized	-	együtt:	20 akcse	20 akcse
kendertized	-	120 akcse	-	-
bírságpénz	29 akcse	200 akcse	200 akcse	50 akcse
kincstári rét jövedelme	-	200 akcse	300 akcse	100 akcse
széna- és tűzifaadó	-	-	700 akcse	850 akcse
szalma ára	-	-	100 akcse	100 akcse
hagyma- és fokhagymatized	-	15 akcse	-	-
bitang jószág ára	-	150 akcse	-	-
akoladó, a nevezett falu közelében	-	-	-	1000 akcse
menyasszonyadó és hordóadó	-	-	50 akcse	50 akcse

Az első adóösszeírás rendkívül magas termelési eredményről ad számot: egy-egy család átlag 850 kile gabonát takarított be. Ennyi gabonát azonban a 3 család idegen munkaerő nélkül nem termelhetett. A családfők mindegyike kétségtelenül jobb módú volt, dzizje-adó és kapuadó fizetésére egyaránt kötelezték őket. Egy-egy családfő szolgáltatási kötelezettségeinek pénzbeli értéke átlag 710 akcsét tett ki, ami az átlagosnál sokkal magasabb. Ezt a terhet azonban mégis elviselték, nem költöztek el, sőt még 1562-ben is ott éltek, ami viszont arra utal, hogy gazdasági körülményeik valóban jók lehettek (mert hiszen a földesúr a defterben előírt összegnél legfeljebb többet szedett, de kevesebbet nem). A következő, az 1559. évi adóösszeíró azonban már

részrehajló lehetett, mert az általa nyilvántartásba vett tíz család összes fizetési kötelezettsége nem tett ki többet, mint 907 akcsét.
1562-ben 155 kile, 1580-ban 141 kile lett egy-egy család átlagtermése gabonából, ami viszonylag jó megélhetést biztosíthatott.
A következő táblázat adatai segítségével szélesebb aspektusból láthatjuk Haraszti és a szomszédos települések gabonatermés eredményét, mezőgazdasági súlyát, jelentőségét:[62]

település	családfők száma			egy családra eső gabonaátlag kileben			egy családra eső gabonaátlag mázsában (kerekítve)			településenkénti termékmennyiség (kerekítve)		
	1546	1562	1580	1546	1562	1580	1546	1562	1580	1546	1562	1580
Dunaharaszti	3	20	18	860	155	133	215 q	39 q	33 q	645 q	780 q	594 q
Taksony	17	22	17	85	80	59	21 q	20 q	15 q	357 q	440 q	250 q
Alsónémedi	22	43	35	219	111	62	55 q	28 q	15,5 q	1210 q	1204q	543 q

A táblázatból világosan kitűnik:

1. A nagyobb határú Alsónémedi kétszer több gabonát termelt, mint Haraszti a 16. században. (Bár az 1580-as évekre kiegyenlítődik a két település termésmennyisége. Az Alsónémedi termésmennyiség nagymértékű csökkenésére magyarázatot ad az 1580. és 1590. évi defter vonatkozó bejegyzése: "*A nevezett falu lakosai marhát és lovat tartanak és az ellenséges (nyugati) ország felé kereskedést űznek. Emiatt a szántás-vetéssel felhagynak és a szpáhijuknak a tizedet nem fizetik. Ezért az új részletes defterben feljegyeztetett, hogy akik a szántásvetéssel felhagytak, azoktól föld meg nem művelési adó (reszm-i csift bozan) szedessék.*"[63]

2. A Dunaharasztihoz hasonló lélekszámú szomszédos Taksonyban nem volt akkora súlya, jelentősége a gabonatermelésnek.

3. Harasztin kétszeresen több az egy lakosra jutó gabonatermelési átlagmennyiség, mint Alsónémedin, illetve Taksonyban. Különösen az 1546. évi termésátlag nagyon magas. Valószínűleg ezt a fokozott árutermelést motiválta a pesti piac erőteljes vonzása.

A török adóösszeírásnak búzatizede mellett fel kell hívni a figyelmet a kevert tized (mahlut) megnevezésre, amely az árpa, köles, rozs és zab gyűjtőneveként szerepel. Rozsból is igen jelentős mennyiséget termelhettek, mert

településünk nagy részének talaja homokos, inkább ennek kedvez, mint a búzatermelésnek. Valószínűleg megfelelő talajműveléssel, trágyázással érhették el a haraszti családok az 1546. évi kiemelkedő búzatermelési eredményt. Megközelítő pontossággal kiszámíthatjuk a gabona vetésterületének nagyságát a következő gondolatmenet szerint. A török a gabonafélékből mindig tizedet számított, tehát az egész várható gabonatermést annak tízszeresében állapította meg. Minthogy Harasztin és Pest térségében ebben a korban átlagosan háromszoros termelést számíthatunk, így az össztermés egyharmadát a vetőmag teszi ki. Azt is tudjuk, hogy egy magyar hold földbe kb. 98,46 kg vetőmagot szoktak vetni. Ezeknek a szempontoknak a figyelembevételével Haraszti vetésterülete a következőképpen alakult (természetesen a kilet mint súlyt itt 25 kg-nak vesszük):

Termény	év	tized		össztermés	vetőmag (1/3)		vetésterület magyar hold)	egy családra jutó vetés-terület
		kile	q	q	q m	h./kg		
búza	1546	114	28,5	285	95	98,46	96	32
búza	1562	150	37,5	375	125	98,46	127	6,3
búza	1580	140	35	350	117	98,46	119	6,6

Termény	év	tized		össztermés	vetőmag (1/3)		vetésterület magyar hold)	egy családra jutó vetés-terület
		kile	q	q	q m	h./kg		
kevert gabona	1546	144	36	360	120	98,46	122	40,7
	1562	160	40	400	133	98,46	135	6,8
	1580	100	25	250	83	98,46	84	4,7

Összesítés magyar holdban

Termény	1546	1562	1580
búza	96	127	119
kevert	122	135	84
ÖSSZESEN	218	262	203

Tehát Harasztin 1546 és 1562 között 20%-kal növekedett a gabonafélék vetésterülete, 1562 és 1580 között viszont több mint 20%-kal csökkent. Az egy családra jutó gabona vetésterület 1546-ban hatszor nagyobb volt, mint 1580-ban (1546-ban 73, 1562-ben 13, 1580-ban 12 magyar hold).

A török kori Haraszti faluhatár képéhez a gabonavetések mellett még egy, szinte állandó szín tartozott: a kaszáló, a rét. Bár az összeírás a széna- és tűzifaadót közösen tünteti fel. De valószínűleg hasonló mennyiségű lehetett Taksonyban és kétszerese volt Alsónémedin a levágott széna.[64]

A szántóföld és a kaszáló mellett veteményeskertje is volt valamennyi haraszti jobbágycsaládnak. Ezekben a ház melletti kertekben bőségesen termeltek, elsősorban saját maguknak, de piaci szükségletre is. A legelterjedtebb kerti haszonnövény a vörös- és fokhagyma volt, amit az összeírás is mutat. Önellátásra termelhették a babot, borsót, lencsét, retket, répaféléket, petrezselymet, tököt, mákot és nem utolsósorban a káposztát. Savanyítva is egész évben értékes táplálékul szolgált (egy-egy akkori család éves fogyasztása 100-200 kilogrammra becsülhető).[65]

Mivel az adóösszeírás gyümölcstizedre nem utal, ezért lehetséges, hogy a kertekben a gyümölcsfák száma igen csekély lehetett, csak önellátásra termelhettek. Valószínűleg a Duna parti és szigeti vadgyümölcsfák (szilva, alma, körte) s a mogyoró elégíthette ki[66] családi szükségleteiket.

Az adóösszeírás "hordóadó" tétele borkereskedelemre utal, annak ellenére, hogy adóköteles szőlőtermelés (mustadó) nem szerepel a felsorolt adótételek között. Viszont bőségesen termeltek szőlőt a közeli Alsónémedin, Szőlősön, Hároson, Szigetszentmiklóson és Tökölön.

Településünk határának műveletlenül maradt területét legelő, víz, mocsár, nádas és erdő borította. Valószínűleg tölgyesek, füzesek és vadgyümölcsfák díszítették egyes részeit. A török időkben a helyi lakosság a török birtokos közömbössége és a magyar földesúr felvidéki távolléte miatt rablógazdálkodást folytatott. A 16. század végére már megritkulhattak a haraszti erdők.

A török adóösszeírásokból már kevesebb információhoz juthatunk a helyi állattenyésztésre vonatkozólag. Az apróállattartásuk 1562-ben volt jelentősebb, utána csak a helyi szükségletet fedezhette. Juhtenyésztéssel alig foglalkoztak, pedig a tej, túró, sajt, gyapjú jelentős hasznot jelenthetett volna a pesti piacon. A dús füvű réten bőségesen zöldült a fű, még eladásra is jutott a szénából. A legelő egy részét juhtenyésztésre bérbe adták, minden bizonnyal a szomszédos némedieknek. A tölgyerdő kedvezett a sertéstartásnak, az 1560-as években családonként 6-7 sertéssel számolhatunk az összeírások alapján.[67] A haraszti udvarokból nem hiányzott a baromfi sem, főként a tyúk, de a liba és a kacsa sem. Szinte minden ház közelében 2-3 méhkas állhatott.

Az összeírásban szereplő "bitang állat ára" tétel megadott pénzbeli értéke (150 akcse) azonban a darabszámra már nem utal, bár ez az adat felhívhatja arra a figyelmet, hogy itt jelentős marhatartás folyhatott.[68] Az 1580-as években és az 1590-es évek elején szénatermésből családonként 8-9 szekérrel jutott, ami a marhatartást számottevően elősegítette. A viszonylag jómódú haraszti jobbágycsaládok vontatás céljára ökröket, élelemtermelés (tej, vaj,

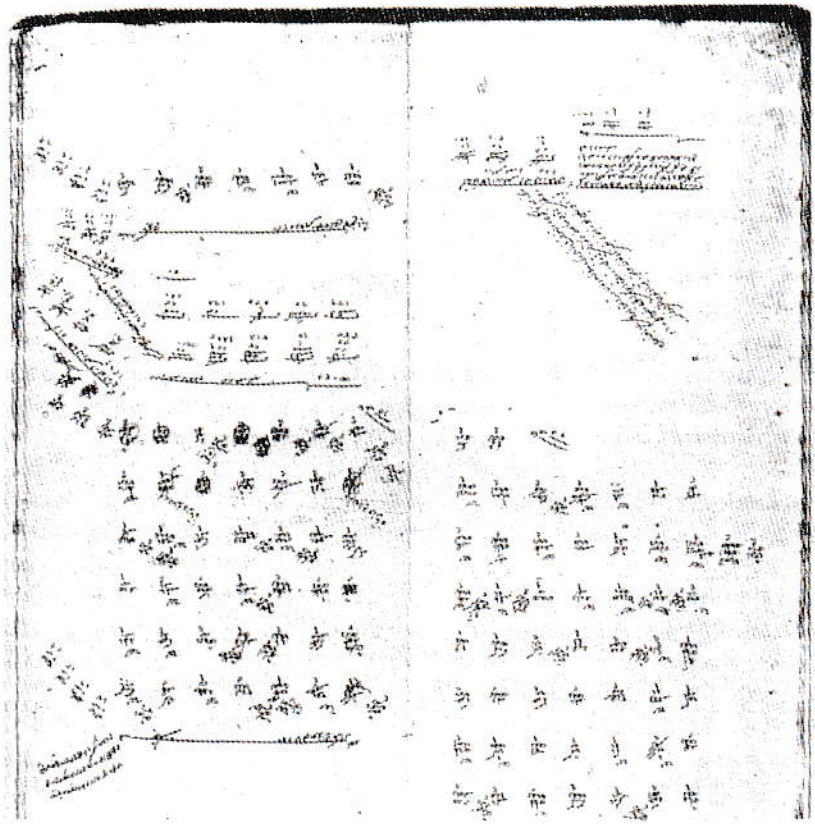

1559. évi török adóösszeírás

sajt, túró, hús) szempontjából pedig teheneket tartottak. A lótartás némileg kisebb mértékű lehetett (1-2 db). A lovaknak egyébként egészen a 19. századig nem volt akkora jelentősége a talajművelési munkákban, de még a fuvarozásban sem túlságosan, mert az akkori időkben a melegvérű, heves vérmérsékletű lófajtákat tartották, tehát olyanokat, melyek minden erényük mellett sem igen illettek az eke elé.

Tehát a török és magyar adóösszeírások eddigi elemzése jól mutatja, hogy sokféle információt szerezhetünk belőlük, így a helyi népességi viszonyokra, a fizetett adóféleségekre, azok mennyiségére, a környékbeli települések lélekszámának összevetéséből településünk nagyságrendjére, a családfők név szerinti ismeretére, származásának eredetére, esetleg foglalkozására, a birtokló földesurak nevére, hivatali beosztására, a mezőgazdasági terményekre, azok mennyiségére, stb. A továbbiakban más történeti források, feldolgozások,

más tudományágak, a tágabb környéken végzett régészeti kutatások eredményének figyelembe vételével megpróbáljuk a török kori Haraszti faluképét, a helyi falusi népesség lakás- és étkezési kultúráját, valamint a falu fejlődését meghatározó pesti piacot, annak jelentőségét felvázolni. Még akkor is, ha előre tudjuk, hogy ez a kép ma még kissé "homályosabb", mint szeretnénk.

Hogy megértsük, mit jelentett a település életében a török uralom, ahhoz feltétlenül meg kell határoznunk közvetlenül a török uralom előtti lélekszámot. Ezért a közvetett "fogódzókat", a szomszédos településekre vonatkozó források, helytörténeti feldolgozások reánk is vonatkozó információit is, sőt az általános történeti szakirodalom helyileg hasznosítható adatait, realitásait egyaránt figyelembe kell vennünk. Így Kubinyi András történész fővárosunkra és környékére vonatkozó kutatásai során megjegyzi - Szabó István történész számításai alapján -, hogy a 15. század végén és a 16. század elején a Pesttől délre elterülő falvak közül Haraszti az igen nagyok közé, míg Taksony és Varsány a mérsékelten nagyok közé tartoztak. Haraszti 50 háztartás feletti település lehetett, ami óvatos becsléssel is 250-300 fős lélekszámot jelentett.[69] Ezt a kismezővárosi szintet megközelítő lakosságot semmisítette meg 1526 szeptemberében Szulejmán szultán fővárost elfoglaló, de néhány nap után visszavonuló serege. E trauma után hosszú és vontatott lehetett településünk újjáépülése János és Ferdinánd király polgárháborúja idején, de ismét visszaesést idézhettek elő az 1541. évi török események és csak az 1560-1570-es évekre érte el ismét a 130-150 körüli lélekszámot.

A továbbiak során vázoljuk fel községünk 16. század eleji képét. A főváros és környéke kutatásával foglalkozó tanulmányok, történeti feldolgozások alapján mondhatjuk, hogy Haraszti szalagtelkes útifalu lehetett. Pontosabban olyan "féloldalas", egy házsoros útifalu, amelyen az áthaladó út a házsor és a Duna között helyezkedett el, tehát az utcának csak az egyik fele épült be. A későbbiek során az utca túlsó oldalán is építkeztek, sőt már keresztutcák is kialakultak, valószínűleg a 17. század végétől (1695 után).[70] Az átlag paraszti hajlék leginkább két- vagy háromosztatú volt. Csekélyke előrelépés ez, mégis előrelépés az előző korszak kisebb lakóépítményeihez képest. A jómódú jobbágyok hajlékában általában egy szobát, egy kamrát és egy lakószobát találunk. A lakókonyhát akkoriban nem konyhának, hanem "füstös szobának" nevezték, mert a nyílt tűzhely ontotta a füstöt, amelyet nem vezetett el kémény. A konyhából fűtötték viszont a szoba kályháját is, ezért a szoba mentes maradt a füsttől. A falak váza cölöpökből, karókból készült, ezek - meg esetleg nád- és lécsövény - döngölt sarat tartottak össze, a fal felületét agyaggal tapasztották be. A tető vagy nád vagy szalma lehetett a Duna közelsége, a bőséges gabonatermés miatt. Az ablaküveg helyén azonban továbbra is állati bél állott. A későbbi, 16-17. századi épületek - a többszöri török-tatár pusztítások, illetve helyi újrakezdések nyomán - már kezdetlegesebbek lehettek.

Magyar paraszt, magyar parasztasszony

A 16. század eleji házak berendezését a régészeti leletekből és a későbbi különféle hagyatéki és ingósági leltárakból rekonstruálhatjuk. A paraszti házbelső legnélkülözhetetlenebb része a tüzelőszerkezet volt: vagy kezdetleges kemence, vagy a gyakori füstös, nyitott tűzhely. Az ugyancsak nélkülözhetetlen háló- és ülőhelyet sok házban csak agyagpadkák szolgáltatták, de előfordult pad, szék, a tárgyak elhelyezésére polc, láda is. A család tagjai a ládán, a padkán, a kamra, az istálló szalmáján húzták meg magukat éjjelre.

A paraszti étkezés legfontosabb evőeszköze a fából faragott kanál és a saját kés. A villát a 16-17. századi parasztcsaládok nem ismerték. Mindenki kivette a főzőedényből a húsdarabot a saját kenyerére.[71] Egészen biztosan fontos eleme a paraszti táplálkozásnak a baromfi, a hal és a vadhús. De fogyasztottak sertés- és birkahúst is. Elsősorban búzából, rozsból és árpából készített kenyeret ettek. Sok borsót, babot, répát, káposztát is fogyasztottak.

A haraszti jobbágyok életét - a török uralom ellenére is - kedvezően befolyásolta az, hogy a legjelentősebb magyarországi piac, a pest-budai piac közvetlen vonzáskörzetében éltek és szorgalmasan dolgoztak. A térségünkben élő idegen, török népesség csak növelte a piaci keresletet. A budai kincstár számadás-könyveiből és a Buda alá tartozó várak zsoldlistáiból ismerjük a budai vilajetben állomásozó török zsoldos katonák számát a 16. század

közepén. Ebből világosan kitűnik, hogy Budán 1600-1700, Pesten pedig 1000 körüli moszlim harcos szolgált. A janicsárok csakúgy, mint a budai pasa nagyszámú cselédsége - leginkább pénzbeli zsoldot élvezvén - készpénzfizetéseikkel, nagy mennyiségű áruvásárlásaikkal jelentősen felélénkítették a korábbi években visszaesett pesti és budai piacot. Ők voltak a "nagy fogyasztók", akiknek a rendelései iparosok százait foglalkoztatták, s akik éhségének, szomjúságának enyhítésére dolgoztak a környékbeli falvak, így Haraszti lakói is. Pest határában hatalmas birkanyájak, tehéncsordák legelésztek.[72] A török utazók álmélkodtak a pesti oldalon learatott sok búzán és árpán, de ezt nem a város közvetlen határában, hanem a környező falvakéban láthatták, melyek számára a terményértékesítést a város biztosította.[73] Ez volt az a 15-20 kilométeres sugarú piaci vonzásterület, melynek közeléből be tudták szállítani a friss élelmiszereket a piacra, és onnan még aznap haza is érkezhettek.

A haraszti árutermelő jobbágyok gyakran megfordultak Pest és Buda piacain, vásárain. Életük fontos eseményei voltak ezek az alkalmak, hiszen otthoni életük viszonylagos egyhangúságát változatosabbá tette a vásári alkalmak színes forgataga. Ők is tisztában voltak azzal - mint a 16. századi más kortársaik -, hogy e két város az ország első kereskedővárosa. A kereskedelmi élet leggyakoribb színtere a napi piac, illetve 3-400 bolt, ezenkívül nagy jelentőségűek voltak a harasztiak életében a pesti és budai országos vásárok, amelyeket a török uralom idején is rendszeresen megtartottak. A vásárok időpontját is ismerjük: május 22-én vagy 24-én Budán vagy Pesten, augusztus 1-én vagy 2-án Pesten, szeptember 9-én Budán, december 7-én vagy 8-án Budán vagy Pesten tartottak országos vásárokat.[74]

Pest kereskedelme nagyobb volt, mint Budáé. Marco Antonio Pigafetta 1567-ben, Gerlach 1573-ban külön-külön úgy találta, hogy *"Pesten több üzlet volt"*, a gazdasági élet élénkebben lüktetett, mint odaát, a politikai és katonai központban, Budán. Kétségkívül azért, mert Pest kapui egész évben át kitártan várták az Alföld vásáros népét, míg Budát közvetlen környékétől a mögötte húzódó hegykoszorú, az Alföldtől az év egy részében a Duna jege is elválasztotta.[75] A pesti gazdasági élet a maga vezető szerepét a budai piaccal szemben a 16. század végéig megtartotta. A 15 éves háború hadjáratai és ostromai úgy elpusztították, hogy gazdasági élete egy sík vidéki török peremváros alacsony rangjára süllyedt. Ebből a helyzetéből - a török idők alatt - Pest többé nem is emelkedett fel. Bár a kereskedelmi élet a 17. század első felében még valamennyire ismét felélénkült. A nagymarosi főbíró így írt 1618-ban a kereskedőkről: *"Sem török, sem más nem háborgatja őket (török földön), valahol az igaz útban járnak. Láttuk is Budán létünkben, hogy elég tőzsér ember jár által a hídon, de csak egyet sem háborgatnak közülük..."*[76] Erről a 70 hajóra épült, láncokkal összekötött hídról - melyen a harasztiak olykor-olykor átmentek - írta Evlia Cselebi török világutazó:

"...a Duna folyón hosszú híd van... Közepén négy hajó van, melyeket ha átmenő hajó érkezik, felnyitnak és bezárnak... A híd védelmére harminc budai katona van kirendelve, s még külön negyven pesti katona... Télen-nyáron e hídfőnél a jövőmenőktől vámot szedtek."[77]

Pesten és Budán nemcsak saját árujukat adták el a haraszti jobbágyok, de a magyar iparcikken kívül különösen a jellegzetes török áruk is vonzották őket. A pesti vásárok inkább mezőgazdasági jellegűek voltak. A gabonakereskedelemnél élénkebb volt az állatkereskedelem (szarvasmarha, ló, juh). Különösen a lóvásárok voltak nagy forgalmúak, mert az itt járt külföldiek nem győzték dicsérni az eladásra felkínált szebbnél-szebb lovak mennyiségét és minőségét. A harasztiak tehát igyekeztek minél több árut eladni (gabonát, zöldségféléket, tejtermékeket, állatokat stb.). Szorgalmasan művelték földjüket, gondosan nevelték állataikat, s így a török uralom nyugalmasabb évtizedeiben viszonylag jelentős jövedelemre tehettek szert. Megjegyezzük: ma még nem tudjuk, mit jelenthettek a harasztiak számára a pesti kereskedelem mellett a ráckevei, a váci és esetleg a kecskeméti vásárok. A helyi iparosok jelenlétéről csak sejtéseink vannak. Feltételezhető, hogy a nyugati állatexportban érdekelt ráckevei kereskedők felvásárolhattak harasztiaktól is eladásra szánt felesleges árukat. Úgy a harasztiak részben előállítóként, részben kereskedőként, részben pedig mindezek bérmunkásaként kapcsolódtak be az árucsere-láncolatba, amelynek csatornáin át folyamatosan áramlott az élőállat, állatbőr, gyapjú stb. nyugat felé.[78]

A reformáció a Duna melléki Harasztin és környékén

(A reformáció népességmegtartó szerepe)

A Duna melléken a 16. század egyik legjelentősebb történelemformáló esemény - a török uralom mellett - a reformáció eszméinek megjelenése és elterjedése volt. Történetíróink elbeszélik, hogy 1518-ban már nyíltan hirdették Budán a lutheri reformáció elveit a magyar és német polgárok között a királyi udvar (Mária királyné, II. Lajos felesége és Brandenburgi György őrgróf) támogatásával. A főváros polgárai szinte az első órákban tudomást szereztek a Wittenbergben, Zürichben (később Genfben) megindult szellemi mozgalomról, nem csupán a királyi udvar papjai vagy a külföldi egyetemeken tanuló diákok útján, hanem távolabbi kereskedelmi kapcsolataik révén is.[79] Hiszen németországi kereskedelmi partnereik gyakran megjelentek a magyarországi nevezetes vásárokon, így nemcsak élő szóval beszéltek, hanem

tömegesen hozták a hazai reformátoroknak a vallás és egyház megújulására vonatkozó újabb és újabb iratokat. A budai és pesti piacokra járó mezővárosi és falusi lakosság - így a harasztiak is - hírül hozták, hogy új papok járnak mindenfelé, akik új vallási nézeteket vallanak, másként magyarázzák a Szentírást, és olcsóbb egyházat ígérnek.

A magyar katolikus egyház nem jó szemmel nézte az eszmék terjedését. Szatmári György alig foglalta el 1521-ben prímási székét, már is szükségesnek látta Budán és az ország valamennyi nagyobb templomának szószékéről kihirdettetni azt a pápai bullát, mely Luthert és követőit kiátkozta az egyházból, eretnekként büntetendőnek rendelte. Majd az országgyűlések egymás után hozták határozataikat a protestánsok ellen,[80] de végrehajtására a központi hatalom gyengesége miatt nem kerülhetett sor.

Mindezek az események és a tragikus mohácsi vész egyidőre még erősen háttérbe szorították itt a Duna melléken a reformáció terjedését. Bár 1531-ben Dévai Bíró Mátyás megjelent Budán, de térítése rövid időtartamú volt.[81] Ugyanebben az évben Szapolyai János király udvara visszakerült Budára és az őt támogató Brodarics István váci püspök és Frangepán Ferenc kalocsai érsek is ellenfele volt a lutheranizmusnak. E térség hátránya volt, hogy egyetlen főúri család nem lakott itt, aki a megújuló vallást támogatta volna. A reformáció szempontjából a kedvezőtlen helyzet akkor változott meg, amikor Frangepán Ferencet egri püspöknek nevezték ki, Brodarics váci püspök meghalt, majd a következő évben János király is, s Budát 1541-ben elfoglalta a török.[82]

Ettől az időponttól számíthatjuk a Duna melléki protetáns egyházak megalakulását. A nagyobb helyek (Buda, Pest, Vác, Tolna, Gyöngyös, Jászberény, Cegléd, Nagykőrös, Kecskemét) után a kisebbek is kitűzték a reformáció zászlaját. Torda Zsigmond 1551. október 10-én Melanchtonhoz írt leveléből[83] tudjuk, hogy a nép semmit sem akar jobban, mint a jó igehirdetőket, hiszen katolikus papjai - elsősorban főpapjai - kénytelenek voltak a török hódoltsági területet elhagyni, ezért a Duna melléki lelkipásztorok a Debrecenben összeült igehirdetőktől kértek segítséget. Nagyon érdekes adat és kortörténeti szempontból figyelemreméltó körülmény, hogy ugyanekkor maga a budai pasa is levelet küldött Debrecenbe, biztonságot és jutalmat ígért a Duna mellékre érkező lelkipásztoroknak.[84] Hiszen ők tartották egyben a falu lakosságát, akik nélkül nem lett volna jövedelme a töröknek.

Sajnos az érkezett lelkipásztorok közül egyetlen egynek sem ismerjük a nevét. De azt sem tudjuk, hogyan alakult ki, hanem egyszerre csak előttünk áll az Alsó-Duna melléki egyházkerület. A protestáns vallás hódoltsági területen való rendkívül gyors terjedését elősegítette: egyrészt a török uralom bekövetkezése, másrészt a római katolikus főpapok másfél évszázadig nem tehették lábukat a hódoltság területére, elvesztették közvetlen kapcsolatukat

híveikkel. Így a római katolikus egyház a váci egyházmegyéből majdnem teljesen kiszorult. Nem véletlen, hogy a váci püspökség múltjának kutatója, Róka kanonok azon vallomást kénytelen tenni: "1617 előttről nem vagyunk képesek egy plébánost név szerint fölemlíteni az egész váci püspökségben". Itt a török megszállta területen "a katolikus egyházi struktúrák pusztulása még könyörtelenebbül ment végbe, mint a királyságban..."[85]

Nagy tévedés lenne azt hinni, hogy a török vallási türelme - helyesebben közömbössége - a protestánsok iránti tényleges pártfogás lett volna. Bár kétségtelen, hogy a törökök kevesebb ellenszenvvel viseltettek a puritánabb módon tevékenykedő lutheránus lelkészekkel, mint a katolikus papsággal szemben, akikben Habsburg szövetségest is láttak. Kezdetben a török megpróbálta kijátszani a protestánsokat a katolikusok ellen, azonban kísérletük nem sikerült, mert ők nem vállalták a támogatók szerepét.

A török tulajdonképpen vajmi keveset törődött azzal, hogy alattvalói melyik felekezethez tartoznak, neki nem a vallás volt a fontos, hanem a minél több adófizető, s védte itt a protestánsokat, amott pedig a katolikusokat, attól függően, hogy melyik volt többségben. De nyomta és zsarolta vallásra való tekintet nélkül mindegyiket aszerint, amint érdeke kívánta. A kortárs Torda Zsigmond 1546. évi levelében világosan fogalmazta meg a lényeget:

"*...én azt hiszem, hogy az ellenség csak azért enged annyi szabadságot, hogy magához édesgesse a népet, mely mivel nagyon áhítja az Isten igéjét, oda seregel, hol azt tisztán és igazán hallja hirdetni. Nem is olyan esztelen, hogy erdők és pusztaságok fölött akarjon uralkodni, s a fegyverrel hódított és vérrel szennyezett helyeket a lakosok által elhagyni engedje.*"[86]

Haraszti lakossága, mint a váci egyházmegye nagy része, a 16. század közepén térhetett át a protestantizmusra. Valószínűleg először a lutheránus vallásra, majd a kálvinizmusra. Nem szabad persze elfeledkezni, hogy a reformáció e korai szakaszában alig-alig beszélhetünk éles és tudatos felekezeti elkülönülésről. A német és svájci reformáció elemei nem válnak tisztán és egyértelműen szét a korabeli emberek gondolkodásában. A hívők között szinte mindenki egyetért valaminő vallási reform szükségességével, eltérések csak fokozatokban és árnyalatokban vannak. A római egyháztól való teljes elszakadás gondolata többnyire még idegen, a szertartások reformja annál kevésbé. Gyakoriak a régi és az új elemeket keverő szertartások.

A békés átmenetet nagyban elősegítette, hogy a korai hazai reformátorok legtöbbje (pl. Dévai Bíró Mátyás vagy Szegedi Kis István) korábban katolikus világi pap volt. Ők még abban a hitben éltek, hogy nem az egységes keresztény egyház felbontásán, hanem megtisztításán, megújulásán munkálkodnak. Az egyházszakadás csak később vált nyilvánvalóvá, a tridenti zsinaton.

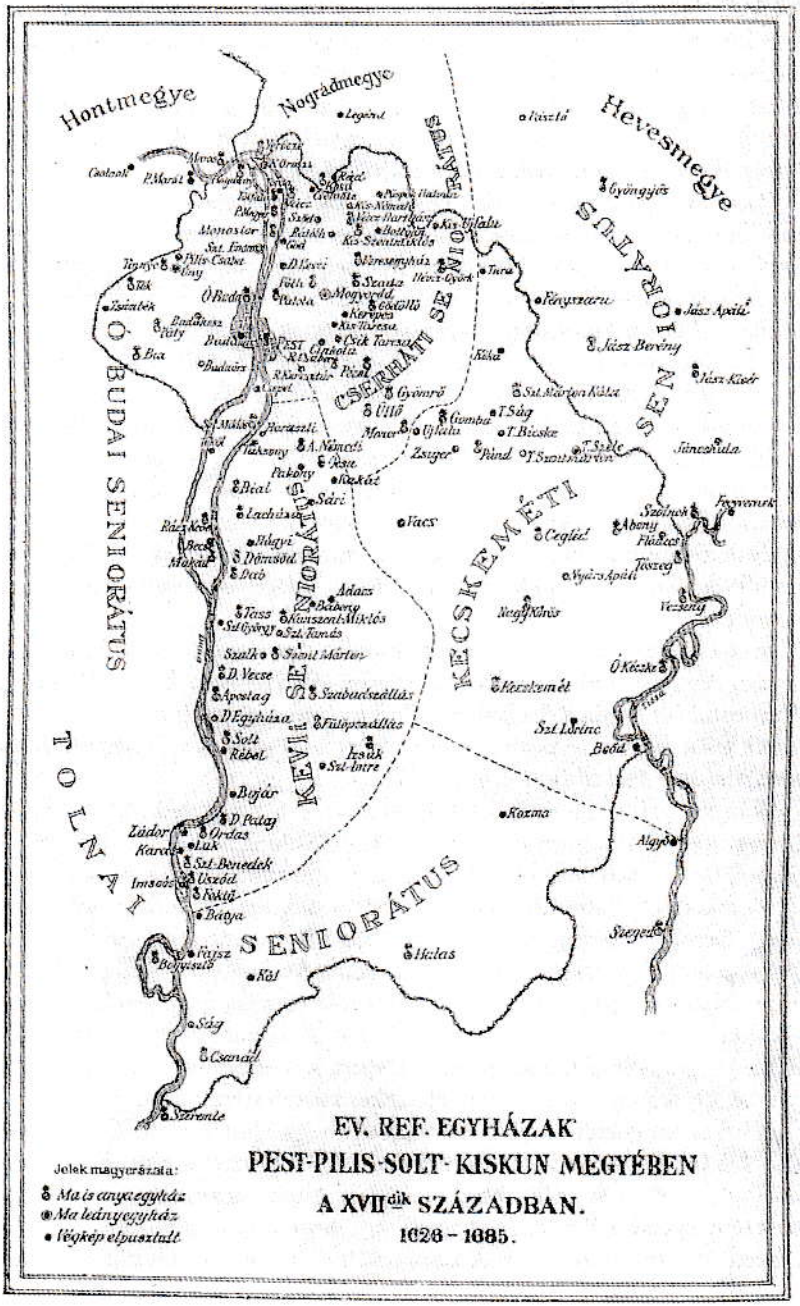
Hontmegye
Nograd megye
Hevesmegye
O. BUDAI SENIORÁTUS
CSERHÁTI SENIORÁTUS
HEVESI SENIORÁTUS
KECSKEMÉTI SENIORÁTUS
KEVÉI SENIORÁTUS
JOLNAI SENIORÁTUS
Jelek magyarázata:
Ma is anyaegyház
Ma leányegyház
Végkép elpusztult
EV. REF. EGYHÁZAK
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN MEGYÉBEN
A XVII dik SZÁZADBAN.
1628 – 1685.

Itt, a Hódoltságban élt és munkálkodott a "legtudósabb magyar prédikátor", a kialakulóban lévő református egyház "teoretikusa": Szegedi Kis István s tanítványa, életrajzírója: Skaricza Máté. Sajátos szerepe volt Szegedi Kisnek az itthoni prédikátorok között, mert egyedül ő alkotott a nemzetközi tudományosságban is figyelembe vett, tekintélyes teológiai műveket. Nagyon jelentős szellemi teljesítménye ellenére sem vált szobatudóssá. Igen szoros kapcsolatban élt híveivel. Amikor török fogságba került, szinte országos mozgalmat indítottak kiszabadításáért. Szegedi Kisnek óriási kisugárzása volt. Aki tehette, személyesen kereste őt, hallgatta nagyhatású prédikációit. Ezek a korai prédikátorok számon tartották, biztatták és folyamatosan tájékoztatták egymást egyházközségük vallási helyzetéről.

Szegedi Kis sorsa állandó hányattatás, csak öregen, többszöri fogság után talál nyugalmat Ráckevén. 1563-tól Ráckeve így "püspöki székhely" lett. A püspöki tisztet a protestánsok nem vették át automatikusan a katolikus egyháztól. Egy-egy protestáns prédikátornak néha esperesi, sőt püspöki funkciókat is el kellett látnia. A jelesebb prédikátorokat, akikre társaik hallgattak, s akiket kezdtek maguk fölött valónak elismerni, szuperintendensnek nevezték, illetve választották meg. A cím nem kötődött szorosan egyházmegyéhez, ezt éppen Sztárai és Szegedi Kis példája is bizonyítja, s az egyházmegye nagysága a szuperintendens tekintélyétől és szervezőkészségétől nagyban függött. Az egyházban nem a címek, hanem az érdemek számítanak. Szegedi Kisnek Ráckevére érkezésekor már e területnek van püspöke, Cegléden Bakonyi Albert, aki azonban - valószínűleg önként - átengedi neki ezt az egyházterületet, sőt többször meg is látogatja Ráckevén.

1563-66 közé kell esnie annak a jelentős eseménynek, amely Szegedi Kis vezetése alatt meghozta a Duna mindkét partján elterülő hódoltság egyházainak egyesítését: Felső- és Alsó-Baranya, azután Bakonyi Albert szuperintendenciája, valamint Szegedi szűkebb egyházvidéke alkotott (négy püspökség). Szegedinek - Paksi Mihály értesítése szerint - 35 község állt itt közvetlen gondozása alatt, valószínűleg Haraszti is.

Szegedi Kis egy szenvedélyes, pártoskodó, szűk látókörű korban nem győzött hangot adni annak a kiegyensúlyozott nézetnek, hogy a protestáns és katolikus hívők egymás testvérei, és ellentéteik fenntartása kulturális és történelmi öngyilkossághoz vezet. Lelkipásztori minőségében mindig békéltető prédikációt mondott, éles ellentétben Sztárai püspöktársával, aki ellenséges magatartásával nemcsak saját gyülekezetét idegenítette el, hanem a más vallású magyarok között is a gyűlölet magvát hintette.

Mint teológus, tudós és lelkipásztor, Szegedi Kis nemcsak racionális ember, hanem alkotó zseni is volt. Egyházszervezői munkája mellett elméleti műveket is írt. Már szolnoki fogsága idején is *"írogatott, amennyit írnia lehetett, részben a szomszédságban lakó lelkipásztorok kérésére, részint az utókor*

számára...", de műveit ráckevei évei alatt öntötte végleges formába, hűséges tanítványa, Skaricza Máté segítségével. Nyolc tudományos munkája jelent meg halála után latinul külföldön. Két munkája (a Loci communes és Tabula analyticae) a reformáció minden irányzatának addigi eredményeit foglalta össze az egyes dogmatikai és más hittételekről. Ügyes táblázatokkal tette áttekinthetővé. Szegedi Kis Loci Communes-e nemcsak a szorosabb értelemben vett hittani tárgyakat öleli fel, hanem kiterjeszkedik egy sereg etikai, biblica theologiai, exegetikai, egyházjogi, történeti, gazdasági, politikai és társadalmi természetű problémára is. Úgyhogy voltaképpen már nem dogmatika, hanem egy tág ismeretkört összefoglaló teológiai enciklopédia, kora református teológiai szemléletének megbízható lexikona. E hatalmas mű Szegedi Kis Istvánnak nem önálló alkotása, hanem a helvét (svájci) reformáció egykorú reprezentánsainak (Bullinger, Vermigli, W. Musculus, Kálvin, Béza) műveiből kiszedett szemelvények rendezett gyűjteménye. Egyedül e szemelvények válogatása, skolasztikus táblázatokban való tömörítése s az így keletkezett anyag rendszerezése Szegedié. Módszere az arisztotelészi skolasztika formalizmusa, melyet már a gyulai ferencesek iskolájában Bonaventura műveivel való foglalkozás során, majd később Wittebergben tanultakor Melanchtontól sajátított el.

Szegedi Kist méltán emlegetik a legtudósabb magyar reformátornak, szintetizáló munkájával nagyobb szolgálatot tett, mintha egy azóta jelentőségét vesztett önálló művet alkotott volna. Célja volt, hogy tankönyv és a lelkészek könyvtárát pótoló kézikönyv legyen mindkettő. Kétségtelen, hogy Szegedi Kis az e két művében lefektetett teológiai szemléletet már 1563-ban Ráckevén nyilvánosan hirdette. Az volt a legjellemzőbb rá, hogy megvolt a tehetsége ahhoz, hogy kristálytiszta logikával megragadja a reformáció legmélyebb teológiai problémáit, és leegyszerűsítve, összefüggő formában tárja azokat hallgatói és olvasói elé. Nem lehetett megvádolni azzal, hogy egyoldalú lett volna.

Csak nemrég lett nyilvánvaló, hogy Szegedi Kis nem támaszkodott világi hatalomra, amikor környékünket megajándékozta a kálvinista reformációval. Ő és munkatársai a református teológiai gondolkodásnak egy különösen magyar, többféle gondolatrendszerre épülő, hagyományos változatát képviselték, amely a különleges hódoltsági magyar körülmények befolyása alatt jött létre.[87]

Sajnos név szerint nem ismerünk 16. századi haraszti lelkészt. Tudomásunk van azonban arról, hogy az 1652. március 13-án Kecskeméten megtartott református zsinat Harasztit - melynek lelkésze Oroszi Péter - a ráckevei szeniorátus részeként említi.[88] A szomszédos Alsónémedi 17. századi lakossága is református volt - mint Harasztié -, az istentiszteletet a még 1458-ban épített templomukban tartották. Református egyházi feljegyzések szerint 1626-tól kezdve mindig volt Némedinek református lelkipásztora, aki

Szegedi Kis István

rendszeresen részt vett a különböző egyházi zsinatokon. A Ráckevén tartott egyházi kongregációkon a következő némedi lelkészek vettek részt: 1626-ban Némegi János, 1628-ban Mácsai János, 1631-ben Erdélyi Jakab, 1652-ben Sallai János. Sőt arról is tudomásunk van, hogy a váci püspökség 1653. évi urbáriuma többségében jó állapotban lévő vagy éppen helyreállítás előtt álló katolikus és református templomokról ad hírt. Az urbárium készítője - aki minden jel szerint a helyszínen tájékozódott -, kifejezetten elégedetten nyilatkozott az alsónémedi református templomról ("Habet... minisztrum Heveticae confessionis, sicut et incolae omnes."). Az urbáriumban "újonnan" renovált egyházról olvashatunk ("templom bonum denuo renovatum").[89]

Az előzőekben említett Oroszi Péter haraszti lelkész 1652-ben a kecskeméti zsinaton közösen vett részt az alsónémedi Sallai Jánossal, az ócsai Neötészi Péterrel, a szigetszentmiklósi Budai Istvánnal, a lacházi Mórágyi Istvánnal, a dömsödi Csengeri Pállal és a ráckevei Ungvári Gergellyel.[90] A következő évben, 1653. március 23-án Patai Sámuel református püspök szervezésével Patajon tartottak zsinatot. Hogy mik voltak ennek a szinódusnak a végzései, arról semmi sem maradt fenn, csupán az, hogy melyik

települést ki képviselt. Haraszti ról ismét Oroszi Péter lelkész vett részt. Ezek a szomszédos magyar községek a török hódoltság idején élénk kapcsolatban álltak egymással. Lelkészeik legtöbbször néhány órai lovaglással vagy csónakázással keresték fel egymást, hogy megbeszéljék az egyházközségi és egyházkerületi problémáikat, ezek megoldási teendőit. Amikor a különböző református zsinatokon nem szerepel haraszti lelkész neve, akkor nem lehetetlen, hogy a szomszédos taksonyi, alsónémedi vagy más település prédikátora látta el a lelkipásztori szolgálatokat.

Az 1606. évi bécsi béke és az 1608. évi pozsonyi országgyűlésnek végzései biztosították a Korona minden alattvalójának a szabad vallásgyakorlatot. Ettől kezdve az ellenreformáció is erősítette pozícióit. Mutatják ezt az 1637/1638-as és 1646/47-es országgyűlések drámai vitái.

A katolikus megújulás első hulláma az 1630-as évek elején, Draskovich György váci püspöksége alatt bontakozott ki, aki ifjúságától kezdve a nagy tudományú Pázmány Péter esztergomi segítői közé tartozott. A katolikus megújulást tovább folytatta püspökutódja, Nagyfalvy Gergely (1635-1643) váci püspök, aki levelet írt a váci egyházmegye papjaihoz, melyben arra buzdította őket, hogy - ha másképp nem lehet - pénzért szerezzenek maguknak a budai pasától szabadságlevelet, mert így szabadabban működhetnek a lelkipásztorkodás terén. Nagyfalvy részt vett az 1638. évi nagyszombati tartományi zsinaton, amely - a belső egyházi fegyelem céljából - olyan határozatot hozott, hogy a "*váci püspök vagy maga lakjék Nógrádvárában, vagy pedig tartson ott egyházi renden lévő komoly, bölcs, tapasztalt férfiút.*" Végrendeletében nagylelkűen gondoskodott a váci egyházmegye részére nevelendő papokról, mintegy 14000 forintot hagyományozott erre a célra, valamint a bolognai egyetemet látogató magyar ifjak részére is.[91] Azonban a katolikus megújulás közvetlen hatásait Haraszti vonatkozásában még nem tudjuk kimutatni a 17. század végéig.

A katolikus megújulás sikere érdekében Pongrácz György váci püspök 1673-74. év telén megvizsgáltatta egyházmegyéjét Cseke Mihály ecsegi plébánossal. Pongrácz püspök "Információja" foglalkozik a váci egyházmegye múltjával, kiterjedésével, népességével és megrendítően ábrázolja a török időben bekövetkezett pusztulást. Ismerteti a reformáció térhódítását, az egyházi jövedelmeket és végül a püspök javaslatot terjeszt elő, hogy a valóságos helyzetben miként lehetne segíteni egyházmegyéjén. A vizsgálatból világosan kitűnik, hogy a váci egyházmegyében a török pusztítás előtt 340 város és falu volt, közülük 90 azonban már teljesen elpusztult, s több község az elnéptelenedés felé közelített. Továbbá megtudjuk, hogy 73 katolikus lakosságú községben 13000-re tehető a katolikusok lélekszáma az egyházmegye 25-30 ezres összlétszámából. 56 református és 6 evangélikus községet sorol fel. Az egyházmegye községeinek felekezeti megoszlásában feltűnő, hogy a

török hódoltság idején katolikusnak maradt az egyházmegye keleti része, a Zagyvához és a Tiszához közelebb eső területek, míg a Duna melléke és az egyházmegye középső része református lett, és az evangélikusok egy tömbben az egyházmegye északkeleti részén találhatók.[92] Az "Információ" szövegében és térképen szerepel Dunaharaszti, illetve temploma református településként Alsónémedi, Taksony, Dömsöd, Ráckeve stb. települések társaságában.[93]

1674-ben Szelepcsényi György prímásérsek Pozsonyba idézett több mint 700 protestáns lelkészt, tanítót, többek között a törökkel cimborálás vádjával a királyi Magyarország és a hódoltság területéről. Ekkor idézték törvényszék elé Patai János - az előzőekben említett - némedi prédikátort. Ő azonban valószínűleg el sem ment, mert két év múlva is háborítatlanul ült némedi prédikátorságában egészen a török alóli felszabadulásig (Egyébként 1623-ban született, 106 éves korában halt meg, 75 évig élt mint prédikátor, eközben 38 évig egyházkerületi superintendens volt, halála után 130 unokája gyászolta.) Még említsük meg környékünkről a pozsonyi törvényszék elé idézettek közül: a taksonyi Csernátoni Nagy Györgyöt, az ócsai Nicletius Istvánt, a monori Jablonczai Mihályt, a gyömrői Decsi Györgyöt, a péceli Marosi Jánost, az üllői Sennyei Istvánt, a kunszentmiklósi Ungvár Istvánt és a Ráckevén lelkészkedő Istvánovics Sámuelt.[94] Valószínűleg egyikük sem jelent meg a pozsonyi vizsgálóbizottság előtt, mert a török nem adott erre engedélyt.

A 17. század szellemi érdeklődését teljesen kielégítette a vallás. Ekkor azonban nem találkozunk Szegedi Kis Istvánhoz, Skaricza Mátéhoz hasonló formátumú egyéniségekkel. A "hosszú háború" alatti és utáni lélekölő nyomorúság közepette - amikor a hódoltság népe a puszta létért folytatott kétségbeesett küzdelmet -, kihalt a tanulási kedv. Ha meg is fordultak hódoltsági diákok külföldi egyetemeken, hazatértük után szívesebben vállaltak állást a nyugalmasabb királyi vagy erdélyi területen. 1592-ben, amikor a lutheránus Wittenbergből kizárták a magyar református diákokat, ezek közül Heidelbergbe ment át három Pest megyei is, Czeglédi János, Váczi Gergely és a szomszédos településről származó Taksonyi Péter. Később mindhárman Erdélyben és Felső-Magyarországon lettek prédikátorok. A környékbeli egyházaknak többnyire meg kellett elégedniük az itthon tanult prédikátorokkal, akik a híres sárospataki és debreceni kollégiumból kerültek ki.

Nem lehet meghatottság nélkül kézbe venni azt a néhány könyvet, amelyben a 17. századi környékbeli prédikátorok próbáltak az ellen küzdeni, hogy a *"futóhomok befújja szellemi erőfeszítéseik emlékét"*. Úgy említhetünk néhány prédikációs könyvet és Patai János alsónémedi prédikátor, püspök 1682-ben Debrecenben kiadott Tánc felboncolása című erkölcsi intelmeit.[95] Ezeknek a munkáknak irodalmi értéke szerény, meg sem közelíti a nagy kortársak, Pázmány, Apáczai színvonalát, de bizonyítékai annak, hogy környékünkön nem halt ki egészen a kulturális alkotóvágy.

Haraszti és környéke 1686. évi elnéptelenedésének körülményei

Buda és Pest 1541-től kezdve nemcsak a magyarság problémája volt, hanem az egész nyugat-európai civilizált világé. Kontinensünk érezte, hogy a török hódítás a valóságban Európa szégyene, amely nem sietett a kritikus pillanatban a kereszténység keleti védőbástyája, Magyarország segítségére. Nyugat-Európa a vesztfáliai béke (1648) után mind sürgősebbnek tartja Magyarország török alóli felszabadítását. Bécs 1683. évi felmentése egyértelművé tette, hogy a török nagyhatalom letörésének valóban itt az ideje. A Szent Liga csapatai segítségével a történelem kereke nagyot fordult, Visegrád, Vác és Pest felszabadul 1684-ben.[96] Állítólag Vác visszafoglalásakor hangzottak el gróf Stahrenberg tábornagy buzdító szavai:
"Küzdjetek most bátran a kereszténységért, harcoljatok, mint becsületes és hős emberekhez illik; és akkor meggyőződhettek, hogy a jó Isten nekünk adja a győzelmet."[97]
Nagy reményekkel indul Buda ostroma. A török azonban - a hanyatlás ellenére - katonailag még nem volt annyira gyenge. Bár Érdnél megverik a keresztény hadak Musztafa pasa seregét, s közben megérkezik a kiváló és ambiciózus Miksa Emánuel, a bajor választó, ennek ellenére a budai vár 12 ezer főnyi török őrsége egyik ostromot a másik után veri vissza. Járványos betegség tizedeli a keresztény sereget, melyhez még hozzájárul a pénztelenség demoralizáló hatása.
Eleinte úgy látszott, hogy a változás viszonylag gyorsan végbemegy. 1684. szeptember 4-én a megye ismét ősi székhelyén, Pesten tartotta közgyűlését, amelyen a nádor-főispán személyesen buzdított a további áldozatvállalásra. Az ostrom október végén eredménytelenül félbemaradt, a megye még évekre visszaköltözött a védettebb nógrádi falak közé, s a közelgő tél és éhínség árnyékában világgá futott falvak romjai őrizték a török, tatár, német és a magyar hadak nyomát. A közgyűlés 1685 tavaszától kezdve állandóan panaszolja, hogy a megye számos helysége egészen vagy részben elpusztult, lakosai "ad loca remotiora" ("távolabbi helyekre") szóródtak szét.[98]

Buda visszafoglalásának ideje 1686-ban érkezik el. Állítólag a budai pasa tanácsára a főváros környéki lakosság még az ostrom előtt ingó vagyonával elhagyta lakóhelyét. Ugyanerre szólította fel már 1685. május 7-i körlevelében a váci püspök is a birtokán élő lakosságot. A szomszédos némediek Esztergom vidékén, Tatán és Szőnyön húzták meg magukat,[99] hogy a török sereg vad segédcsapatainak utolsó csapásait elkerüljék. A történeti források

arról is tudnak, hogy egyesek a török területen lévő Kecskemétre húzódtak. A valóságban eléggé szétszóródott a némedi lakosság.

Dunaharaszti az 1685/1686. év fordulóján eleven községként szerepel, hol a török, hol a megyei szolgabíró fizetésre serkentő, fenyegető leveleiben.[100] 1686 őszén azonban már "némaság honol" településünk fölött; nyugat felé, királyi területre menekültek a harcok elől (írják egyes helytörténeti feldolgozások). El kell azon gondolkodni, hogy a lakosságnak elege volt már a török, tatár, német és magyar csapatok pusztításaiból, sanyargatásaiból. Miért igyekeztek volna a harasztiak a "császáriak karmai közé", hiszen abból az irányból érkeztek a Habsburg-csapatok Buda ostromára. Míg Alsónémediről név szerint ismerünk királyi területre menekülő családokat, addig Haraszti esetében nem mondhatjuk ezt el. E probléma megoldását nagymértékben segítik Fenyvesi László történész 1980-as évektől folyó kutatásai.[101] Ugyanis sikerült egy olyan sűrűn teleírt, négyoldalas, folyamatos prózai sorokban papírra vetett, összefüggő eseménysorról szóló feljegyzést találni a ráckevei helytörténeti forrásanyagok között, melyek egy régi versezetet tartalmaznak *"Szomorú eseti az Városnak el pusztulasarúl igy iratok le Anno 1687-ben"* címmel.

A versről köztudott, hogy nem tartozik a történettudomány jól bevált, gyakorta alkalmazott és elemzett, megszokott forrásféleségei közé, hiszen a költemény nem történelmi kategória. Tekintettel azonban a nagyfokú forráshiányra, e versezetet potenciális, vagyis lehetséges helyi forrásnak tekintjük, és alávetjük a szokásos történelmi forráskritikai módszereknek. Úgy nagyon fontos információkhoz juthatunk. A latinos műveltségű verselő neve Kunszabadszállási Mihály, aki a Csepel-sziget egyetlen mezővárosának nótáriusa volt, mintegy négy évtizeden át, az 1680-as esztendőktől az 1720-as évek elejéig.[102]

"A környezeténél műveltebb nótárius hosszadalmasan részletezi a siralomversben az egyszerű mezővárosi és falusi paraszti népességre zúduló csapásokat, a keresztény és a mohamedán seregek kíméletlen dúlásait, ám egyetlen áruló szóval sem utal arra, hogy tisztában lenne azzal, mit jelenthetne az egész ország számára Buda visszafoglalása a töröktől. Úgy tűnik, a Csepel-sziget vidéki magyarságnak energiáit teljesen lekötötték ebben a katasztrofálisan nehéz hadi helyzetben a puszta túlélés mindennapos teendői, s magasztosabb célokkal, országos kérdésekkel nemigen voltak képesek foglalkozni. Ezeket alighanem fel sem tudták fogni a maguk összetettségében a számukra áttekinthetetlenül bonyolultnak bizonyuló zűrzavaros körülmények között, amikor a keresztény zsoldosoktól többet szenvedtek, mint addig uraiktól, a "pogány" törököktől. S ha a latinos műveltségű, iskolázott mezővárosi jegyző áttekintő képessége megrekedt ilyen egyszerű szinten, akkor nem nehéz elképzelni, vajon mit tükrözhetett az országos gondok rendkívül bonyolult szövevényéből a Ráckevére és a Somlyó-szigetre menekülő írástudatlan falusi parasztok gondolkodása..."[103]

Nem túlzás a siralomvers ama közlése, hogy a ráckeveieken kívül még 17 más településről érkeztek földönfutók a ráckevei Somlyó-szigetre,[104] akik hónapokon át a már évszázados hagyományokkal rendelkező növénytermesztés, állattenyésztés, halászat, vadászat, gyűjtögetés és rétgazdálkodás eredményeire is támaszkodhattak, a magukkal hozott készleteiken kívül.[105] Ha pedig átvizsgáljuk az 1684-et követő évtized vonatkozó iratait, akkor megállapíthatjuk, hogy összesen 26 helység földönfutóinak adott menedéket ez a terület. A Csepel-szigetről ide húzódott Szigetszentmiklós, Tököl, Ráckeve, Szigetbecse és Makád népe. A Duna jobb partjától Fejér és Tolna megyéből érkeztek menekülők. A folyó bal partjáról képviseltette magát Solt, Dunavecse, Szalkszentmárton, Tass, Dab, Dömsöd, Pereg, Lacháza, Szabadszállás, Fülöpszállás, Áporka, Pest, Taksony és Dunaharaszti is.[106]

Hogy miért menekültek a Somlyó szigetére a harasztiak és a környékbeliek, erre már részben adtunk választ, de tegyük még hozzá a következőket. Miksa Emánuel csapatai 1686. június 17-én szállták meg a kiürített Pestet, míg Lotharingiai Károly főerői másnap érkeztek meg Buda alá. Pest és Fejér megye lakossága kezdetben helyén maradt, miként egy angol önkéntes is feljegyezte naplójában június 26-án:

"*A török uralom alatt lévő meg nem erősített városok és helységek lakosai nyolc mérföldnyi körzetben Budától ezenközben - fosztogatástól félve - követeket küldtek a keresztény tábor parancsnokaihoz, hogy kíméletet nyerjenek.*"[107]

A fővezér táborához tartozó Freschot atya szerint a nagyvezér felmentő seregének közeledése miatt augusztus 3-án a keresztény hadvezetés kemény intézkedésekre készült:

"*Ugyanakkor a vidéknek általános pusztítása is elrendeltetett, részint azért, hogy elláttassék bőven a tábor, oda hordván mindazt, ami csak található, nehogy a hadak kényszerülve legyenek szétszakadozni élelem és rendes takarmány keresése végett, részint hogy az ellenség megfosztassék ezen kényelem használatától.*"[108]

A főváros környékének pusztulásáról, a népesség iszonyatos nyomoráról és szenvedéseiről megrázó képet rajzol elénk egy kortárs szemtanú, Johann Dietz német zsoldos:

"*A földeket a császáriak és szövetségeseik, a törökök, tatárok, erdélyiek és egyéb segélycsapatok dúlták föl. Gyakran harminc mérföldes körzetben nem lehetett egy ép falut vagy várost találni. A településeket kirabolták, lerombolták, szétdúlták, felgyújtották. Az otthonukból elűzött családok erdei bogyókat és gyökereket ettek... az utak mentén elcsigázott, rongyos, az éhhalál küszöbén álló emberek várakoztak, hogy a kimúlt állatokból szerezhessenek egy darabka táplálékot, mely az életet jelentette számukra.*"[109]

Valójában már az előző évben nagyon súlyos volt a helyzet, ugyanis 1685. szeptember 30-án Haszán bég, a budai pasa tihajája (helyettese) panaszolta, hogy a Duna melléki falvak lakóinak a császári hadak "*buzájokat és egyéb*

ételeket elhordatta mind", emiatt vetni nem tudnak, "*majd éhen halásra jutnak...*"[110]
Azzal, hogy Mihály deák siralomversét összevetjük a Csepel-szigeti és Pest megyei forrásféleségekkel, valamint az egyéb szórványadatok segítségével összeállnak az 1685-86-os év környékbeli eseményeinek és Haraszti elnéptelenedésének körülményei.[111]

A török kori Haraszti történetének rövid összegzése

Haraszti a 15. század végén, illetve a 16. század elején megközelítette a mezővárosi fejlődés szintjét.[112] A török világ nem sokkal a mohácsi csatavesztés után éreztette hatását. Buda és Pest kirablását, felgyújtását követően a szultáni haderő egyik része Kecskemét és Szeged irányába, a másik pedig a Duna bal partján - Haraszti térségében - vonult dél felé.[113] Kemálpasazáde török történetíró és mások is megdöbbentő erővel örökítették meg Pest környékének szörnyű pusztulását.[114] Leégett falu, füstoszlop, útszélen dermedt halottak, erdők, mocsarak mélyén remegő emberek és rabszíjra fűzött férfiak, nők, gyermekek távoli jajgatása mutatta a környék mérhetetlen szenvedését.

A török már 1527-ben magáénak vallotta Magyarországot, bár kezét még nem tette rá egészen, inkább Szapolyai János királyt játszotta ki Ferdinánd ellen. A Szulejmán-Szapolyai-szövetség következménye az lett, hogy a "támogatás" ürügyén állandóan jöttek-mentek a különböző nagyságú csapatok. A szultán azért döntött a Szapolyaival kötendő szövetség mellett, mert a gyengébbtől hamarabb megkaparinthatja az országot, s a két király közül Ferdinánd látszott erősebbnek, a hatalmas Habsburg-családtól várható támogatás miatt.

A török jövés-menésének már 1529. április 18-án keserű visszhangja támadt. "*A Duna-Tisza köze fel Harasztiig már lakhatatlanná vált a törökök és a rácok pusztításai miatt*"[115] - panaszolja Mihály kalocsai prépost Ferdinánd királynak. Így indult az 1526 és 1541 közötti uralomváltás, fokról fokra, szünetekkel, ismétlődő hadjáratokkal, hiszen sűrűn járták a törökök, a magyar és a Habsburg csapatok a főváros környékét.
A mohácsi vész 15. évfordulóján (1541-ben) Buda is török kézre került, és kezdetét vette a Duna-Tisza közén a másfél évszázados török uralom. A törököknek az volt az érdeke, hogy a lakosság a helyén maradjon. Ezt Szulejmán Buda elfoglalása után néhány héttel rendeletileg is követelte.[116]

Harasztival kapcsolatban ma még nem tudjuk biztosan, hogy azért volt az 1546. évi török adóösszeírásban csupán 3 adófizető család, mert az 1526-os török pusztítás olyan súlyos volt, s az eltelt két évtized alatt nem tudta pótolni a súlyos népességcsökkenést, vagy pótlódott a népesség ezen idő alatt, de 1541-ben ismét megritkította településünk lakosságát a közelünkben elvonuló szultáni sereg.

Az állandó hadjáratokban szinte versengve pusztították különböző haderők a Duna-könyöktől délre eső bal parti Pest megyét, amelynek ekkor nagy volt a hadászati jelentősége. A 16. században a bal parti Pest megyében már 43 helység pusztult el a 163-ból, és ez a pusztulás még csak a kezdet volt. Környékünkön elpusztult Gyál, Kerekegyháza, Szent Dienes, Nyírtelek, Ván, Lőb, Halom, Ráda, Mántelek és Soroksár. Mindössze 6 családdal maradt Varsány és Vecsés. Viszont Ócsa folyamatosan lakott település volt a török korszak idején néhány évtől eltekintve.[117]

A török uralom elől azonban elmenekült Pest megyéből az egész arisztokrácia és a köznemesség vagyonosabb része. A váci püspök és a káptalan is levéltárukkal, kincstárukkal együtt 1541 szeptemberében a nógrádi várba távoztak. Majd a Vácról elmenekült püspökség élére Sbardelletti Ágoston esztergomi prépost került, s az új váci püspök - Nógrádból továbbmenve - Nagyszombatban élt.

Pest megye nemesi szervezete nem oszlott fel a megye területének elvesztése után, hanem a királyi országrészre menekülve a török uralom egész időszakán át mindvégig működött. Az egri, a füleki, majd gácsi várban, Szécsényben, Losoncon gyűléseket tartott, alispánt, szolgabírákat választott, adót vetett ki, és jogait igyekezett - a hódoltsági területen kívülről - érvényesíteni, a határon túlról igazgatni.[118]

A török hódító terjeszkedése és a végvári rendszer megszilárdulása után megnehezült a megyének a hódoltsági területtel való kapcsolattartása. Fokozatosan alakult ki az a szokás, hogy a megyei hatóság a veszélyes kiszállás helyett a hódolt terület falubíróit - így a harasztit is - rendelte a megye ideiglenes székhelyére, az 1550-es évek végétől kezdve Egerbe. S azok vallomásai alapján intézték az adókirovást és a különböző pereket.

A haraszti jobbágyok a másfél évszázad alatt - kisebb-nagyobb megszakításokkal - viszonylag folyamatosan teljesítették a török adók mellett a magyar követeléseket is. Így a végváriak a földesurakkal osztoztak a hódoltsági jövedelmekben. Ebbe a haraszti földesúrnak is bele kellett nyugodnia, ha továbbra is ragaszkodott a hódoltsági birtokához.

A török berendezkedésnek és tulajdonviszonyoknak megfelelően Haraszti hol hász-, hol ziamet-, hol pedig tímár-birtok.[119] A török adóösszeírásokból viszonylag jól ismerjük a 16. századi török birtokosok nevét. Lassan kialakult az a Török Birodalomban is egyedülálló helyzet, hogy a hódoltatott terület

lakossága kétfelé adózott, a régi és az új földesúr követelései szerint egyszerre. Amikor 1547-ben Ferdinánd király 5 évre békét kötött a törökkel, kifejezte reményét, hogy a török hatalom nem fogja gátolni a jobbágyokat az országos adó, a tized és a különböző földesúri terhek, tartozások beszedésében, valamint abban, hogy saját földesuraik és a király végvárainak régi szokás szerint eleséget hordjanak. Ennek fejében a Habsburg-hatalom is méltányolta a török igényeit, amennyiben 1548-ban a hadiadó kivetésekor megengedte, hogy a töröknek adózó falvak az összegnek csak a felét fizessék.[120]

Tudni kell azt, hogy környékünk a török uralom előtt hazánk egyik legfejlettebb mezőgazdasági vidéke volt, de az 1526 és 1541 közötti súlyos visszaesés után, a 16. század második felében Haraszti ismét nem lebecsülendő virágzást ért meg a pesti-budai törökség és a magyar lakosság élelemkereslete nyomán kibontakozó piaci árutermelés következtében.[121] Elsősorban a gabonatermelés, a kertgazdálkodás és az állattenyésztés volt jelentős, bár a kézműipari termékek előállítása sem lehetett lebecsülendő. Lassan ismét növekedett a település lakossága, kb. 130-150 körül lehetett. A faluban élt adófizető családok száma 1559-ben 10, 1562-ben 20, 1580-ban 18 és 1590-ben 17 volt. A napszámos zsellérség létszámát nem tudjuk.

A katolikus papság török előli elmenekülése miatt viszonylag gyorsan terjedt a protestantizmus. Először az evangélikus, majd 1567 körül református vallásra tért át településünk lakossága - Szegedi Kis István püspöksége idején - a szomszédos falvakhoz hasonlóan. A reformáció erkölcsi- és magyarságtudatot adott, valamint népességmegtartó szerepét kell hangsúlyozni. Hiszen a keresztény felekezetek iránt közömbös töröknek is érdeke volt, hogy ne néptelenedjen el a település, legyen lelkipásztora szellemi irányítója, aki összetartja a népességet, mert az elszéledt adófizetők nélkül nincs jövedelme.[122]

A török uralom első fél évszázada alatt a falu lakossága megkapaszkodott, ismét megerősödött. Erre a régi és új földesúrnak, valamint a település parasztjainak is szüksége volt. Ebbe a viszonylagos nyugalomba robbant bele a 15 éves háború mérhetetlen szenvedése. Ekkor a szultáni és a császári hadak, de elsősorban az 1594-98-as tatárpusztítások nyomán évekre elnéptelenedett településünk.[123]

A 17. századi Harasztiról már nem tudunk differenciált fejlődési tendenciát felrajzolni a rendelkezésünkre álló kevés adat miatt. A 15 éves háború alatti és utáni közbiztonságot veszélyeztető körülmények és a pesti piac szerényebb volta következtében a helyi földművelés jelentősen visszaeshetett az állattenyésztés javára, hiszen a háborús körülmények között könnyebb az állatok menekítése, mint a földterményeié. Bár a "hosszú háború" után a "kis jégkorszak" enyhén melegedő periódusa és a pesti-budai piaci kereslet kedvezett a mezőgazdasági árutermelésnek, némi fejlődés bekövetkezett, amit az

1632. évi budai szandzsák hűbérdefterében szereplő 6000 akcse nagyságrendű tímár-birtokjövedelem is jelez.[124]

1606 után észrevehetően szétlazult a török hatalmi apparátus Magyarországon, a központi szervezet hanyatlása egyre érezhetőbb. Viszont ekkor, a 17. század első felében áll elő azután az a sajátos helyzet, hogy a régi magyar uralkodó osztály szervezete, a nemesi vármegye a 16. századinál is nagyobb, egyre növekvő mértékben visszahatol az ellenség által meghódított területre. Felvetődik a kérdés: miért engedi ki a török a kezéből a hódoltsági magyar nép közvetlen jogi és gazdasági ellenőrzését? Jól látta a kortárs Prépostváry Bálint a Hódoltság gazdasági jelentőségét a török uralom szempontjából: *"Ami török van, azokat az szegény nép hizlalja ... Török császárnak minden ereje az magyarországi barmokban és szekerekben áll. Nincs török császárnak, sem az ő hadának annyi tevéje, öszvére, ki az ő hadakozó szerszámát, élését elviselhetné az magyarországi paraszt emberek segítsége nélkül."*[125]
Ezért akarta a Habsburg-vezetés elpusztítani a Hódoltságot, amit azután a tatárok hajtottak végre. A török hódítók ezzel önmagukon ejtettek gyógyíthatatlan sebet. A tönkretett Hódoltság nem tudta többé eltartani azt a fegyveres erőt, amely a további terjeszkedést biztosíthatta volna. A megcsappant adókból már nem lehetett olyan török igazgatási apparátust táplálni, amely közvetlenül irányította volna a magyar lakosság életét.

Az 1620-1630-as években - az egyházi árendajegyzékek alapján - biztosan tudjuk, hogy ismét lakott hely településünk. De az 1647. évi Pest, Pilis, Solt megyei helységek portaszámairól és a megyében lakó ármálista nemesek taxájáról készült új vármegyei felmérésben Haraszti kihúzva szerepel, néptelennek feltüntetve.[126] Mindehhez tegyük hozzá a neves történész, Makkai László 1958-ban írt Pest megye története című tanulmányából a következő gondolatot: *"Igaz viszont, hogy 1647-ben sem írtak össze néhány népes falut (Újfalu, Egreskáta, Zsámbok, Taksony, Dunaharaszti, Gödöllő)..."* Felvetődik a kérdés: hogyan lehet ezt a paradox helyzetet feloldani. Miért van kihúzva mint népes település Haraszti? Miért nem kellett állami adót fizetni lakosainak? Vagy valóban teljesen néptelen volt? Valószínű, hogy nem voltak adófizetésre kötelezhető jobbágyai. Az elnéptelenedést két dolog idézhette elő: vagy a kis létszámú telkes jobbágylakosság nem bírta teljesíteni a kettős (török-magyar) adózást terheit, közösen felkerekedtek és eltávoztak más helyre az adófizetés elől, vagy esetleg járvány miatt néptelenedett el településünk telkes jobbágyállománya, hiszen ezekben az években Magyarország legkülönbözőbb vidékeit gyakorta meglátogatta a pestis.[127] De az is lehet, hogy mindkét feltételezés együttesen igaz. Viszont ezekben az években, ezen a tájon nem voltak elnéptelenítő hadműveletek. Makkai professzor néptelen helyett népes településként tünteti fel Harasztit, mert itt arról lehet szó, hogy a régi telkes jobbágyok helyére új telepes zsellérek érkezhettek a

pusztatelkekre. Tegyük még hozzá, hogy a XVII. század közepén kibontakozó tömeges nemesítés következtében Haraszti is kuriális falu lett. Valószínű, hogy az 1647. évi jegyzékből nem véletlenül maradt ki, hanem szándékkal hagyták ki a mentesség miatt. Az új telepesek, akik a kuriális telkekre "ültek", így földesúri segítséggel évekig kibújhattak az állami adóteher alól.[128]

Akárhogy is történt, de az biztos, hogy az 1650-es években lakott hely Haraszti. Igazolja ezt az, hogy az 1652. évi kecskeméti zsinaton Oroszi Péter haraszti lelkész is részt vett,[129] valamint az 1652-1658 közötti egyházi adóösszeírások,[130] továbbá 1649-ben Fekete István és 1658-ban Tuba Albert, Szabó Imre és Pápai Gergely kisbíró haraszti lakosként tesznek tanúvallomást Füleken a vármegyei esküdtek előtt.[131] Az 1660-as években ismét néptelennek tűnik településünk az 1661. évi állami adóösszeírási felülvizsgálat és egyházi összeírás,[132] valamint az 1668. évi dica-összeírás alapján.[133] Ebben az időszakban is igen erőteljesen pusztított a pestis Magyarország nagyon sok táján. De az 1670-es években és az 1680-as évek első felében (1686-ig) biztosan lakott hely Haraszti. Jól mutatják ezt az állami és egyházi adóösszeírások.[134]

A nemesi megye ülnökei egyre gyakrabban jelentek meg hivatalos minőségben a hódoltsági területen *"veszekedő határok kiigazítására"*. Megidézték a szomszédos falvak jobbágyait, jegyzőkönyvet vettek fel, egyszóval úgy viselkedtek, mintha nem is török területen járnának. Haraszti vonatkozásában is rendelkezünk néhány Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvvel, melyek Haraszti és Taksony közti határkiigazítással foglalkoznak. Például az 1668. április 12-13-i Füleken kelt jegyzőkönyvben a következő szerepel:

"Nadányi Miklós özvegye, Mindszenti Magdolna, úgyis mint fia és gyermekei Zsófia, Borbála és Katalin gyámja nevében Bátorfalvi Lőrinc az esztergomi káptalan okleveleivel felszerelve kéri az alispánt, hogy szolgabírákat maga mellé véve igazítsa ki a Pest megyei Taksony és Dunaharaszti közti határokat"...[135]

Egy másik, 1681. február 28-28-i Füleken kelt jegyzőkönyvben pedig a következők szerepelnek:

"Balassa Péter özvegye, most Pethő Balázs felesége Balogh Katalin, leánya Katalin gyámja nevében Horváthy Gergely a győri káptalan irataival felszerelve Dunaharaszti földesuraival Batik Jánossal és Darvas Jánossal szemben sürgeti a Taksony és Dunaharaszti közötti határ kiigazítását. A dunaharasztiaknak taksonyi területen elkövetett erőszakosságai miatti viszály törvényes útra tereltetik".[136]

Arról azonban nincs tudomásunk, hogy a megye képviselői mikor szálltak ki a határkiigazítás ügyében.

A török gyakorlatban nem tett különbséget a hódoltsági nemesek és jobbágyok adóztatása között, ezzel szemben a török földesúr csak kivételesen,

időnként korlátozta a hűbérbirtokán élő magyar nemesek mozgásszabadságát. Tudvalevő, hogy a legvagyonosabbak közé számító nemesek e konszolidáltabb évtizedekben feltűnően ritkán kívántak lakóhelyet változtatni. Zsarnóczai István Dunaharaszti nemes valamikor 1651 májusa előtt Csíktarcsára akart költözni. Pesten azonban török földesura kezébe akadt, aki - a nagyobb biztonság kedvéért - marháit is behajtotta magához. Ezeket aztán csak úgy sikerült visszaszereznie a szpáhitól, hogy - a falu kezessége mellett - megígérte: mindaddig Dunaharasztin marad, amíg ott biztonságos lakásuk lehet.[137]

A megyei közigazgatás behatolása hozzáférhetővé tette ugyan a hódoltsági birtokok jövedelmét a magyar földesurak számára, de a török uralom akadályozta a teljes birtokbavételt. A XVII. század közepén a Hódoltságban birtokló magyar nemesség már nem elégedett meg azzal, hogy osztozkodjék a törökkel, egyedüli úr akart lenni birtokain, s ennek kivívását lehetségesnek is látta. Ezt a növekvő önbizalmat mutatja az, hogy 1650 körül már egyes köznemesek érdemesnek találják anyagi áldozatokat is hozni a hódoltsági birtokok megszerzésére. A Rádayak jártak elöl ezen a téren, akik ősi jogon és rokoni kapcsolatok révén megszerezték Dunaharaszti, Iklad, Szele lakott falvakat.[138]

Az 1650-es években mutatkozni kezdtek annak jelei, hogy a török nem fogja a végletekig tűrni hódoltsági uralmának aláásását. A budai török hatóságok kísérletet tettek a nemesi megye hódoltsági bíráskodásának kiszorítására. A hódoltsági parasztok ezzel nehéz helyzetbe kerültek, mert a megye is ragaszkodott kivívott jogaihoz, s nem tűrt "törökösség"-et. Bele kezdtek szólni a törökök a falvak belső ügyeibe. A megye nem engedte ki karmaiból a Hódoltságot, a török viszont egyre fenyegetőbben lépett fel. A XVII. század közepére kialakult erőegyensúly viszonylagos nyugalma a század második felében azonban felborult a Török Birodalom belső válsága miatt. Az 1660-as évekre megújult a birodalom hódítási vágya és kísérlete, hogy belső bajairól külpolitikai sikerekkel terelje el a figyelmet. Az újabb török-Habsburg háború szerencsére kevésbé érintette térségünket.

A vasvári béke (1664) után sem állt helyre a nyugalom a megyében. A török most már mindent megtett, hogy a megyei közigazgatást és a magyar földesúri beavatkozást végleg kiszorítsa a Hódoltságból. A török már nem elégedett meg a jobbágyság *"egy bizonyos és meghatároztatott pénzbeli adójával"*, hanem ezen felül még természetbeni kilencedet és egyéb élelmiszereket is követelt, sőt *"hallatlan kimondhatatlan kézbeli munkával és sanyarúsággal terheli a szegénységet"*.

Szécsényben, Hatvanban és Nógrádban kemény építési munkálatokban kellett részt vennie a megye jobbágyainak.[139]. A megye és a török kölcsönösen keresztbe tesznek egymásnak. Közben a Habsburgoknak éppen az a szándéka,

hogy a felső-magyarországi nemesség ne csak az alföldi, hanem minden jószágától búcsút vegyen. A Wesselényi-összeesküvés, amely nem kismértékben azért tört ki, mert Bécs a török elleni harcot szándékosan elhanyagolta, sőt akadályozta, természetesen magával ragadta a hódoltsági birtokos nemeseket is. Nem maradt el a megtorlás: a megyei önkormányzat megbénítása és a császári önkényuralom bevezetése.

Az újabb hatalmi gyürkőzésben a császári oldalon sem maradtak el a terhek növelésében. Lipót császár 1671. március 21-én hozott adórendelete szerint mindig a megye jobbágyságának kellett eltartania a megyében állomásozó vagy átvonuló császári katonaságot. Ez az úgynevezett porciórendelet.[140] Súlyosságának panaszolása a korabeli dokumentumokban, de még a kuruc költészetben is minduntalan visszatér.

Legutolsó, török időkből való adójegyzékünk már a Bécs felmentése utáni új helyzetben keletkezett, mely nagyon súlyos terheket mutat. A végváriak megteltek támadásra készülő császári hadakkal, amelyeket a föld népének kellett eltartania. Pest megye még török uralom alatt álló népének is. A közeljövőből az 1683. december 15-i losonci közgyűlés kapta meg az első ízelítőt: Caraffa tábornok, aki nemsokára vértörvényszékével írta be nevét a magyar történelembe, 2000 lónak, lovasnak követelt megyénktől téli ellátást, porciót. Ráday Gáspár alispán hiába próbált a roppant terhekből lealkudni, kényszerből mindent alá kellett írnia. A megye lázas sietséggel már december 20-án szétküldte az elkészült kivetést. Caraffa vérfagyasztó kiáltványt adott mellé: fizessetek, falvak, mert *"még a csecsemőknek is nem lészen kegyelem"*. Rádayt pedig, amikor a könyörtelen végrehajtás ellen tiltakozni próbált, egyszerűen fogságba vetette.[141]

A török 1682-ben még elfoglalta Füleket, ekkor Pest megye hatósága Gácsra menekült. 1683-ban azonban már végleg megtört hódító ereje Bécs alatt, és elkezdődött kiűzése az országból. Sor kerül Esztergom, Vác és Pest visszafoglalására. Budavár visszavétele azonban 1686. szeptember 2-án már végleges volt.

Nagy visszhangot keltett széles Európában mindenfelé, csak a szűkebb Pest megye helységeiben nem, mert már nem volt, aki bármiről tudomást vegyen. A környék úgy elpusztult, hogy a budai várba Kecskemétről kellett élelmet hozatni. Dunaharaszti még 1685-86 fordulóján eleven községként szerepel hol a török, hol a szolgabírák fizetésre serkentő fenyegető leveleiben. 1686 őszén már némaság honol Harasztin és környékén.[142] Az elmenekült lakosság a ráckevei Somlyó-szigeten húzta meg magát.

A másfél évszázados török uralom képe valójában most lett igazán sötét. A magyarság pusztulása volt a legfájdalmasabb veszteség. Lakatlanná vált, romokban hevert környékünk. Az elnéptelenedéssel együtt jár a természeti táj pusztulása is. A kevés megmaradt kóborló népesség nem volt képes meg-

művelni a földet. Céltalan lett a termelés a félelmetes közbiztonság miatt. Az elvadult tájon, a legelőn elhatalmasodott a gyom és a mocsár. Szedte áldozatait az időnként fellépő járvány, főleg a malária, a vérhas, a hastífusz, néha a pestis is. Az elmenekült lakosság élete beszűkült, egyetlen igénye maradt: az életfenntartás, de többre sem ereje, sem ideje nem maradt. Társadalmi élete, kultúrája, gazdálkodása megfeneklett.

A török idők a nemzeti magyar államot is sírba tették, mert a török hódoltság után a magyarság már nem tudta benépesíteni a tönkretett alföldi tájat, ezt csak külföldi betelepülőkkel lehetett megoldani.[143]

Végső összegzésként meg kell említenünk, hogy hiba lenne, ha a török kor végére kialakult szomorú állapotot visszavetítenénk az egész 150 éves időszakra. Pusztán azt szeretnénk hangsúlyozni, hogy e kor Haraszti lakója - még a "pogány iga" és a háborúkkal járó tetemes pusztítások ellenére - sem élt világvége hangulatban. Sőt, felismerte korának gazdasági, társadalmi, vallási stb. lehetőségeit, s ezeket a lehető legnagyobb mértékben igyekezett kiaknázni saját és közössége javára.

Idegen kifejezések

Aga: kisebb török katonai egységek, végvárak, helyőrségek parancsnoka
Akcse: török ezüst pénzérme, értéke 1555-ben Budán két magyar dénár (50 akcse = 1 magyar aranyforint)
Alajbég: a török szandzsákbég helyettese, a szpáhik parancsnoka
Árenda: bérlet, bérleti díj
Árendátor: haszonbérlő
Armalista: címeres nemeslevéllel rendelkező birtoktalan nemes. Ha olyan nemesi földet vásárolt vagy birtokolt, melyet maga művelt meg, akkor egytelkes nemessé lett. Minthogy adójukat, a jobbágyok rovásadójától megkülönböztetve, taxának nevezték, ezért a kurális nemesekkel együtt taksás nemeseknek is nevezték.
Bég: katonai, közigazgatási rang a Török Birodalomban. A beglerbég a vilajetek élén állt, a szandzsákbég pedig a szandzsákok élén.
Cenzus: füstpénz, a telkes jobbágy és a házzal bíró zsellér által a földesúrnak fizetett évi pénzjáradék, telekbér, földbér. (Olykor minden pénzjáradékot összefoglalóan cenzusnak neveztek.)
Conscriptio: összeírás
"Császár míve": a Török Hódoltságban élő magyar parasztoktól követelt közmunka, robot.
Defter: török adó- és földbirtokjegyzék (összeírás)
Defterdar: a török tartományi kincstár vezetője
Defterhane: a török tartományi kincstár
Dénár: magyar ezüst pénzérme, 100 dénár = 1 magyar forint
Dézsma, decima: tized, egyházi tized, földesúri kilenced, nyolcad, heted, hatod, ötöd, negyed

összefoglaló elnevezése.
Dika (dica): rovásadó, állami (hadi) adó
Demográfiai helyzet: népességi, népesedési helyzet
Dezerta: a jobbágy elköltözése, szökése, halála következtében elhagyottá vált telek elnevezése
Egyházi tized: egyházi adó, a földesurak és a kurális nemesek mentesültek alóla. A protestáns falvakban a prédikátorok a 16-17. században plébánosi nyolcadot szedhettek.
Harács: dzsizje, a török császár adója.
Hászbirtok: a szultán saját kézben tartott birtokterülete, 100 ezer akcse jövedelemnél többet hozó szolgálati birtok. Vezírek, pasák, bégek, beglerbégek kapták.
Hódoltság: a középkori Magyarország török által megszállt, középső része.
Irreguláris hadsereg: nem szabályos, nem az állam által fenntartott hadsereg.
Kádi: török bíró, adóellenőr, a középítkezések felügyelője.
Kila (kile): török súlyegység, kb. 25 kg
Kaza: bírósági körzet
Kapudan: hajóskapitány, flottaparancsnok. Egyes tornyok vagy kapuk őrségének parancsnoka.
Kondominium (Condominium): török-magyar kettős uralom a Hódoltságban.
Kurális nemes: jobbágytalan kisnemes, aki birtokát maga művelte meg, ezért telke mentesült az állami adó alól, de a vármegyének fizetett kisebb összegű taksát.
Magyar hold: 1200 □-öl, ami két pozsonyi mérő vetőmagot igényelt.
Magyar forint: 100 ezüst dénárt tett ki
Mukátaa: török adóféleségek meghatározott összegért való bérbeadása (kincstárit 3 évre).
Náhije: a szandzsáknál kisebb közigazgatási területegység.
Nyargaló: fegyveres adóvégrehajtó a 17. században.
Nyargalópénz: végrehajtás alkalmával az adófizetőre kivetett hátraléki pénzbírság. Ebből díjazták a nyargaló katonát.
Padisah: az oszmán uralkodó méltóságneve.
Pasa: magas katonai és polgári rendfokozat, méltóságnév az Oszmán Birodalomban. Perzsa eredetű, mely a török kiejtésben padsa-pasa alakot öltött.
Porció: az állami hadiadónak terményben fizetett része.
Porta: a magyar királyi hadiadó egysége, változó létszámú és jövedelmű jobbágyháztartás fogalma.
Rája: eredeti jelentése juh, juhnyáj. Az Oszmán Birodalomban a dolgozó népet, jobbágyokat jelentette, főként a keresztényeket.
Reguláris hadsereg: az állam által fenntartott szabályos hadsereg.
Szandzsák: közigazgatási egység, kisebb, mint a vilajet; a szandzsák több náhijére tagolódott.
Szandzsákbég: a szandzsák legfőbb hivatalnoka és katonai parancsnoka.
Szuperintendens: a magyarországi evangélikus, református és unitárius egyházakban a püspök neve volt a 19. század végéig.
Szpáhi: a török hadseregben a reguláris, zsoldos lovasság egyik egységének tagja. Tímár- vagy ziámet-birtokkal javadalmazott hűbéres lovas.
Tímár: földbirtok az Oszmán Birodalomban, melynek 2000-19999 akcse közti jövedelme volt.
Törökösség: a törökkel való "pajtásság", keresztények beárulása, besúgása.
Vilajet (elájet): az Oszmán Birodalom legnagyobb közigazgatási egysége.
Ziamet: földbirtok az Oszmán Birodalomban, melynek évi jövedelme 20 ezer és 99999 akcse között ingadozott.

Rövidítések

Acsády 1897	Acsády Ignác, Magyarország három részre oszlásának története. 1526-1608. Bp. 1897. (A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE. Szerk. Szilágyi Sándor V. kötet)
Acsády 1948	Jobbágyság a török területen. In: Acsády Ignác, A magyar jobbágyság története. Szikra kiadás, Bp. 1948. 248-260.
Ágoston G. 1994	Ágoston Gábor, Az emberi lét ellenségei. PANNON ENCIKLOPÉDIA. A magyarság története. Dunakanyar 2000, Bp. 1994.
Almanach 1970	VÁCI EGYHÁZMEGYEI ALMANACH. Szent István millennium évében. Vác 1970.
AMT 1982	A mezőgazdaság története. Szerkesztette: Gunst Péter és Lökös László. Mezőgazdasági Kiadó, 1982
Balassa 1973	Balassa István, Az eke és a szántás története Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Bp. 1973.
Bánlaky 1939	Doberdói Bánlaky József, A magyar nemzet hadtörténelme. 12. Rész. A mohácsi katasztrófa 1490-1526. Bp. 1939.
Bártfai 1938	Pest megye okleveles emlékei 1002-1599-ig. Írta: Bártfai Szabó László. Bp. 1938.
Bartha 1973	Tanulmányok és szövegek a magyarországi református egyház XVI. századi történetéből. Szerkesztette: Dr. Bartha Tibor. Bp. 1973. (STUDIA ET ACTA ECCLESIASTICA III.)
Bél 1977	Bél Mátyás Pest megyéről. Szentendre, 1977. PEST MEGYEI MÚZEUMI FÜZETEK X.
Bitskey 1978	Bitskey István, Hitviták tüzében. Gondolat, Bp. 1978.
Borosy 1638-1711	Borosy András, Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. 1638-1711.
Borovszky 1910	Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye. Szerkesztette: Dr. Borovszky Samu. I-II. kötet. Bp. Országos Monográfia Társaság, 1910.
Borovszky 1911	Nógrád Vármegye. Szerkesztette Dr. Borovszky Samu. Bp. Országos Monográfia Társaság, 1911.
Bottyán 1978	Bottyán János, Hitünk hősei. Kiadja a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Bp. 1978.
Bp. a törökkorban 1944	Fekete Lajos, Budapest a törökkorban. Bp. 1944.
Bp. tört. II.	Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején. Írta: Kubinyi András, Gerevich László, Fekete Lajos, Nagy Lajos. II. kötet. Bp. 1973.
Bucsay 1985	Bucsay Mihály, A protestantizmus története Magyarországon 1521-1945. Gondolat, Bp. 1985.
CIH	Corpus Iuris Hungarici. Magyar Törvénytár.
Csohány	Dr. Csohány János, A reformáció és ellenreformáció korának egyháztörténelme (kéziart).
Domanovszky III.	MAGYAR MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET. Szerkesztette: Domanovszky Sándor. A kereszténység védőbástyája. Magyar Történelmi Társulat. III. kötet.
Eperjessy 1966	Eperjessy Kálmán, A magyar falu története. Gondolat Kiadó, Bp. 1966.
Erdélyi L. 1942	Erdélyi László, Magyarország törvényei Szent Istvántól Mohácsig. Bp. 1942.
Fabiny 1997	Fabiny Tibor, A Magyarországi Evangélikus Egyház rövid története. Bp. 1997.
Fekete-Káldy 1962	Fekete Lajos és Káldy-Nagy Gyula, Budai török számadáskönyvek 1550-1580. Akadémiai Kiadó, Bp. 1962.

Fenyvesi 1985 Fenyvesi László, A Kiskunság a török időkben. Előadásként elhangzott a Jászkun konferencián (Kiskunfélegyháza 1985. X. 5.)
Fenyvesi 1987 Fenyvesi László, A Duna mellék és a Kiskunság pusztulása Buda ostroma idején. In: Gazdaság és mentalitás Magyarországona török kiűzésének idején. Szerk.: Prazpovszky Mihály és Bagyinszky Istvánné. Salgótarján, 1987. (Discussiones Neogradienses 4.)
Földváry A. 1940 Földváry Antal, A magyar református egyház és a török uralom. Bp. 1940.
Földváry 1894 Földváry László, Szegedi Kis István élete és a Tisza-Duna mellékiek reformációja. Bp. 1894.
Földváry 1898 Földváry László, Adalékok a dunamelléki ev. ref. egyházkerület történetéhez. Bp. 1898.
Frisnyák 1992 Dr. Frisnyák Sándor, Magyarország történeti földrajza. Tankönyvkiadó, Bp. 1992.
Gaál 1978 Gaál László, A magyar növénytermesztés múltja. Akadémiai Kiadó, Bp. 1978.
Gaál 1966 Gaál László, A magyar állattenyésztés múltja. Akadémiai Kiadó, Bp. 1966.
Hegyi-Zimányi 1986 Hegyi Klára-Zimányi Vera, Az oszmán birodalom Európában. Corvina, Bp. 1986.
Hermann 1973 Hermann Egyed, A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. Auróra Könyvek. München, 1973.
Hogyan éltek... 1980 Hogyan éltek elődeink? Fejezetek a magyar művelődés történetéből. Gondolat, Bp. 1980.
Hóman-Szekfű 1935 Hóman Bálint-Szekfű Gyula, MAGYAR TÖRTÉNET I-V. Bp. 1935.
Hornyik 1860-1866 Hornyik János, Kecskemét város története oklevéltárral. I-IV. Kecskemét 1860-1866.
Horváth 1957 Horváth János, A reformáció jegyében. A Mohács utáni félszázad magyar irodalomtörténete. Gondolat, Bp. 1957.
Karácsonyi 1929 Karácsonyi János, Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1800-ig. Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém 1929.
Karcsú 1883 Karcsú Antal Arzén, Vácz város története. Vácz 1883.
Káldy-Nagy 1970 Káldy-Nagy Gyula, Magyarországi török adóösszeírások. :Bp. 1970.
Káldy-Nagy H 1970 Káldy-Nagy Gyula, Harács-szedők és ráják. Bp. 1970.
Káldy-Nagy 1971 Dr. Gyula Káldy-Nagy, KANUNI DEVRI BUDIN TAHRIR DEFTERI (1546-1562) Ankara Universitesi Basimevi 1971.
Káldy-Nagy 1985 Káldy-Nagy Gyula, A BUDAI SZANDZSÁK 1546-1590. évi adóösszeírásai. A Pest Megyei Levéltár, Bp. 1985.
Káldy-Nagy 1977 Káldy-Nagy Gyula, A budai szandzsák 1559. évi összeírása. Pest Megyei Levéltár, Bp. 1977.
Kis egyháztörténet 1998 August Franzen, Kis egyháztörténet. Agapé, Szeged 1998.
Kosáry D. 1965. Kosáry Domokos, Pest megye a kuruckorban. In: Pest megye múltjából. Tanulmányok. Szerk. Keleti Ferenc, Lakatos Ernő, Makkai László. Bp. 1965.
Kovacsics 1997 Magyarország történeti demográfiája (896-1995). Millecentenáriumi előadások. Szerkesztő: Dr. Kovacsics József.Bp. 1997.
Magyar művelődéstörténet 1998 Magyar művelődéstörténet. Szerkesztette: Kósa László. Osiris Kiadó, Bp. 1998.
A magyarság története A magyarság története. Dunakanyar 2000, Bp. 1994.
PANNON ENCIKLOPÉDIA
Maksay 1967 Maksay Ferenc, Európa mezőgazdasága a XVI-XVII. században. Agrártörténeti Szemle, 1967/1-2. szám
Matuz 1990 Matuz József, Az Oszmán Birodalom története, Akadémiai Kiadó, 1990.
Mezősi 1939 Dr. Mezősi Károly, A váci egyházmeyge a török hódoltság idején. Kiskunfélegyháza, 1939.
MGT 1996 Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Aula Kiadó, Bp. 1996.

MH 1984 Magyarország hadtörténete. Főszerkesztő: Liptai Ervin. Zrínyi Katonai Kiadó, 1984.
MOE Magyar orvosi emlékek. I-IV. Bp. 1929-1940. Írta: Dr. Magyary-Kossa Gyula.
MOL Magyar Országos Levéltár (Bp.)
MT/3 Magyarország története. III. kötet, Akadémiai Kiadó, Bp. 1985. Főszerkesztő Pach Zsigmond Pál
Nagy L. 1989 Nagy László, "Meg fogyva bár, de törve nem..." Török háborúk viharában (1541-1699). Tankönyvkiadó, Bp. 1989.
OSZK Országos Széchenyi Könyvtár
Pálffy 2000 Pálffy Géza, A tizenhatodik század története. Pannonica Kiadó, 2000. (MAGYAR SZÁZADOK sorozat)
Pilch 1933 Pilch, A magyar katona vitézségének ezer éve. Franklin-Társulat, Bp. 1933.
PmL. Pest Megyei Levéltár
PMT 1958 Makkai László, Pest megye története. In: Pest megye műemlékei. Akadémiai Kiadó, Bp. 1958. I. 59-169.
PPS. v. 1995 Horváth Lajos, Pest-Pilis-Solt vármegye kialakulása és működése 1659-ig. Pest Megyei Levéltár. Bp. 1995.
PPS. v. 1998 Borosy András, Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Igazságszolgáltatási iratok. I. 1589-1660. Pest Megyei Levéltár, Bp. 1998.
PS Bp. XX. Pesterzsébet, Soroksár, Budapest XX. kerületének múltja és jelene. (Tanulmányok) Szerkesztette Dr. Lakatos Ernő, Lukács Mátyás, Dr. Nagy Ernő, Sütő Anna. Bp. 1972.
R. Cameron 1994 Rondo Cameron, A világgazdaság rövid története... Maecenas, 1994.
Református Egyház 1949 A magyar református egyház rövid története. Révész Imre előszavával. Írták: Bíró Sándor, Bucsay Mihály, Tóth Endre, Varga Zoltán. Kossuth Kiadó, Bp. 1949.
Réthly 1962 Réthly Antal, Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig. Akadémiai Kiaód, Bp. 1962.
Rónai 1897 Rónai Horváth Jenő, Magyar hadi krónika. II. A mohácsi vésztől a legújabb korig. MTA Hadtudományi Bizottsága, Bp. 1897.
Salamon 1864 (vagy 1886) Salamon Ferenc, Magyarország a török hódítás korában. Pest, 1864.
Sólyom 1996 Sólyom Jenő, Luther és Magyarország. Magyarországi Luther Szövetség, 1996.
Sugár 1983 Sugár István, Lehanyatlik a török félhold. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1983.
Szabó István 1971 Szabó István, A falurendszer kialakulása Magyarországon(X-XV. század). Akadémiai Kiadó, Bp. 1971.
Szakály 1979 Szakály Ferenc, Egy "világtörténeti curiosum": magyar adóztatás a török hódoltságban. In: Valóság, 1979/5.
Szakály 1981 Szakály Ferenc, Magyar adóztatás a török hódoltságban. Akadémiai Kiadó, Bp. 1981.
Szakály 1990 Szakály Ferenc, Virágkor és hanyatlás 1440-1711. Háttér Lap- és Könyvkiadó, Bp 1990.
Szakály 1995 Szakály Ferenc, Pest-Pilis-Solt megye XVI-XVII. századi dica- és dézsmajegyzékei. Bp. 1995.
Szakály 1997 Szakály Ferenc, Magyar intézmények a török hódoltságban. MTA Történettudományi Intézete, Bp. 1997.
Szántó 1980 Szántó Imre, A végvári rendszer kiépítése és fénykora Magyarországon 1541-1593. Akadémiai Kiadó, Bp. 1980.
Szántó II. 1985 A reformáció Magyarországon. In: Dr. Szántó Konrád O. F. M.: A katolikus egyház története.II. Ecclesia, Bp. 1985.

Takáts S. 1903 Takáts Sándor, Telepítések Esztergom vidékére a XVI. század végén. In: Századok 1903. 37.
Tanulmányok Bp. Tanulmányok Budapest múltjából
Tóth István György 1992 Tóth István György, Három ország - egy haza. ADAMS Kiadó. 1992.
TÖRTÉNELEM 1964 Történelem. Kiadja a TIT Országos Történelmi Választmányának elnöksége. 1964.
Unghváry 1994 Unghváry Sándor, A magyar reformáció az ottomán hódoltság alatt a 16. században. Tanulmányok és életrajzi vázlatok. Kiadja a Károly Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának Egyháztörténeti Intézete. Bp. 1994.
Varga 1556-1767 Varga János, Jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századaiban 1556-1767. Akadémiai Kiadó, Bp. 1969.
Varga J. János 1986 Varga J. János, A fogyó félhold árnyékában. A török kiűzése Magyarországról. Bp. 1986.
R. Várkonyi 1972 R. Várkonyi Ágnes, Történelmi személyiség, válság és fejlődés a XVII. századi Magyarországon. In: Századok, 1972/3.
Velics-Kammerer 1886 Velics Antal-Kammerer Ernő, Magyarország török kincstári defterek. I-II. Bp. 1886.
Vp.GL (PmL.) Váci Püspökség Gazdasági Levéltára
Zimányi 1976 Zimányi Vera, Magyarország az európai gazdaságban 1600-1650. Akadémiai Kiadó, Bp. 1976.
Zoványi 1977 Zoványi Jenő, A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig. Akadémiai Kiadó, Bp. 1977.
Zoványi Lexikon Zoványi Jenő, Magyarország protestáns egyháztörténeti lexikona. Bp. 1977.
Zoványi 1921 Zoványi Jenő, A reformáció Magyarországon 1565-ig. Genius Kiadás, 1921.

Forrásjegyzék

1 Káldy-Nagy 1971.
2 Fekete-Káldy 1962.
Káldy-Nagy 1970.
Káldy-Nagy H 1970.
Káldy-Nagy 1985.
3 Dr. Baradlay János: Dunaharaszti és környékének története. Bp. 1927. 10-11.
4 Főként Szekfű Gyula ecsetelte élénk színekkel a veszteségeket. Hóman-Szekfű 1935. III. 349-469. Prinz Gyula és Gróf Teleki Pál: Magyar földrajz. A magyar munka földrajza. MAGYAR FÖLD. MAGYAR FAJ. II. kötet. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest, 104-105.
5 E megközelítés fő reprezentánsa a hatalmas levéltári anyagot megmozgató Takáts Sándor volt, nagyszámú munkájában.
6 MT/3. 1985. 1425-1456.
7 Sinkovics István: Élő és halott falvak. In: a Gróf Klebensberg Kúnó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve. Szerk.: Angyal Dávid 1934. 4. Évfolyam.
R. Várkonyi Ágnes: Környezet és végvár. In: Végvárak és régiók a XVI-XVII. században. Eger, 1993. 19. (STUDIA AGRIENSIA 14)
Faragó Tamás: Településtörténet, történeti táj, történeti térbeliség. Történeti Statisztikai Tanulmányok. Bp. 1984/5.
A török uralom településformáló hatása. In: Bárth János: Szállások, falvak, városok. A magyarság települési hagyományai. Kalocsa, 1996. 31-37.Pálffy 2000. 6.

8 Török hadak Magyarországon. 1526-1566. Kortárs török történetírók naplórészletei. Thury József fordítását válogatta, jegyzeteit kibővítette Kiss Gábor. Bp., Panoráma, 1984. 56-57.
Ágoston Gábor: Magyarország és az oszmán hódítás. In: Rubicon, 1991, 4. szám

9 PMT 1958. 98.
Menekülés a falvakból. In: Szultán és császár birodalmában. Magyarország művelődéstörténete 1526-1790. MAGYAR KÓDEX 3. Kossuth Kiadó, Bp. 2000. 342.
Magyarország hadtörténete. I. Bórus József szerk., Zrínyi Katonai Kiadó, 1984. 174-178.
Kubinyi András. Buda és Pest a török megszállás idején. In: Fővárosunk története. Corvina Kiadó, Bp., 1973. 20-23.
Borovszky 1910. I. 343-435.
Szabó István: A magyarság életrajza. A Magyar Történelmi Társulat kiadása, Bp. 1941. 84-86.
Bánlaky XIII. 1940. 3-145.
Istvánffy Miklós: A magyarok történetéből. Magyar Helikon. 1962. 126-154.

10 Rónai 1897. 35-37.
MT/3. 225-227.
Evlia Cselebi: Török világutazó magyarországi utazásai 1660-1664. Gondolat, Bp. 1985. 293-294.
Istvánffy Miklós: A magyarok történetéből. Magyar Helikon, 1962. 155-179.
Domanovszky III. 7-67. és 73-78.
Bánlaky XIII. 1940. 146-186.

11 Takáts S. 1903. 531-536.

12 A mai Pest megye területén 1541-ig a Mohács előtti 255 lakott faluból 81 (31%), a megmaradt 174-től 1606-ra 57 (32%) vált lakatlanná - a századvég jelentette a súlyosabb meg próbáltatást. MT/3. 1985. 1427.

13 Baranyai Decsi János magyar históriája (1592-1598). Helikon Kiadó, 1982. 158-159.
Bálintné Mikes Katalin: Kecskemét a seregek ürközőpontjában.
In: Végvárak és társadalom a visszafoglaló háborúk korában (1686-1699). Eger, 1989. 111-125.
Hegyi-Zimányi 1986. 127.
Ivanics Mária: A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban. Bp. 1994. 62-82; 161-197.
Szakály Ferenc: A hódoltság. In: História, 1986/3-4.
Szekér Endre: Kecskemét városi önállósága a török korban. In: Kecskemét. Tanulmányok. Kecskemét, 1968. 91.

14 Pontatlan idézés miatt az 1596-os kétszeri nagy tatárpusztítás a helytörténeti irodalomban helytelenül 1597-es dátummal került be. 1597-ben belviszály dúlt a Krímen, s egyáltalán nem küldtek tatársegédcsapatokat a töröknek.

15 PMT 1958. 106.

16 Hornyik 1860-1866. II. 56.

17 Hornyik 1860-1866. II. 385.

18 Hornyik 1860-1866. II. 386.

19 Szakály Ferenc: A hódoltság. In: História, 1986. 3-4. szám
Hornyik 1860-1866. II. 400-401.

20 TÖRTÉNELEM, 1964. 111-156.
MOE III. 1931.
R. Várkonyi 1972. 615.

21 TÖRTÉNELEM, 1964. 111-156.
MOE III. 1931.
Kelenik József: Igaz képek a magyar múlt tarlójáról. Higiénia, betegségek.
In: Rubicon, 1995. 5. szám.
Acsády Ignác: Magyarország Budavár visszafoglalása korában.
Bp. Franklin-Társulat, é.n. 25-26.

22 TÖRTÉNELEM 1964. 111-156.
Nagy László: A magyar végvári katona és a természet. In: Végvár és környezet. Eger, 1995. 69-85. (STUDIA AGRIENSIA 15).
Ágoston Gábor: Az emberi lét ellenségei. In: Rubicon, 1992. 1. szám
23 Ágoston Gábor: Időjárás és hódoltsági táj. In: A magyarság története. 151-152.
Réthly 1962.
Rácz Lajos: A Kárpát-medence éghajlattörténete a kora újkor idején (1490-1800). TÖRTÉNELMI SZEMLE, 1995. 4. szám 487-506.
Az 1570-80-as évek szárazabb periódus volt. A csapadék mennyisége változó intenzitással ugyan, de folyamatosan nőtt egészen a 17-18. század fordulójáig.
Rácz Lajos: A középkor és a kora újkor éghajlattörténetéről. AGRÁRTÖRTÉNETI SZEMLE, 1989. 1-4. szám, 118-147.
Andrásfalvy Bertalan: Árterek, folyómenti települések. In: História, 1992/7.
24 Borosy, 1638-1711. 882. Jegyzőkönyv
25 Bél 1977. 17.
Az előző korszak hagyatéka. In: Wellmann Imre: A magyar mezőgazdaság a XVIII. század ban. Akadémiai Kiadó, Bp. 1979. 11-20.
26 Kubinyi András: Buda és Pest szerepe a távolsági kereskedelemben a 15-16. század for dulóján. In: Történelmi Szemle, 1994. 1-2. szám 1-52.
R. Cameron 1994. 137-164.
MGT 1996. 148-154.
AMT 1982. 53-61.
Hegyi-Zimányi 1986. 125.
Maksay 1967. 1-10.
Zimányi 1976. 14-15.
Gecsényi Lajos: Bécs és a hódoltság kereskedelmi összeköttetései a 16. században. SZÁZADOK, 1996. 4. szám
Gecsényi Lajos: Bécs és Magyarország kereskedelmi kapcsolatainak történetéhez a 16-17. század fordulóján. SZÁZADOK, 1993. 3-4. szám
A magyar gazdaság útja Európában. In: Pálffy 2000. 119-129.
27 Bp. T. II. 233-239.
Szabó István: A magyar mezőgazdaság története a XIV. századtól az 1530-as évekig. Akadémiai kiadó, Bp. 1975. 17.
28 Bp. T. II. 23-25.
Feyér Piroska: A szőlő- és bortermelés Magyarországon 1848-ig. Akadémiai Kiadó, Bp. 1981. 75.
29 Corpus Juris Hungarici. Budae 1779. Tom. II. pag. 649.
Hornyik 1860-1966. II. kötet, 177-178.
CIH I. kötet
MT/3 240-241.
Az 1547. évi béke. In: Szántó Imre: Küzdelem a török terjeszkedés ellen Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Bp. 1985. 31-38.
30 PPS. v. 1995. 109-115; 132-135; 141-147. és 190-197.
Szakály Ferenc: A két "Magyarország" a 16. században. In: História, 1990. 2. szám
Barta Gábor: Államapparátus-váltás. In: História, 1993. 7. szám
31 Szakály 1997. 315-338.
Fekete Lajos: A vármegyei tisztikar a XVI-XVII. században. Bp. 1914.
32 Szakály 1997. 324.
Szakály Ferenc: Nemesi vármegyeszervezet és török hódoltság. A "menekült" vármegye fogalmáról és szervezetéről. In: Történelmi Szemle 1991. 3-4. szám, 137-154.
33 Gazdaság és társadalom. In: Matúz 1990. 85-92.
PMT 1958. I. 99-100.

Salamon 1886. 455-456.
Szántó 1980. 74-85.
Salamon 1864. 308.
Takáts Sándor: A magyar vár. In: Századok, 1907. 831.
Szakály Ferenc: Parasztvármegyék a XVII. és XVIII. században. Akadémiai Kiadó, Bp., 1969. 56-57.
Szakály Ferenc: Végvár és hódoltság. In: Magyarországi végvárak a XVI-XVII. században. (Tanulmányok) Eger, 1983. 87-99. (STUDIA AGRIENSIA 3.)

34 Maksay Ferenc: URBÁRIUMOK XVI-XVII. század. Akadémiai Kiadó, Bp. 1959. 649.
Szakály Ferenc: Magyar birtokadományozások a török hódoltságban. In: Európa vonzásában. Emlékkönyv Kosáry Domokos 80. születésnapjára. Bp. 1993. MTA Történettudományi Intézete. 51.

35 Maksay Ferenc. URBÁRIUMOK XVI-XVII. század, Akadémiai Kiadó, Bp. 1959. 649-650.

36 PMT 1958. I. 99-100.

37 PMT 1958 I. 114-121.

38 Szakály 1981, 467-468.
Szakály 1979. 33.

39. Kaltenecker Ferenc: Adatok Dunaharaszti történetéhez. 1985. (Szakdolgozat) 9.
Varga 1556-1767. 379-383.

40 Szakály 1981. 464-465.

41 PmL VpGL Decimalia ff. 73-78.
PmL VpGL Decimalia ff. 156-168.
PmL VpGL Decimalia ff. 143r-153v.
PmL VpGL Decimalia ff. 159r-174v.
PmL VpGL Decimalia ff. 182r-190r.
PmL VpGL Decimalia ff. 192r-195r.
PmL VpGL Decimalia ff. 198r-204v.; MOL MKA UetC 62:33. Ff. 136r-141r.
PmL VpGL Decimalia ff. 207r-210v.
PmL VpGL Decimalia ff. 213r-221v.; MOL MKA UetC 62:33. Ff. 142r-148r., 160r-166v.
PmL VpGL Decimalia ff. 222r-231r.
PmL VpGL Decimalia ff. 233r-239v 3 7 számozatlan folió (fraktúr alakban)
PmL VpGL Decimalia ff. 240-254.
MOL MKA UetC ff. 13-28.
PmL VpGL Decimalia ff. 104r-111r., 98r-103v.

42 MOL MKA Conscriptiones portarum Tomus LXII. ff. 232-241.
MOL MKA Conscriptiones portarum Tomus LXII. ff. 213-216.
MOL MKA Conscriptiones portarum Tomus LXII. ff. 44-44.
MOL MKA Conscriptiones portarum Tomus LXII. ff. 45-61.
MOL MKA Conscriptiones portarum Tomus LXII. ff. 395-399.
PmL PPSvmL. Conscriptiones perceptorales II. 2. (=Ö. 12) f. 8.
PmL PPSvmL. Conscriptiones perceptorales II. 4. (=Ö. 14)
PmL PPSvmL. Conscriptiones perceptorales II. 8. (=Ö. 147) f.6
Melléklet Ráday Gáspár Pest-Pilis-Solt vármegye alispán Pest városában 1686. nov. 20-án kelt Eszterházy Pál nádorhoz, a vármegye főispánjához intézett leveléhez: MOL Eszterházy cs. hercegi ágának It. Pál nádor iratai 50/4734. 8-9.
PmL PPSvmL. Conscriptiones portarum Tomus LXII. ff. 207-212.
PmL PPSvmL. Conscriptiones portarum Tomus LXII. ff. 213-216.
PmL PPSvmL. Conscriptiones portarum Tomus LXII. ff. 41-44.
PmL PPSvmL. Conscriptiones portarum Tomus LXII. ff. 45-61.
PmL PPSvmL. Conscriptiones portarum Tomus LXII. ff. 443-447.
PmL PPSvmL. Conscriptiones portarum Tomus XXXI. II. 1. (Ö. 414) 5 f.

MOL MKA Conscriptiones portarum Tomus XXXI. Ff. 632-635.
PmL PPSvmL. Conscriptiones portales II. 7. (=Ő. 15) 19.
MOL Eszterházy cs. hercegi ágának It. Pál nádor iratai 50/4734 8-9.
MOL MKA Conscriptiones portarum Tomus LXII. ff. 78-78.

43 MOL MKA Conscriptiones portarum Tomus LXII. ff. 45-61 és ff. 66-77.
Eperjessy 1966. 208-213.

44 Borosy 1638-1711. 1232., 1882. és 2079. jegyzőkönyv
Horváth Lajos: Községi közigazgatás Pest megyében a XVII-XVIII. században. In: Fejezetek Pest megye történetéből. Tanulmányok. Pest megyei Levéltár. Bp. 1990, 137-198.
Szakály Ferenc: Magyar nemesség a török hódoltságban. In: Századok, 1992/5-6. 601.

45 PPS. v. 1998. 239-242.

46 PPS. v. 1998. 58.
Hegyi-Zimányi 1986. 117-121.

47 Káldy-Nagy 1985. 293.
Matúz 1990. 85-87.
Török berendezkedés Magyarországon. In: Pálffy 2000. 36-45.
A török hódoltsági területek. In: Bertényi Iván-Gyapay Gábor: Magyarország rövid története. Maecenas Könyvkiadó, 1992. 212-218.
Hegyi Klára: Ahol nem választottak. In: História, 1985/5-6.
Hegyi Klára: Török tisztviselők a 17. században. In: História, 1995/7.
Mohács. Tanulmányok. Szerk: Ruzsás Lajos és Szakály Ferenc. Akadémiai Kiadó, Bp., 1986. 178-181.

48 Kollányi Ferenc: Regestrák a római és a pármai levéltárakból. 1905. 37.
Bártfai 1938. 1547. okl.

49 Káldy-Nagy 1985. 293.
Velics-Kammerer 1886. II. 278., 722.

50 Szakály 1981. 449-471.

51 Szakály 1981. 453-469.

52 Szakály 1979. 34-37.
Szakály 1981. 12.
Matuz 1990. 70-80.
Szakály Ferenc: A török uralom felszámolása Magyarországon. In: História, 1990/1.
Hegyi Klára: Török berendezkedés Magyarországon. Bp. 1995. MTA Történettudományi Intézete, 145-164.

53 Káldy-Nagy 1985. 5-6.
Dávid Géza: Magyarország népessége a 16-17. században. In: Kovacsics 1997, 141-171., 193-196.
Hegyi Klára: Egy katonaállam bürokratái. In: História 1988/1. 12-14.

54 Káldy-Nagy 1985. 291.
Káldy-Nagy Gyula: A dzsizje defterek és a tahrir defterek népességstatisztikájának forrásértéke. In: Történeti Statisztikai Közlemények, 1959/1-2. 108-117.

55 Káldy-Nagy 1985. 292-293.

56 Káldy-Nagy 1985. 291.
Szakály 1995. 15-110.

57 Káldy-Nagy 1985. 291. 625. 270. 449. 592. 293. 613. 181. 693. 206. 505. 200. 699.
Az 1552. évi rovásadó portaadatai szerint a legnépesebb falutelepülés Alsónémedi a Pest megyei települések között. A török és a magyar adóösszeírás alapján számított népességalakulás adatai között jelentős eltérés mutatkozik (150 illetve 450 fő). Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. I-II. Szerk. és a bevezető tanulmányt írta: Maksay Ferenc. Akadémiai Kiadó, Bp., 1990. 573-575. (Pest megye 1552)

58 Káldy-Nagy 1971 312.
Káldy-Nagy 1977. 167.

59 Káldy-Nagy 1985. 293
A jobbágynevek kialakulása. In: Szabó István: Jobbágyok-parasztok. Értekezések a magyar parasztság történetéből. Akadémiai Kiadó, Bp. 1976. 223-236.
60 Káldy-Nagy 1985. 291-293. 449-451. 625-626.
61 Káldy-Nagy 1985. 292.
62 Káldy-Nagy 1985. 291-293.
Frisnyák 1992 42-43.
Kirilly Zsigmondné-N. Kiss István: A XVI-XVII. századi parasztgazdaság struktúrájának vizsgálata. Történelmi Szemle, 1967/2., 201-216.
63 Vass Előd: Török adatok Rákoscsaba és Rákoskeresztúr hódoltsági történetéhez. In: Tanulmányok Budapest múltjából. (XIX) Bp. 1972, 91-92.
64 Káldy-Nagy 1985. 451.
65 Káldy-Nagy 1985. 292, 450, 625
Mezőgazdasági termelés és termelékenység Magyarországon a késő feudalizmus korában (1550-1850). In: Agrártörténeti Szemle, 1968/1-2.
MGT 1996. 113.
Balassa 1973. 303-332.
66 Káldy-Nagy 1985. 657, 593, 450, 294, 613-614.
67 Káldy-Nagy 1985. 292.
Gaál 1978. 124-125.
Gaál 1966. 184-214.
Domanovszky III. 161-183.
A nép táplálkozásában végbement változások... In: Perjés Géza: Mezőgazdasági termelés, népesség, hadseregélelmezés és stratégia a 17. század második felében (1650-1715). Akadémiai Kiadó, Bp., 1963. 28-39.
68 Káldy-Nagy 1985. 292.
Gaál 1966. 170-183.
Maksay Ferenc: Urbáriumok a XVI-XVII. század. Akadémiai Kiadó, Bp. 1959. 16-17.
69 PSBp. XX. 1971. 199-201.
70 Tóth István György: Az életmód rétegei. A sokszínű lakóhely. In: Művelődéstörténet II. Szerk. B. Gelencsér Katalin. (Tudás-Kultúra-Társadalom művelődési könyvsorozat) 419-421.
A régi alföldi falvak és házak. In: Györffy István: Magyar falu, magyar ház. Turul Kiadás, Bp. 1943. 127-136.
Bp. tört. II. 38-39.
Hogyan éltek... 1980. 61-62.
Magyar művelődéstörténet 1998. 144.
Domanovszky III. 152-155.
Maksay Ferenc: A magyar falu középkori településrendje. Akadémiai Kiadó, Bp. 1971. 222-223.
A szalagtelkes falu. In: Bárth János: Szállások, falvak, városok. A magyarság települési hagyománya. Kalocsa, 1996. 128-131.
71 Hogyan éltek... 1980. 62-70.
Magyar művelődéstörténet 1998. 159.
Tóth István György 1992. 116-135.
72 Bp. tört. II. 128. 375-379.
73 Bp. tört. II. 374-375.
74 Bp. tört. II. 106. 214-216., 375-379.
Fekete-Káldy 1962. 593.
76. Bp. tört. II. 379.
Kubinyi András: Buda és Pest szerepe a távolsági kereskedelemben a 15-16. század fordulóján. In: Történelmi Szemle, 1994/1-2.
77 Bp. a törökkorban 1944. 94.

Bp. tört. II. 354.
Littke Aurél: Buda-Pest a török uralom korában. 40.
Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660-1664. Gondolat, Bp. 1985. 292.
78 Székely György: Vidéki termelő ágak és az árukereskedelem Magyarországon a XV-XVI. században. In: Agrártörténeti Szemle, 1961/3-4, 319.
Dr. Balanyi Béla: Kecskemét gazdasági jelentősége a XVIII. század végéig. A kecskeméti vásárok. In: Kecskemét. Tanulmányok. Kecskemét Városi Tanács, 1968. 102-118.
Vác története. I. Szentendre, 1983. 101-102. (STUDIA COMITATENSIA XIII.)
Bp. tört. II. 107.
Darkó Jenő: A mezővárosi fejlődés egy példája: Ráckeve XV-XVII. század. In: Falvak, mezővárosok az Alföldön. Szerk. Novák László-Selmeczi László, Nagykőrös, 1986, 343-360.
Miskey Antal: Ráckeve nagyállattartása és élőállat-kivitele a török hódoltság első évtizedeiben. In: Agrártörténeti Szemle, 1996/1-4.
79 Révész Imre: Reformáció és ellenreformáció. In: Domanovszky III. 409-448.
Magyar művelődéstörténet 1998. 216-217.
Kis egyháztörténet 1998. 255-274.
Csohány 5-7.
Sólyom 1996. 19-25. és 59-74.
Zoványi 1921. 14-15.
Karácsonyi 1929. 103-231.
Péter Katalin: A katolikus megújulás és a protestáns reformáció. In: A katolikus egyház Magyarországon. Szerk.: Somorjai Ádám és Zombori István. Bp. 1991. 49-57.
80 Fabinyi 1997. 3-17.
Szakály 1990. 158.
Fabinyi Tibor: Eretnektörvénnyel a reformáció ellen - Reformációval az eretnektörvény ellen. In: Theológiai Szemle 1973/3-4. és 5-6.
Földváry 1898. 17-21.
Csohány 13-14.
Földváry A. 1940.
Erdélyi L. 1942. 299.
81 Hermann 1973. 216-218.
Földváry A. 1898. 21.
A protestantizmus megjelenése Magyarországon. In: Grüll Tibor: Az európai művelődés története I. Corvina, Bp., 1998, 192-193.
82 Földváry 1898. 23-24.
83 Földváry 1898. 25.
84 Földváry 1898. 26.
Szakály Ferenc: Keresztény vallások és egyházak a hódoltságban. In: História, 1983/5-6.
Szakály Ferenc: Mi tartotta meg a hódoltság magyarságát. In: História 1982/4-5.
85 Földváry 1898. 29.
Szakály Ferenc: Magyar birtokadományozások a török hódoltságban. In: Európa vonzásában. Emlékkönyv Kosáry Domokos 80. Születésnapjára. Bp., 1993. MTA, Történettudományi Intézet 51.
Molnár Antal: A Szentszék és a hódoltsági missziók. In: Vigilia 1999/7. 492-493.
86 Földváry 1898 29-30.
Nagy Géza: Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből. 1985. 81-96.
Nagy László: A török világ végnapjai Magyarországon. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp., 1985.
Hegyi Klára: Megszálló törökök és kisebbségek. In: História. 1991/1-2., 12-14.
Szakály Ferenc: A magyar reformáció és Európa. In: História 1995/4. 6-9.
87 MT/3. 506-511.
Bartha 1973. 15-25.
Kiss Áron: A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései. Bp. 1981. 459-612.

Dr. Sólyom Jenő: Az evangélikus egyháznak mint közösségnek a története Magyarországon. Bp. 1947. 9-10.
Révész Imre: Szempontok a magyar "kálvinizmus" eredetének vizsgálatához. In: Századok 1934/1-3.
Szegedi Kis István és Skaricza Máté életéhez és működéséhez. Ráckeve reformációja. In: Szakály Ferenc: Mezőváros és reformáció. Tanulmányok a korai magyar polgárosodás kérdéséhez. Balassi Kiadó, Bp., 1995. 139-144.

88 Bucsay 1985. 29-34.
Zoványi 1921. 217
Zoványi lexikon. 547. és 583-584.
Zoványi 1977. 155-158.
Földváry 1894. 191-222.
Földváry 1898. 50-51.
MT/3. 516.
Bitskey 1978. 61-66.
Horváth 1957. 268-272. és 430-434.
Bottyán 1978. 45-52.
Református egyház 1949. 38-42. 63. 73.

89 Földváry 1898. 114. 122. 138. és 183.
Tringli: A váci püspökség török kori urbáriumai. (Forrásközlés) (Váci Könyvek 4.), Vác 1989, 125-136.
Szakály Ferenc: Templom és hitélet a 17. századi váci egyházmegyében. In: R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv. Bp. 1998. 223-224.

90 Földváry 1898. 182-183.
Fábián Mihály: A dunamelléki ref. Egyházkerület története a reformációtól kezdve a jelen század elejéig. Sárospatak, 1867. 33-47.
Adalékok a dunamelléki református püspökök életéhez. Pápa, 1892. 26-36., 37-39.

91 Chobot Ferenc: A váci egyházmegye történeti névtára. 1917. II. 567-570.
Karcsú 1883. 167.
Almanach 1970. 159-161.
Szarka Gyula: A váci egyházmegye és püspökei a török hódítás korában. Vác, 1947. 62-65.
A vallási kérdések vitáinak légköre a magyar országgyűléseken a 17. század első felében. In: R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv. Bp. 1998. 308-319.

92 Chobot II. 585-590.
Karcsú 1883. 177-179.
Almanach 1970. 167-170.
Hermann 1973. 292.

93 Mezősi 1939. 7-8., 14-15.
Dr. Rajz Mihály: Egyházmegyénk a török uralom végén. Vác, 1943. 191.
De vajon tényleg a templom valódi körvonalait rögzítette-e az ismeretlen rajzoló, vagy inkább a mai piktogramhoz hasonló megoldással élt? Bár a jelentés hangsúlyozza, hogy készítői a "hereticus" helységeket részben az idő rövidsége, részben az utak veszélyessége miatt nem keresték fel. Hangozzék is bármilyen meglepően: a 16-17. században a váci egyházmegye volt az egyetlen, amelyről térkép készült (Mappa et delineatio geographica). Ráadásul olyan térkép, amely nemcsak jelezte a templomos helyeket, hanem a maga egyszerű, ám primitíven differenciáló módján meg is örökítette az építmények képét.

94 Földváry 1898. 208-212.
Alsónémedi története és néprajza. Szerkesztette: Balassa Iván. Alsónémedi, 1980. 70.
Péter Katalin: A magyarországi protestáns prédikátorok és tanítók ellen indított per 1674-ben. In: Ráday Gyűjtemény Évkönyve, Bp. 1984. 31-39.

95 PMT 1958. 116-117.
Földváry 1898. 303-304.

96 MH 1984. I. 308-314.
Nagy L. 1989. 238.
Pilch 1933. I. 346-350.
Kosáry D. 1965. 21.

Sugár 1983. 21-25. és 46-51.
97 Karcsú Antal Arzén: Vác város története. I. Vác, 1880. 62-63.
98 PmL. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1685. 14.
99 Így futott Komáromba az alsónémedi nemes Halász István és a jobbágy Gelle János. Tatán talált menedéket az alsónémedi Pesthi János és a németiek nagy része is. (In: Tanulmányok Bp. IV. 1936. 147. Alsónémedi Római Katolikus Egyházközség. Historia Domus.)
100 A nádor utasítása alapján az 1686. október 19-i gácsi közgyűlés Ráday Gáspár alispánt, Gyürky István főjegyzőt, valamint Battik Gergely, Vattay János, Sőtér Ferenc és Kandó István szolgabírókat küldte le az "alsóbb részekre", a "szenvedő nép (afflicitissima plebs) erőinek felmérésére, a portaszámok kiigazítására. Rádayék a december 2-i losonci közgyűlésen tettek jelentést a megye "szomorú változásáról": sok helység romokban hever, lakosai "éhség, kard és betegség által" (farme, ense et peste) elpusztultak vagy szétfutottak. (PmL. Közgyűlési Jegyzőkönyvek 1686. 43-46, 48-49.
101 Fenyvesi 1985. (előadás)
Fenyvesi 1985. (Fenyvesi László kutatásai nyomán tárgyalom a témát.)
102 Fenyvesi 1985. 28-34.
103 A visszafoglaló háborúk, a gazadság és a mentalitás összefüggéseiről az 1985-ös szécsényi konferencia előadásai. (Gazdaság és mentalitás Magyarországon a török kiűzése idején. Szerk: Praznovszky Mihály-Bagyinszky Istvánné. Salgótarján, 1987.)
104 OSZK kézirattára Fol. Hung. 2904. 19 fol.
105 MOL. DI. 1320. 1322.
Fenyvesi László: Somlyó-sziget - Ráckeve Velencéje. Pest megyei Hírlap, 1974. X. 25. 5.
106 Horváth Lajos: Tass község története. Tass, 1973. 39-48.
Troclz Pál: Adatok Taksony történetéhez. Galánta, 1908, 40.
Dömsöd története. Kézirat. Dömsöd, 1965. 6.
OSZK Kézirattára Fol. Hung. 2904. 32. Fol.
107 Szakály 1986. 259.
108 Végvár és társadalom a visszafoglaló háborúk korában (1686-1699). Szerk. Bodó Sándor és Szabó Jolán. Eger, 1989. (STUDIA AGRIENSIA 9). 260
109 Varga J. János 1986. 143.
110 Hornyik 1862. III. 88-89.
111 OSZK Kézirattára Fol. Hung. 2904. 17-24. fol., 34-37. fol., PmL. ráckevei bírói krónikás könyve (1605-1836) 11-139.
112 Bp. tört. II. 38.
113 MT/3. 149.
Bánlaky 1939. 274.
114 Török hadak Magyarországon 1526-1566. Kortárs török történetírók naplórészletei. Panoráma, Bp. 1984. 56-57., 80-82.
115 Bártfai 1938. 374.
Kalocsa a török hódítás kezdetén. In: Vass Előd: Kalocsa környékének török kori adóösszeírásai. Kalocsa, 1980. 20-21.
Szalay László: Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században. Pest, 1861. 124-125.
Bunyitay Vince-Rapaics Rezső-Karácsonyi János: Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. I. Bp. 1902. 447. ("Jam tota terra inter "Tibiscum et Danubium usque Harazthy, ...")
116 Horváth Lajos: Veresegyház. Helytörténet és községrajz. Veresegyházi Nagyközségi Tanács, 1977. 57.; Belitzky János: Nógrád megye története 896-1849. Salgótarján, 1972. 134.
Vác története I. Szerk.: Dr. Sápi Vilmos. Szentendre, 1983. 113. (STUDIA COMITATENSIA 13)
117 PMT 1958. 99.
Káldy-Nagy 1971. 230. 281. 296-297.
118 PPS. v. 1995. 190-196.
Borovszky 1910. I. 345.
Varga J. János 1986. 6.
Mi tartotta meg a hódoltság magyarságát? In: Magyarok a Kárpát-medencében. Szerk.:

Glatz Ferenc. Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat, 1988. 88-90.
119 Káldy-Nagy 1985. 293.
Velics-Kammerer 1886. II. 722.
120 Salamon 1864. 287.
121 Káldy-Nagy 1985. 292.
Szakály Ferenc: A török uralom mérlege. In: História, 1994. 4. szám
122 Ungváry 1994. 107-121.
123 Takáts S. 1903. 531-536.
PMT 1958. 106-107.
Gaál 1978. 85.
124 Velics-Kammerer 1886. 722.
125 TakátsSándor: Rajzok a török világból. KK. 363-365.
Takáts Sándor: A magyar vár. In: Századok. 1907. 831.
126 PmL. PPSvmL. Conscriptiones perceptorales II. 2.
127 MOE III. 358-368.
A XVII. század négy nagy országos pestisjárványa: 1603-1604, 1621-1622, 1644-1645, 1690-1692. (R. Várkonyi 1972. 615-616.)
Ágoston G. 1994. 153-155.
128 Szakály Ferenc: Magyar nemesség a hódoltságban. In: Századok, 1992/5-6. 580-584.
129 Földváry 1898. 182-183. 192.
130 Szakály 1995. 155-172.
131 PPS. v. 1998. 58. 241. 247.
132 PmL. PPS. vmL. Conscriptiones perceptorales II. 21.
133 PmL. PPS. vmL. Conscriptiones perceptorales II. 4.
134 PmL. PPS. vmL. Conscriptiones perceptorales II. 8.
PmL. VpGL. Decimalia, számozatlan (címlapon: f. 266.)
135 Borosy 1638-1711. 1232. jegyzőkönyv
136 Borosy 1638-1711. 2079. jegyzőkönyv
137 Szécsény, 1651. május 31. Zsarnóczi István kezeslevele. Ráday Gyűjtemény (Budapest). Ráday cs. gazdasági lt. II. b. Dunaharaszti (6)
138 Ráday Levéltár. A. I. k. 111.. (1650-56) Török-magyar kori... I. 108.
139 ÁL. 2. Acta Politica Miscellanea I.
ÁL. 2. Iudicialia I. 1651.
140 PMT 1958. 117-122.
141 PMT 1958. 122.
Pest-Pilis-Solt megye 1682. ápr. 10-én füleki közgyűlési levele a Szepesi Kamarához a gabonaadó fizetéséről és az ingyenmunka kötelezettség teljesítéséről (213. forrás) In: Levéltárak - Kincstárak. Források Magyarország levéltáraiból (1000-1686). Bp.-Szeged, 1998. 559-560.
Borovszky 1910. I. 351-352.
142 Szakály Ferenc: A felszabadító háborúk történeti helyéről. (Ki a felelős a hódoltsági terület pusztulásáért?) In: Előadások és tanulmányok a török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686-1688. Szerk. Szita László. Pécs, 1989. 25-42.
Kosáry D. 1965. 25.
Kosáry Domokos: Magyarország a XVII-XVIII. század fordulóján - A régi és új határán. In: Századok, 1990. 1. szám, 126-138.
Acsády Ignác: Magyarország Budavár visszafoglalása korában. Bp. Franklin-Társulat, é.n. 31-32.
143 Szakály Ferenc: Mi veszett Mohács után? A magyarországi török uralom mérlege. In: Valóság, 1988. 3. szám
Buda visszafoglalásának történelmi körülményei. Honismeret, 1986. 4. Szám 3-5.
Településtörténeti változások. In: Bárth János: Szállások, falvak, városok.
A magyarság településtörténeti hagyománya. Kalocsa, 1996. 34-37.

Dr. Helméczy Mátyás

A török uralom után Dunaharaszti 1700-1800 közt

A török uralom hazánkban a XVII. század végén - Pest megyében pedig Buda visszafoglalásával -, 1686-ban véget ér.
Ezzel új szakasza kezdődik Dunaharaszti történetének, sajnos azonban a kezdeti időszakban nem túl fényes szakasza. Haraszti ugyanis nagyon közel fekszik az ostromlott Buda várához. A különböző egymással összecsapó seregek útjába esik, s így hadtápterületté és a hadakat kísérő martalóc seregek zsákmányterületévé válik, csakúgy, mint Buda és Pest környéke egy bő harminc kilométeres körzetben. Úgy a település a Buda váráért folytatott harc időszakában ismételten teljesen elpusztul - hasonlóan a Pest megyei környékbeli települések egész sorához, - s egy időre teljesen lakatlan helységgé válik. Erről az egyik, ezen korral foglalkozó tanulmány többek közt a következőket írja:[1]

"1686 nyarán Buda várának ostroma, majd szeptember 2-án győztes bevétele, nagy visszhangot keltett széles Európában mindenfelé, csak a szűkebb Pest megye helyiségeinek azon nagy többségében nem, amelyekben már nem volt, aki bármiről is tudomást vegye. A környék úgy elpusztult, hogy a várba (Buda várába) Kecskemétről kellett élelmet hozatni. Dunaharaszti, Pánd, Tápiószentmárton, hogy csak néhány példát hozzunk. 1685-86 fordulóján még eleven községként szerepel, hol a török, hol a szolgabírák fizetésre serkentő fenyegető leveleiben ... 1686 őszén már némaság honol mindezen falvak és mások fölött."

E tényt, hogy a község 1680-85 közt még él (ha nem is virul), különböző iratok többszörösen is megerősítik, például a megye egy oly döntése, melyből az tűnik ki, hogy a harasztiak taksonyi területre csapnak be ("a Dunaharasztiaknak taksony területen elkövetett erőszakosságai miatti viszályt törvényes útra terelik" - mondja ki egy megyei, 1681. február 27-én kelt határozat).[2] Ugyancsak a község tényleges létezéséről szólnak azok a magyar megyei adólajstromok, melyek 1683-ban Harasztit részben curiális (nemesi) településként, részben paraszti portakivetés alapján fél portával adózó jobbágyfaluként említik.[3] (Ehhez némi magyarázatként: a curiális község ez időben oly, nemesek által lakott településnek számít, mely a többiektől eltérően adózik még akkor is, ha jobbágyok laknak benne. A porta viszont ebben az időben a paraszti termelőerőt, az adózóképesség mennyiségét kife-

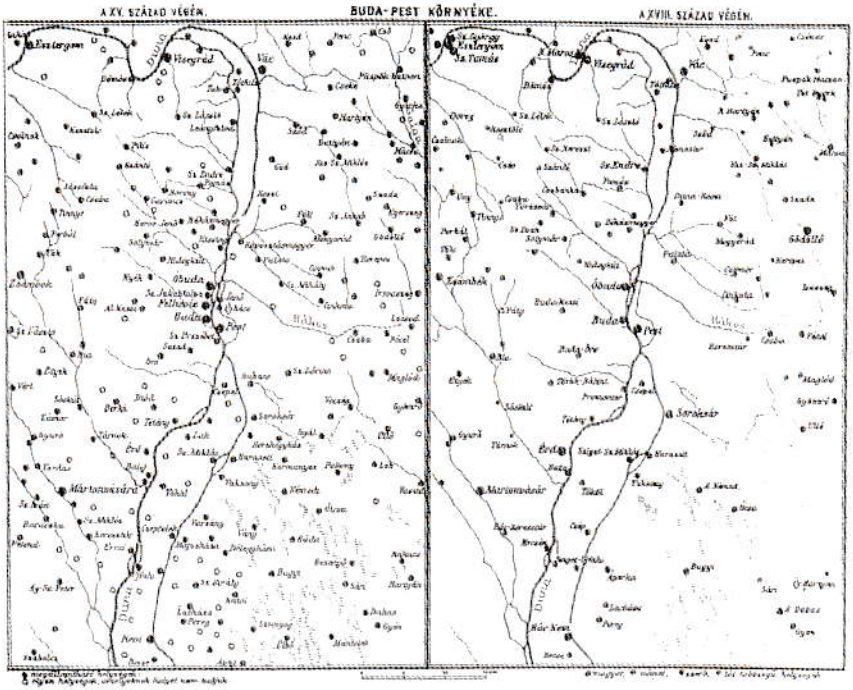

Összehasonlító térkép a XV. század végén meglévő, és a XVIII. század végén még létező településekről

jező, a jobbágyfalvakra kivetett adóegység. Oly módon, hogy 1647-ben például (ez időből van pontos írásos részletező adatunk) 4 saját ekével (4-6 vonó marhával) vagy 8 fél ekefogattal (2 vonó marhával) rendelkező jobbágy vagy 16 zsellér jelentett egy portányi adóegységet.

Mindez azt is jelenti, hogy Haraszti vegyes nemesi/jobbágy községként - birtokosai Ráday Gáspár alispán mint nagyobb birtokos, valamint Battik János és Darvas János, továbbá Semléki Ádám és Koromnai János kisebb birtokú nemesek - némileg meg is előzi a szomszédos településeket lélekszámban és rangban, mivel azok egyrészt nem curiális nemesi települések, másrészt nem nagyobb, legfeljebb hasonló portaszámú jobbágyfalvak.
Ehhez az -1681-es és 1683-as - állapothoz képest a három évvel későbbi, Buda ostromát követő adólajstrom már egészen más és szomorúbb képet mutat. Dunaharasztinál nincs már semmilyen, az élet jelét bizonyító adókivetés, helyette csupán egyetlen szó, a desertum szerepel, mely magyarra fordítva elhagyott, lakatlan helységet jelöl, olyat, melynek lakói elpusztultak, vagy minden jószágukkal (vagyonukkal) együtt máshova menekültek.[4]

Szerencsére ez a desertum állapot, mellyel hosszabb-rövidebb időszakonként a török uralom időszakában már többször, ismétlődően találkoztunk, ezúttal csak rövid ideig marad fenn. A lakosság maga - bár jószágaiban valószínűleg nagyon nagy kárt szenved - személyében nem pusztul el teljesen. Inkább elmenekül a harcok és az át- meg átvonuló seregek és az őket kísérő martalócok miatt az élet- és vagyonbiztonságot nem nyújtó, bizonytalanná vált területről oly helyre, ahol menteni tudja életét, míg régi lakóhelyére visszatérhet.

Hogy Haraszti lakói hova menekülnek s hol vészelik át a harci időszakot, arról nincs pontos adatunk, de valószínű, hogy hasonlóan az alsónémediekhez, akik Komárom és Tata területére (királyi területre) menekültek (róluk van korabeli hiteles hír), ők is ily utat választottak. (De az is lehet, hogy néhányan a Ráckevei Duna-ág valamely kisebb szigetére menekültek.) Mindenesetre néhány évvel később, 1694-re néhányan már visszatértek Harasztiba, ahol ekkorra meg-kezdődik a község újjáéledése.

Ekkori iratok szerint ugyanis Haraszti (némi nyomással) 1694-ben Rádai Gáspártól, korábbi nemes urától s más, a községben birtokkal bírt nemesektől Vorster (forster) Kristóf tábornok, élelmezési biztos (magas beosztású királyi hivatalnok) tulajdonába megy át.[5] 'szerzi meg hat visszatért jobbágycsaládd al, s ezen hat, korábban is itt élt családhoz hozzátelepít Ő még 39, német területről betelepülő családot, akiket mindjárt ellát kölcsön vetőmaggal, hogy művelni tudják a területet. Mindezzel a falut élővé teszi. Oly módon, hogy mivel ez a legnagyobb lélekszámú betelepítés a török kiűzése és a kuruc előtti időszak előtt Pest megye Duna-Tisza közi területén (a váci, a kecskeméti és a solti járásban), ezzel nagyon gyorsan egy, a környékbeli éledező falvaknál nagyobb és életképesebb település jön létre, melyet mi sem bizonyít jobban, hogy az 1690-es évtized utolsó éveiben már rendszeresen megtalálható Haraszti neve az iratokban. Hol mint oly községé, melynek a lakosságszáma jelentős, hol mint olyan, melyben katonákat szállásolnak el, hol mint oly településé, melyre adó van kivetve, vagy éppen adókedvezményben, adóelengedésben részesül, illetve jelentős állatállománnyal, megművelt területtel is rendelkezik.

Ezen adatok, különösen, mert tíz év alatt négy személyekre szóló és két gazdálkodásra vonatkozó felméréssel is találkozunk, jelentős támpontot adnak az újjátelepülő község megismeréséhez, s táblázatba foglalva a következők:[6]

Lakosság, családfő(családszám) szerint

év	helybeli	jövevény vagy jobbágy	zsellér	összesen
1696	6	39	?	45 + ?
1699	-	-	-	54
1701	-	48	6	54
1703	-	50	32	82

Az adózók állatállománya

év	igás ökör	hámos ló	fejős tehén	egyéb marha	juh, kecske	sertés
1699	64	2	93	56	350	nincs adat
1703	89	9	130	75	23	2

Az adózók vetése (pozsonyi mérőben) és szőleje

év	búza	árpa	köles	zab	bor (akó)
1699	691	137	72	nincs adat	nincs szőlő
1703	274	86	6	92	nincs szőlő

Ezen adatokat elemezve megállapíthatók a következők:

A benépesülés rendkívül gyors. (Ez összefüggésbe hozható azzal, hogy Forster /Vorster/ mint a terület élelmezési biztosa, könnyebben jut anyagi eszközökhöz - vetőmag, indító állatállomány -, mint sokan mások, s ezek a továbbfejlődés elősegítői.)
A növekedés a lakosságszámban egyenes irányú, felfelé ívelő, s a növekedésben egyelőre - a kuruc idők kezdetéig - nincs törés.
Ugyanakkor két összeírás (az 1699-es és 1703-as) és nem több, mint 5 év alatt jelentős gazdasági (gazdálkodási) változást mutat. Jelentősen csökken a vetésterület, azaz visszaesik a növénytermelés, de növekszik, szintén jelentősen az állatállomány (állattenyésztés), mely összetételében változik is. Messze dominánssá a szarvasmarha tenyésztés válik, míg a juhtenyésztés (350 állatról mindössze 23 állatra) teljesen visszafejlődik.
A legérdekesebb adat, hogy sertéstartás egyáltalán nincs (Az erre, a sertésállományra is kitérő 1703-as összeírás Harasztin például mindössze két sertést talál, míg a szomszédos Alsónémedin 105 sertést említ.)

Ami még feltűnő, az a kiugró nagyságú zabtermelés, mely messze felülmúlja a helyi, szám szerint 9 ló szükségletét.
Mindennek nyomán bizonyos, hogy a falu - leszámítva az eladásra szánt, s valószínűleg a hadsereg által keresett zabot - gabonából csak saját, belső szükségletére termel, más gabonára piaca valószínűleg nincs. Amit eladni tud, az a szarvasmarha. Ezt érdemes nevelni, ez felel meg a gazdasági és piaci lehetőségeknek, melyek 1699-et követően erősen változtak.
A törökkel kötött béke (1699. a török háborúkat lezáró karlócai béke időpontja), illetve a meginduló franciák elleni, úgynevezett spanyol örökösödési háború (kezdete: 1701) jelentősen módosít ugyanis hazánk gazdasági viszonyain.
A Habsburgok megkezdik az eddig hazánkban tartózkodó sorezredeik átcsoportosítását, áthelyezését Magyarországról a francia hadszíntérre. Így gabonát többé Magyarországon - a szállítási nehézségekre tekintettel - az itt maradt kisebb egységek szükségletein túl nem vagy alig vásárolnak, míg a lábon messzire hajtható jószág, a szarvasmarha továbbra is kelendő. Emellett az állattenyésztés jóval kevésbé fáradságos és munkaigényes gazdálkodási ágazat, mint a földművelés, ami szintén egyáltalán nem megvetendő szempont a gazdálkodás megválasztásánál.
Így, növekvő lakosságszámmal és egy szarvasmarhatartásra alapozott gazdasággal, valamint egyfajta körzetközpontként és jelentősebb településként éli Haraszti a török időszak utáni első évtizedét. Nagyságrendjére utal az is, hogy a Haraszti birtokosai által fizetendő fegyverváltság, a ius armorum kivetése magasabb, mint a környékbeli településeké. Az 1702. évi limitáció szerint Haraszti esetében 288, Taksonynál 174, Sári esetében 138, míg Szentmiklós és Soroksár esetében mindössze 46-46 gulden a ius armorum összege.[7]

Utóbbiban a település magasabb értékelésében valószínűleg szerepet játszik az is, hogy Haraszti egyfajta körzetközpont lesz 1686 után (1695 és 1703 közt). Ez szorosan összefügg azzal, hogy Forster nem csupán telepesekről, gazdaságindításról, de a kialakuló községet összetartó szellemi erőről, templomépítésről és plébánosról (plébánia létesítéséről) is gondoskodik. Igaz, a templom még kicsi, fatemplom, de mégis pótolja valamiképp a harcok (török idők) alatt gyakorlatilag megsemmisült régi templomot (a canonica visitatio szerint csupán faltöredékek maradtak meg a korábbi templomból), sokkal fontosabb azonban, hogy e templomnak már van plébánosa is, Khemetmüller Placidus szerzetes lelkész személyében, aki a lambachi (ausztriai) bencés kolostorból jön hazánkba.[8] Ezzel Haraszti egy hatalmas, igaz, ez időben csak nagyon ritkán lakott terület katolikus vallási központja lesz - a többi településen csak később épül templom és létesül plébánia -, mivel van mind plébánosa, mind temploma. S ez azt is jelenti, hogy ide hozzák a környék

valamennyi településéről keresztelni a gyermekeket, s itt kötnek a katolikus házasulandók egyházi szertartással házasságot.

Ezért már az első évben (években) sorozatban találkozunk Áporkáról, Ócsáról, Sáriból, Soroksárról és Taksonyból Harasztira megkeresztelésre hozott gyermekekkel. (A legelső megkeresztelt például áporkai.) Bár a keresztelteknek zöme természetesen helybeli, s huszonegy Harasztin született gyermeket keresztelnek meg mindjárt az anyakönyvvezetés első évében. Ez egyben bőséges gyermekáldást is jelöl (minden második családra esik egy születés), és oly jelzés, hogy az ide telepedett fiatalok is bíznak a település jövőjében.[9]

Sajnos ez a bizakodás ekkor még korai, mivel az 1703-as esztendő ismét fordulópont a falu életében. Ekkor kezdődik meg ugyanis a Rákóczi vezette szabadságharc, az osztrák- (német) ellenes kuruc háború, mely az előző évektől lényegesen eltérő viszonyokat teremt.

Haraszti a kuruc korban (1703-1711)

Dunaharaszti éppen csak meginduló életét egy rövidebb, 8-9 éves időszakra, a Rákóczi vezette szabadságharc sajnálatosan kettétöri.
Buda környéke, s ezen belül különösen a Duna vonala a Csepel-sziget mentén, egyfajta külön német-kuruc-rác hadszíntérré válik. Itt - váltakozva hol egyik, hol másik községben (területrészen) - hol a Budára támaszkodó császári haderő az úr, hol a portyázó és Pest megyei uralmuk tartós megszilárdításával próbálkozó kuruc egységek, esetenként pedig a Csepel-szigeten már korábban, vagy épp a török háborúk befejezését követően letelepedett és "önvédelmi" csapatokat felállító rácok. (A rácok egyrészt délen, másrészt Pest megyében, a Duna vonalán az egész kuruc korban végig a Habsburgokat támogatják.) Mindez természetesen nem békés úton megy végbe, s ennek kárát ismét csak az itt élő, sokat szenvedett lakosság látja.
Vonatkozik ez különösen Dunaharasztira, ahol a külföldről betelepült német lakosok a Habsburg-hű Forstertől kapva földet s más felszerelést is a császári haderő támaszai. Ezért olyanról, hogy Dunaharasztiról bárki is a kuruc sereghez csatlakozott volna, nincs hírünk, igaz, arról sem, hogy a labanc sereg katonái közé lépett volna be valaki, noha mind a császáriak, mind a kurucok igyekeztek a lakosság közt katonákat toborozni. Ily tekintetben másutt a megyében a kurucok sikeresebbek. Utóbbiakhoz (mármint a kurucokhoz) különböző számítások szerint mintegy ezer, helyi lakosokból toborzott Pest megyei katona is csatlakozik.

Kuruc katonák

Ez elég pontos adat, mert a különböző iratok között fennmaradt egy részletezett "conscriptio militum" is - "Méltóságos Fejedelem urunk hadaiban ment katonáknak, hajdúknak specifictiója Pest megyében"[10] -, mely név szerint is felsorolja, honnan hányan, mely ezredhez, kuruc egységhez mentek katonának. Ez községünk szempontjából annyiban érdekes, hogy Haraszti nem szerepel az összesen ötvenkilenc, Rákóczi hadaiba katonát adó megyei település között. Hasonlóan Soroksárhoz és Taksonyhoz, ahol a lakosság többségét szintén Németországból vagy osztrák tartományokból származó betelepülők teszik ki, akik helyzetüknél fogva az uralkodó felé elkötelezettek. Harasztival ellentétben viszont településünk szomszédai közül jelentősebb számú katonát ad a kuruc seregekbe Alsónémedi összesen 35 főt (17 katonát és 18 szolgát), valamint a Haraszti plébániához tartozó települések közül Ócsa összesen 20 katonát.

Mindez világossá teszi, hogy a Csepel-sziget és közvetlen környéke, ahonnan szinte senki nem jelentkezik Rákóczi seregébe - leszámítva Ócsát és Alsónémedit - nem kuruc-szimpatizáns terület, ami később vissza is üt. Rákóczi és hadvezérei e területet a későbbiekben olyként kezelik, mint amelyet lehet, sőt kell pusztítani. De ne térjünk még erre rá, maradjunk idősorrendben a történteknél, melyeknek kronológiája a következő:

1703 kora nyár. A Rákóczi szabadságharc kezdeti időszakában még "császárhű" a megye, és 1703. június 18-19-én a budai dikasztérium (katonai parancsnokság) kívánságára Szolnok vára megerősítésére 200 ingyen munkást rendel.[11] Ennek kiállítását szétosztja helységenként. Dunaharaszti is az ily ingyen munkásokat biztosító, kiállító települések közt van.

1703. július 17. A továbbra is császárhű megye a felkelők ellen 400 katona kiállítását rendeli, és Harasztit is a katonákat kiállítani kötelezett települések közé sorolja.[12]

1703. szeptember. A lavinaszerűen előrenyomuló kuruc csapatok elfoglalják Szolnokot. A megye - szeptember 27-én kelt határozatával - elrendeli a személyes nemesi felkelést. A főpapok és főurak 160 lovast kötelesek kiállítani, a különböző felsorolt helységek (köztük van Haraszti is) 110 lovast és 136 gyalogost.[13] Ekkorra azonban már a kuruc előseregek Buda (és Haraszti) közelében járnak.

1703. szeptember 24. Egyéni Dunaharaszti dátum.Úgy tűnik, a főleg német telepítésű lakosság körében pánik tör ki. A Haraszti plébánia beszünteti az egyházi anyakönyvek vezetését, az 1704 és 1711. július közti időre vonatkozó feljegyzések hiányoznak az egyébként folyamatosan vezetett keresztelési anyakönyvből. Ugyancsak szünetel a Historia Domus, az egyházi eseménytörténeti feljegyzések vezetése is.[14]

1703. október 8. A "királyi megye" utolsó adata a kuruc időszakból Harasztival kapcsolatosan. A megye felsorolja a hadiadóval hátralékos falvakat, összesen 21 helységet, melyek közt Dunaharaszty is szerepel. Ennél is fontosabb azonban az a jelentésrész, miszerint *"báró Pfefferschoffen Ferdinánd budai kapitány azt parancsolta, hogy a megyében lakó sváboktól és rácoktól a megye a porció hátralékot ne hajtsa be"*.[15]

Ezen, a budai vár parancsnokától származó rendelkezés, mellyel maga mellé kívánta állítani (s részben állította is) a megyében élő rácokat és betelepített svábokat, egyben meghatározza azok későbbi sorsát is. Rákóczi és a kuruc csapatok parancsnokai főleg ezt követően eleve gyanúval éltek a sváb és rác telepesekkel szemben, és a hadiérdekek szerint hol kicsit enyhébben, de leginkább kíméletlen kegyetlenséggel viseltettek velük szemben. Annál is inkább, mert Pest megye a kuruc korban kettészakad. Egy része (a kisebb rész) a megye központjával, a pilisi falvakkal s az 1703 augusztusában megválasztott új tisztikar vezetőivel kitart a Habsburgok oldalán.[16]

A nagyobbik része a megyei vezetőknek azonban Rákóczi sikereinek, személyes érvelésének hatására a fejedelem oldalára áll, s létrehozza a "kuruc" Pest vármegyét úgy, hogy a megye négy járásából három: a váci, kecskeméti és solti járás a kurucok fennhatósága alá kerül, ahol a császárhű területeket, településeket - s ilyennek tekinthető a Forster-tulajdon Haraszty is - módszeresen pusztítják, kifosztják, felélik. (Ez megmutatkozik abban is, hogy Forstnert a kuruc megye megfosztja vagyonától, és földbirtokaira a kuruc vármegye vezetői, Darvas Ferenc és Darvas Mihály jelentenek be igényt Rákóczinál).[17]

Ezen kitérő után - visszatérve a hadieseményekre - a gyors kuruc előrenyomulás 1703 őszén megakad a Duna vonalánál, s bár a következő években

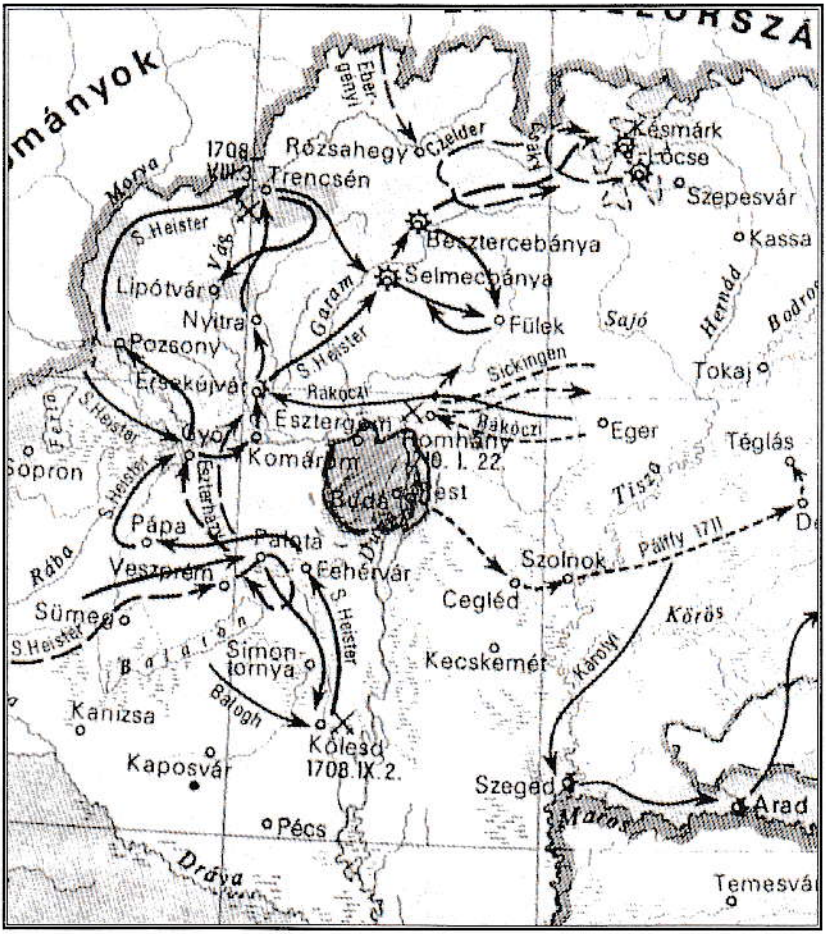

Pest megyének - a Rákóczi-szabadságharc idején, végig császári kézben maradó területe. Haraszti pont a terület határán a "senki földjén" fekszik

újra meg újra találkozunk e vonal áttörésére, átszakítására irányuló kuruc kísérletekkel, azok csak időleges sikereket hoznak. Ugyanakkor a frontvonalba kerül Pest megye - főleg a Csepel-szigeti Duna-ág környéke -, az egymást követő évek harcai során lakosságában végleg felőrlődik. Vonatkozik ez különösen Dunaharasztira, mely hadászatilag talán a legszerencsétlenebb ponton fekszik. Itt kezdődik ugyanis az a végig császári kézen maradó terület, melyet be-benyargalnak ugyan a kuruc portyázók, hogy Buda és Pest védelmét zaklassák, de tartósan már nem szállnak meg, s mely ugyanakkor a császáriaké sem, akik hiányos katonai erejük miatt szintén nem rendezkednek be

tartósan Harasztin. Úgy a császári megye és a kuruc megye közé került Haraszti lakosai, mármint azok, akiket Buda tartósan nem fogad be falai közé, teljesen szétszóródnak, elmenekülnek. Ez a szétszóródás, úgy tűnik, kevésbé vonatkozik az egyházi személyekre. Ilyen, Budára, illetve a császári kézen maradó pilisi járásba menekült és ott befogadott Haraszti közelében maradó egyházi személy a falu plébánosa. Ő rendben megőrzi a település 1695 óta vezetett, és a plébánián ma is fellelhető keresztelési, házasságkötési, temetési könyveit, s ezekkel visszatér majd Harasztira, amikor véget ér a kuruc háború. A lakosság döntő többsége, a Vorster (Forster) által betelepített német családok, azaz az első németajkú betelepültek azonban ekkorra jórészt eltűnnek. Az egyházi anyakönyvekben egészen más nevekkel találkozunk a kuruc időszak után (1711-től), mint az 1695-1703 közti néhány évben.[18]
Mindez szorosan összefügg a kuruc rendelkezésekkel, melyek közt találunk olyat is, mint Barkóczy Ferencnek, a Duna-Tisza köze 1706. évi kuruc parancsnokának rendeletét: "*az budai, pesti ... ellenségeknek nagyobb mértékben való megszoréttatására és azon környékben levő helységekből azon ellenséghez bejárni szokott lakosok által való kémségi elháréttatásának okáért szükségesnek látjuk azon környékbeli helységeket - minden ez idei takarmányokkal s marhájokkal egyben - elszállítatni, úgy, hogy az ellenség négy mérföldnyire is semminémű lakosembereket és takarmányt ne találhasson.*"[19]

Ez egyértelműen a háborúk idején gyakran megtalálható felégetett föld taktikája. Szenvedő alanyai közé ezúttal azonban településünk is hozzátartozik, mely pontosan ezen elpusztítandó határzónába esik, s ismételten (szerencsére csak időlegesen) "locum tenensé" - elhagyott hellyé válik.

Az újjátelepítés kora

Azt az időszakot, mely a kuruc kort az 1711. évi szatmári békekötés után követi, s mintegy fél évszázadig tart folyamatos betelepülésekkel, a történetírás gyakran az ország újjátelepülése korának nevezi, s számos Pest megyei feldolgozás is ily időszakként tárgyalja. (Ilyen például a Pest megyei Levéltár Tanulmányok Pest megye múltjából című könyvében Petróczi Sándor: Pest megye újjátelepülése 1711-1760 című tanulmánya, melyből a továbbiak során többször is idézünk.)

Ez az oka annak, hogy jelen fejezetünkben Dunaharaszti vonatkozásában is külön időszakként mutatjuk be ezen, lényegében Mária Terézia úrbéri rendeletéig terjedő időszakot, annál is inkább, mert Pest megyéhez hasonlóan ekkor kap Haraszti véglegesen - nagyobb részt - új, állandó lakosságot. Hogy

ez azonos-e az eredeti, 1695-ben betelepülőkkel, arra vonatkozóan adataink hiányosak. Mint a plébániai anyakönyvek névanyaga mutatja, zömében biztosan nem, bár nincs kizárva, hogy közülük, mármint az 1695 és 1703 közti haraszti lakosok közül is sokan átvészelik a pusztulással teli nyolc háborús esztendőt, de hogy végül is eredeti lakhelyükre hányan térnek vissza, bizonytalan. Mindenesetre tudnunk kell, hogy a Rákóczi vezette szabadságharcot követő első tíz-tizenöt évben mindenütt rendkívül nagy a fluktuáció a jobbágyok körében, akik a 18. század első három évtizedében szabadon, szinte akadálytalanul mehetnek ahhoz a földesúrhoz, akihez akarnak, s élnek is e jogukkal. Utóbbit a jobbágyok gazdasági érdekei is indokolják, mert általános szokás, hogy egy-egy új betelepülő 3 évig (külföldről jövő 6 évig) adómentességet és több más kedvezményt is élvez új földesuránál. Ez azt is jelenti, hogy egy-egy jobbágycsalád, ha letelnek kedvezményes évei, nagyobb nehézségek nélkül más földesúrhoz mehet, ahol újból élvezni kezdi a kedvezményeket. Ily, nagyon szabad költözködési lehetőségek csak az 1730-as évekig állnak fenn. Ekkorra már szigorodnak a szabad költözésre vonatkozó szabályok és megyei rendelkezések.

Mindenesetre Dunaharaszti újjátelepülése a kuruc kor után nagyon korán megkezdődik, s ennek legfontosabb bizonyítéka, hogy 1711 júliusában ismét megindul az egyházi anyakönyvvezetés a településen, s egy rövid időre ismételten találkozunk Haraszti első török időszak utáni plébánosának, Khemetmüller Placidusnak a nevével is, bár ezúttal már csak két évig, mivel 1713-ban visszatér eredeti szerzetesházába.[20] Hogy ez csupán egészségi állapotával, illetve idősebb korával függ össze (közel húsz évig állt a plébánia élén) vagy azzal, hogy nem ugyanazok élnek már Harasztin, akikkel 1695-ben az országba, a községbe jött, arról nincsenek adataink.

Lehet ugyanakkor az is, hogy a plébánoscsere a földesúrnak - a plébánia kegyurának - személyében történt változással is összefügg. Vorster ugyanis, aki korábban Haraszti birtokosa - s mint ilyen, a Haraszti plébánia felett is felügyeletet gyakorol -, nem telepszik le végleg Magyarországon, ahol a kuruc időszakban amúgy is megpróbálták megfosztani sok esetben erőszakosan szerzett birtokaitól, átadja azokat másoknak. Így Haraszti a báró Laffert család kezébe kerül, mely már korábban is szerzett kisebb birtokrészt Harasztin (1698-ban Semléki Ádám birtokrészét), most megszerzi az egész községet, de hogy melyik évtől, arról egyelőre csak hozzáve-tőleges adatunk van, mivel kezdetben csak zálogjogon bírja azt. Mindenesetre biztos, hogy 1716-ban már a Laffert család Haraszti új földbirtokosa, illetve a Laffert család feje a Haraszti plébánia mindenkori kegyura, ahogy az az egyházi anyakönyvekből és más iratokból kitűnik.

Ugyanekkor a Haraszti plébánia illetékességi köre, bár jórészt megmarad, mégis szűkül. Több oly távolabbi település, mely korábban hozzá tartozott

(pl. Némedi, Sári, Ócsa, Áporka, Pereg), átkerül más plébániákhoz, de Haraszti egyházilag még így is a körzet központja marad, parochiája a két szomszédos község vallási irányítója, és Haraszti mind a közeli Soroksárnak, mind a közeli Taksonynak anyaegyháza. Ezen két település születési, házassági és halálozási adatait továbbra is a Haraszti plébánia anyakönyvezi. Előbbit, Soroksárt 1743-ig, utóbbit, Taksonyt 1782-ig.[22] A három községet, ahogy azt egy Soroksárról szóló könyv írja: "*lelkipásztori szempontból a Harasztiban lévő parókia látta el, azaz a vasárnapi istentisztelet alatt találkoztak a harasztiak, soroksáriak és taksonyiak.*"[23]

Maga az, hogy kik élnek ez időben Harasztiban, így kikövetkeztethető magából az egyházi anyakönyvek személyi adataiból, de van más forrásunk is: az állami adóösszeírások lajstromai, és a továbbiakban ezeket mutatjuk be. Ezen összeírások, mert egy-egy összeírási alkalommal családok (családfők) szerint mutatják be a település teljes (adózásra kötelezett) lakosságát, és mert rövid időközönként (néhány évenként) követik egymást, összehasonlításra is módot adnak. Így a legelső, kuruc kort követő, 1715-ös összeírás alapján Haraszti lakosai, családjai (családfői) név szerint a következők:[24]

Név Kereszt és ezetéknév	Jobbágy (colonus) vagy inquilinus zsellér	Teleknagyság vetés köbölben	Kaszáló munkanap
Georgi Schuszter	bíró (iudex)	28	8
Petrus Mala	colonus	3	1
Mathias Zwicks	colonus	1	1
Ulrikus Hess	colonus	15	6
Kristof Kaiser	colonus	4	3
Antonius Toma	colonus	1	1
Leonnader Kerstpar	colonus	15	4
Francis Schuszter	inquilinus?	-	-
Ivanis Mayer	colonus	6	1
Jakab Tauzer	colonus	1	2
Laurent Kaizer	inquilinus?	-	1
Antoni Keymayer	colonus	2	2
Georgius Aisenhoffer	colonus	13	3
Josef Vilmann	inquilinus	-	-
Andreas Hofschmitt	inquilinus	-	-
Ulrich Vajber	inquilinus	-	-
Matthias Schuszter	inquilinus	-	-
Ivanes Kerstrei	inquilinus	-	-
Thomas Klass	inquilinus	-	-

Georgusz Haiszler	inquilinus?	-	-
Ivanes Lailer	colonus	12	3
Joanes Kindlberger	colonus	3	2
Lenard Krais	colonus	3	3
Andreas Reder	colonus	21	5
Mathias Vizinger	colonus	1	1
Gasparus Lang	inquilinus	-	-
Joanes Reninger	inquilinus	-	-
Antonius Mick	inquilinus	-	-
Mark Hess	colonus	3	1
Joanes Reder	colonus	6	4
Marck Eishoffer	colonus	16	4
Joaners Kremer	colonus	9	2
Georg Schlik	inquilinus	-	1
Georg Payer	inquilinus	-	-

Két esetben az inquilinusoknál a listán található kérdőjellel egyfajta bizonytalanságot kívántunk jelezni. Azt, hogy bár földje nincs, ugyanakkor az eredeti összeírási listán nincs kiírva (nem szerepel) a név melett az inquilinus (zsellér) szó, azaz nem biztos, hogy az illető zsellérként földművelésből él. (Lehet iparos is.) Ehhez tudnunk kell, hogy esetenként - járásonként, nem egységesen - a zsellérek közt tartották nyilván az iparral foglalkozókat is. Lehet, erről van szó. Egy későbbi, e kort elemző összesítő táblázatban Harasztinál a nevek részletezése nélkül 37 családot és ezen belül 23 jobbágy és 14 zsellér rangú családfőt említenek.[25]

Ettől függetlenül a táblázatból még egy jelentős tény is leolvasható: a nagyon nagy vagyoni különbség az egyes jobbágycsaládok között. A 23 telkes jobbágy közül kilenc egyértelműen módos, egész telkes vagy ennél is több földdel bíró jobbágy, de már kilenc azon jobbágyok száma is, akik a megélhetéshez csak minimálisan elegendő földterülettel rendelkeznek, legfeljebb ha féltelkesek.

Ily tekintetben a jobbágyok vagyoni különbségeiről a következő, 6 évvel későbbi, 1721. évi megyei összeírás egészen más képet mutat.[26].

Bár a jobbágy, de a zsellér családok száma nem változik sokat, de a birtoknagyságuk, a jobbágytelkek nagysága igen. Egyértelműen kevesebb a nagyobb földterületet művelő. Erre talán a legjobb példa a két összeírás bírókra vonatkozó adatainak összehasonlítása. Míg 1715-ben Georgi Schuszter bíró 28 és fél köblös földdel és 8 egységnyi kaszálóval rendelkezik, addig az 1721-es összeírás bírája, Vilnus Hess csak 13 és fél köblös földet művel és négy egységes kaszálót, s a leggazdagabbnak számítók közt sincs olyan, akinek 15 köblös földnél és 5 egységnyi kaszálónál többje lenne.

Ehhez, hogy a mai mértékkel is lássuk, mekkora e terület, tudnunk kell, hogy a szántóföldeknél egykor mérőegységként használt pozsonyi köböl akkora földterületet jelentett, amekkorába egy pozsonyi mérőnyi (62,52 liter) magot vetettek, míg a kaszás rétnél a "kaszás" egység az egy ember által egy nap alatt lekaszálható rétet jelentette. További adat: átszámítások szerint 1 pozsonyi mérőnyi terület kb. 1000-1200 négyszögölnyi, azaz kb. egy magyar holdnyi területet jelentett, egy kaszás rét pedig 800-1200 négyszögölet. Úgy Georgi Schuszter bírónak valószínűleg kétszer számítandó 28 magyar hold megművelt földje és kb. 6-8 holdnak megfelelő rétje volt 1715-ben. A kétszer számítandó kifejezés itt arra utal, hogy ez időben Harasztin a földeket két nyomásban művelték, azaz évenként a szántóföldeknek csak egyik felét vetették be maggal, míg a másik felét pihentették, de az adóztatási összeírásoknál az egy (1-ső) nyomásnyi területet vették alapul az adóztatásban, s így készült az adólista.

Magához az adatfelvételekhez mind 1715-ben, mind 1720/21-ben tartozott még egy rövidebb szöveges leírás is a település általános - adóügyi szempontból érdekes - viszonyairól, mely a falu rendeződésére utal. Ily jelenség az is, hogy Harasztinak ez időben születik meg első ismert pecsétje. Ezen pecsét - melyet csupán hat évig használnak - viszonylag egyszerű: az állított ovális vonalból kinövő három rózsaszál, mely közül kettő a két szélső szélre hajlik. A pecsétet ismereteink szerint 1722-től használják. Elsőként egy, a Pest Megyei Levéltárban található, 1722. november 13-án kelt Intimata inutilia okmányon lelhető fel, s eredeti mérete 14x18 mm.[27]

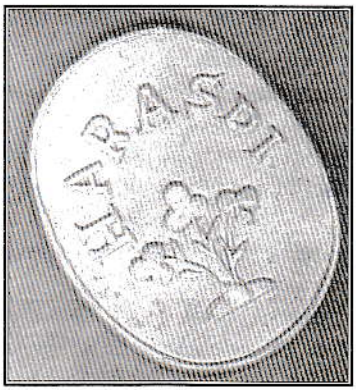

Dunaharaszti első pecsétje 1722-28 közt használták

Az 1720-as összeíráshoz hasonló, de jóval részletesebbel találkozunk nyolc évvel később, 1728-ban. Ekkor már kezdi kiheverni az ország a török, majd a kuruc kori háborús pusztításokat, s egy országos, mindenütt azonos kérdőpontok szerinti "adóösszeírás" történik, újólagosan felsorolva az ekkori adózó családok családfőinek neveit és a család jogállását, s ezen belüli rangját is. Azaz már külön csoportosítva jelölik, hogy jobbágy, házas zsellér vagy házatlan zsellér családról van-e szó, s külön sorolják fel az egyéb adófizetésre kötelezhető személyeket, valamint a település általános gazdasági adatait is.

A továbbiakban, mert az a legjobban érzékelhető és legrészletesebb, ebből az 1728. évi összeírásból idézünk.[28]

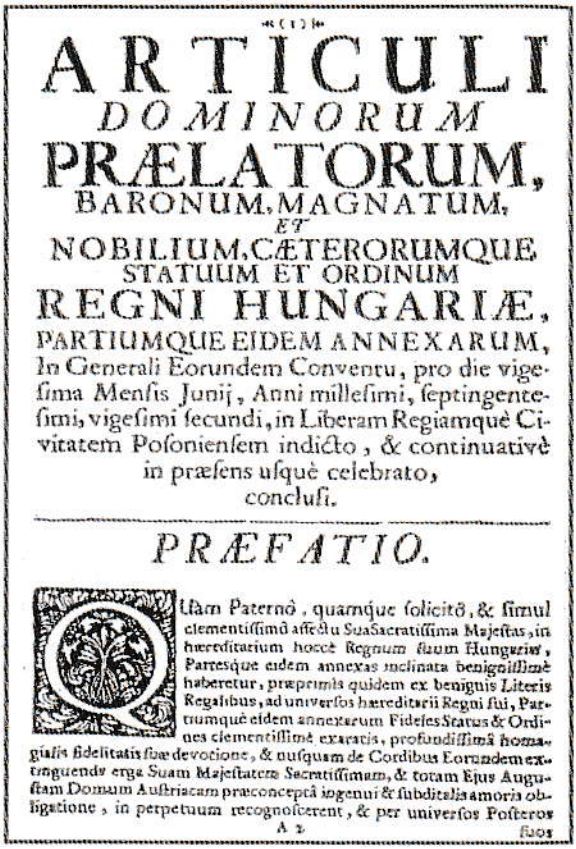

ARTICULI
DOMINORUM
PRÆLATORUM,
BARONUM, MAGNATUM,
ET
NOBILIUM, CÆTERORUMQUE
STATUUM ET ORDINUM
REGNI HUNGARIÆ,
PARTIUMQUE EIDEM ANNEXARUM,
In Generali Eorundem Conventu, pro die vigesima Mensis Junij, Anni millesimi, septingentesimi, vigesimi secundi, in Liberam Regiamquè Civitatem Posoniensem indicto, & continuativè in præsens usquè celebrato, conclusi.

PRÆFATIO.

QUam Paternô, quamque solicitô, & simul clementissimô affectu Sua Sacratissima Majestas, in hæreditarium hocce Regnum suum Hungariæ, Partesque eidem annexas inclinata benignissimè haberetur, præprimis quidem ex benignis Literis Regalibus, ad universos hæreditarii Regni sui, Partiumquè eidem annexarum Fideles Status & Ordines clementissimè exaratis, profundissimâ homagialis fidelitatis suæ devotione, & nusquam de Cordibus Eorundem extinguendæ erga Suam Majestatem Sacratissimam, & totam Ejus Augustam Domum Austriacam præconceptâ ingenui & subditalis amoris obligatione, in perpetuum recognoscerent, & per universos Posteros

A 2 suos

1728. évi országos összeírást elrendelő 1722-23 évi országgyűlés törvénycikkeinek díszes címlapja

A kért adatok közül a jobbágyokra vonatkozó összeírás rovatai a következők: A jobbágyok vezeték és keresztneve; örökös vagy szabadon költözködő jobbágy-e; a lakott, illetve puszta telkek száma, nagysága; ugyanazon kenyéren élő fiúk, illetve a külön élő és szintén földművelő fiúk; **I. nyomásbeli tartozékföldek mérőszám szerint**; nem applikált, válogatás nélkül használt földek mérőszám szerint; paraszttelkek tartozékföldjei, illetve jobbágyoknak átengedett allodiális vagy curiális földek; földesurak által magoknak fenntartott jobbágyföldek mérőben ; pusztákon fekvő tartozékföldek; a telekhez csatolt irtásföldek mérőben, illetve rétek szekérszám szerint; évenként kihasított és felosztott rétek szekérszám szerint; avarnak nevezett téli legelő, ha kaszálják, mérőben; telekhez csatolt szőlők kapások szerint; nem tartozék, de a jobbágyok saját szőlői kapások szerint; újonnan

ültetett szőlők a kapások száma s a szabadságnak még le nem töltött évei szerint; kereskedés forintban; iparűzés forintban.

Ezen rovatok közül településenként természetszerűleg nem mindegyik rovat került kitöltésre, hanem csak azok, melyek a településen fellelhetők voltak, de történeti szempontból az is jellemző, mely rovatoknál nincs adat településünkön, azaz mi az, ami nem található ez időben a rovatokban a kérdezettek közül Harasztin - ez szintén történeti forrás. Így nincs örökös jobbágy, hanem valamennyi felsorolt jobbágy és zsellér szabad költözködésű - ez azt is jelenti, utóbbiak nemrég települtek a községbe. (Az örökös jobbágy kitétel ez időben régtől itt lakó, már a török időkben is a faluban, a birtokon élt jobbágyokat jelez.) Nincs a településen puszta, elhagyott parlagföld sem, vagy a földesurak által maguknak fenntartott jobbágyföld, avarnak nevezett téli legelő. Nincs számottevő (adóztatható) kereskedés, és iparűzéssel is csak egy jobbágy foglalkozik, Schujszter Ferenc, aki takácsként is dolgozik, és keresetét 6 forintra (florencre: ekkori ezüstpénz) taksálják.

Ezek után a táblázat tényleges, a községet érintő (aláhúzással is kiemelt) adatai: Egyrészt a besorolás szerint kik a jobbágyok és kik a zsellérek, másrészt e csoportokon belül név szerint kik a falu ekkori lakói, mekkora földdel rendelkeznek. I. nyomásbeli tartozékföldek mérőszám szerint, rétek szekérszám szerint, újonnan ültetett szőlők a kapások száma s a szabadságnak (adómentességnek) még le nem töltött évei szerint, valamint megjegyzés rovat. Ezek a következő képet mutatják:

Szántó-vető parasztok

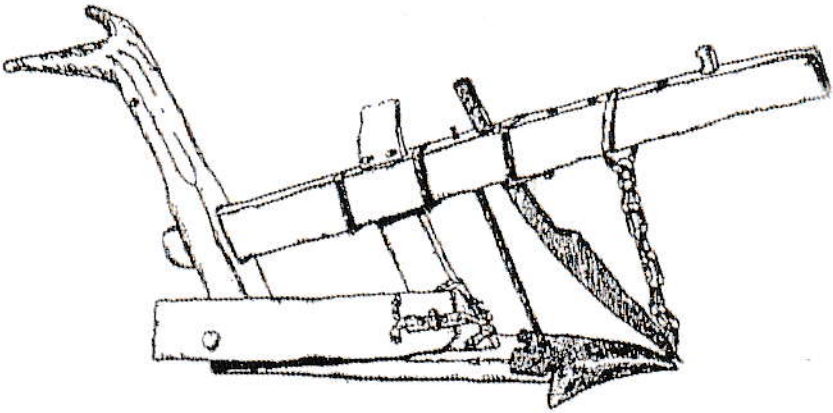

Korabeli eke

Vezeték és utónév	Föld nagysága	Rét nagysága	Szőlő adatai	Megjegyzés
Hait János	6 mérőnyi	1	3, még 3 év	bíró
Aiznhofer György	12	1	3, még 1 év	esküdt
Kirsbrajn Mihály	12	1	3, még 1 év	esküdt
Krausz Gáspár	12	1	3, még 1 év	esküdt
Kirsbrajn Lénárd	10	1	3, még 1 év	
Héz Mátyás	6	1	3, még 1 év	
Kaizer Antal	9	1	3, még 1 év	
Schujszter András	8	1	3, még 1 év	
Kux Mátyás	6	1	3, még 1 év	
Már János	6	1	3, még 1 év	
Stok ¡dám	5	1	3, még 1 év	
Aizler József	5	1	3, még 1 év	
Miller Kristóf	6	1	3, még 1 év	
Reder Sebestyén	6	1	3, még 1 év	
Varpert Udalrik	4	1	3, még 1 év	
Tauzert Ferdinand	5	1	3, még 1 év	
Waisz Péter	8	1	3, még 1 év	
Kezman Antal	9	1	3, még 1 év	
Aizenhoffer János	6	1	3, még 1 év	

Következnek a zsellérek, kiknek házuk és némi tartozékföldjük van

Taiker Godefrid	1		1	3, még 1 év	
Boldner János	1		1	3, még 1 év	
Klóz Mihály	1		1	3, még 1 év	
Faind Mátyás	1		1	3, még 1 év	
Stork Mátyás	1		1	3, még 1 év	
Pirm Gáspár	1		1	3, még 1 év	
Schujszter Ferenc	1	takács	1	3, még 1 év	6 forint
Soth János György	1		1	3, még 1 év	
Pichele György	2		1	3, még 1 év	
Haz Márk	1		1	3, még 1 év	
Rizmár György	2		1	3, még 1 év	
Riz Pál	2		1	3, még 1 év	
Schujszter Bertalan	2		1	3, még 1 év	
Kaldiniker Mátyás	2		1	3, még 1 év	
Piber János	1 .5		1	3, még 1 év	
Lamprecht Mihály	2		1	3, még 1 év	
Kromer György	1		1	3, még 1 év	
Pezele Boldizsár	2		1	3, még 1 év	
Csoma János	1 .5		1	3, még 1 év	
Maár Gáspár	1 .5		1	3, még 1 év	
Kaldiniker János	1.5		1	3, még 1 év	
Knor Antal	3		1	3, még 1 év	
Lattert Simon	1		1	3, még 1 év	
Kaldinicker Boldizsár	2		1	3, még 1 év	
Priczlmar Lénárd	1		-	-	
Faid Jakab	2		1	3, még 1 év	
Kaldinicker György	1 .5		1	3, még 1 év	
Szill Lénárd	2		1	3, még 1 év	
Svergfer János	1.5		1	3, még 1 év	
Lerner András	2		1	3, még 1 év	
Lébl József	2		1	3, még 1 év	
Sujszter Mátyás	2		1	3, még 1 év	
Langh Gáspár	2		1	3, még 1 év	
Sticzlmájr Lénárd	2		1	3, még 1 év	
Kinchl Antal	1		1	3, még 1 év	
Seffer Konrád	1		1	3, még 1 év	

Következnek a ház és a tartozékföldek nélküli zsellérek

Stark György	-	-	-	kaszával
Kern Mihály	-	-	-	és
Szajzam ¡dám	-	-	-	kapával
Ezer György	-	-	-	keresik
Faj Jakab	-	-	-	meg a
Kraczer János	-	-	-	kenye-
Laigl József	-	-	-	rüket

A táblázat, mely összesen 62 szabadon költözködő jogállású jobbágyot és zsellért sorol fel fentiek szerint, már jóval rendezettebb viszonyokat mutat be, mint a 13, illetve 8 évvel korábbi, 1715. illetve 1720. évi összeírások. Ezen belül az első jellegzetesség, hogy most már határozottan különválik a jobbágy, a némi tartozékfölddel rendelkező házas zsellér és a háznélküli nincstelen zsellér. A második, hogy nincsenek kiugróan gazdag (20 köblön felüli) és erősen szegény jobbágyok, valamint a nem elkülönített rétekből egységes mérce szerint részesülnek a jobbágy jogállásúak és a zsellér jogállásúak. (Utóbbiak a jobbágynak járó legelőegység felét kapják.)
Új, és ez már a biztos megtelepedés jele, hogy egy házas zsellér kivételével szőlőt is telepítettek egységes nagyságban. Ez a telepítés valószínűleg 2-3 évvel korábban történt, erre utal, hogy még - a bírót leszámítva, kinek e korban külön mentessége is van - egységesen 1 év az adózás szempontjából hátralévő mentesség.

A táblázat még egy további érdekessége a táblázat végén található összesítés, melynek jó néhány rovata összehasonlításra is módot ad oly tekintetben, hogy szomszédaihoz viszonyítva mily jellegű település ez időben Haraszti:[29]

település	**szabadon költözködő**	**örökös jobbágy**	**új szőlők területe**	**iparűzés forintban**
Dunaharaszti	62	-	16	50
Taksony	55	-	57	10
Alsónémedi	51	8	9	-
Szent-Miklós	27	4	44	-

Az összehasonlítás érdekességei: míg Harasztin és Taksonyban valamenynyi jobbágy szabadon költözködő, azaz a Rákóczi vezette szabadságharc után új telepes jobbágyként költözött a faluba, addig Alsónémedin és Szent-Miklóson már korábban is ugyanitt élt örökös jobbágyokkal is találkozunk. Másik érdekesség: Harasztin és kisebb mértékben Taksonyban is van jövedelem iparűzésből, a másik két településen iparból származó jövedelemmel nem találkozunk. A harmadik mutató: Haraszti még mindig tartja korábbi rangját, valamivel népesebb, mint a szomszéd települések.

Kecskeméti járás — Haraszti (Haraszthy) possessio *(folyt.)*

A jobbágyok vezeték- és keresztneve	*Örökös jobbágyok*	*Szabadon költözködő jobbágyok*	*Lakott telkek*	*Puszta telkek*	*Ugyanazon kenyéren élő fiúk*	*Külön élő és szintén földmívelő fiúk*	*1. nyomásbeli tartozékföldek mértékem szerint*	*Nem ugyanilyik, valóságos nélkül használt földek mértékem szerint*	*Puszta telkek tartozékföldjei az 1. nyomásban mérték*	*Jobbágyoknak elengedett ellenőrizt vagy cartalis földek mértékben*
Kraczer János	–	1	kaszával és kapával				–	–	–	–
Laigl József	–	1	keresik kenyerüket				–	–	–	–
A községnek	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Cziegler János György serfőző bérlő még az uradalomnak járó 150 forintos bérletet sem tudja most megkeresni.										
Van uradalmi konvenciós kovács és mészáros. A kovács saját fenntartásán kívül semmit sem keres.										
A mészáros keresete évi 50 frt.			–	–	–	–	–	–	–	–
Van egy kereskedő zsidó is, ki csak 3 hónapja van itt, kereskedését még nem tapasztalták ki.										
Vlachok és örmények nincsenek			–	–	–	–	–	–	–	–
Telket bíró juhászok s más pásztorok szintén nincsenek.							–	–	–	–
Van egy Trenczér Miklós nevű molnár. Saját malma van, ennek hasznát lásd a megjegyzésekben.										
Pittberger Ferdinánd molnár egy malom harmadát bírja, évi bevétele 17 pozsonyi mérő gabona.										
Szénégetők és mészégetők nincsenek.				–	–	–	–	–	–	–
Összesen	–	62	–	–	–	–	150½	–	–	–

Részlet az 1728. évi összeírásról megjelent könyvből
Haraszti összefoglaló adatai (a záró oldal egy része)

Ekkorra már rendezettebbé vált a település belső élete is azáltal, hogy nem csupán bírót, de három esküdtet is találunk, azaz kiépülőben van a település legalsóbb szintű önigazgatása. Ugyanennek egy másik jele, hogy ennek függvényében kap új címeres pecsétet a falu, mely azt az elkövetkező időben több mint 100 éven keresztül használja. Ezen új címer (pecsét) leírása a következő:[30]

Körirat: Sigillum Pagi Haraszti 1729.

Leírás: Vonal által gyűrűbe foglalt körirat által határolt kerek mezőben, csúcsos talpú. Négyes pajzs első mezőjében leveles szőlőfürt, második mezőjében ekevas, harmadik mezőjében csoroszlya, negyedik mezőjében három gabonaszál. A sisak helyén három orsó, a pajzs körül stilizált sisaktakaró. A pecsét (címer) keletkezésének idejét a benne foglalt évszám mutatja. Iraton először a Pest Megyei Levéltár Rationes perceptorales 1735/36 iratcsoportban találkoztunk a pecséttel, melynek mérete 26 mm.

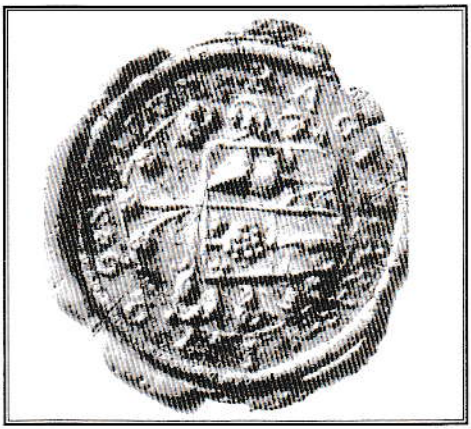

Haraszti címere pecséten
Az 1729-től 1856-ig használt községcímer

Mindezek összefüggnek azzal, hogy ekkor már több mint tíz éve Haraszti (Haraszthy) possessió báró Laffert Antal Ferdinánd birtoka, előbb zálogjogon, majd saját tulajdonként, s a Laffert család épp itt, Harasztiban építi ki (egyik) állandó lakóhelyét. Előbb egy szerényebb, majd később jelentősebb nagyságú földesúri épületet (kúriát).

Maguk a Laffertek eredetileg nem magyar nemesek, s csak a kuruc kor után jönnek hazánkba, és nyernek itt nemességet. Ezzel kapcsolatban a Magyarország nemes családai című almanach a következőkben közli adataikat:[31]

szintes barokk épület. Az utcai homlokzat összes nyílását átalakították, illetve befalazták. A jobb szárny oldalán eredeti világítónyílás és kőkeretes barokk ajtó látható. Az udvari homlokzat középrizalitja két oldalához homorú ívvel csatlakozik a két szárny. A középen álló kőkeretes ajtó felett díszes kőkeretes nyílás. Belső: a középső nagyterem kőboltozatos, 18. századi falfestés nyomaival. Ugyanilyen boltozatú az udvari bejárat mögötti előcsarnok is. Az épület alatt boltozott pince található.
Mindehhez a hivatalos leíráson kívül hozzá lehet tenni, hogy a falazat anyaga sajátos: kő és tégla váltakozó sorokban, s a kötőanyag egyfajta finom, egészen apró kavicsos homok felhasználásával készült malterféleség.

Ezen 18. század eleji épületet egyben Haraszti legrégibb épületeként tartották számon az 1991-es évig. Ekkor ugyanis a véletlen folytán előkerült egy hasonló alapanyagú és építésű falrész a polgármesteri hivatal (ma Fő út 152.) oldalépületében, közvetlenül a később épült tűzoltószertár mellett, melyet a Helytörténeti Emléktár azonnal birtokba is vett mint vélhetően még az első Laffert-kúriánál is korábban épült falrészt. Ezen falrész egyébként egy 5 méter széles és kb. 40 méter hosszú, nagyon vastag (90 cm vastagságú) fallal készült épület része volt. Utóbbira - hogy itt egy nagyobb, nagyon régi épület létezik, melyet azonban szerényebb külseje miatt korábban nem vizsgáltak meg és nem vettek figyelembe - akkor derült fény, mikor ezen épületrészt, melyet az egykori tanács intenzíven nem használt (két kisebb magánlakás volt benne), rendőrségi célra építettek át. Ekkor derült ki, hogy az egész volt lakássor valószínűleg az urasági kastélyhoz tartozó melléképületként egyetlen épületegység, rendkívül vastag falakkal. Ezen épület rész mára már teljesen átalakult, modernizálódott, napjainkban a helyi rendőrőrs otthona szolgálati helyiségekkel, zárkákkal, stb. Eredeti állapotban csupán a Helytörténeti Emléktár által birtokba vett egyetlen, 5 méter hosszú és 2,5 méter széles egykori helyiség maradt meg, melynek mindkét oldalán a barokkra jellemző ajtókat találunk. Ezek közül az utcára néző be van falazva, de úgy, hogy belülről jól látható az egykori többszörös félköríves boltozás, valamint - és ez e helyiség legfőbb ritkasága - a hátsó falrészben találunk két kisebb kőfülkét is. Ezek magassága kb. egy méter, mélysége 35 cm, és egyenként 60 cm szélesek. Hogy mily célt szolgáltak ezek egykor, ma már kideríthetetlen, bár magyar és német építészeti szakemberek egyaránt megtekintették, de biztosat nem tudtak mondani, mi lehetett e fülkék egykori rendeltetése. Ma ezen épületrész a tőle 30 méterre található Helytörténeti Emléktár védelme alatt áll, és egy külön az emléktárhoz tartozó építészeti relikviát képez oly ritka esetként, hogy előbb létesült a Helytörténeti Emléktár (falumúzeum), s csak ezután jött hozzá helybe külön múzeumi anyagként az itt bemutatott és bármely falumúzeumot látogató által megtekinthető "középkori" falrész.[36]

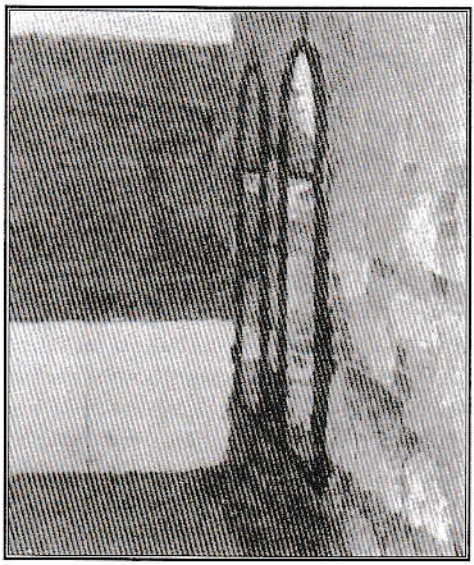

Középkori falrész a Helytörténeti Emléktárban az ismeretlen rendeltetésű, ma vitrinként használt két kőfülkével

Visszatérve a Laffertokra, Haraszti birtokbavétele után nem csupán helyi birtokosként viselkedtek, hanem a község és az egyház teljes patrónusaként is. Úgy a Laffertek nevéhez fűződik Haraszti török idők utáni első kőtemplomának felépítése. Ehhez hozzátartozik, hogy a possessio első, már Mátyás korában is létezett temploma, melyet a XVII. századi, egyháztörténeti szempontból nagyon fontos Pongrác-féle térképek is jeleztek, a török időkben elpusztult, 1702-ben már romokban hevert, úgyhogy a hívek a XVII. század végén már nem ezt, hanem egy Vorster Kristóf által Szent Kristóf tiszteletére épített kisebb fa templomot használták. Ennek felváltására építették a Laffertok az új, nagy kőtemplomot a Duna-parton Nepomuki Szent János tiszteletére. E templom (bár a különböző források egy-két évnyi eltérést mutatnak) 1716-18 közt épült, s az egyháztörténeti iratok szerint 1719-ben Althann M. Frigyes váci püspök avatta fel.[37]

Ez időben keletkezett a műemlék jellegű, ma is meglévő, az 1990-es években restaurált Nepomuki Szent János szobor is, haraszti egyetlen, hiteles műemlékként nyilvántartott szobra, melyet felirata szerint 1716-ban állíttatott báró Laffert Ferdinánd, és a katolikus templom előtt állt.[38]

Ezen leírások egyben azt is jelzik, hogy végül is a Laffertok Harasztit választották a család legfontosabb lakóhelyéül, annál is inkább, mert a II. József idejében történt népszámlálás, illetve községösszeírás Harasztin majd urasági lakóépületről is szól.

Egyelőre azonban ne ugorjunk ily messzire. Maradjunk a 30-as, 40-es években, mikor a már idézett 1728-as összeírás, pontosabban összeírások (közel párhuzamos anyaggal két összeírás is történt 1728-ban, egy országos regnicoláris és egy megyei dicalis összeírás) azt jelzik, hogy Haraszti a környék egyik legnagyobb települése, bár lakói - ahogy az szokásos - gazdasági helyzetüket rosszabbnak mutatván a valóságosnál siralmakkal igyekeztek adójukat csökkenteni.
Úgy a település lakóit, jobbágyait név szerint is felsoroló táblázat után további információként a település adózó népességéről az alábbiakat olvashatjuk:[39]

"Cziegler János György serfőző bérlő még az uradalomnak járó 150 forintos bérletét sem tudja most megkeresni.
Van uradalmi konvenciós kovács és mészáros. A kovács saját fenntartásán kívül semmit sem keres.
A mészáros keresete évi 50 frt.
Van egy kereskedő zsidó is, ki csak 3 hónapja van itt, kereskedését még nem tapasztalták ki.
Vlachok és örmények nincsenek.
Telket bíró juhászok s más pásztorok szintén nincsenek.
Van egy Trenczér Miklós nevű molnár. Saját malma van. Ennek hasznát lásd a megjegyzésekben.
Pittberger Ferdinánd molnár egy malom harmadát bírja, évi bevétele 17 pozsonyi mérő gabona.
Szénégetők és mészégetők nincsenek."

Egy további, 1718 decemberéből származó forrás még egy további malmost is említ, ezúttal Szigeth-Szent-Miklós forrásanyagában:[40]
"Dékány, kinek Harasztiban van malma".

Visszatérve ugyancsak az 1728-as összeírásra, a táblázatokat követően meg-jegyzések címszó alatt egy általános leírás a következő kiegészítéseket adja.
Két vetőbe vannak osztva a possessio szántóföldjei, felváltva szokták őket bevetni, termőképességük összesen annyi, amennyit a rubrika mutat.
Földje homokos és terméketlen, őszi vetés alá háromszor, tavaszi vetés alá egyszer kell hat ökörrel szántani, úgyhogy egy pozsonyi mérő őszi gabona elvetése után közepes termés esetén 1 mérőt terem, a tavaszi ugyanennyit. Ennek értéke mivel vegyes, közepes forgalom esetén 50, a tavaszié 30 dénár. Kenderföldjeik, ha gabonát vetnek beléjük, 4 pozsonyi mérő termőképességűek, ebből világos, hogy ezekből nincs hasznuk. Rétjük nagyon kevés, jó szénát terem, de mivel kevés, eladni nem tudnak belőle. Legelőik saját területükön 300 allodiális marha eltartására elegendők nyáron. Ezekből házi

szükségletük kielégítésén kívül más hasznuk nincs. Erdejük nincs, kivéve az egyik dunai szigeten, melyből közepes mennyiségű tüzifát nyernek. Két dunai vízimalmuk van, az egyik a molnár egyharmad részének levonása után 25 pozsonyi mérőt hoz, a másik, a molnár tulajdona 37 mérőt, összesen 62 mérőt. Egy mérőt közepes kereskedelmi forgalom idején egy forintért lehet eladni, ami összesen 62 forint bevétel. A homokos dombocskákon újonnan telepítettek szőlőt, ami a rubrikákból világosan kiderül. Ebből termésük még nem volt. Halászni nem szoktak. A possessio fekvése sík, árvíznek igen kevéssé van kitéve. A földtermékenységéről és műveléséről már történt említés. Eladnivalójukat szárazon és a Dunán Pestre vihetik, 2 mérföld távolságra. (Megjegyzés: egy mérföld ez időben 8-8,7 km.) Kereskedelmük nincs.

További érdekes bejegyzés:

"A szántóföldek, rétek, legelők szemrevételezése során úgy tűnt, hogy termőképessége nagyobb, mint amennyit a rubrika közöl. A possessio lakói azonban elpanaszolták, hogy a szántóföldek bizonyos részét a földesúr elfoglalta. Ezért a bevallott termőképességet jóváhagyták."[41]

Utóbbi siralmat, hogy a földesúr igyekszik a jobbágyok rovására növelni járandóságait, megerősíti az is, hogy alig három évvel az összeírás után a haraszti jobbágyok külön is panaszt tesznek földesuruk ellen a megyénél, mely - noha maga Laffert a megye egyik rangosabb földesura - a jobbágyoknak ad igazat. Erről az 1731. év január 18-i közgyűlésének regesztái a következőt mondják:[42]

"Haraszti lakói panaszt tettek földesuruk, Laffert Ferdinánd Antal eljárása miatt, ki a szerződésben kikötötteknél több szolgáltatást követel." Ezért a közgyűlés úgy dönt: *"Figyelmeztetik a földesurat, hogy a jogtalan követelésektől tartózkodjék, ellenkező esetben a vármegye ellene hivatalos eljárást indíttat."*

Ez a közgyűlési határozat, melyben szerepel, hogy a jobbágyok szolgáltatásai szerződésben kikötöttek, ismételten megerősíti, hogy Haraszti nem örökös, azaz régtől fogva itt élt jobbágyok, hanem szabad költözködésű és szerződés alapján harasztira jött telepesek. Családneveik szerint döntő többségükben német származású jobbágyok, akikre saját földesurukkal kötött szerződésük szerint róhatók csak terhek. Ezen, 1710 körül keletkezett szerződés részleteit sajnos ma már nem ismerjük, csupán a 40 évvel később, az urbárium kiadásakor találkozunk majd a jobbágyok helyzetét rendező, Dunaharasztira is érvényes kontraktussal.

Az mindenesetre biztos, hogy a falu ma is Dunaharasztin élő németajkúi őseinek többsége ez időben, az 1720-30-as években érkezik Harasztira, az akkori bevándorlási hullámmal, és a Laffertokkal történt szerződés alapján telepszik meg. Ő osztja fel szinte véglegesen a földet jobbágytelkekre (s természetesen urasági birtokra).

Annál is inkább, mert az 1730 és 1770 közti időből az adóösszeírásokban s esetenként plébániai iratokban található adatokon kívül alig-alig van újabb és más forrásunk.

Amit ezen, közel negyven éves időszakról mégis biztosan tudunk: viszonylag zárt Haraszti élete, s nem haladja meg egy korabeli kisebb mezőgazdasági település átlagos és nagyobb eseményektől mentes életét. Rendszeres változatosságot általában csak a katonai beszállásolási terhek, illetve a beszállásolt katonák jelentenek, akiket a településnek kell télen eltartania.

Így 1721-ben a téli szállások katonai elosztásakor Harasztira egy hadnagy kerül[43], máskor, 1726-ban Haraszti lakói a Szigetszentmiklóson kvártélyozó kapitány eltartásához kötelesek arányosan hozzájárulni.[44]

1729-ben a beszállásolt tisztek túlkövetelései nyomán keletkezett panaszok miatt Scuvirej ezredes Kecskeméten keltezett levelében közli a tisztek téli járandóságának a mennyiségét. Levele szerint az igények nem mehetnek túl a szabályzaton. Haraszti és Taksony lakói 17, illetve 24 forintot fizetnek.[45] Haraszti és Taksony neve ez időben számos más iratban is együtt található: pl. 1727 júniusában Dömsöd lakói panaszkodnak, hogy túlságosan sok szekeret és előfogatot kell kiállítaniuk, mert sem Taksony, sem Haraszti nem vállal a terhekből. Megyei döntés: legközelebb Dömsöd egészen Pestig biztosítja a szállítóeszközöket, amit Taksony és Haraszti, makacssága miatt, köteles lesz megtéríteni.[46]

1732-ben, majd ezt követően átlag tíz évenként megyei határozat szól arról, kik és hol vadászhatnak. Ez érinti a Laffertokat is, akiknek birtokaik közül az ócsai tilalmas, a sári turján, a Haraszti-sziget és a Rákoscsabai tilalmas erdőterületeken kapnak vadászati jogot.[47]

1734-ben különleges esetről hallunk: Harasztin meggyilkoltak egy őrmestert. Ezzel kapcsolatban sebész vizsgálja meg az őrmester sebét, amiért a községnek 2 ft-ot kell fizetnie.[48]

1736-ban, mivel sokan nem tartják igazságosnak a községekre kirótt adót, adókönnyítés céljából 25 helységben új adóösszeírást kell készíteni. Haraszti is ezen települések közt van.[49]

1738-ban az országban és a megyében pestisjárvány kezdődik. Ez kezdetben csak úgy érinti Harasztit, hogy - mint pestismentes helyre - egyrészt a már pestis sújtotta területek (pl. a Tabán) körülzárására rendelt katonaság egy részét, a Kevenhiller-ezred 4. századát Harasztin szállásolják el,[50] másrészt hogy rövidesen Haraszti lesz a budai helyőrség járvány elől menekülő tisztjeinek menedékhelye.

A pestis-orvos védőöltözetben a XVIII. századból, a Haraszti lakosságának egyharmadát elpusztító járvány idejéből

Ehhez kapcsolódóan az uralkodó oly rendeletet ad ki, mely szerint "A Budán állomásozó tisztek és Styrum lovassági tábornok Harasztiba menjenek, ha nem fertőzöttek, és Harasztin 3 hétig karanténban kell lenniök. Nem érintkezhetnek a lakossággal. A Kevenhiller-ezred egyik altisztjét és 24 könnyűlovast kell kirendelni, hogy őrizzék őket. Élelemmel való ellátásukról a vármegye gondoskodjék."[51]

Néhány nappal ezután újabb, az uralkodó által jóváhagyott határozat születik, mely szerint Haraszti és Buda közt a forgalmat szüneteltetni kell, csak néhány tábornok és katonatiszt poggyászát lehet átvinni az azokat kísérő emberekkel együtt, akik azonban lakott területekre nem léphetnek.[52]
Az elővigyázatosság azonban hiábavaló. Alig egy hónap múlva, augusztus 8-án már ily rendelkezésről olvashatunk: "a már fertőzött Haraszti helyett a Csepel-sziget felett kell átjárót létesíteni".[53]

A megyei és uralkodói - gyakran csak késve születő - rendelkezések mellett a pestisjárványról hitelesebb és pontosabb képet nyújtanak a haraszti római katolikus parókia iratai, a halálozási anyakönyvek és a Historia Domus, melyekben szintén megtaláljuk a nyomát a pestisjárványnak.[54] Az erről szóló, 1739. évre keltezett bejegyzés szerint: "*Sub loc parochio erat hic loci pestis qwa 12 april caput*", az első pestises megbetegedés már áprilisban elérte a falut. Néhány hónapig azonban komoly járványról még nincs szó. A halálesetek csak július végén kezdenek növekedni rohamosan, s augusztus eleje jelenti a csúcsot. Ekkor néhány nap alatt 26 a halálozási bejegyzések száma, ami körülbelül másfélszerese a korábbi évek teljes halálozási számának.[55] Maga a pestis ez időben a négyszáz lakosnál kisebb lélekszámú település mintegy negyedét pusztítja el. Míg a korábbi években évente 10 és 20 közt mozog az elhunytak száma, most, 1739-ben 112 halotti bejegyzéssel találkozunk, s nem biztos, hogy a járványidőszakban minden pestisben elhunyt bejegyzésre került.

Szerencsére a járvány 1740-re véget ér. 1740-ben már csak 13, 1741-ben 16 az elhunytak száma, azaz visszaállnak a normális egészségügyi viszonyok, bár a járvány miatti emberveszteséget Haraszti nagyon nehezen heveri ki. A falu életereje, úgy tűnik, megroppan, s az elkövetkező harminc év alatt szomszédai - értve alatta Taksonyt, Alsónémedit, Szigetszentmiklóst és főleg Soroksárt, gyorsabban nőnek Harasztinál, s lélekszámban nem csupán utolérik, hanem le is hagyják.

Családok száma községenként	1728	1744	1760
Haraszti	62	69	77
Alsónémedi	62	128	202
Taksony	57	67	91
Szigetszentmiklós	79	150	186
Soroksár	-	31	319

(Soroksár benépesülése a pestis utáni időszakban indul meg nagy mértékben, mikor a Grassalkovicsok birtokaik igazgatási központjául Soroksárt szemelik ki, s rövid időn belül mezővárossá fejlesztik.)

Amiben Haraszti talán (Soroksárt leszámítva) még némi előnyben van a másik három szomszédjával szemben, hogy néhány fővel több a nem jobbágy rendűek és taxálisan adózók száma, azaz lakói nem annyira kizárólagosan mezőgazdasággal foglalkozók, mint a szomszéd községben élők. Így az átlagosan 60 körüli jobbágy- és zsellércsaláddal szemben az 1754/55-ös conscriptió taxalistarum (taxálisan adózók összeírása) hospes rovatában nyolc kézműves foglalkozású családfőt sorol fel in Haraszti (Harasztin) név szerint, esetenként különböző megjegyzésekkel - tartanak-e lovat, illetve tehenet, ha igen, menynyit, mennyi az adójuk, mi a foglalkozásuk.

A felsoroltak név szerint: Georgius Czigler, Michael Schlick, Jakobus Dornyánszki, Philipus Ostermayer, Josephus Ostermayer, Joanes Staller, Joanes Hang, Thomas Hailer. Hogy ők miként és hogyan kerültek Harasztira, nincs adatunk, de semmiképpen sem tartoznak - még akkor sem, ha némelyikük németes nevű, s valószínűleg németajkú is - a Harasztira egykor a Laffertek által telepített német bevándorlók közé. Mindenesetre fokozatosan beilleszkednek a már itt élők közé mint serfőző, molnár, ács, kosárfonó, hentes, bognár és kádár. (Alsónémedin, Taksonyban és Miklóson kevesebb a taxálisan adózó [mesterségből élők] száma.)

Haraszti urbáriuma

Haraszti életének legfontosabb 18. századi dokumentuma Dunaharaszti urbáriuma, mely a maga nemében meglehetősen egyedi. Ez az egyediség, hogy az ekkoriban szokásostól eltérően - bár szövegének jó része általános, minden urbáriumra jellemző központilag készített típusszöveg - nem latin nyelvű (sőt nem is magyar), hanem német, ahogy azt előlapja is bemutatja.[57]

Mint az előoldalán látható, a nyomtatott URBARIUM szó után kézzel (bár díszes betűkkel), folyóírással írva a község és a földesurak megnevezése következik, miszerint az irat Haraszti község urbáriuma, melynek földesurai méltóságos báró Laffert Antal és méltóságos báró Laffert Ignác. Ezt követik az urbárium pontjai mintegy 18 oldalnyi terjedelemben, melyek közül a történeti hűség kedvéért - hogyan éltek ez időben haraszti földesúr fennhatósága alá tartozó lakói, jobbágyai és zsellérei, milyen terheik és jogaik voltak - néhányat be is mutatunk.

1. pont - a jobbágy házhelynek mivoltáról

1.§ Mivel valamennyi jobbágynak a kötelezettségeit és minden adózásait a job bágyhelyek voltához és mineműségéhez köttetik megszabni, ezek pedig nem mindenütt egyarányosak, hanem a határoknak mivoltához s azoknak egyéb haszonvételéhez vagy fogyatkozásihoz mérve szükséges azokat alkalmazni, ezért ezen helységben egy egész jobbágy házhely belső fundusa, azaz házhelye, annak udvara, szérűs és veteményes kertje oly nagy és téres helyet foglaljon, amennyibe két pozsonyi mérő mag kívántatik. Amennyiben pedig azon belső fundus kisebbnek találtatik, aztat a külső földekben vagy rétekben kelletik helyre hozni. Ellenben amennyiben két pozsonyi mérőnél nagyobb lenne, azokat a külső telkekbe kell beszámítani, kivéve, ha oly kevéssel haladná fölül, hogy egy fertálymérőnél többet nem tenne, az olyan csekélységet nem méltó tekintetbe venni.

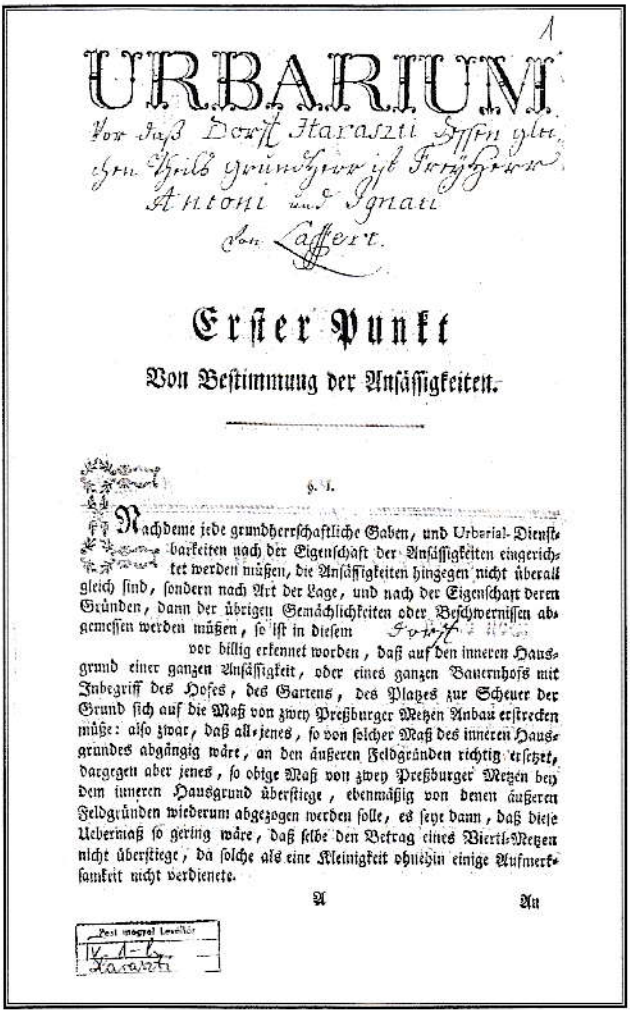

1

URBARIUM

Von Jaß Dorsk Haraszti Sohn gleichen Hilds Grundherr ist Freyherrn Antoni und Ignatz von Laffert.

Erster Punkt

Von Bestimmung der Ansässigkeiten.

§. 1.

Nachdeme jede grundherrschaftliche Gaben, und Urbarial-Dienstbarkeiten nach der Eigenschaft der Ansässigkeiten eingerichtet werden müßen, die Ansässigkeiten hingegen nicht überall gleich sind, sondern nach Art der Lage, und nach der Eigenschaft deren Gründen, dann der übrigen Gemächlichkeiten oder Beschwernissen abgemessen werden müßen, so ist in diesem Fall vor billig erkennet worden, daß auf den inneren Hausgrund einer ganzen Ansässigkeit, oder eines ganzen Bauernhofs mit Inbegriff des Hofes, des Gartens, des Platzes zur Scheuer der Grund sich auf die Maß von zwey Preßburger Metzen Anbau erstrecken müße: also zwar, daß alles jenes, so von solcher Maß des inneren Hausgrundes abgängig wäre, an den äußeren Feldgründen richtig ersetzet, dargegen aber jenes, so obige Maß von zwey Preßburger Metzen bey dem inneren Hausgrund überstiege, ebenmäßig von denen äußeren Feldgründen wiederum abgezogen werden solle, es seye dann, daß diese Uebermaß so gering wäre, daß selbe den Betrag eines Viertl-Metzen nicht überstiege, da solche als eine Kleinigkeit ohnehin einige Aufmerksamkeit nicht verdienete.

A An

Post integral levelűr

Haraszti

Haraszti urbáriumának - német nyelvű - első, bevezető oldala

II. § Egy ilyen jobbágyházhelyhez 25 hold szántóföld és 12 kaszálóra való tartozik.

III.§ Ha mindazonáltal a szántóföldeknek vagy réteknek följebb írt száma ki nem telne, minden hold szántóföldnek fogyatkozása egy szekérre való réttel és viszont helyre hozassék.

2. pont - a jobbágyok haszon vételéről
(részletek a helyszínre igazított országos általános előírásból)

I.§ Szabad légyen (mármint a jobbágyoknak) Szentmihálytól karácsonyig bort árulni. (Ez az időhatár más Laffert-birtokoknál, pl. Sárinál ettől eltérő.)

III.§ A jobbágyok marháinak, amennyire a határ fogja engedi, elegendő mezejük legyen.

IV.§ Ahol erdő vagyon (ilyen van Harasztiban), egyedül saját maguk szükségletére dűlt és száraz fából, ha pedig ez nem található (kivévén a makk és gyümölcs fákat) nyersből is a faizás szabad legyen.

V.§ Nem különben a házukra való fa is a jobbágyoknak ingyen adassék oly módon, hogy a fákat az uraság kijegyezze és mutassa.

A további pontok, pl. irtásföldek, makkoltatás, Harasztiban érdektelenek.

3. pont - a jobbágyoknak szolgálatairól vagyis robotjáról
(részletek)

I.§ Minden egész telkes jobbágy köteles lészen maga földesurának minden héten egy napot napkelettől napnyugtáig (abban számlálva munkára való menetel és visszajövetel és az etetési és itatási időt), négy marhával, maga szekerével, boronájával és ekéjével dolgozni tartozik.
Nem is lészen szabad följebb jelzett marhás munkát felosztani és két napi munkával duplázni és arra a jobbágyot kényszeríteni, hanem ha az jobbágy földesurat csalni akarván maga gondatlansága miatt vagy szántszándékkal kevesebb marhával a munkára megjelenne, heti két nap kézimunkával tartozik.

V.§ Kaszáláskor, aratáskor vagy szüretkor akár kézi, akár marha szolgálatot duplán veheti a földesúr jobbágyaitól, mindazonáltal abbéli duplán vett szolgálatot a többi hetekbe szabad betudni.

VIII.§ Minden zsellér, akinek magának háza van, 18 napot, minden lakos pedig, kinek háza nincsen, 12 napot esztendőnként kézi munkával földes uraságnak szolgálni tartozik.

XI.§ Hosszú fuvar -négy házhelyes jobbágy együtt ad egyet. Két napon túl azonban a
költségeket a földesúr külön fizeti.

XII.§ Tartozik egy öl fát, két gyalog paraszt által előre felvágva az uraság majorjába szállítani.

XV.§ A kilencedet, hol ezt kiadni köteles, nem különben a hegyvámot tartozik roboton kívül a földesúr által mutatott helyre összehordani.

XVI.§ Vadászatoknak tartásakor, hol ezek volnának, 3 napi vadhajtással tartozik.

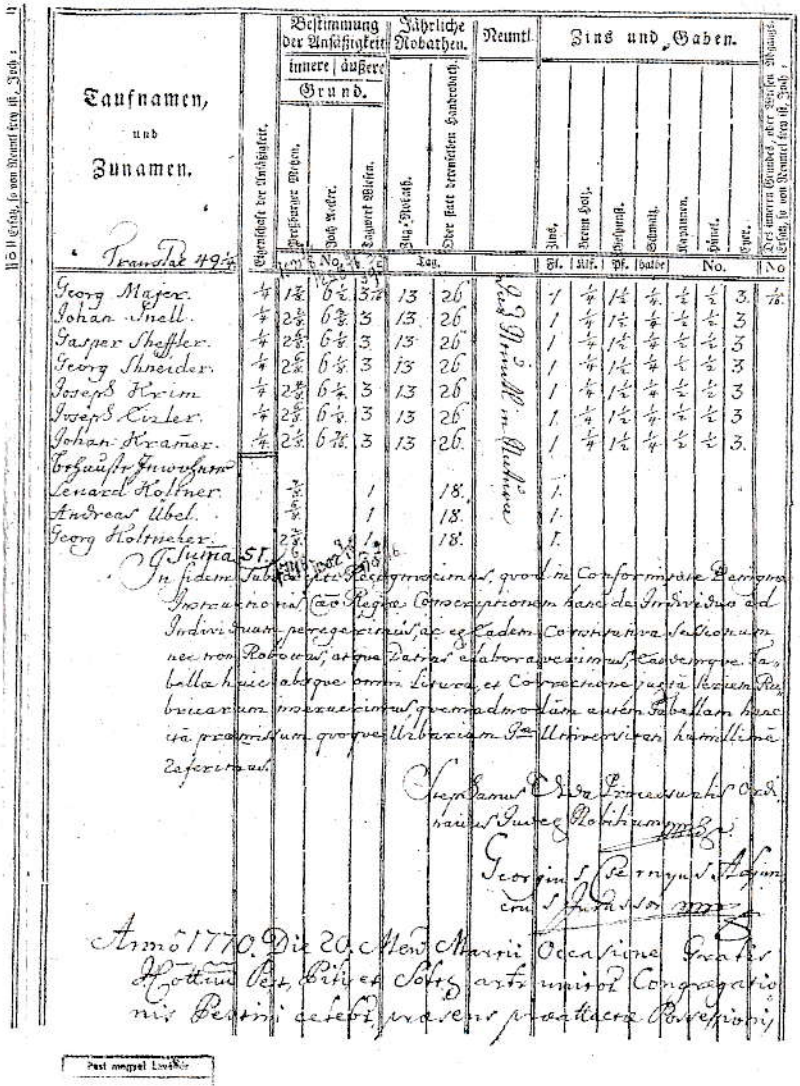

Taufnamen, und Zunamen.

Bestimmung der Ansässigkeit: innere / äußere Grund. Jährliche Robathen. Neumtl. Zins und Gaben.

Obrigkeit der Ansässigkeit. Herrschaftliche Wiesen. Joch Acker. Tagwerk Wiesen. Zug-Robath. Aber statt derselben Handrobath. Zins. Fl. Kreuz. Holz. Pf. Schmalz. Kapaunen. Eier. No.

Brandt 49 ¼

Georg Majer.	¼	1⅞	6½	3½	13	26		1	¼	1½	¼	½	½	3.
Johan Snell.	¼	2⅜	6⅜	3	13	26		1	¼	1½	¼	½	½	3
Jasper Sheffler.	¼	2⅜	6⅜	3	13	26		1	¼	1½	¼	½	½	3
Georg Shneider.	¼	2⅜	6⅜	3	13	26		1	¼	1½	¼	½	½	3
Joseph Krim	¼	2⅜	6⅜	3	13	26		1	¼	1½	¼	½	½	3
Joseph Kisler.	¼	2⅜	6⅜	3	13	26		1	¼	1½	¼	½	½	3
Johan Kramer.	¼	2⅜	6⅜	3	13	26		1	¼	1½	¼	½	½	3.
Behauster Inwohner														
Lenard Holtner.		⅜		1		18.		1.						
Andreas Ubel.		⅜		1		18.		1.						
Georg Holtmeier.		2⅜		1		18.		1.						
Summa	51													

Pest megyei Levéltár

Haraszti urbáriumának záró oldala a dátummal és a táblázat fejléceivel

A táblázat rovatai magyarul (adózás rovattól): fizetendő árenda, tűzre való fa, fonyás, kifűzött vaj, kappan, csirke, tojás

4. pont - a jobbágy adóztatása

I.§ Minden jobbágy és magános, házzal bíró egyszer egy esztendőben adózásképpen egy guldent fizet.

II.§ Minden egy egész telkes jobbágy természetben tartozik adni 1 itze főzött vajat, 2 kappant, 2 csirkét és 12 tojást.

5. pont - kilencedről és hegyvámról

I. Mindenféle földi termésből(kivéve a házhelyen termő kerti veteményből), úgy méhekből, bárányokból, gidákból, melyek azon esztendőben lettenek, tartoznak valóságos kilencedet a jobbágyföldek után az uraságnak adni.

9. pont - azokról, melyek a belső rendtartást illetik

Bírói hivatalra az uraság hármat nevezhet, kik közül a község egyet az uraság tisztségviselőjének jelenlétében szabadon választ.
Mindazonáltal a választottat rossz viselésére nézve letehesse és meg is büntethesse, a bíró helyett pedig mást rendelhet.
Ellenben a nótáriust és esküdteket a község maga, földesura nélkül választhatja és el is bocsáthatja.

Ezek után az urbárium további fontos, személyekre szóló adatai.

Az urbárium a két földesúrnál, báró Laffert Antalnál és báró Laffert Ignácnál egyaránt felsorolja, hogy mely jobbágyok mekkora jobbágytelekkel, valamint hány házas és háztalan zsellér tartozik a birtokához.

Úgy Laffert Ignác jobbágyai: másféltelkesek összesen tízen, név szerint Gaspar Gerstenbrein, Sebastian Schuszter, Georg Eisenhoffer, Mathiasz Kransz (Krausz?), Jacob Kaltenecker, Georg Piber, Georg Veisinger, Gasper Antoni, Jakob Fait, Georg Schuszter; egésztelkesek összesen heten, Joseph Milpacher, Ferdinand Semler, Mathias Veisinger, Andreas Schuszter, Johan Kaltenecker, Gasper Fait, Lorenz Shuszter; féltelkes Gaper Hochrain; negyedtelkesek tizenegyen: Christoph Stoch, Andreas Rederer, Maxim Eisenpacher, Antoni Stoch, Joan Prehlmayer, Miochl Lidl, Georg Klaonecker, Clemens Czer, Xaver Czizenspacher, Adam Anlar; telek nélküliek (zsellérek) összesen négyen: Thomas Hell, Mathias Kegler, Michl Schrott, Johan König. Összesen 33 jobbágy és zsellér 25 és negyed jobbágytelekkel.

Laffert Antal jobbágyai: másféltelkesek összesen tízen: Johan Lamprecht, Johan Volner, Adam Kreisz, Joseph Volner, Anton Lauter, Mathias Storch, Michl Storch, Geiorg Pauer, Georg Rederer, Paul Lauter; egytelkesek heten: Johan Schmidt, Mathias Faira, Michl Oberfrank, Joseph Kaltenecker. Georg

Vegner, Jakob Fait, Michl Volner; féltelkesek: Georg Sing és Lorenz Friderik, negyedtelkesek tizenegyen: Georg Mayer, Joseph Veisinger, Andreas Vecsepacher, Mathias Gloss, Johan Felber, Johan Snell, Gasper Scheffler, Georg Schneider, Jozefh Krim, Joseph Czizler; telek nélküliek hárman: Lenard Koltner, Andreas Übel, Georg Kaltenecker. Összesen 33 jobbágy és zsellér 25 egész és háromnegyed jobbágytelekkel.

Mindez két dolog jelez: a két testvér valószínűleg mint egyenjogú örökös szinte teljesen azonosan osztozik a haraszti birtokon, másrészt a jobbágycsaládoknál a telekaprózódás még nem jelentős. Az egész- és másféltelkesek - a jobbmódúak - száma harmincnégy a 66 család közül, s mindössze hét a teljesen elszegényedett zsellércsalád. Ez nagyon jó, egészséges mezőgazdasági viszonyokra utal ebben az időben.

Haraszti a 18. század utolsó évtizedeiben.

Az urbárium életbe lépése utáni időszak - a 18. század utolsó három évtizede - a község fejlődése és története szempontjából csak kevésbé jelentős időszak.

Újabb betelepedés a faluba már nem történik. A természetes szaporodás sem jelentős. Nincs hír arról sem, hogy az iparos lakosság száma növekedne, s hogy mégis vannak új adataink, az elsősorban arra vezethető vissza, hogy megtörténik hazánkban az első (II. József-féle) népszámlálás, s a francia forradalom kirobbanását követő és a forradalmi Franciaország elleni háborúk megindulását követően a korábbinál részletesebb katonai célú népességszámlálás történik a birodalomban, s így Pest megyében is.

Ezen említett iratok a II. József korabeli népszámlálás, valamint az ugyancsak II. József korabeli, 1789. évi birtokösszeírás szerint[58] Harasztin a házak száma 117, a háztartások száma 142, a népességszám 709. A lakosság német anyanyelvű, s ezt több különböző forrás is megemlíti, így a Lexikon Loxorum ("*principaliter in eodem viget lingva Germanika*" - vezető nyelv ebben a faluban a német), a Vályi-féle 1796-99. évi összeírás (helységnévtár), valamint a Korabinszki-féle, 1786-ban készült történeti helységnévtár (bár ez utóbbi a faluban használatos német nyelv mellett a magyart is megemlíti használatos nyelvként).

Birtoklási adatok szerint a mezőgazdasági terület 3071 hold, ebből szántó 615, szőlő 35, kert 5 és rét 94 hold. Aránylag jelentős az erdő is (183 hold), a legnagyobb területet azonban a legelők foglalják el: összesen 2139 holdat. Utóbbi egyben azt is jelenti, hogy a mezőgazdaságban - akárcsak a század elején - az állattenyésztés, és nem a földművelés a domináns.

A falu földesurai az 1789-es összeírásban Laffert Ignác és Laffert Vince. Ugyanekkor némi többletet jelentenek, és kisebb fejlődésre utalnak az egyéb megjegyzések, melyek szerint van a falunak urasági lakóépülete, vendégfogadója, a Dunán malmai, serfőzése és deszkakereskedése.

Ezek közül a malmok léte nem újdonság, ugyancsak nem új a serfőzés sem, új azonban a deszkakereskedés, valamint a vendégfogadó említése is. Utóbbi valószínűleg a meginduló növekvő utazással (távolsági közlekedéssel) függ össze, és lóváltó állomás jelenlétére is utal.

Nagyon fontos a feljegyzés az urasági lakóépületről, ugyanis azt bizonyítja, hogy a Laffertok ténylegesen is Harasztin laknak. Fentieken kívül a II. József korabeli összeírás megemlít egy harmadik földesúri épületet is a falu határán kívül: *"magános ház, miben az urasági kerülő lakik"*.

Visszatérve ezek után a századvégi katonai célú népesség-összeíráshoz, ez Dunaharaszti és szomszédai vonatkozásában a következő képet mutatja:[59]

	Dunaharaszti	Taksony	Alsónémedi	Soroksár	Szent-Miklós
Házak száma	117	168	236	437	193
Családok száma	142	200	262	558	236
Teljes lakosságszám	698	1148	1453	2740	1268
Férfilakosság	356	565	705	1358	635
Házas	148	229	284	557	276
Nőtlenek és özvegyek	208	354	464	828	349
1-12 évesek	86	152	151	402	173
13-17 éves korúak	29	50	53	143	35
A nők száma	342	565	705	1355	628

A fenti számok csak a keresztény családokra vonatkoznak. A zsidó családok külön rovatban szerepelnek, de ilyenekkel a környéken nem találkozunk. A fő adatok mellett további részletező adatok is találhatók, például távollevők, idegenek, polgárok, előkelők és tisztségviselők. Ezekből Haraszti számára a legérdekesebb, hogy a polgárok száma Soroksár után Harasztin a legnagyobb (hét polgárcsalád), s ugyancsak - Soroksár mellett - Harasztin található csak tisztségviselőként megjelölt személy. Ugyanekkor az adatok azt is jól mutatják, hogy Haraszti szomszédai közt ez időben továbbra is a legkisebb lélekszámú település.

Ez azt is jelzi, hogy a település lakosságát megtizedelő, a lakosság közel harmadát elvivő 1739-es pestisjárvány okozta emberveszteséget a századvég időszakára sem tudta még kiheverni Haraszti, így a 40-es évekből tartósan növekedési hátrányba került szomszédaihoz képest.

A német telepesek származási helyének problematikája

Haraszti 18. századi története nem zárható le úgy, hogy ne térjünk ki külön is az ebben a században (és a századot megelőző öt évben, 1695-től) Harasztira települt és a falut (községet) újra benépesítő német telepesek származásának problémájára. Annál is inkább, mert ez - a származási hely - Haraszti vonatkozásában igen sokáig talán a legnagyobb fehér folt volt településünk történetében, már csupán azért is, mert azok az adatok, vélelmezések, melyek e témában többé-kevésbé közszájon forogtak, hiteles forrásokkal csak nagyon kis részben voltak igazolhatóak. A jó szándékkal megírt, Harasztival foglalkozó könyv, dr. Baradlay János gyógyszerésznek az 1927-es hősi szobor leleplezésére írt könyvecskéje, ahol először találkozunk utalással a Harasztira települt németek származására, ezen témában nem fogadható el irányt mutató forrásnak. Dr. Baradlay ugyanis, aki nem volt történész, és nem végzett Haraszti történetével kapcsolatban forráskutatást, könyvét elsősorban helyi politikusként, hazafias felbuzdulásból írta, belevéve minden szépet és jót, amit csak szóbeszédként halott vagy érdekességként olvasott településünkkel kapcsolatban, anélkül, hogy elgondolkodott volna a hitelességükön. Így könyvének az a része, ahol saját korával foglakozik (pl. a hazáért elesettek adatainak összegyűjtése), kiváló munka és elsőrangú történeti forrás is, amikor azonban a múltba, régmúltba kalandozik, állításai már csupán nagyon nagy fenntartással fogadhatók el. Ilyenek azok is, amelyeket a Harasztiba települt németekről ír,[60] miszerint *"a harasztira települtek Cannstadt és Hall vidékéről származnak, és Cannstadt vidékén ma is találhatók haraszti hangzású családnevek, mint Rabenspeck, Gerstenbrein, Oberfrank, Kaltenecker stb."* Ezen adat mai ismereteink szerint nem állja meg a helyét.
A leghitelesebb forrásban ugyanis, Werner Hacker tíz kötetnyi, több tízezer nevet tartalmazó azon könyveiben, melyekben németországi források alapján dolgozta fel az 1685-1790 közt Kelet-Közép-Európába vándoroltak neveit - ahogy ezt Kaltenecker Ferenc helytörténeti kutató egyetemi szakdolgozatában megállapította -, *"Harasztin előforduló név egyetlen egy sem szerepel"*.[62] Igaz, ez még nem teljesen kizáró ok, Werner Hacker feldolgozásai ugyanis (ez a legnagyobb és legalaposabb feldolgozás jelenleg e témában) - ahogy azt Kaltenecker Ferenc a továbbiakban közli is - csak a Bayern, Baden-Würtenbergi és Hesseni tartományok uradalmainak levéltári anyagán alapulnak, de nem tartalmazzák a würtenbergi hercegi és a rottenburgi püspöki uradalmak anyagát. Holott, és ezt tudnunk kell, Cannstadt (ma Stuttgart elővárosa) egykor a würtenbergi hercegi uradalomhoz, Hall pedig a rottenburgi püspöki uradalomhoz tartozott. Így vélelmezhető, hogy ezek irattáraiban vagy más svábföldi anyagokban még esetleg megtalálhatók a hiányolt nevek.

Súlyosabb ok, amiért nem fogadhatjuk el a régebbi állításokat, hogy abban az időben, mikor Baradlay munkáját megírta (1927-ben), még egyáltalán nem folytak Harasztival kapcsolatosan magyar helytörténeti kutatások. Így az ekkori Baradlay-féle megállapítások - bár azokat később több helyen is átvették (számos, Harasztiról szakdolgozatot író főiskolás is) - legfeljebb szóbeszéden alapultak, így viszont már nem tekinthetők a telepesek származási helyét bizonyító hiteles forrásoknak. Ami egyébként sajnálatos, mert Haraszti ily tekintetben a szomszédos két településhez, Soroksárhoz és Taksonyhoz képest szinte alig rendelkezik a származási helyeket bemutató, feldolgozott magyar forrásadatokkal.

Haraszti ugyanis a három szomszédos német falu közül a török utáni időket tekintve a legkorábban életre kelő és benépesített falu, ami tiszteletet érdemel. Ez ugyanakkor egyben azt is jelenti, hogy mivel ezen korai időszakban a magyarországi közigazgatási írásbeliség a töröktől visszafoglalt területen még csak kialakulóban volt, nem fordítottak gondot arra, hogy például az itt letelepülő jobbágyok származási helyét is feljegyezzék.

Grassalkovich Antal királyi jogtanácsos, Soroksár újjászervezője, ki okos gazdaságpolitikájával a telepesek sorát csábította át Harasztiról Soroksárra

Sokkal kedvezőbb ebből a szempontból például Soroksár, de még Taksony helyzete is. E két településen a német származásúak betelepítése-betelepülése nem közvetlenül a török uralom megszűnése után kezdődött, hanem akkor, amikor a több mint 150 éves folyamatos háborúskodás után végre normalizálódni kezdtek a közigazgatási viszonyok. Ezért e két településre vonatkozóan már írásban is megmaradt számos, betelepüléssel kapcsolatos magyar anyag.

Különösen áll ez Soroksárra, ahol - mivel itt a szervezett, nagyarányú betelepítés csak 1741 után kezdődött, s nem 1695-ben, mint Harasztin - pontos ilyen irányú feljegyzések maradtak fenn.

Így például Soroksár esetében hazai forrásból is tudjuk, hogy az ez időben érkezett német családok közül, akiket elsősorban egy, a Grassalkovich hercegek által ezzel megbízott hivatásos toborzó ügynök csábított Soroksárra,

31 telepes család "*ex Franko-niából*" való, 12 család érkezett Svábországból, míg 8 család Alsó-Ausztriai illetőségű volt, stb.[63] Sőt, e betelepülőkkel kapcsolatosan azt is tudjuk, hogy jónéhányan Harasztiról kerültek át a 30-as, 40-es években a csábítóbb gazdasági lehetőségekkel rendelkező Soroksárra, mint például a korábban Harasztin letelepült, de Soroksárra átvándorolt Georg Wolf, Soroksár első falubírója, továbbá Johan Feith, Sebastian Stark, Johan-Konrad Siedl és Bartholomäus Weidinger, kinek édesapja, Johann Weidinger még Harasztiban volt a Laaffertek alattvalója.[64]

Ugyancsak biztosabb magyarországi forrásai vannak Taksonynak, még ha nem is oly mértékben pontosítottak, mint a soroksáriak. Itt - ahogy egy Taksonyról nemrég megjelent helytörténeti munka írta - "*Taksony betelepítése 1711-től követhető nyomon. Treschner Károly kapitány würtenbergi svábokat telepített Taksonyba... A németek betelepítése több hullámban történt. A taksonyi plébánián található Krizsán Pál, volt taksonyi plébános (1826-51) latin nyelvű feljegyzése a német telepesekről... 1715-ben 20 német családot lajstromozott a kincstár. A kivándorlással részben szabadok lettek.*"[65]

Taksonyba egyébként a későbbiek során, mint arról különböző más, külföldi források említést tettek, a spanyol örökösödési (fancia-osztrák) háború befejezése után leszerelt katonák is költöztek, és itt földet kaptak.[66]

Visszatérve most már saját településünkre, Dunaharasztira, itt a letelepedésről hiteles magyarországi adatok nem állnak rendelkezésre. Az egyetlen ily irányú forrás, egy XIX. század közepi adatgyűjtő lap,[67] illetve annak feldolgozása azon kérdésre: "Honnan népesített?", helyi forrásból (jegyző) mindössze a következő választ kapta: levéltára a községnek nem lévén, amennyire kipuhatolható volt, a község Würtembergiából népesített. (Azaz itt is csak szóbeszédről, közszájon szereplő adatokról volt szó, mely bár közeledett a valósághoz, de keveredett is a két szomszédos német falu származásáról szóló ottani adatokkal.)

Ezért is történhetett, hogy Kaltenecker Ferenc kutató 1985-ben épp a Harasztira települt németek származási helyének megállapítását választotta szakdolgozata témájául, s a hiányos (vagy fel nem lelhető) írásos forrásanyag helyett (mellett) az összehasonlító nyelvészet segítségével próbálta azt felderíteni. Azzal kapcsolatban, hogy a Harasztira került németség honnan származik, az alábbiakat írta:[68]

"*A Harasztiban még ma is élő német nyelvjárás nagyon hasonlít a Sváb-Alb területen használatos tájszóláshoz. Itt is, ott is Schnurr a kötél. Itt is, ott is a húsvéti nyuszi hozza a húsvéti tojást, nem a kakas, nem a piros vagy zöld nyuszi, nem kakukk, nem gólya, mint a német nyelvjárás más vidékein... Itt sem, ott sem ünneplik a júniusi János napot, mint Bajorországban, Badenben vagy Hessenben. A köszönési forma errefelé is, arrafelé is "Grüss Gott"... stb.*"

Mindehhez azonban rögtön hozzáteszi: "*A falu újjátelepítésének problematikája azonban annál sokkal összetettebb, semhogy összehasonlító nyelvészettel meg lehet fejteni.*"
Kaltenecker Ferencnek ez a megjegyzése eleve meghatározta, hogy a megfejtés problematikája teljesen hiteles, azaz az idetelepülés korabeli (ekkor keletkezett) írásos anyagot kíván. Ennek kutatására azonban mindaddig, míg hazánk a keleti tömbhöz tartozott, és el voltunk zárva Nyugat-Németországtól, annak Duna-menti tartományaitól, alig-alig volt mód.
Szerencsére a határok - a tudományos kutatás határai is - 1990-tól megnyíltak, s ez jobb helyzetet teremtett, mint ami a téma első tudományos szintű feldolgozása idején Haraszti vonatkozásában volt.
Így egy tíz évvel később írt, hasonló tudományos szakdolgozatban Surányi Józsefnél, Haraszti egy további helytörténeti kutatójánál 1995-ben már megjelennek külföldi, nyugat-németországi eredmények is. Így írhat le, ezekre a külföldi kutatásokra támaszkodva, az újjátelepülésről oly sorokat, melyek már tudományosan is megalapozottak, miszerint a Harasztira települt németek (vagy legalábbis egy részük) Blindheim környékéről valók.[69]
Azóta további újabb forrásfeldolgozások láttak napvilágot s kerültek publikálásra, elsősorban dr. Adolf Layer kutatása, s ennek nyomán napjainkban, e könyv írása idején (2000. október) már bőséges német kutatási anyagok állnak rendelkezésünkre.[70]

Nézzük ezek közül - mert a források is időrendet tartanak - előbb az első, a Vorster-féle betelepítésre vonatkozó (1704 előtti) adatokat, majd ezt követően a továbbiakat, a Laffert földesúr kori (1712 utáni) betelepülés adatait.

Az első adatcsoport a Benedek-rendi narensheimi kolostor archív anyagában található, két kéziratos anyagot tartalmazó forrás a kolostor apátjának 1699-ben és 1701-ben történt, Magyarországon keresztüli utazásairól. Ezek egyike, az 1701. évi kimondottan Dunaharasztira vonatkozó adatokat is tartalmaz, melyek bemutatását a folyóirat ily szavakkal vezeti be: "*Eine interesannte Eintragung über Dunaharaszti wollen wir unseren Lesern nicht vorenthalten. ... Übersetz heist es da.*" (Egy érdekes, Dunaharasztiról szóló feljegyzést szeretnénk olvasóinknak bemutatni.) Fordítása a következő (az eredeti, a német kolostorban őrzött szöveg latin nyelvű):

"*16 januar, 1701.*

A mise után a hóesésben felkerekedtünk és négy óra múlva az egész társaság már meg is érkezett Duna-Harasztira.
Itt a nagy tiszteletben álló Vorster úr védelme alatt, aki az utolsó itteni háborúban élelmezésügyi tábornok volt, a helység lakói mind svábok. Ezért a helységet sváb falunak nevezik (lateinisch Pagus Suevorum genannt).

A lakosság lelki üdve felett egy lambachi (az ausztriai Wells közelében lévő) kolostorból való Benedek-rendi atya őrködik, aki az elmúlt háborúban hadseregkáplánként szolgált, s az itt élő svábokról elmondta, biztos, hogy az itt található első telepes csoport nagyobbik része Schussenried, Zwiefalten, Hundersingen, Obermarchtal, Ehingen és Biberach helységekből érkeztet."

Donauschwäbische Forschungs- und Lehrerblätter

Heft 1984/3

Riß Jakob, Ehefrau Ursula, Heiratsdatum nicht bekannt
folgende Ki wurden in Blindheim getauft
25. 11. 1694 Fina, ?. 1. 1696 Josephus,
9. 5. 1697 Anna, 15. 10. 1699 Josephus,
25. 12. 1700 Anna Dunaharaszti Pate Schafnizl Mich.
19. 1. 1702 Sebastian Dunh. Pate Schafnizl Mich.
13. 5. 1703 Matthias, Dunah. Pate Schafnizl Mich.

Diese Eintragungen in den Kirchenbüchern von Blindheim und Dunaharaszti sind die ersten Hinweise auf eine Ansiedlung um 1700. Sie sagen uns, daß die Familie von Riß Jakob sehr wahrscheinlich im Frühjahr 1700 von Blindheim nach Dunaharaszti ausgewandert ist. Der Eintrag am 25. 12. 1700 beweist uns aber auch, daß der Abt von Neresheim auch schon Leute aus Blindheim und Umgebung bei seiner Ankunft in Dunaharaszti angetroffen hat.

Es ist mit Sicherheit anzunehmen, daß damals nicht nur die in den Matrikeln auftauchenden Namen in Dunaharaszti waren, sondern noch viele andere Familien aus dieser Gegend. Eine große Rolle bei der Ansiedlung im Budapester Raum dürfte Prinz Eugen von Savoyen gespielt haben. Prinz Eugen war einer der Befehlshaber bei der geschichtlich bedeutsamen Schlacht bei Blindheim vom 13. 8. 1704 während des Spanischen Erbfolgekrieges, bekannter unter dem Namen Schlacht von Höchstätt. Genau der Prinz Eugen, dem die ganze Donauinsel Csepel (mit verschiedenen Dörfern) südlich von Budapest gehörte (erworben 1697 von der Witwe des ksl. Generals Graf Donat Heißler von Heitersheim). An der östlichen Seite der Insel gegenüberliegend befanden sich die deutschen Gemeinden Dunaharaszti und Taksony. Aber auch Soroksar, dessen Hauptansiedlung erst im Jahre 1741 erfolgte.

Haraszti -az itteni betelepülőket említő német cikk (részlet)

Ehhez a folyóirati cikk írója hozzáteszi: napjainkban olyan utalással is találkozhatunk, hogy ugyanebből a körzetből érkeztek 20-30 évvel később Hajósra (kb. 100 km-rel délebbre Harasztitól) az ottani telepesek. Majd úgy folytatja: annak is nagy a valószínűsége, hogy a Nereisheimi apát ezen, 1701-ben történt Harasztin való átutazásával függnek össze az alábbi egyházi anyakönyvi bejegyzések, melyek - feltehetően vagy biztosan - Dunaharasztihoz kapcsolódnak.

Így két oly, 1701-ből származó bejegyzés is található a Gremheimi házasságkötési anyakönyvekben - egyikük Stegmiller Andreasra, másikuk Novak Mathiasra vonatkozik -, hogy Sueviaban születtek, illetve oda valók. Ez abban az időben, figyelemmel arra, hogy Harasztit az 1701. januárjában ide látogató apát latin szóval "Pagus Suevorumnak" (Svábfalvának) nevezte, Harasztit is jelentheti.

Biztosan Harasztira vonatkoznak azonban az 1700. november 14-i dátummal szereplő következő feljegyzések.

"Ries Jakab feleségének házassági dátuma nem ismert. A következő gyermekeit azonban Blindheimben keresztelték: 1694. november 25-én Finát, 1696-ban Josephust, 1697. május 9-én Annát, majd 1699-ben ismét Josephus következett. (Lehet, hogy előző, azonos keresztnevű testvére meghalt.) Ezután azonban egy ugrás következik, mert a következő gyermekét már Harasztiban keresztelik, majd ugyanitt, Harasztiban keresztelik meg a felsoroltakat követően 1702. január 19-én Sebastiant és 1703. május 13-án Matthiast. A keresztszülő mindkét esetben Schafnizl Mics volt."

E bejegyzések részben a Blindheim, részben a Dunaharaszti keresztelési anyakönyvekben az első kapcsolatfelvételt jelzik 1700 körül a két település közt. Valószínű, hogy maga Ries Jakab 1700 tavaszán indult el Harasztira feleségével, és a nereisheimi apát Dunaharasztin Blindheimről és környékéről származó svábokat is talált. Az is biztos, hogy ez alkalommal nem csak a plébános által megnevezett településekről származók éltek Harasztin, de mások is ezen kívül.

Mindezek az adatok, melyek a Vorster által betelepítettek származására vonatkoznak, elég hiányosak, még akkor is, ha a nereisheimi apát látogatását követően, de még a kuruc háborúk előtt további betelepülőkről is tudunk. Így Thomas Haringról, ki feleségével és gyermekeivel Gremheimből indult el Harasztira, s ugyanígy gremheimi áttelepülő 1702-ben Schmied Gabriel, valamint a Weisingenből induló Andreas Schuszter.

Sajnos - mert a források több személyt nem említenek - e névanyag nem túl gazdag, de Haraszti szempontjából nem is bír oly jelentőséggel, mint az egy évtizeddel későbbiek. Tudjuk ugyanis, hogy Haraszti 1703 és 1711 között, a kuruc háborúk időszakában elnéptelenedik, lakói többségükben elmenekülnek vagy elpusztulnak, s az 1695-1703 közti betelepülés ma már inkább történelmileg érdekes, mint származás szempontjából. A Harasztin ma megtalálható német származású családok - kevés kivétellel - csak 1711 után érkeznek Harasztira, amikor a kuruc háború véget ér.

Ezen időszakból a forrásaink azonban már jóval részletesebbek, s hitvestársaikkal együtt több mint félszáz ideérkezőnek nevét, adatait tárja fel - közli az ezzel foglalkozó szakfolyóirati cikk - hol teljességgel, hol csak néhány részletében, az alábbi adatokkal: az átköltöző családi és keresztneve, személyi adatai, születési helye, ideje, szülei neve, házasságkötésének ideje, házastársa neve (esetlegesen az ő személyi adatai is), honnan (mely településről) indult Magyarországra, s mikor érkezett meg Dunaharasztira (illetve 4-5 esetben Taksonyba, Soroksárra vagy Pestre).[71]

Az alábbiakban ezeket közöljük - bár nem teljes részletességgel -, megadva a családi és keresztnevet, a származási helyet, a Harasztira érkezés időpontját, s esetleg (ha van ily adat) a házastárs személyi adatait is.
Az adatokat a könnyebb áttekintés és a történeti elemzés könnyítése szempontjából 1700-1720, 1720-1730, illetve 1730-at követő érkezés szerint csoportosítva foglaltuk táblázatba, az alábbi rovatokat kiemelve: név (ez mindig megtalálható), honnan jött, mikor érkezett Harasztira, házastárs adatai (utóbbiak közül egyik vagy másik néha hiányzik).

Gremheim, ahonnan a legtöbb Harasztira áttelepülő érkezett.

Harasztira 1700-1720 közt érkeztek

Név	Honnan jött	Mikor	Házastársa
Schuszter Johan Georg (1715-ben bíró)	Riedlingen	1700 körül	
Ursula Scherin	-	1712	
Maria Schredlin	-	1712	
Maria Moserin	-	1712	

Név	Honnan jött	Mikor	Házastársa
Gastl Johan	-	1714	
Engelmayer Caspar	Blindheim	1718. 5. hó	Bronner Anna
Eser Sebastian	Blindheim	1719	Findbek Anna
Probs (Probst) Maria	Blindheim	1717	Gerstenbrein Joan
Grimm Caspar	Gremheim	1713 körül	Lang Anna
Lang Caspar	Gremheim	1714	Müller Sabina
Steinprinter Michael	Gremheim	1718	Sailer Maria
Kaltenecker Mathias	Gremheim	1717	Wagner Barbara
Zill (Ziel) Leonhard	Gremheim	1717	Rechenauer Elisabeth
Sailer Gabriel	Gremheim	1717	Maria Steiner
Eisenberger Anna	Höchstätt	1716	Balgruber Thomas
Glick (Glück) Georg	-	1713	Sayler Appollonia
Walter Johann	Oberthürkheim	1720	Hurler Maria

Harasztira 1720-1730 közt érkeztek

Kromer (Kramer) Georg	Blindheim	1721	Findbeck Catharina
Kaltenecker Georg	Blindheim	1724 körül	Firstinger Anna
Eser Georg	Blindheim	1727	Schwertfeger Appolonia
Buchele Caspar	Gremheim	1720	Mayer Catharina
Bichele Georg + Anna	Gremheim	1720	Findbeck Ursula
Ries Leonhard	Gremheim	1721	Findbeck Maria
Beselle Balthasar	Gremheim	1723	-
Held Andreas	Gremheim	1723. 6. 7.	Kreis Maria
Gerstenbrein Joanes	Gremheim	1723	Probst Maria
Stark Mathias	Gremheim	1723	Gerstmayer Maria
Schwersfeger Johan	Binswagen	1727	Riss Maria
Hess Mathias	W.? (Wolperstatt)	1723	Hell Maria aus Tapphei
Maylinger (Malinger) Johan	Ingolstadt	1727. 2. 7.	-
Winkler Leonhard	Hochenreichen	1723	Hizler Maria
Riedgraf Georg	Pfaffenhofen	1728	Bertchenbreiter Maria

Név	Honnan jött	Mikor	Házastársa

Harasztira 1730 után érkezettek

Gastl Johan	Wolperstetten	1731	-
Restmayer Jakob	Wolpertstetten	1731/32.	... Maria
Hander Antonius	Finningen	1732. 8. 2.	-
Baum (Bäum) Mária	Herrenfinniger	1732. 8. 5.	-
Dorfmüller Josephus	Pinswangen	1736. 6. 9.	-

A származási hely problematikája a fentiek szerint megoldottnak látszik, és jó néhány más fontos adatot is ismerünk.
Tudjuk, hogy a kivándorlóknak (kivándorolni akaróknak) a Gremheimtől és Blindheimtől, valamint a környező településektől mintegy 30-40 kilométerre levő körzetközpontban, Dillingenben, illetve annak kivándorlási ügyeket intéző hivatalában "Rentamtes Dillingen" kellett engedélyért folyamodni, amit - nem ingyen, hanem a magukkal hozni kívánt vagyon függvényében, 10-400 gulden lefizetése után kaphattak meg.
Ez után indulhattak el lefelé a Dunán hajóval vagy más módon, s érkezhettek a kiválasztott új, magyarországi lakóhelyükre, Harasztira (de esetenként, ha úgy adódott, Taksonyba vagy Soroksárra), ahol a Laffertok jelentős kedvezményekkel fogadták őket. E kedvezmények egyébként általánosak voltak, mivel a magyarországi rendek, akik arra kérték az uralkodót, hogy a kietlen ország benépesítésére hívjon parasztokat és iparosokat a német birodalomból vagy az osztrák örökös tartományokból, a parasztoknak hat évre, az iparosoknak tíz évre törvényileg adómentességet biztosítottak.[72]

Haraszti vonatkozásában azonban még talán ennél is többet jelentett, hogy már 1700 óta éltek itt Gremmheim környékiek, akik hírét vitték, hogy a település jó gazdasági lehetőségekkel rendelkezik közvetlenül Pest közelében, s a vidék erősen hasonlít az otthonira (mármint a Németországira).
Ezzel magyarázható, hogy az ideérkezők - mai ismereteink szerint - nem toborzás eredményeként jöttek Harasztira, ahogy az Soroksár esetében történt, de nem is szervezett betelepítés eredményeként, mint Taksonyban, ahol negyven, háborúból leszerelt katona kapott földet, hanem saját elhatározásuk alapján. Mert Haraszti jó földrajzi körülményei, gazdasági lehetőségei önmagában is vonzerővel bírtak.

Fentiek alapján úgy gondoljuk, ma már jelentős mértékben tisztán látunk a származás kérdésében. Mégsem lehetünk teljesen elégedettek az eredménynyel. Van ugyanis az itt ma élő német származású lakosság szempontjából még

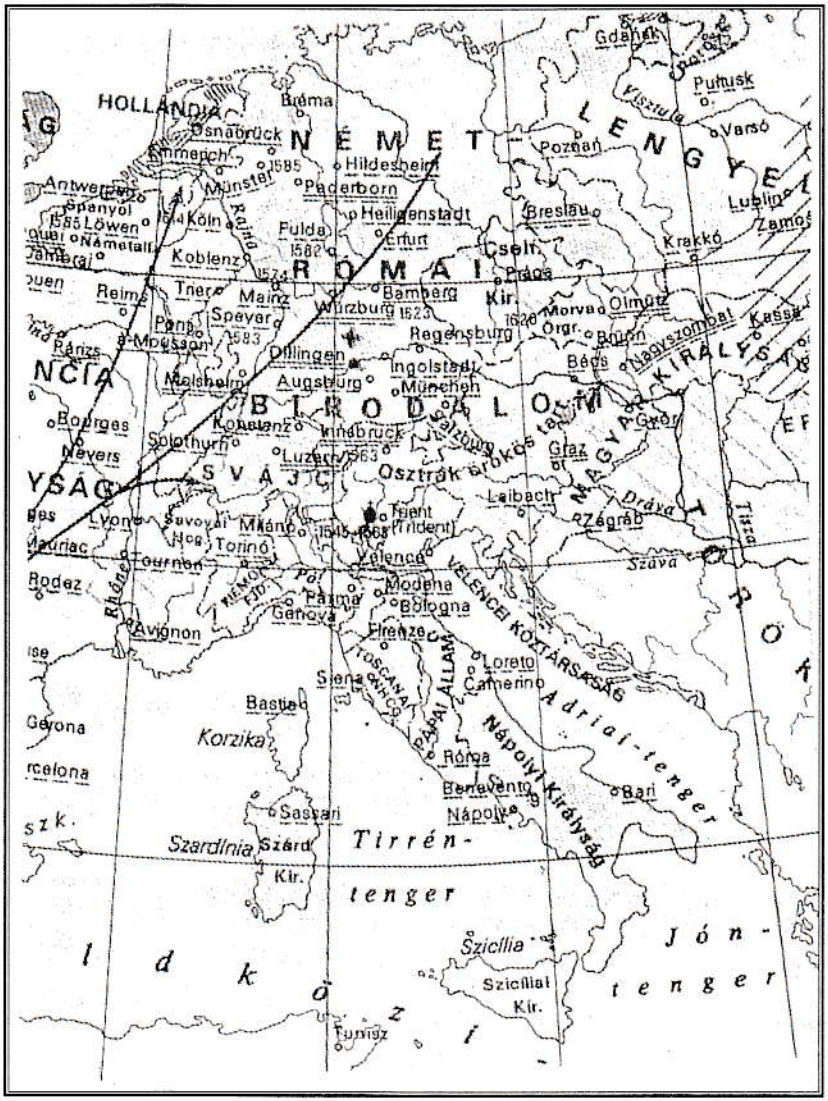

Dillingen és környéke Németországban, Augsburgtól észak-északnyugatra, mintegy 80 kilométerre

egy probléma, a jelentős lakosságváltozás-lakosságcserélődés, mely különösen a 18. század első felében, mikor a betelepülések zöme történik, a legjelentősebb.

Az áttelepülők, kik részben azért költöznek el, mert korábbi lakóhelyük Németországban nagyon nyugtalan területté vált. A spanyol örökösödési háború (1701-1704) számos nagy csatája - pl. a Höchstätti ütközet - itt folyt. S ez a háború, ahogy az itteni német kutatók írják *"a mi vidékeinknek zavargásokat, ínséget és szenvedést, nélkülözést hozott"*. Részben azért, mert ugyanekkor a röviddel korábban a törököktől a császári csapatok által visszafoglalt magyarországi területek jó életlehetőségeket kínáltak, jobb helyzetbe kerültek szabad jobbágyként, leendő földesurukkal szerződést kötve, jelentős magánvagyont is hozva költözhettek Dunaharasztira.

Ez lehetővé tette, hogy - ha nem találják meg számításukat - nagyobb nehézségek nélkül átköltözzenek más földesúrhoz, aki esetleg jobb életfeltételeket biztosított (ilyenről Soroksár esetében konkrétan tudunk), vagy más földesúrtól ide, Harasztira költözzenek. Úgy - és ezt az alábbi táblázat is bizonyítja - a haraszti német családok jelentős részben változnak is körülbelül 1770-ig, az urbárium létrejöttéig. Időről időre újabb és újabb családok jelentkeznek, de olyan is előfordul, hogy egy család elköltözik és később visszaköltözik, ha mégis itt lát jobb életlehetőségeket.

Táblázatunkban ezt bemutatva hasonlítjuk össze az 1715-ös és 1720-as Pest megyei név szerinti összeírást, az 1728-as országos összeírást és a haraszti urbárium 1770. évi névanyagát.[73] Úgy és oly módon, hogy a könnyebb áttekintés érdekében abc-sorrendbe szedtük a neveket. Mindenütt csak a családnevet közöljük, ha több azonos nevű család is található a felsorolásban, külön számmal és szorzatjellel jelöljük őket. Esetenként pedig, ahol a felsorolás csak írásmódban különbözik, de azonos családról van szó (pl. Aisenhoffer az egyik, Eisenhoffer a másik összeíráskor), ezeket a ma általános név szerint rendezzük a táblázatban.

	1715	1720	1728	1770
A	Aisenhoffer	Antoni		Antoni
				Anlar
B			Boldner	
C			Czigler	Cziezler
			Csoma	Czer
E	Eishoffer	Eisenhoffer	Eizhoffer	Eisenhoffer
			Eisenhoffer	Eisenpacher
			Ezer	
F		Fantre	Faind	Fait (3x)
		Feigler	Faid	Faita
		Finster (2x)	Faj	Felber
				Friderik

	1715	1720	1728	1770
S	Schlik	Scheffel	Scheffer	Scheffler
	Schuszter (3x)	Schlomberger (2x)	Schmauer	Schmidt
		Schuszter (2x)	Schuszter (4x)	Schneider
			Soth	Schrott
			Stilczmayer	Schuszter (4x)
			Stark	Semler
			Stock (2x)	Sing
			Stark	Snell
			Stöckl	Stock (4x)
			Szajzam	Storch
T	Tauzer	Tauszer	Taiker	
	Toma	Thoma	Tauzer	
		Trangler	Thoma	
			Trenczir	
Ü				Übel
V	Vayber	Wallner	Vaisz	Vecsepacher
	Vilman	Seimper	Varpert	Vegner
	Vizinger	Weinbre		Vesisinger (2x)
		Wilnkler		Volner (2x)
Z	Zwicks	Zill	Zill	
		Zimmermann		
		Żwick		

Fenti táblázatunk egyben utolsó adatunk is a származással kapcsolatban. E táblázatot külön nem kommentáljuk, az önmagáért beszél; ki-ki megállapíthatja, mely családok mikortól találhatók Harasztin, melyek tűntek el településünkről, illetve élnek ma is itt, ahol ősapáik mintegy 300 évvel ezelőtt letelepedtek.

Forrásjegyzék

1 Tanulmányok Pest megye múltjából. Budapest, 1962. Kosáry Domokos tanulmánya, 25. o.
2 Borosy András Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei és regesztái. 1638-1711. III. kötet, 2079. sz. irat
3 Tanulmányok Pest megye múltjából, i. m. Pest megye helységeinek portaszámai. Kecskeméti járás 1683
4 Tanulmányok Pest megye múltjából, i. m. portaszámok 1686 - 1687-1693
5 Makai László Pest megye története 1848-ig (Pest megye műemlékei c. könyvben, 124-125. Lap)
6 Tanulmányok Pest megye múltjából III. sz. táblázat, 39. Oldal
7 Conscriptio ius armorum 1702 PML CC 1 100
8 Varga Lajos A váci egyházmegye történeti földrajza, illetve Historia Domus Dunaharaszti plébánia
10 Conscriptio militum Országos Levéltár Rszlt I. 2d No 369
11 MPL közgyűlési jegyzőkönyvek 1703. 820
12 PML közgyűlési jegyzőkönyvek 1703. 849
13 Tanulmányok Pest megye múltjából i. m. 42. Oldal
14 Dunaharaszti plébánia Historia domusa, illetve Keresztelési jegyzőkönyvei
15 Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái
16 Tanulmányok Pest megye múltjából i. m. Kosáry-tanulmány, 42. Oldal
17 Országos Levéltár - Rákóczi szabadságharc levéltára II. 2. 1704. nov. 15.
18 Dunaharaszti plébánia keresztelési és házassági anyakönyvei 1711-től
19 Tanulmányok Pest megye múltjából i. m. 56. oldal, illetve Archivum Rakoczianum I. 221.
20 Dunaharaszti plébánia Historia Domus 1713. évi feljegyzések
21 Kaltenecker Ferenc Adatok Dunaharaszti történetéhez. Szakdolgozat, 15. oldal. Dunaharaszti könyvtár
22 Dunaharaszti plébánia illetve Soroksári plébánia Historia Domusa
23 Michel Scheffer és Michael Weidinger Szülőföldünk, Soroksár 23. oldal
24 PML CP I. 1 1715. évi adóösszeírás 47. oldal
25 Tanulmányok Pest megye múltjából. Az adózó családok számának alakulása Pest megyében a kecskeméti járásban. I. m. 128. oldal
26 PML V. Cp I. 3 1720. évi megyei összeírás, 112-114. oldal
27 Horváth Lajos: Pest megye városi, községi és megyei pecsétjei 1381-1786. 119. oldal
28 Borosy András Pest-Pilis-Solt vármegye 1728. évi regionális összeírása. I. kötet, 44.
29 Borosy András i. m. Regionális összeírás 1728. Haraszti-Taksony-Alsónémedi és Szent Miklós
30 Horváth Lajos Pest megye pecsétjei i. m. 120. oldal
31 Nagy Iván: Magyarország nemesi családjai és címerei, illetve Kőszeghy Sándor Pest megyei főlevéltárnok: Nemesi családok Pest vármegyében
32 Borosy András: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1712-1740. I. 286
33 Borosy András i. m. I. kötet 374
34 Borosy András i. m. I. kötet 575
35 Magyarország műemléki topográfiája V. Pest megye műemlékei első kötet 111. oldal
36 Helytörténeti Emléktár archívuma. Épületre vonatkozó iratok
37 Váci egyházmegye történeti névtára. 1915. I. kötet
38 Pest megye műemlékei. I. m. 112. oldal
39 Borosy András i. m. 1728. évi regionális összeírás. 1. Kötet 44.
40 Borosy-Szabó Pest-Pilis-Solt vármegye közgyálési regesztái 1712-1740 II. kötet 1138. Sz. irat
41 Borosy András i. m. 1728. évi regionális összeírás. Haraszti bemutatása, záró rész

42 Borosy Pest-Pilis-Solt vármeyge közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái V. kötet 3038. Sz. irat
43 Borosy András-Kisfaludy Katalin-Szabó Attila PPS vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei III. 1256
44 Borosy-Kisfaludy Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái IV. kötet 1170 sz.
45 Borosy-Kisfaludy i. m. 2617. sz. irat
46 Borosy-Kisfaludy i. m. 2023. sz. irat
47 Borosy András Pest-Pilis-Solt vármegye jegyzőkönyveinek regesztái V. kötet 3284. sz. irat
48 Borosy András i.m. 3847. sz. irat
49 Borosy András Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái VI. kötet 4655. sz.
50 Borosy András i. m. VII. kötet 5412. sz. irat
51 Borosy András i. m. VII. kötet 5498
52 Borosy András i. m. VII. kötet 5524
53 Borosy András i. m. VII. kötet 5562
54 Dunaharaszti plébánia Historia Domus 1739. Év
55 Dunaharaszti plébánia Halálozási anyakönyvek I. 1738-42.
56 PML V. Cp. II. 214. Conscriptio taxalitarum 1754/55
57 PML Urbarium et tabella Incolonus Possesionis Haraszty IV. 1 H 1-36. oldal
58 Magyarország történeti helységnévtára a II. József-féle népszámláláskor Pest-Pilis-Solt vármegye és a Kiskunság
59 PML IV 74 CC IV 2 Summarische Tabelle gesetsmäsig vereinigten Gespanschaffen der in Jahr 1784-85 furgewesten Militer Conscriptions vorgefundenen Populations Stantes
60 Dr. Baradlay János Dunaharaszti és környékének története 11. oldal
61 Werner Hacker, Auswanderungen aus Oberschwaben im 17. und 18. Jahrhundert Stuttgart 1977
62 Dunaharaszti könyvtár: Kaltenecker Ferenc - Adatok Dunaharaszti történetéhez - kéziratos szakdolgozat IV. 1/b alfejezet
63 Michael Schäffer-Michael Weidinger Soroksár - 6. Fejezet
64 Michael Schäffer-Michael Weidinger i. m. 35. oldal
65 Graff Mátyásné: Taksony község krónikája. 16. oldal
66 Donauschwäbische Forschungs- und Lehrerblätter 1984/3
67 Pesty Frigyes Kéziratos helységnévtára 1864
68 Dunaharaszti könyvtár Kaltenecker Ferenc i. m. A telepesek származási helyek problémája
69 Surányi József Egy sváb község élete - adalékok Dunaharaszti életéhez. Szakdolgozat. Andreas Zwick: Zur Gesichte der Gemeinde Harost; és Wiedergeburg oder Asutehung - Neue Zeitung-beli cikkek alapján
70 Artiker von Hern Professor Adolf Layer Der Heimatfreund Beilage der Donauzeitung
71 Gemeinden an der Donau - Graff Mátyásné: Taksony története - német cikkgyűjtemény forrásanyag
72 Corpus Iuris Hungari 1723/103 és 1723/117. sz. törvénycikk
73 PML CP I. 1 - 1715. évi összeírás - PML CI I. 3 1720. évi összeírás. Borosi András Pest megye 1728. évi regionális összeírása, valamint PML Urbarium et tabella Incolonus Possesinis Haraszty PML IV. 1 H alapján

Dr. Helméczy Mátyás

A 19. századi Haraszti a századfordulótól a nagyközséggé alakulásig

A 19. századi - 1800 és 1900 közti - Haraszti élete három, közel hasonló időtartamú szakaszra bontható.
Haraszti jobbágyfalu időszakára, mely a századfordulótól az úrbéri rendszer megszüntetéséig tart. Ez Harasztiban 1843-ban történik meg.

A Haraszti parasztfalu időszakára, mely a jobbágyrendszer megszűnését és a parasztgazdaságok kialakulását követően 1843-tól 1872-ig terjed. Ekkor történik meg - 1872-ben -, hogy a továbbra is mezőgazdasági jellegű falu, mely eddig jogilag csupán községnek (falunak) számító település, nagyközséggé szerveződik, és ezzel új fejlődési lehetőségeket nyer.

A harmadik szakasz az 1872-t követő időszak, amikor megkezdődik Haraszti tényleges gyors fellendülése, és a település nagyon rövid időszak alatt teljesen kilép a korábbi mezőgazdasági-falusi viszonyok közül, és fél évszázad alatt polgári-kisvárosi jellegű településsé válik.

Ezen három időszak közül jelen fejezetünkben csak a két első időszakkal foglalkozunk, mivel a nagyközséggé alakulás és az ezt követő fejlődés már Haraszti történetének egy jellegében is teljesen új szakasza, melyet külön könyvben, a Dunaharaszti Története II. című könyvben mutatunk be.

A századfordulótól a jobbágyfalu megszűnéséig

A 18. és 19. évszázad közti századforduló Haraszti életét és hagyományos, mezőgazdasági termelésre alapozott gazdasági és társadalmi viszonyait nem változtatja meg.

Továbbra is az olyan kisebb, Pest környéki településekhez tartozik, amelyek országosan nem számítanak ugyan jelentős nagyságú településnek, de amelyekre mégis szeretettel emlékeznek az erre járó, s benyomásaikról írásos feljegyzést készítő utazók.

Ilyen író-utazó Vályi András is, aki 1799-ben megjelent könyvében Harasztiról a következőket írja:[1]

"Német falu. Földesurai a báró Laffertek, kiknek helyben szép lakóépülettyek van, hozzá való ékes, jó nemű gyümölcsös kerttel együtt. A házak szép rendes sorral vagynak építtetve, és az utcák fákkal kiépítve."
Mindehhez még a továbbiakban hozzáteszi: *"Erdei a Duna-parton és a szigeten, malmai a Dunán vannak, határa homokos, mindazonáltal jó rozsot és tavaszit hoz. Szőlője kevés bort terem, hanem sört azt jót szoktak főzni."*
Ez a leírás a napóleoni háborúk idejének Harasztiját egyfajta békés, kedves, de érezhetően módosabb falunak írja le. Ugyanakkor azonban nem szól arról, hogy ez a kedves és gazdaságilag jó állapotú falu ez időben, a 18. század végén, a 19. század elején még a legkisebb helység a szomszédos települések között. Legalábbis mintegy 40 évig még ezt a rangsort mutatják a Harasztira és Alsónémedire, Taksonyra, Szent-Miklósra és Soroksárra vonatkozó adóösszeírások házakra, családokra és lélekszámra vonatkozó adatai, melyeket az alábbiakban mutatunk be a legfontosabb részletekben.[2]

Summás táblázat Tekintetes Nemes Pest Vármegyében kebelezett nemtelenek összeírásáról az 1804-1842 közti években

(Rövidítések: H = házak száma, Cs = családok száma, L = lakosságszám)

	Alsónémedi			Haraszti			Taksony		
Év	H	Cs	L	H	Cs	L	H	Cs	L
1804	276	309	1524	113	167	859	144	184	998
1812	266	316	1536	110	128	781	156	190	970
1820	320	342	1812	117	123	752	175	209	1145
1826	316	376	1971	106	143	844	182	204	1148
1832	355	388	1889	110	146	885	188	232	1195
1842	379	414	2270	122	160	966	201	230	1344

	Szigetszentmiklós			Soroksár		
Év	H	Cs	L	H	Cs	L
1804	286	324	1497	455	542	2714
1812	280	310	1631	453	504	2713
1820	305	315	1731	487	609	3142
1826	333	352	1780	571	645	3538
1832	322	346	1772	562	608	3430
1838	352	355	1815	564	626	3662
1842	356	360	1841	563	605	3803

Ehhez kapcsolódóan megállapítható az is, hogy bár ekkor már javában folynak az 1815-ig tartó napóleoni háborúk, ennek hatásai (óriási embervesztéseg) azonban lélekszámban erőteljesebben nem érződnek a körzet településein, leszámítva Harasztit, ahol átmenetileg csökken némileg a lakosság. Ez azonban Haraszti esetében nem csupán a háborúval függhet össze (vannak oly konkrét halotti anyakönyvi bejegyzések, melyek a franciák elleni háborúban elhaltakról szólnak),[3] hanem azzal is, hogy ezen időszakban kisebb elvándorlási hullám alakul ki Harasztiról.

Így 1812-ben 8-an költöznek el a településről, 1819-ben 17-en, 1821-ben pedig 12 az elköltözők száma a faluból,[4] s nem tűnik ki a vonatkozó iratokból pontosan, hogy az elköltözők az adott esetben csupán egyes személyeket illetve családfőket, vagy velük teljes családokat jelentenek-e. Emellett vannak évek, mikor nincs adóösszeírási lajstrom, de ettől függetlenül lehetnek további elköltözők. Az elköltözés okát pontosan szintén nem ismerjük. Ok lehet, hogy viszonylag - a település lélekszámához képest - magas a Harasztira kivetett háborús adóteher, aránylagosan magasabb, mint a környező településeken, de ennél is valószínűbb, hogy ez időben kezd igazából érvényesülni Soroksár lakoselszívó hatása, miután a Grasalkovich-ok, a megye legnagyobb földesurai Soroksárt birtokaik egyik központjaként mezővárossá fejlesztik, s elsősorban a környék németajkú településeiről, így a szomszédos Harasztiról és kisebb mértékben az ugyancsak németajkú Taksonyból csábítanak el jobbágyokat. Ezek - ahogy erről egy Soroksárt bemutató könyv szól - Soroksárra, vagy a Grassalkovich-ok további, Soroksári lakosokkal benépesített falvaiba költöznek,[5] csökkentve ezáltal Haraszti és Taksony lakosságszámát

Ugyanakkor mindehhez hozzá kell tenni, ez a kisebb mértékű népességcsökkenés nem változtat lényegesen a település életén, életerején, mert egyidejűleg jelentkezik Harasztin a háborús konjunktúra gazdasági haszna is. Igaz, arról nincs adatunk, hogy a háborús haszonból, elsősorban a gabona és szarvasmarha eladási árainak rendkívül gyors emelkedéséből maga a falu, az itt élő jobbágyok közvetlenül is részesülnének, az azonban biztos, hogy az egész és másfél telkes jobbágyok, kiknek van eladható gabonafeleslegük és szarvasmarhájuk, kihasználják a konjunktúrát, főleg mivel Haraszti közel fekszik az ország központjához, s a kereskedelmi (közlekedési, szállítási) lehetőségei a Dunát is számításba véve jók.

Még közvetlenebb bizonyítékaink vannak arra a 20-as, 30-as évekből és az ezt megelőző időszakból, hogy a háborús konjunktúra idején a földesúri család, a Laffertok ténylegesen is jelentősen gazdagodtak.

Az egyik ilyen, hogy 1808-ban Laffert Vincze báró jelentős összeget - 2000 forintot (guldent) - adományoz a Ludovica javára.[6] Ez értékben körülbelül 10-15%-a annak az összegnek, melyet Széchenyi bő egy évtizeddel később a

Tudományos Akadémiára felajánl, s így nagyon jelentős összeg. (Napjaink értékében több mint tízmillió forintnak felel meg.)

Egy másik hasonló, a gazdagodásra utaló adat, hogy a Laffertok a háborúk után magánmérnökökkel pontosan felméretik Haraszti birtokait (Haraszti egész területét), ami nem éppen olcsó mulatság e korban, s egy nagyon szép, nagy alakú, színezett gazdasági térképet készíttetnek Harasztiról. Nem csupán saját birtokukról, de a teljes faluról is. Ez a térkép szerencsésen fennmaradt, s ma fontos és könnyen hozzáférhető forrásként jól tükrözi az ekkori viszonyokat, s összehasonlítva a korábbi, 1783-ban készült, úgynevezett 1. katonai felmérési térképpel,[8] hol szintén látszanak Haraszti utcasorai, a házakban bővülést is mutat, mely szintén visszavezethető a háborús konjunktúrából származó jövedelem növekedésére.

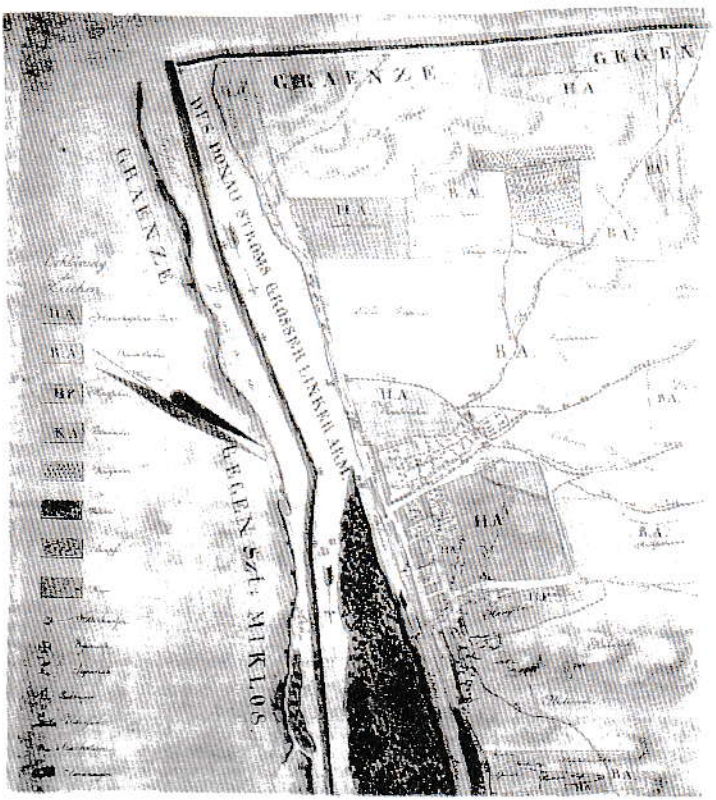

Térképrészlet az egykori térképről magyarázó jelekkel

Egy harmadik és legmaradandóbb bizonyítéka a konjunktúra kihasználásának, hogy a napóleoni háborúk után, a 19. század legelején a korábbinál jóval szebb és nagyobb földesúri kastély (kúria) építésére szánja rá magát a Laffert család.[9] Ez ebben a korban - a hazai szokásoknak megfelelően - szintén egyértelműen a háborús konjunktúra révén megnövekedett jövedelem jele.
Ezen építmény, mely hosszú ideig hatalmas parkkal urasági "kastélyként" funkcionált. Ezt követően az első világháború előtt egy gyógyszanatóriumnak, a Haraszti Park-Sanatóriumnak adott helyt, majd a Tanácsköztársaság idején községháza lett, napjainkban - 2000-ben - a Városháza szerepét betöltő épület. S mint egykori kastélyépület, egyben Haraszti legjelentősebb műemlék jellegű épülete is, melyet a Magyarország műemléki topográfiája V. kötete a következőkben mutat be:

"Épült a XIX. sz. elején.
Jellege: Szabadon álló földszintes, 15 tengelyes klasszicizáló épület, utcai homlokzatán enyhén kiemelkedő középkrizalit háromszögű oromzattal. A rizalit felső részén lizéniák közt 3 ovális vakablak. A többi ablakot sima vakolatsáv veszi körül. A rizalitnak megfelelően az udvaron két pillérrel és két oszloppal alátámasztott, lezárt felhajtó található. Az udvarra vezető háromtagú kapu kovácsoltvasból van, bordás dísszel.
Belső rész: A behajtó alól nyíló boltozatos előtérből az épület egész hosszán áthúzódó folyosó nyílik. A folyosókból az utcai homlokzat felé eső helyiségeket kolostorboltozat fedi. A középső háromablakos nagytermet 3-3 kétablakos szoba veszi körbe.
Az épület iskola felé eső sarkánál nyílik a dongaboltozatos pince, amelyet két pillér választ le a vele párhuzamosan futó csehboltozatos folyosótól."

Ez utóbbiról, a pincéről - pontosabban a pincerendszerről - a műemléki topográfia könyv nem beszél. Annál inkább az a legenda, mely szerint a kastélyhoz (vagy még régebbi, bizonytalan létezésű előépületeihez) egy földalatti menekülőfolyosó is készült, mely egészen a granáriumig (régi kastély), illetve a Duna-partig vezetett.
Erről jó néhány tanuló az I-es iskolából (ez használja részben a régi kastélyépületet) egy helyi honismereti pályzat témájaként abszolút biztonsággal és lelkesedéssel beszélt a 70-es évek elején mint olyanról, amiről szüleik szájhagyományként terjedően meséltek nekik,[10] s jó egypáran - mint történelemtanárukat és a honismereti szakkör vezetőjét - biztattak arra is, ássuk ki ezen alagutakat, melyeknek egykori létezésére valóban voltak (vannak) jelek.

Így tény, hogy a korábbi, a kastélyépület alatti pince túlnyúlva az épület határain, egy folyosószerű résszel folytatódik dél felé, a granárium felé. Ennek

egy mintegy 4 méter hosszú, szellőző ablak nélküli kezdő szakasza ma is ép és használható.[11] A további esetleges részt azonban még a múlt században lefalazták, eltömték. Így kutatása, létezésének ellenőrzése már csupán az omlásveszély miatt is csak nagyon komoly, sokmilliós, nagy műszaki felkészültségű munkával történhetne. Napjainkban erről nem lehet szó, de egy gazdagabb időszakban egyszer még sor kerülhet - legalábbis kutató fúrásokkal történő - esetleges feltárására.
Ezek után félre téve a régészeti kutatási ábrándokat, inkább térjünk vissza a valósághoz, azokhoz a tényleges - levéltárban megtalálható - településfejlődési adatokhoz, melyek e kort, a XIX. század első felét (harmadát) jellemzik, s melyek egyik legfontosabb forrása a már említett 1828. évi térkép, mely nagyon szemléletesen mutatja be az egykori falut.[12]

A kéziratos 115x72 cm-es nagyságú színezett térképen - amely egészében a könyv záró oldalán található, míg belső részletét és a térképjelzéseket a mellékelt oldalrészlet mutatja be - a belső részeket a földmérő területaránnyosan erősen összevonta. Ennek ellenére a jelentős épületek alaprajzát és az utcarendszert felismerhetjük. A falu, a belsőség (az Ortsried) nagyságára következtethetünk. Látható, hogy középen a Fő utca vízparti oldalán áll a kicsiny régi templom és mellette a műemléki jellegű Nepomuki Szent János-szobor. Átellenben, ettől feljebb észak felé kivehető a Laffert kastély (ma városháza) épülete, és a mögötte levő nagy park, majd lefelé a régi kúria, később a magtár, a Granárium épülete. Tovább lefelé a birkás ház (Schaffer Hof), majd a házsor végén a vendégfogadó következik.
A falu felső részén lévő vendégfogadónál (Trettplatze) nagy nyomtató szérűskert található, régi és új bekerített nyomtató térrel. Délen a kenderföldek (H. F.) két oldalán vannak nyomtató terek. Ezeken ez időben még lóval nyomtatták a kalászosokat.

Átmegy a falun - akárcsak napjainkban - a délre vezető, Soroksárt és Taksonyt Harasztival összekapcsoló fő kereskedelmi és postaút, az egykori Budapest-Zimonyi út. Ebbe futnak be a szétágazó, Alsónémedire, "Ócsára és Ványra vezető, illetve onnan érkező utak. A falu végén a főútnál mindkét oldalon tábla tiltja a vadászatot (Jagdverboth).

Mind a közlekedés, mind a hajómalmok, mind a halászat szempontjából nagyon fontos szerepe van a Dunának, ezért nagyon pontosan jelöli a térkép a vízi határt. A "Gosser Linker Donau Arm", a bal oldali nagy Duna-ág (egykor ez volt a főág) közepén megvont határt különleges vízi jelek, feltehetően bóják (Wasser-mark) rögzítették. A vízen négy hajómalmot találhatunk. Kettőt a vízijel mellett az erdős szigetnél a Nagy-Duna-ágban, kettőt pedig valamivel feljebb, a sziget melletti Kis-Duna-ágban, közvetlenül a sziget csúcsánál. Az iránytű vonalában, az út menti keresztnél, a csónak mutatja a dunai révet.[13]

A falu határát bemutató térképrészen, főleg a keletre eső területen, kékkel színezve jól láthatók és érzékelhetőek a mocsaras lapályok, mint amilyen a Csikken Morrast (Csíkos mocsár), a Némediig átnyúló Grosser Némethyes Morrast (Némedi nagy mocsár) és a falu északkeleti határában lévő Nagy Mocsár. (Ezen mocsarak azóta jórészt feltöltődtek, eltűntek.) Jól érzékelhetőek a csíkozással és pontozásos árnyalással térképre vitt homokbuckák és homokbucka vonulatok, valamint kirajzolódnak azok az utak is, melyeket a térképkészítő esetenként szöveggel is kísér, nem csupán a fő közlekedési utaknál, hanem máshol is, például Zwei Wege nach Ocsa und Sary (két út Ócsa és Sári felé). Ezen két, távolabbra vezető dűlőút külön feltüntetése valószínűleg összefüggésben van azzal, hogy Haraszti mellett Sári szinte teljesen, Ócsa pedig mintegy felerészben Laffert-birtok.
Ami talán a legfeltűnőbb, hogy az egész területen nagyon kevés az erdő. Komolyabb erdővel csak a Duna-szigeten találkozunk, valamint már a falu határán túl, Némedinél. Ugyanekkor rengeteg a legelő és a rét, melyeknek a térkép készítője feltünteti német nevét is. Ezek a nevek a mintegy 30 évvel későbbi kataszteri felmérési térképen,[14] de a mintegy száz évvel későbbi falutérképeken is többségükben ugyanígy megtalálhatók.[15]

A térképen a szántót barázdálás (keretbe foglalás) és betűjelek mutatják, így különböztetve meg az urasági - H. A. - és a paraszti - B. A. -, azaz a jobbágytelkekhez tartozó táblákat. (Ez időben a falu még jobbágyfalu.)
A részletező feliratok tájékoztatást adnak a földhasználatra nézve is - ez időben a gazdálkodás még egyértelműen nyomásos rendszerű - s a további feliratok visszavetítenek a falu társadalmi helyzetére, összetételére is.

Így találkozunk Urbari Aecker (úrbéri szántók), Zugetheilte Aecker (többletként felszántott szántók), Gemeinde Aecker (községi szántók), Viertler Viese (negyedes rét), Herschaftliche Schafflerwiese (urasági birkarét) elnevezésekkel.

A ványi és az alsónémedi útnál két ökörkútnak nevezett kávás gémeskutat jelöl a felirat (Ochsenbrunn), míg a nagy szérűskertnél igásökrök részére fenntartott rétet (Ochsen Wiese). Északon jókora szőlőskert van, mellette káposztaföldde l.

Többnyomásos művelésre utal, hogy a határ négy különböző helyén vannak kimérve papi, templomi valamint a jegyző és a tanító számára szolgáló földek. Utóbbiak külön is igazolják, hogy a faluban már iskola és szervezett közigazgatás van. Délen alul a taksonyi útnál jelöli a térkép a kálváriát és a kis kápolnáját is.

A határ vonalán megtaláljuk a szomszédos helységek neveit. Ugyanitt betűs határkövek (Laffert báró?), megjelölt fák, határkövek és dombocskák sorakoznak, amint az a jelmagyarázatból azonosítható.
A tájolás megközelítően észak-északkeleti. Az alsónémedi határában, a bor-

júkútnál ábrázolt körtefa feltehetően felmérési alappont volt.
A térképet az azt bemutató könyv szerzője[16] bizonyos hasonlóságok alapján Dorfinnger József kamarai számjegyző munkájaként azonosítja, aki azt 1826-28-ban rajzolhatta (készítette) az uraság számára, feltehetően a Duna-térképező mérnökökkel közösen.

Ez az időpont egyébként nagyon közel esik ahhoz az időhöz, évhez, amikor Dunaharaszti lakosságának a környező településekhez viszonyítva aránylagos csökkenése megáll, és a falu születések és halálozások különbségéből való természetes lakossággyarapodása kezdi utolérni, lehagyni a közvetlenül szomszédos településeket. Ez azonban sajnos egy, az országot sújtó szomorú eseményhez kapcsolódik, az 1831. évi kolerajárványhoz.
Ezen járvány előtt, majd után Haraszti és a vele közvetlenül szomszédos települések gyarapodása ugyanis így alakul:

Természetes szaporodás az összeírási táblázatok alapján

(Sz = születés, H = halálozás, ± = egyenleg; 1831., a kolerajárvány éve kiemelten)[17]

	Haraszti			Taksony			Alsónémedi			Soroksár		
Év	Sz	H	±	Sz	H	±	Sz	H	±	Sz	H	±
1820	18	8	+10	33	15	+18	41	21	+20	116	42	+74
1822	8	13	-5	30	10	+30	26	20	+6	105	39	+66
1824	22	9	+13	28	6	+22	27	32	-5	92	37	+55
1826	20	10	+10	32	23	+9	36	20	+16	92	58	+34
1828	29	24	+5	21	20	+1	49	36	+13	114	76	+38
1831	**26**	**24**	**+2**	**33**	**78**	**-45**	**30**	**89**	**-59**	**155**	**238**	**-83**
(Szigetszentmiklós: Sz: 63, H: 168, -105)												
1832	41	37	+4	31	17	+14	26	32	-6	103	85	+18
1834	30	26	+4	40	17	+23	36	37	-1	161	84	+77
1836	44	21	+23	42	36	+6	43	11	+32	135	53	+82
1838	28	7	+21	54	46	+6	36	25	+11	110	66	+54
1840	31	16	+15	38	26	+12	38	11	+27	94	62	+32
1842	41	19	+22	59	22	+37	37	22	+15	228	147	+81

(Megjegyzés: az utolsó három évben az addigi évenkénti összeírási szám helyett kettős évszám: 1837=38, 1839/40 és 1841/42-es évszám szerepel.)[18]

Mindez azt is jelenti, hogy Haraszti, mely egyedül vészeli át a kolerajárványt szinte veszteség nélkül, hirtelen - Soroksárt leszámítva - utoléri természetes gyarapodásban a szomszédos három falut, s ettől kezdve növekedése, fejlődése ismét meggyorsul. Az 1830-1842. év közötti lakossággyarapodás Haraszti esetében a táblázat szerint +101 fő, míg Taksonynál 59, Alsónémediben 18. Így kezd helyreállni az a fejlődési egyensúly, mely az 1740-es (közel száz évvel korábbi), akkor Harasztit legerősebben sújtó pestisjárvány felborított.

Az egyébként, hogy Harasztit elkerülte a járvány, a Historia Domus szerint[19] elsősorban Haraszti ekkori plébánosának, Kludik Józsefnek áldozatkész, félelem nélküli betegellátó tevékenységéhez kapcsolódik, s ezt a tényt más szóbeli, illetve a Helytörténeti Emléktár archív anyagában található írásos visszaemlékezések is megerősítik.[20]

Mindezzel talán be is fejezhető a jobbágyfalu időszaka, amikor még az egykori urbárium megszabta gazdasági viszonyok, földesúri-jobbágy rendszer uralta a települést, s egy új fejlődési periódus következik.

Haraszti története a jobbágyrendszer megszűnése után

Haraszti 19. századi történetében - akárcsak a többi mezőgazdasági településnél - jelentős szerepet játszik a jobbágyrendszer reformkorabeli, illetve az 1848-as törvények általi megszűnése és ezzel párhuzamosan a helyi parasztgazdaságok kialakulása.

Ez Harasztin, eltérően az ország lakóhelyeinek többségétől, nem az úrbéri viszonyokat megszüntető 1848-as áprilisi úrbéri törvény alapján megy végbe, hanem azoknál korábban, a reformkor időszakában helyi kezdeményezéssel a földesúri birtokrész és jobbágytelkek elkülönítésével.

A Laffertok ugyanis lépést tartva a haladással, de valószínűleg gazdasági okok miatt is, már 1843-ban felszámolják a hagyományos jobbágyrendszert birtokaikon, és barátságos egyezséget kötve a korábbi jobbágytelkeket kiadják a kezükből a helyi parasztgazdáknak mind Harasztiban, mind a más községbeli Laffert-birtokokon, például Sáriban.

Sári nevét itt azért emeljük ki, mert az úrbéri viszonyokat helyileg megszüntető Haraszti egyezségszövege nem lelhető fel a levéltárakban. Ugyanis a Harasztiban található földesúri-földbirtokosi kézen maradó, illetve a jobbágyoknak juttatott szántók és legelők elkülönítése annyira simán, viták nélkül, barátságos módon bonyolódik le, hogy az egyetlen részletében sem

került sem megyei, sem úrbéri hatóság, sem más, pl. választott bíróság (becsüsök) elé. Így csupán a Sáriban, a másik közeli Laffert-birtokon történt egyezkedésekre hagyatkozhatunk, ahol a kiadott földek minősége és ebből kifolyólag mennyisége miatt volt némi nézeteltérés a jobbágyfalu és a földesúr között, s az erről szóló feljegyzések, bevezetői részek, jobbágytelkek nagysága - választott becsüsök bevonása a földek minősége vonatkozá-sában - fennmaradtak.[21]

Ez azonban, a sári anyag, csupán a bevezető és általános részében hasonlíthat a Harasztihoz, miszerint:

"Alulírottak megkerestetvén méltóságos báró Laffert Ignácz és Antal úr őnagysága által az iránt, hogy minekutána birtokukban levé Sári helységben úrbári rendelkezést illetőleg tagos osztályt létrehozni akarnának", "annak szántóföldjeit, rétjeit és legelőit mind a jobbágyok, mind a méltóságos uraság által megkeresett becsüsök által ostályoztatnák meg..."

Ez legfőképpen azt bizonyítja, hogy az úrbéri rendezést, mely mind Harasztin, mind Sáriban 1843-ban történt meg, a Laffertok saját jószántukból kezdeményezték, és azt a földek minőségi felmérése, telkekre osztása, elkülönítése kísérte, melynek nyomán az eddigi jobbágyok, megkapva a részükre kiosztott felmért földet, telkes gazdákká váltak.

Ez az elkülönítés, tagosítás (osztályozás) Sáriban - viták miatt - választott és mindkét oldalról elfogadott becsüsök által történt. A méltóságos földesúr által megnevezett becsüsök: Koller József, Rigl György és Ralner János urak, Sári helység részéről Bugyi helység bírója, Somogyi Sándor, törvénybírája, Drahos István és esküdtje, Sallai Péter voltak.)

Ugyanekkor Harasztin viszont ismereteink szerint mindez viták és külső személyek bevonása nélkül ment végbe, barátságos úton, úgy, hogy a létrejött egyezség, mellyel kapcsolatban jogvita nem keletkezett, nem került be semmilyen bírósági vagy úrbéri ügy irattárába.

Így az 1843-as évből (az egyezség naptári évéből) az adataink meglehetősen hiányosak, s hogy mégis elég pontosan ismerjük, hogy kik és kb. mennyi területet kaptak, az elsősorban annak köszönhető, hogy ekkor még a közös legelők nem kerültek felosztásra (elkülönítésre), csupán a szántók. (Ezen szántók tulajdonba adását, ahol egy jobbágytelekre átlagosan 26 hold jutott, majd 1854-ben az uralkodó úrbéri pátense véglegesíti és erősíti meg.) Viszont az ekkori tagosításkor kialakult tulajdonviszonyoknak megfelelően harminc évvel később az egykori telkes gazdák és zsellérek között felosztották a közös legelőt is, név szerint adván ki mindenkinek a részét. Így azok (vagy azok örökösei), akik az úrbéri rendezéskor jobbágyok voltak, most telkes gazdaként eredeti telkük nagyságának megfelelően kaptak legelőrészt, míg akik zsellérként voltak érintettek, most az eddigi közös legelőből zsellérhányadú legelőrészt (tényleges földtulajdont) kaptak.[22]

Közölt adataink forrása visszavetítve 1842/43-ra ezen legelőfelosztás, mely név szerint is felsorolja, kik, hol és milyen mértékben kaptak az elkülönítéskor legelőrészt akár zsellérként, akár telkes gazdaként. Ugyanekkor jól mutatja az ekkori, községen belüli mezőgazdasági-társadalmi viszonyokat is az alábbiak szerint:

Zsellérek legelőilletménye:

58 zsellérnek fejenként 2 becsült holddal jár 116 becsült hold.

Ez kiadatik egyrészt az I-II-III. és IV. zsellérdűlőben egy-két részben egyenként 469 ölével valamint egyenként, egy részlet 224 ölével az V. Mocsár dűlőben, vagyis egyenként összesen jár a közös legelőből 2100 öl (két becsült hold), ami egyenlő összesen 121800 öllel.

A zsellérek név szerint, akik ezen mennyiségű legelőrészt kapják: Horváth István, Szing Mihály, Lobodka István, Hackspecher Mátyás, Wallner Jakab, Kaldenec-ker György, Wagner Gáspár, Märcz Mátyás, Gerstenbrein András, Glaser Márton, Feith András, Nagy János, Würzinger Lénárd, Kis Mihály, Kreisz Gáspár, Merschall Antal, Glász Károly, Hackspacher Mátyás, Lechner Alajos, Forstner Frigyes, Glöck Antal, Mannheim Mihály, idősebb Leéb Lénárd, Réderer Mihály örökösei, Rötzer György örökösei, Rózsa György, Schwarczl János, Gerstenbrein János, Schimandel György örökösei, Treter Mátyás, Hackspacher Mátyás, Glöckl János, Kaldenecker Sebestyén, Wallner Jakab, Kaldenecker Tamás, Glász Ferenc, Weinber Lőrinc, Leéb János szabó, Lőrincz Mihály, Krausz József, Leéb Ferenc örökösei, Glasz János, Glász Márton, Szing Mihály, Schuszter András, Stöck Jakab, Pauer Lőrinc, Pollák Mór, Schuszter János, Wagner Mihály, Kaldecker György, Brunhoffer Lőrinc, Láng Ádám, Fajta Mátyás.

Mindez azt is jelenti, hogy a száz évvel korábbi, az úrbárium kiadása kori időszakhoz képest erősen megnőtt a szegényebb gazdálkodók száma. Akkor összesen hét zsellércsaláddal találkoztunk, valamint 22 negyedtelkes jobbágygyal,[23] akik azonban az elkövetkező száz év alatt - elsősorban a természetes telekosztódás révén (egy családban több mint egy fiúgyermek volt) - számukban gyarapodtak. Ehhez tudni kell, hogy ez időben a szegényedő és már csupán 1/8 telekkel bíró jobbágy a továbbiakban már nem jobbágynak, hanem csupán zsellérnek számít. S egy oly 1/4 telkes jobbágy, akinek például két fiú gyermeke van, csupán két, egyenként 1/8 nagyságú telket (telekrészt) hagyhat örökül két utódjának, akik így már zsellérsorba kerülnek.

Emellett úgy tűnik, az eredeti zsellérek mellett - valószínűleg házasság, esetleg ipari mesterség alapján ide kerülő - legelőrészt kapóval is találkozunk a zsellérek között. Erre az utal, hogy kisebb mértékben, de változnak a zsellérek közt a családnevek. A német családnevek mellett találkozunk már magyar családnevekkel is (pl. Rózsa, Kis, Horváth), s ez időben kezd kiépülni a térképek[24] szerint új utcaként a "Magyar" utca is az Alsó-faluban.

Telkesek legelőilletménye

A zsellérekkel ellentétben, akik csak minimális, 2100 négyszögölnyi legelőrészt kapnak, jóval nagyobb legelőrész jut a telkes gazdáknak, akik összességében 583 holdat kapnak. Ezen belül egyenként és egész telkenként 11 holdat, az egykori összesen 53 egész jobbágytelek után. Ez itt 13200 négyszögölt jelent úgy, hogy a telkeseknél 1200 négyszögölt számolnak egy holdnak.[25] Ugyanekkor az 53 telek nem jelenti, hogy csupán 53 telkes gazda lenne a faluban. A gazdák mintegy fele ugyanis csak fél telkes, de akad három gazda, aki csak egynegyed teleknek megfelelő legelőterületet, azaz 3300 négyszögölt kap (név szerint Eisenhoffer Józsefné, Kaltenecker Jakab és Schuszter András), valamint ugyancsak három háromnegyed telkes is (név szerint Beringer Ferenc és Witzing János közösen, Gerstenbrein János, valamint Schuszter János).

Velük szemben fél teleknek megfelelő legelőrészt, azaz 6600 négyszögölt jóval több gazdának osztanak. Így Gerstenbrein János, Fajta József, Szemler András, Gerstenbrein András és Gáspár (közösen), Karl József, özv. Fajta Györgyné, Glász György, Krausz Mihály, Kaltenecker Jakab, Kaltenecker József, Leéb János, Weinber Lőrinc, id. Leéb Ferencné, Wagner József, Sehneider Pál és Schmidt Ferenc, azaz összesen tizenöten kapnak egyenként ekkora legelőt. Egész teleknek megfelelően kapnak 13200 négyszögölt, s ők vannak a legtöbben (27-en) Eisenhoffer János, Eisenhoffer József, Frankovits István és József (közösen), Feith Mihály, Gerstenbrein Antal, Gerstenbrein Lénárd és Karl Jakab (közösen), Gerstenbrein József bíró, idősebb Gerstenbrein János, Hackspacher Sebestyén, Hochrein Lénárd, Kaltenecker Jakab és Hackspacher György (közösen), Kaltenecker Jakab és Szeiber György (közösen), id. Hackspacher György, id. Leéb Ferenc, Oberfrank János, Wolf János és Weidinger Lőrincz (közösen), Kalteneckre Tamás, Schuszter György és Winkler Lénárd (közösen), Weisinger András és Ferenc (közösen), Dekits György és Mannheim János (közösen), Schőnléber János és Eisenhoffer György (közösen), ifj. Fajta Mátyás és Weinber János (közösen), Thold Dániel, Hackspacher Antal és Jakab (közösen), Weinber József, Wagner Mihály és Ferenc (közösen), Wallner Jakab, Weinber György örökösei. Ez összesen így 27 személy, akik neveik után ítélve szinte valamennyien német származásúak, illetve szinte teljes számban azonosak az egykori úrbéres egész telkes gazdákkal. Így ebben a kategóriában (birtoknagyságban) a legkisebb a névváltozás, a fluktuáció az eltelt időszakban.

Nagyon kevés ugyanekkor az egy teleknél nagyobb földdel rendelkező. Ilyen kiemelkedő, több telkes gazda Fajta Mátyás, aki egymaga 33000 négyszögöl (két és fél teleknek megfelelő) részt kap. S ugyancsak valamivel egy teleknél többet kap a Frankovits testvérpár, valamint Weisinger Jakab.

Mindez azt is jelenti, hogy így együttesen - az egész és ennél nagyobb telekkel bírókat egybevéve - a községet számbelileg is a módosabb gazdák uralják. Ők kapják meg a legelőfelosztáskor a terület több mint felét. A teljességhez tartozik, hogy a gazdákon kívül jut még rész a plébániának is: 13200 négyszögöl, valamint 6600-6600 az iskolának, illetve a jegyzői hivatalnak, míg utakra és közitatásra 30987 négyszögölet tartanak fenn.[26]
Ugyanekkor a község határa nagyságában és a dűlők elrendezésében nem változik sem az 1841/42. évi elkülönítéshez, sem az ezt követő és telekkönyvileg is rögzítő, az uralkodói rendelet alapján 1854-ben készült "Dorf Harasti in Ungarn" hivatalos földmérési térképhez képest.[27]
Ezt bizonyítja az a földmérési jegyzőkönyv is, mely felvétetett 1874. augusztus 4-én a határdűlők vonatkozása tárgyában, és a következőket tartalmazza: *"Alulírottak, Tarczinsky Antal királyi kataszteri mérnök úr felhívása folytán ezennel kinyilatkoztatjuk, miszerint Haraszti község határában az 1842. évi elkülönítés óta sem a határ, sem a dűlővonalak nem változtak, művelési ágra nézve azonban történtek több változások, ugyanis a legelők több dűlőben felszántattak, a szőlők több dűlőben részben kiszántattak, részben pedig több új szőlők ültettek be."*

Ezen jegyzőkönyv felolvasás után helybenhagyatott és aláíratott: Schuszter Ferenc bíró, Kaltenecker Jakab törvénybíró, Késői József jegyző.[28]

Maga a kataszteri felsorolás ezt követően összesen 76 dűlőt (dűlőnevet) sorol fel, zömmel kizárólag német nyelven, néhány esetben pedig német és magyar nyelven, hasonlóan az Országos Széchenyi Könyvtár térképtárában őrzött és könyvünkben is bemutatott eredeti kataszteri térképhez.
Ezek szerint a dűlők: Ortsried (belsőség), Dreschplätz hutweide, Hantäcker (kenderföld), Bodenfeld (laposföld), Gänze weide, Rothkreutz Hutweide, Kappenfeld, Pestherweg acker, Donau Gänzeweide, Wiesel, Fischerhut, Hatteracker, Neiberg, Pestherweg äcker, Pestherweg Weingarten, Kreutzacker, Krautacker, Eschli, Fuchslock, Maulbeerbaum weingärten, Fichtrib weingärten, Alte conwersionisten äckernél, Krautgarten, Krautgarten Weide, Rosstand äcker, Alte Trettplatz Weingarten, Alte trettplatz äcker, Postmeister äcker, Ochsenwiese, Rothfeldäcker, am Rothfeld weingarten, Himmelberg, Grünbaum hutweide, Gestättstand, Langeberg, Invalid Hutweide, Herrschaftwiese Steinigen (köves tábla), Dreikotter (háromhatár), Kühlbrunnen hutweide, Pfaffenhutten, Soroksarerketten untere-obere, Schumpf, Grose Morast wiese, Grose Morastäcker, Geisenweide, (Urberänder), Némeder äcker, Némeder Wald, Breiten äcker, Zwickel wiesen, Ausere urbari steinigen, Innere Nemeder wegwiesen, am Nemeder hotter hutweide, Wasen äcker (zsellér acker), Untere Wichweid Zsellér Morast), Scheffer wiesen, Wiesen äcker, Taxenfeld wiesen, Taxenfeld äcker, Hofstrett äcker, Taxer hotter äcker, Kalvarienberg hutweide, Kalvarian äcker, Waldel, Insel, Donauarm weide.

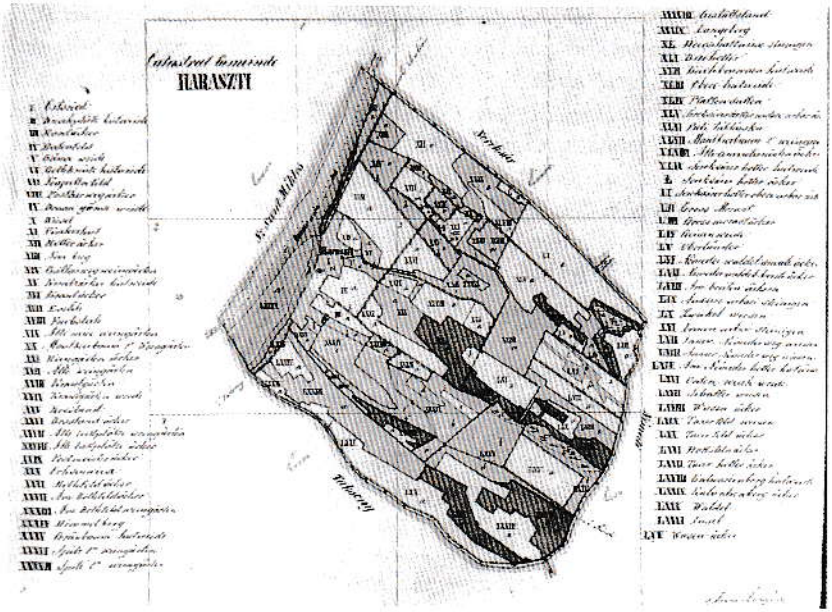

Haraszti 1854-ben készült kataszteri térképe a dűlők neveivel

Egyes esetekben, elsősorban a Tarczinszky Antal kir. kataszteri mérnök által készített kimutatásban az egyszerű felsoroláson túl megjegyzés formájában utal a részletezésben a változásokra, valamint esetenként a terméketlen területekre is. Így a Bodenfeldnél oly bejegyzéssel találkozunk, miszerint két lakóház létesült és 3 holdnyi kert található, továbbá 480 négyszögölnyi rész temető lett, a Pesterweg äckerben szántóföldből lett 47 lakóház 3676 négyszögöl kerttel, a Fischerhutnál épült két lakóház, és 400 négyszögölnyi szántó kert lett.

Ezek a változások egyrészt a falu lakóházbeli gyarapodására és főleg a település Pest felé történő növekedésére utalnak, másrészt a kertek növekedésére. Utóbbi összefüggésben van azzal, hogy először olvashatunk helységnévtár készítőknél oly kitételt, miszerint a Csepel-szigeti, illetve Pest környéki települések igen sok kerti veteményt és zöldséget visznek Pestre, s ily tekintetben Haraszti és Taksony híres nagy fejű káposztáiról.[29]

Visszatérve a tárgyalt időszakban, a telekelkülönülés, azaz a haraszti önálló parasztgazdaságok kialakulása és az azóta eltelt időszak alatt végbement változásokra, a legjelentősebb a legelők csökkenése, s velük szemben a szántóföldek növekedése elsősorban a zselléreknek jutott területeken, de néhol másutt is, valamint az erdők növekedése és nagyon sok esetben szőlővel beültetett területek változása. Utóbbiak kétirányúak. Van, ahol a szőlőt irtják ki

és lesz belőle szántó, például az Alte weingarten dűlő esetében vagy az Alte trettplatz weingarten-nél, ahol az egész szőlő kiirtatik, és részben erdő és szántóföld, részben legelő létesül a helyén, vagy a Himmelberg weingartennél, ahol szintén szántó és lege-lő lesz a korábbi szőlőterület egy jelentős részéből. Ellentétes a folyamat a Gestülstand äckernél, az Inwalid hutweide-nél, valamint a Spitz wiese-nél (később Spitz weingarten), ahol viszont új szőlőket telepítenek. Így a szőlővel beültetett terület inkább nő, mintsem csökkenne, annak ellenére, hogy Haraszti nem esik bele egyik ismertebb borvidékbe sem. Egyetlen borfajta van csupán, amit a szakkönyvek említenek, a haraszti cabernet, meglehetősen alacsony, 8.40 fokos borászati mutatókkal.[30]

Ugyanekkor mind a kataszteri térkép, mind a változásokat rögzítő felmérés kitér több esetben a terméketlen területekre is. Ekként a már felsorolt Inwalid hutweide-nél megemlít pl. három hold, a Gestütstandnál 1,2 hold, míg a Rosstand äcker-nél 4 hold futóhomokot. (Lehet, hogy e területeket kívánja hasznosítani a részben itteni szőlőtelepítés.) Ugyancsak több esetben szól a felmérés mocsaras használhatatlan területekről is. Kisebb ilyen található az inner Nemederweg wiese-nél, valamivel nagyobb , két és félhold a Grose morast wiese-nél, valamint legnagyobbként 47 hold vízállásos területként a Zsellér Morastnál.

Mindehhez a záró adatok a Széchenyi könyvtár felmérési térképének mellékletéből, miszerint Harasztin a teljes mezőgazdasági terület 4789 hold, melyből a szántóföld 3009, a kert 48, a rét 480, a szőlő 416, a legelő 295, míg az erdő 178, a nádas 18 hold. A többi út, illetve terméketlen terület.[31]

Ezek közül a szántók szinte minden dűlőben megtalálhatók. Kert megnevezéssel csupán a belsőségnél találkozunk, összesen 48 hold 789 négyzetméternyi területen, mely kertek a II. katonai felvétel térképe szerint (Hadtörténeti Múzeum térképtára) elsősorban a Fő út keleti oldalon fekvő házainál, valamint a Pestre vezető út menti házakhoz kapcsolódóan észlelhetők.

Egy holdat meghaladó erdők négy dűlőnél találhatók. A 39-es dűlőszámú Invalid hutweide-nél 3,4 hold, a 49-es számú Kühlbrunner hutweide-nél kereken 6 hold, a 49-es számú Alte conwersionisten äckernél 7,1 hold, valamint a szinte teljesen erdővel borított Inselnél, ahol 139,5 holdnyi az erdő.

Szőlő összesen 22 dűlőben található, azaz meglehetősen sokfelé, közülük azonban csupán 7 dűlőben több a szőlő 10 holdnál.

A terméketlen területek döntő hányada a Szigethez (Inselhez) tartozik, ez valószínűleg a Duna faluhoz tartozó része, valamint a belsőség útjai és házhelyei.

A mezőgazadság viszonylag gazdag adatanyagával szemben az iparról jóval kevesebb az írásos adatunk, ami természetes is egy olyan településnél, ahol a lakosság döntő többsége a XIX. század közepe táján mezőgazdaságból él.

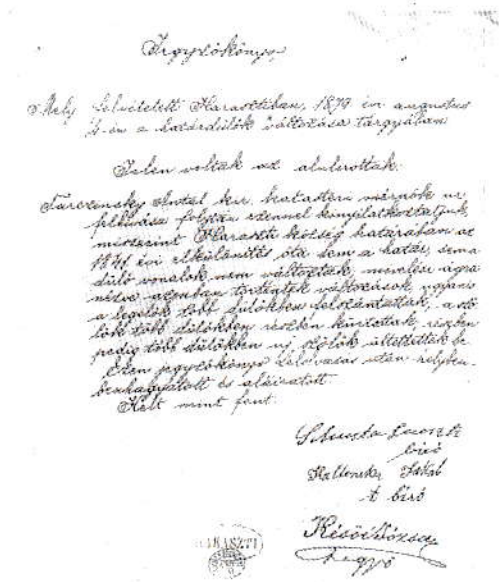

Jegyzőkönyv

A Nagy Szentmiklós Haraszthidon, 1879 évi augusztus 4-én a szántóföldek szétosztása tárgyában

Jelen voltak az alulírottak

Farcsinszky Antal kir. biztos úr elnöksége mellett felszólítva szemlét kimutatkoztatjuk, miszerint Haraszti község határában az 1877 évi elkülönítési terv a határon belül vonalak nem változtak, mindkét ugyanúgy mint azonban tovább a vonalak szétosztásnak, a mely szerint az egyik dűlőben szerint kiosztatnak, szerint pedig más dűlőben ugyanúgy szétosztatnak be.

Ezen jegyzőkönyv felolvasás után helyben hagyatott és aláíratott.

Kelt mint fent.

Farcsinszky Antal biró

Kallenbach Jakab t. biró

Kőszöghi Gergely jegyző

A kataszteri térkép hitelességét bizonyító jegyzőkönyv másolata

Ennek ellenére az ipar mégsem szorul teljesen háttérbe.

A malomipar a vízimalmok révén továbbra is jelentős, és a háttérterületekről, Némediről, Ócsáról, Sáriból, Bugyiról rendszeresen hozzák őrletni a gabonát Harasztira. Összefüggésben azzal, hogy a község határát képező Soroksári-Ráckevei-Duna-ág ez időben még főág, s a Duna hasonlóan öleli át két ágával a Csepel-szigetet, mint napjainkban a Szentendrei-szigetet, ahol mindkét ág egyaránt hajózható.

Ugyancsak hírek szólnak arról - utazási leírások -, hogy Harasztin jó sört főznek, az ipari fejlődésnek azonban legfontosabb jele, hogy a század közepe táján településünkön már céhalakulásról, céhekről is hallunk. Igaz - ez eléggé ritka az országban - a haraszti céh nem egyetlen szakma iparosait tömöríti, hanem úgynevezett vegyes cég, ahol több szakma mesterei állnak össze. Így településünkön molnár-pék-bognár-kovács céh jött létre.[32] Ezen belül a molnárok és pékek bizonyos mértékben egymásra utalt szakmák, melyen belül a haraszti pékek valószínűleg "fehérpékek" voltak, akik fehér kenyeret, kiflit, zsemlét készítettek, s nem pedig "feketepékek", akik elsősorban házi kenyeret - paraszt- vagy vendég-kenyeret - készítettek. A pékipar egyébként jóval tovább élt Harasztin, mint a malomipar. Tagjaival a két világháború között is nagy számmal találkozunk, míg a malomipart részben a gőzmalmok

megjelenése, részben a folyószabályozás és a Kvassay-zsilip megépítése a századforduló táján tönkretette. A két ismert másik céhszakma, a bognár és a kovács ugyanekkor részben a házi szükségletekkel, részben Haraszti közlekedésbeli szerepének felfutásával az függ össze, hogy ez időben kezd állandósulni a postakocsi forgalom, mely dél felé - Baja és Zimony irányába - Harasztin halad keresztül, s az úgynevezett kétmérföldes (17-18 kilométeres) határ, ahol a postakocsi váltóállomásokat telepítik, éppen Harasztinál van. (Az ekkori két mérföld - függetlenül attól, hogy osztrák vagy magyar mérföldről van szó [a különbség csak néhány száz méter a kétféle mérföld között], kb. 17-18 kilométert jelent.) Ehhez képest a faluban mind az északi, mind a déli részen jelentős nagyságú, lovakat is fogadó kocsmák (vendéglők) jönnek létre. Közülük az egykori északi részen levő Glaser-féle kocsmánál a későbbiekben kevésbé, míg a déli, Wagner-féle kocsmánál még az 1950-es években is felismerhető volt a postakocsi váltó állomási jelleg.

Ugyancsak növelte Haraszti közlekedési szerepét, hogy változatlanul megmaradt Harasztinál a dunai átkelő jelleg és a kompközlekedés a Csepel-szigetre, illetve onnan tovább a budai oldalra, bár ily tekintetben a Pest és Buda közötti hajóhíd, majd az 1848 körül megépülő állandó híd, a Lánchíd, mely az 1848/49-es időszakban már a hadseregek átkelését is biztosította, a dunai átkelő szerepét Harasztinak lecsökkenti.

Ez a település számára egyébként ez időben szerencse is. Haraszti ugyanis részben ennek következményeként is egyértelműen kimarad az 1848/49-es háború forgatagából, noha a fővároshoz mint főhadszíntérhez egészen közel esik. A háborús események részeseként - ismereteink szerint - Harasztit sehol sem említik. Az egyedüli kivétel talán, de ez sem harci esemény, hanem inkább politikai, hogy 1848. szeptember 8-án, azaz az első osztrák (Jellasics-féle) támadás előestéjén Szemere Bertalan Tolna megye 1200 főnyi önkéntes nemzetőri zászlóalját Pest mellé, Soroksár, Haraszti és Taksony községekbe rendeli,[33] akik szeptember 15-én már fel is érnek Pestre, és dobszóval, nagy lelkesedéssel itt kelnek át a Dunán. Arról azonban, hogy ténylegesen is elhelyezkednének Harasztiban és a szomszédos településeken, nincs biztos adat. Szemere ugyanis szeptember 9-én Perczel Miklós őrnagyhoz küldött újabb levelében megváltoztatja döntését.[34]

"Tegnap kelt meghagyásomat - szólt a levél - az új körülmények közt oda módosítom, miképen Ön a maga zászlóaljával ezúttal csak Soroksár, Haraszti és Taksony községekben fog megszállni. E községek és Budapest között állandó közlekedés leend.

Meghagyom egyszersmind, hogy Budapestre csak az én rendeletemre vagy Hajnik Pál tanácsnok úréra jövend. Nem alkalmas időben ide hívása, éppen azon riadást és zavart idézheti elő, mit a kormánynak elkerülnie kell és akar."

Mindennek valószínű célja nemcsak a főváros déli oldalról való védelme, de az is, hogy a magyar kormány eleve demonstrálni kívánta erejét, s egy oly területen, ahol a lakosság zöme németajkú. S a magyar kormánynak egy Béccsel - a császári udvarral - való szembekerülése esetén esetleges ingadozásával számolni lehetett.

Maga Haraszti ez időben, a szabadságharc kezdeti időszakában, katonailag a Pest megyei 25. honvéd zászlóalj hadkiegészítő körletéhez tartozott, de arról, hogy harasztiak tényleg beálltak volna az ekkori, még önkéntes toborzás alapján létrehozott honvédzászlóaljakba, nincs adatunk.

Az egyetlen adat, amit különböző források hitelesítenek, nem honvédségi, hanem nemzetőrségi. A szabadságharc idején nyolcvanan jelentkeztek Harasztiról nemzetőrnek (községünk a Pest megyei III. nemzetőri kerülethez tartozott). Ezt a számot sokan - főleg a Haraszti történetét témául választó egyetemi szakdolgozatokban - a falu lakosságszámához viszonyítva mint nagyon magas részvételi számot a szabadságharc iránti rokonszenv bizonyítékaként emelik ki. Valójában azonban ez a szám egyrészt nem feltétlenül magas, másrészt semmiképpen sem a szabadságharc iránti elkötelezettség bizonyítéka. A nemzetőr alakulatok egyrészt (kivéve a mozgó lovas-, az ellenség zavarására szervezett alakulatokat) nem a hadsereg közvetlenül harcoló alakulatai voltak, mint például a honvéd alakulatok, hanem inkább szükség szerint kiegészítő helyi területi védelmi feladatot láttak el. Bár az is igaz, hogy nem egy esetben - például Ozoránál - komoly szerepet játszottak a csata végső kimenetelében. Harasztinál azonban ily közvetlen harci szerep a helyi nemzetőrségnek nem jutott. Annál is inkább, mert a 80 fős nemzetőrségi egység a környéken a legkisebb nemzetőr alakulat volt. Így Taksony 103 fős, Bugyi 120, Ócsa 106, Sári 96 főnyi nemzetőri kontingenst állított ki, nem beszélve Alsónémediről, ahol 404 fős nemzetőrség és ezen belül egy 24 fős lovas nemzetőr alakulat jött létre.[36] Ez itt már tényleg kimondottan magas nemzetőri létszám volt. Nem beszélve arról, hogy Némedi volt az egyetlen település a környéken, mely a szabadságharc bukása után megtorlást is szenvedett. Némediben az átvonuló osztrák csapatok 1849 júliusában mind a bírót, mind a református lelkészt, mind a református tanítót letartóztatták, sőt utóbbit - Halászy Károly tanítót - halálra is ítélték, majd Haynau parancsa alapján "*Tétessék közzé és hajtassék végre!*" (Hajnau által aláírt záradék)[37] 1949. július 26-án reggel ki is végezték.

Ily szomorú eseményre Harasztin nem került sor, s az egyedüli, az 1848/49-es szabadságharchoz tartozó helyi (hadi)történeti emlék egy nagyon gazdag érmelelet, melyet a szabadságharc időszakában rejtett el valamely gazdagabb menekülő, és mely 1959-ben került be Harasztiról leletként a Nemzeti Múzeum emléktárába.[38] Ez a lelet 53 aranyérmét tartalmazott, köztük Károly Róbert, Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás korabeli aranyforin-

tokat, különböző nagy értékű erdélyi aranypénzeket és Habsburg uralkodók aranypénzeit úgy, hogy a két utolsó aranypénz (V. Ferdinánd dukát) az 1848-as verési számot viselte, s így egyben a leletre nézve kormeghatározó is, pontosítva, hogy az 1848-49-es szabadságharc idején került elrejtésre.
Emellett, bár erre teljesen hiteles forrásunk sajnos nincs, van még egy adat a 48-as időszakból: egy 1969-es helytörténeti emlékkutatás során iskolai tanulók szüleik elbeszélése alapján arról számoltak be a Hunyadi iskola honismereti szakkörében, hogy Harasztin a régi temetőben két 48-as honvédsír is található még,[39] legalábbis szüleik-nagyszüleik idején még voltak ily honvédsírok.

Mint tudjuk, a szabadságharc leverését követően elnyomatás, Haynau rémuralma, majd a Bach-korszak következik. Ennek községi iratai sajnos sehol sem maradtak fenn, ezért a forráskutatásnak e kisebb időszak megismerésére máshol, nem a levéltárakban kell az adatokat keresni.
Ilyen más források elsősorban az ez időbeli térképek. Részben a már bemutatott kataszteri térkép, részben az ekkori, egymást 70 és 20 éves időintervallummal követő I., II. és III. katonai felmérési térkép.[39]

Ezek közül az első 1782-ben, a második 1852-ben, míg a harmadik 1872-ben készült, és oly méretarányban, hogy Haraszti utcái, házai jól kivehetők, a falu képe pontosítható. Így a három - 100 éven belül készült - térkép képet ad a falu terjeszkedéséről is, miszerint a kicsiny, nagyságrendileg jelentéktelen falu képe az első és második térképfelvétel közti időszakban csak keveset változik. Szinte egyetlen utcás település, mely délre a napjainki Magyar utca határáig, északon pedig a mai Némedi felé induló útig terjed a legkorábbi térképen. Ezen kezdeti falu a második térképen délen két utcásra növekszik (a napjainki Zöldfa utca), északon pedig Pest felé mintegy 400 méterrel megnyúlik a Fő utca, miközben némi utcakezdeményezéssel találkozunk Némedi felé, a Magyar utca és a Szőlőhegy utca irányában. Ezek mellett található még néhány szórvány ház is a Pestre vezető út mentén.

Ezen térkép általnyújtott képet kiegészíti valamennyi térképen ábrázolt település vonatkozásában egy katonai célú táblázat a térképen (egyfajta széljegyzet), mely tartalmazza egyrészt a házak számát településenként, másrészt a településen kényelmesen beszállásolható személyek és lovak számát. Ez az ugyanazon térképen lévő négy település vonatkozásában a következő:[40]

Település	Haraszti	Taksony	Soroksár	Szent-Miklós
Házak száma	240	232	624	468
Befogadható személyek	280	240	500	470
Befogadható lovak	140	110	200	300

Mindebből nem csupán - a házak száma révén - a település nagyságára következtethetünk, hanem Haraszti és Soroksár (s részben Taksony) vonatkozásában arra is, hogy a haraszti házak terjedelmesebbek és főleg nagyobb istálló-kapacitással rendelkeznek, mint a Soroksáron találhatók. E térkép érdekessége még, hogy ma már teljesen eltérők a viszonyok: Taksonyhoz ekkor még egész sor, ma már önálló, akkor még pusztai település tartozik, mint Délegyháza, Kisdélegyháza, Kaporos puszta, Ordasháza, Vány, Varsány, melyek mindegyikén azonban csupán néhány ház található, s beszállásolási helyként nincsenek is nyilvántartva.

A legnagyobb változás az előzőekhez képest a III. katonai felmérési térképen található, melynek Harasztit ábrázoló szelvénye (a teljes felmérés országosan 6 évet vett igénybe) 1847-ben készült. Ekkor ugyanis már megjelenik a térképen a falusi rész némi növekedése mellett a mai HÉV-állomás magasságában egy kétsoros, mintegy 300 méter hosszú településrész, a Fő utca északi részén levő új házak sora, és vele párhuzamosan a mai Kossuth utca, melynél a telkek (házak) szabályos elrendezése "Neu Haraszti" (Új Haraszti) felirattal mellette egy újonnan kialakuló településrészre utal. Ezzel veszi kezdetét lényegében Haraszti századvégi-századfordulói rendkívül gyors felemelkedése, melyről részletesen a Haraszti Története II. című kötetben szólunk.

A politikai életről, a falu igazgatásáról kevés az adatunk.
A Haynau-rémuralom, majd a Bach-rendszer idején a falu meghúzódik saját keretei közt és éli a mezőgazdasági falvak mindennapi megszokott, egyhangú, kisfalusi életét. Ami azonban talán mégis jelentősebb esemény, éppen az önkényuralom időszakában kezd kialakulni a község egyfajta erőteljesebb belső (ön)igazgatása. Már nem csupán a bíróról és a jegyzőről hallunk a községvezetésben, hanem törvénybíróval is találkozunk. Előbbiek, a bírók és törvénybírók gyakran évente-kétévente váltják egymást, így neveiket, mivel kevés oly irat maradt fenn ez időben, ahol a bíró neve is szerepel, pontosan nem ismerjük. Jegyzővel - az ő neveik gyakrabban szerepelnek az iratokon - viszont kettővel találkozunk a korszakban: Faller Józseffel, majd Késői Ferenccel.

Ami még új, ezen időszakban cserélődik Dunaharaszti pecsétje.
Dunaharasztin, változó életének megfelelően 1858-ban új, a korábbinál (az 1728-as pecsétnél) díszesebb, nagyobb, és néhány új momentummal gazdagodó pecsétet fogad el és készíttet a község.[41] Ettől az időtől hozzávetőlegesen húsz évig Haraszti címeres pecsétje a következő:
"Sigillum Pagi Haraszti - 1858" külső körirat, míg a belső rész leírása: a kettős vonal keret és körirat által határolt kerek mezőben csúcsos talpú, négyelt pajzs, első mezőjében hegyével fel és élével kifelé fordított ekevas kék háttérben.

Második mezőjében szőlőfürt vörös háttérben, harmadik mezőjében két vízszintes ezüst pólya, a negyedik mezőjében kék háttérben méhkas, körötte méhek repülnek. A sisak helyén három leveles rózsaszál. A pajzsot stilizált sisaktakaró veszi körül. A pecsét nagysága 29 mm, és azt 1858-tól 1786-ig használták.

Haraszti 1858. évi pecsétcímere

Dunaharaszti mai (2000-ben használt), a község zászlaján ma is megtalálható címere elsősorban ezt a címert utánozza, elhagyva az 1858. évi címerből az egykori ekevasat, átvéve viszont helyette az 1729-es címerből a három gabonaszálat. Ugyancsak a közigazgatás és a községi szerepkörök bővülésére utal, hogy ez időben, 1866-ban önálló postát kap Haraszti (korábban az utolsó posta Soroksár volt.), egyben saját postabélyegzőt, melyet bemutatunk Haraszti jelenleg ismert legkorábban elküldött levélbélyegével. (A bélyegzés ez esetben zöld színű.)

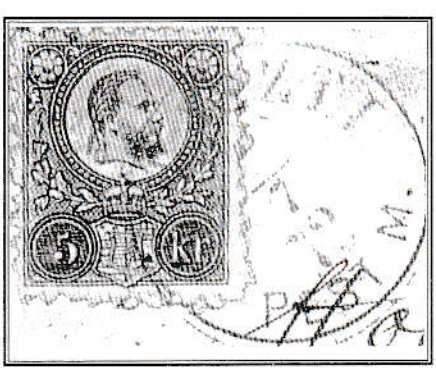

Haraszti első postabélyegzője és első ismert, haraszti bélyegzővel lepecsételt postabélyege.

A további, ezen korból származó adatok elsősorban már nem közvetlen egyedi községi iratokból való, hanem országos összeírások vagy statisztikai felmérések, esetleg utazók Dunaharasztit bemutató adatai.

Az első ilyen munka Fényes Eleknek, a XIX. század egyik legismertebb földrajzi kutatójának és statisztikai adatgyűjtőjének bemutatása 1843-ból.[42] Eszerint:

"Haraszti német falu a Duna bal partján Soroksártól délre félóránvira, 819 katolikus, 28 református és 14 zsidó hitű lakossal. Rendben épült csinos házait elöl árnyékos fák ékesítik. Van itt katolikus parochia és templom, egy szép urasági kastély és gyümölcsös-kert, vendégfogadó, több Duna-malom, erdő a Duna partján, szőlőskert. Határának nagy része homokos, legelője tágas. Földbirtokosa a báró Laffert család."

Hasonló bemutatással találkozunk Fényes Eleknek egy másik, de már nem a szabadságharc előtt, hanem azt követően, 1851-ben készült munkájában,[43] Magyarország geográfiai szótárában, ahol a következőket írja, némileg módosítva néhány adatot:

"Haraszti német falu Pest-Pilis-Solt vármegyében, Soroksártól délre, a Duna bal partján, csinos, rendben épült házakkal. 1240 katolikus lakos, parochia templommal, urasági kastéllyal, vendégfogadóval, Duna-malommal. Határa homokos, szőlőskertet mível. Bírja a báró Laffert család."

A következő leírás, Magyarország helységnévtára 1863-ból való, és jellegében eltér az eddigiektől.[44] Nem kimondottan települések leírása, hanem a különböző közigazgatási funkciók hovatartozása szerint mutatja be a helységeket. Így:

Haraszti:	megye:	Pest megye
	Járás:	Pesti járás
	Lakosságszám:	1529
	Használatos nyelv:	német
	Vallás: katolikus	Váci püspökség
	Görög katolikus	Eperjesi esperesség
	Helvét vallásúak	Duna melléki püspökség
	Hadfogadó kerület	Buda
	Adóhivatal	Ócsa
	Utolsó posta	Soroksár

Az eddig felsoroltakon kívül Haraszti még számos magyarországi vagy az egész Habsburg Birodalmat bemutató helységnévtárban szerepel, de mindössze 1-2 sornyi szöveggel. Így Ferenczy József egy megyei leírásban csupán annyit közöl:

"Haraszti Soroksár mezővárostól délre és Taksony mellett felül északra fekszik."[45] *Egy 1857-ben kiadott német nyelvű birodalmi helységnévtár Magyar Királyságot bemutató kötete pedig: "Haraszti Deutsch Dorf Comitet Past-Pilis. bezirk Ocsa, mit 1250 kath. Einwohner. L. p. Soroksar."*[46]

A legjelentősebb, településünket bemutató leírás azonban nem ilyen, s nem is jelent meg egykor nyomtatásban, hanem hosszú ideig csak kéziratként porosodott, és 1864-ből való: Pesty Frigyes kéziratos helységnévtára, illetve annak az Országos Széchenyi Könyvtár kézirattárában fellelhető Pest megyei kötete.[47]

Ennek forrásanyagát Pesthy Frigyes úgy gyűjtötte össze, hogy az ország valamennyi településére kiküldött egy kérdőívet hét főkérdéssel s egy csomó alkérdéssel, s hozzá egy részletes kitöltési útmutatót. Könyvünkben úgy a kérdéseket (esetenként rövidítve), mint a Harasztiról beküldött válaszokat közöljük, utóbbiakat *dőlt betűvel.*

1. A megyének, kerületnek, járásnak, széknek a neve, hova a helység tartozik

   "Haraszti helység tartozik: Pest-Pilis-Solt t. e. megyéhez, pesti járáshoz, alsónémedi kerülethez.

2. A községnek, városnak hányféle neve él most? Melyik neve bír csak helybeli elterjedéssel, melyik ismeretes országosan?

   "Haraszti helység azon kívül Dunaharaszti név alatt ismeretes, mivel a Dunaág mellett fekszik. Népies kifejezéssel azonban csak Haraszti alatt ismeretes."

3. Volt-e hajdan a községnek más elnevezése? Vagy tán csak különbözőképpen íratott a mostani helyneve?

   "A községnek soha más helyneve nem volt. A községnek levéltára nem lévén emberemlékezet vagy hagyomány ellenkezőt nem tud."

4. A község mikor említtetik legkorábban?

   "A község már említtetik mint Haraszti község 1790-ben."

5. Honnan népesíttetett?

   "Levéltára a községnek nem lévén, amennyire kipuhatolható volt, a község Würtembergiából népesíttetett."

6. Mit lehet tudni köztudomásból, hagyományból, írt vagy megmaradt emlékekből a név eredetéről, értelméről?

   "A község helyneve eredetéről, minekutána levéltár nincs, hagyomány útján sincs tudva semmi - felvilágosítás nem adhatik, annyi azonban kivehető, hogy az harasztos puszta hely lévén ott, ahol a falu épült, onnan vette eredetét."

7. A község határában előforduló többi topográfiai név, például mező, dűlő, szántó, forduló, legelő, puszta, sivatag, liget, berek, erdő, rengeteg, zúg, határ, tanya stb. eredete

   "A községbeli különbféle dűlők elnevezései ezek, mint öreghegyi, újhegyi szőlők elnevezése onnan erednek, amennyiben az egyik hegy régibb, az új hegy újabb szőlőültetvény.

A Himmelberg - mennyei hegy szőlőbeli elnevezés eredete nem tudhatik, hihető, hogy az a legmagasabb hegy Harasztin, onnan neveztetett el.
Lévén lényeges feladata az összeírásnak, hogy az itt említett tárgyak és tulajdon nevek minél kimerítőbben és minél pontosabban feljegyeztessenek:
Szent Ignác utca elnevezése onnan ered, amennyiben ezen utcát 1840-ben saját allodiális földjén alapította néhai méltóságos báró Laffert Ignácz úr, s így ezen utca Szent Ignácz utcának neveztetett el.
Más dűlő vagy hely elnevezése, mely különösen említést érdemel Harasztin nincsen, azoknak neve: Némedi úti dűlő, Soroksári úti dűlő, Pesti út dűlő, Kálvária hegyi dűlő onnan veszi eredetét, amennyiben a földek a szomszéd Némedi, Soroksár, melyek felé vonulnak. A kálvária hegyi dűlő pedig a kálváriáról, mely mellett van, veszi eredetét.
A nagy mocsárról (mely Haraszti határában Némedi felé vonul) nevezett rétek semmi eredeti elnevezéssel nem bírnak.
Halászhegyi dűlő elnevezése onnan ered, hogy az közvetlenül a Duna-ág mellett feküdvén a dunai halászok annak partján szoktak halászni, illetőleg tanyázni."

Haraszti, 1864. június 20-án

Jegyzette:	*Faller József*	*Andreas Schuszter bíró*
	jegyző	*Krauss Mihály esküdt*

Megjegyzés: Haraszti lakossága 1856-ban 1464, területe 4946 hold.[48]
Ezen helynévtáron túlmenően az adott időszakban 1872-ig nincs újabb hasonló adatforrásunk. A Magyar Szent Korona országainak helységnévtára: Athéneum Budapest, 1873. már oly időszakba visz át, mely a következő, Dunaharaszti története II. című könyv időszaka. Így ennek adataival itt nem foglalkozunk.

Haraszti kulturális és vallási élete az újjáépítéstől 1872-ig

(A fejezet Domokos Tibor valamint Szirákiné Faar Erika forráskutatási anyagának felhasználásával készült.)

Haraszti 18-19. századi kulturális és hitélete egészen a nagyközséggé alakulásig (1872) szorosan kötődik a római katolikus egyházhoz és intézményeihez.

Ez nem csupán azzal van összefüggésben, hogy az a lakosság, mely a török időszak alatt a 17. század folyamán a hitújításhoz csatlakozott és református hitre tért át, az utolsó török elleni harcok idején, 1686 körül vagy végleg elmenekül a faluból, vagy elpusztul, hanem azzal is, hogy az új betelepülők katolikus vidékről érkeznek.

Ugyanekkor Haraszti egymást követő két földesura - előbb Forster (Vorster) tábornok, majd a Laffert család nem csupán a római katolikus egyház egyszerű tagjai, hanem pártfogói is, és automatikusan felvállalják, természetesen az egyházzal egyeztetve, a földesúri szerep mellett a kegyúri szerepet.

Így a dunaharaszti egyházat, annak vallási és világi intézményeinek kiépítését segítik. Vonatkozik ez mind a parochiák létrehozására, azok személyi és anyagi feltételeinek biztosítására, mind a templomok újjáépítésére, bővítésére, felszerelésére, mind az egyház által fenntartott más intézmények (pl. iskola, kápolnák, temető) támogatására.

Ez az egyházszervezési folyamat Harasztiban 1695-ben kezdődik.
Ekkor még részben álltak az egykori, régi templom falai. Hogy ez ugyanaz-e, melyről Mátyás király idejéből, 1453-ból okleveles emlékünk van, nem tudni, egy azonban bizonyos: e templom szerepel az úgynevezett Pongrácz-féle térképen is, mely a 17. század első felében mérte fel a váci egyházmegye plébániáinak, illetve templomos helyeinek helyzetét.[49].Úgy, hogy e térképen szerepel középkori kerítőfala is, valamint azt is tudjuk ekkorról, hogy három oltárral volt ellátva.

E régi templomot, mely még az út bal oldalán, a házak közt állt (valószínűleg a későbbi Laffert-féle granárium helyén) az első dunaharaszti, 1702. évi Canonica visitatio (felsőbb szintű egyházi szemle) azonban már teljesen romos templomnak írja le. E visitatio szerint szentélye és sekrestyéje is boltozott volt, de már beomlott, s csupán töredékesen maradt meg,[50] ezért használhatatlan volt. A Harasztit betelepítő Forster tábornoknak nagyon gyorsan gondoskodnia kellett új plébánosról és új templomról is. Annál is inkább, mert a váci egyházmegyét a török kiűzése után újjászervező

Dvornikovich Mihály püspök Harasztin plébániát szervezett számos leány-egyházzal úgy, hogy az új parochiához filiaként tartoztak Taksony, Áporka, Pereg, Bugyi, Sári, Ócsa, Alsónémedi és Soroksár települések egyházi közösségei is.[51]

E plébániára került első plébánosnak a már ismert Khmettmüller Placidus bencés szerzetes a lajbachi kolostorból,[52] aki - mint erről a keresztelési, házassági és halálozási anyakönyvek tanúskodnak - nagyon gyorsan élővé varázsolta a plébániát. Így az első keresztelés már 1695. május 22-én megtörtént. Az első megkeresztelt Reitter János és neje, Katalin Erzsébet nevű leánya volt. Az első esküvőre Joanis Ferg és Elisabeth Kiefr közt 1896-ban került sor, míg az első, Anna Mária Kindlinger nevét tartalmazó halotti anyakönyvi bejegyzés 1716. III. 25-én kelt. Ezzel a halálozási anyakönyvvel kapcsolatban azonban némi hiányosság eshetősége is fennáll. A plébánián ma is fellelhető anyakönyvek közül ugyanis a születési és házassági anyakönyvhöz képest a halotti anyakönyv 20 évvel későbbi, miközben nem valószínű, hogy ne történt volna elhalálozás. Viszont mert a kuruc háborúk alatt nem csupán a lakosságnak, de az anyakönyveket őrző plébánosnak is menekülnie kellett, nem biztos, hogy sikerült egyformán megmentenie minden - méretére nézve cseppet sem kicsi - plébániai anyakönyvet.

Ami a középkori, használhatatlanná vált templom pótlását illeti, Forster nem kísérli meg a régi templom újjáépítését vagy rendbehozatalát, hanem hozzá igen közel, az országút másik, Duna felőli oldalán kezd egy új templom építésébe.[54]

A templomot Mária mennybemenetele tiszteletére építették, csupán fából és nem kőből készült, fa karzattal és utcára néző homlokzati bejárattal. A templomban szószék is volt.

A Mária mennybemenetele névadás valószínűleg összefüggött azzal, hogy a leírások szerint a templom oltára is Mária mennybemenetelének volt szentelve, s 12, vászonra festett képből állt. Az oltár két oldalán két Mária-kép volt, a falon pedig Szent Kristóf és Szent Anna két nagyméretű képe függött. E képek, illetve az oltárkép azonban később már nincsenek meg, az 1726. évi Canonica visitatio már más főoltárról ír.[55] Nem valószínű, hogy megsemmisültek volna, sokkal valószínűbb, hogy a falu későbbi földesura s egyszersmind a templom kegyyura amikor 1716-18-ban új templomot épít Harasztin, ezt az oltárképet másik birtokára, Sáriba viszi át, mely egyrészt Haraszti filiája is, másrészt szintén az ő kegyurasága alá tartozik. Sári temploma - Vályi András egykori útleírása szerint - 1719-ben már fennállhatott, és Boldogasszony (Mária) mennybemenetelének tiszteletére volt szentelve.[56]

A Forster (Vorster) által létesített templom felszereltsége az 1702-es visitatio szerint gazdag volt. Az ekkori leírás a következő kegytárgyakról tesz említést: ezüst kehely paténával, aranyozott réz úrmutató, négy miseruha (az

egyik arany virágokkal díszes), három régi oltárterítő, hat aranyfonállal hímzett kesztyű selyemből, három kehelytartó, az egyiken Szent Sebestyén képe, valamint két harang, egyiken Mária képe.[57]

Ez a Forster Kristóf tábornok által épített fatemplom azonban nem túl sokáig tölti be funkcióját. A kuruc időkbeli faluelnéptelenedés nem hasznos számára, nem gondozzák, s valószínűleg meg is rongálódik, bár olyanról, hogy megsemmisült vagy tűzvész pusztította volna, a korabeli feljegyzések nem számolnak be. A mélyen vallásos Rákóczi kurucai - függetlenül attól, hogy mely felekezet templomai kerültek birtokukba - kíméltek és védték a szent helyeket.

Althan Frigyes püspök,
Haraszti templomának egyik építtetője és felszentelője

Ennek ellenére, mikor Haraszti a báró Laffert család személyében új földesurat, egyházilag pedig új kegyurat kap - ez az egyházi anyakönyvek és a Historia Domus szerint 1716-ban következik be -, báró Laffert Ferdinánd Pfeffenhoffer császári kapitány segítségével (Pfefferhoffer nevével a kuruc háborúk idején mint Buda várának parancsnokával találkozunk) a középkori régi templom anyagának felhasználásával kőtemplomot építtet 1718-19-ben, melyet Althan Frigyes püspök szentel fel.[58]

Ezt a templomot az újonnan Harasztira települtek védőszentje, Nepomuki Szent János tiszteletére szentelik fel. Ennek a névadásnak felel meg az új főoltár is, melynél az 1726. évi canonica visitatio szerint középen a Szent család vászonra festett képe, majd alatta Nepomuki Szent Jánosnak a képe található, míg kétoldalt Szent Joachim és Szent Anna szobrai álltak. A mellékoltárt Nepomuki Szent János és Szent Lénárd képei díszítették. Egy további adat szerint 1756-ban a két mellékoltár Máriának és Szent Rókusnak, a főoltár Nepomuki Szent Jánosnak volt szentelve, aki a csehországi Nepomukban 1340 körül született és Csehország védőszentje volt,[59] de akit a középkorban mint az utazók (vízen utazók) védőszentjeként is tiszteltek. Élettörténetéhez hozzátartozik, hogy születése után súlyos beteg volt, de fel-

gyógyult, és szülei Istennek ajánlották. A prágai egyetemen tanult, pappá szentelték, s hitszónokként hamar ismertté vált. Szentbeszédeiben egyaránt ostorozta a hatalmasok bűneit és az alacsony rendűek botlásait, s annak ellenére, hogy nemsokára prágai kanonok és érseki helyettes lett, aszkéta életet élt. A király, IV. Venczel neje, Bajor Johanna őt választotta gyóntatójának, ami később életébe is került. Venczel ugyanis gyanúba vevén nejét, magához rendelte és azt követelte, hogy árulja el neki neje gyónását, majd mikor Nepomuki János ezt megtagadta, Venczel elfogatta, megkínoztatta, majd 1393. márciusában a Károly hídról a Moldvába dobatta. Tisztelete fokozatosan terjedt, nevéhez csodákat fűztek, s amikor sírját 1710 körül felnyitották, nyelvét épségben találták, XIII. Benedek pápa pedig 1729-ben szentté avatta. Emléknapja május 16-án van.[60] Mint szentnek (leendő szentnek) a tisztelete a szentté avatási eljárás időszakában vált nagyon általánossá, különösen a messzi vidékekre utazók körében, s a hazánkba települtek nagyon sok újonnan alakult településen választották templomuk védőszentjeként, ahol megtelepedtek.

Különösen kedvelték Nepomuki Szent Jánost a Laffertok, akik nem csupán Harasztin, de másik, Németországból érkezett telepesekkel benépesített földesúri-kegyúri birtokukon, Rákoscsabán is Nepomuki Szent Jánosnak szentelték templomukat, és Sáriban is elhelyeztek az új templomban Nepomuki Szent Jánost ábrázoló képet.[61]

Ezek után érthető, hogy Nepomuki Szent János szobrát Harasztin is elkészítették, mindjárt az új templom építésének kezdetén, 1716-ban. A szobor a Harasztiak előtt eléggé közismert, de a pontosság kedvéért közöljük a szobor műemléki leírását úgy, ahogy az a Pest megye műemlékei című könyvben megtalálható.[62]

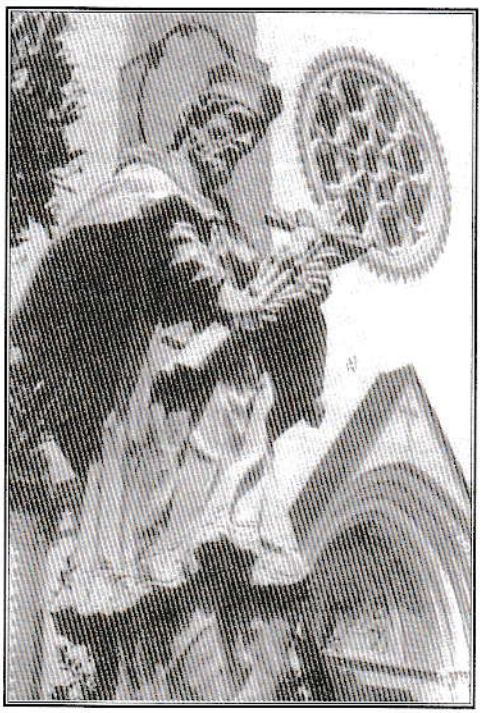

Az 1890-es években helyreállított szobor mai képe

"Története: Felirata szerint 1716-ban állíttatta Laffert Ferdinánd. Az 1777. évi vizitáció az 1740-ben P. Hubert által állíttatott, Szent Sebestyén szoborra együtt említi. Akkor kis kápolnaépület védte, mely még 1841-ben is megvolt. A kápolna eltűnt. Az erősen megrongálódott szobor feje letört. A Szent Sebestyén szobrot 1857-ben helyreállították, de ma már nincs meg.
Jellege: A római katolikus templom előtt álló talapzatos barokk kőszobor.
Leírása: A lendületesen faragott, arany és vörös festéknyomokat mutató szent tagozott párkányú, alul ívesen hajló talpazaton áll. A talpazat felső középvonalában címer található, melyet az 1716-os évszám fog közre."
Alatta hétsoros latin felirat, melynek azonban utolsó sora lekopott.

Az újonnan épült templom további jelentősebb eseményei, története

A templomot gyakran kellett renoválni, bővíteni. Az Acta Cassae Parochorumban (1734-1736) a következők olvashatók: "*A materben levő temp-lom, ami falait illeti, jó, de amennyiben tetejét nézzük, rossz. Az eső az oltárra folyik. Helyre kell állítani és bővíteni kell.*"[63]

A bővítés később meg is történik, így a templomot 1748-ban a Duna felé öt öllel megnagyobbították, a keletkezett hibákat kijavították. Az 1841. évi canonica visitatio a szentély melletti torony építését is erre az időre teszi.[64]

1770-ben újbóli nagyobb munkálatok kezdődtek. A jobb oldali falon ablakot törtek, hogy több fényt kapjon a templom, ugyanígy a bejáratnál kőkeretes ablakot készítettek. A szentélyben új tabernákulum került elhelyezésre. Keresztelőkút készült, és a templom kapuját is szebbé, díszesebbé tették. A leírások festésről is szólnak, valamint hogy a templomot és a szentélyt restaurálták, tetőzete is új cserepet kapott.[65] Ennek ellenére az 1785-ös, Szerdahelyi G. által készített jelentés a modern templomépületet meglehetősen rossz állapotúnak írja le, melynek alapja ingatag, pénz híján nem konzerválják kellőképp. A jegyzőkönyv a szentélyt is rossz állapotúnak, szűknek, nyirkosnak, sötétnek jellemzi.[66]

Az ez utáni újabb renoválás időpontja 1817-18., míg 1820-ban a fa mennyezetet stukatúr mennyezetre cserélik át. A templom harangot 1726-ban, 1767-ben, illetve 1842-ben kapott.[67]

Mindezen sokszori javítások dacára, ahogy a későbbiekben írják, a templom egyre szűkebbnek bizonyult a falu fejlődéséhez képest. Falai is bedőléssel fenyegettek. Ezért 1903-ban új templom épült, de ennek története már a következő századhoz tartozik, és ezért a következő (Dunaharaszti története II.) könyvben található.

Igen gazdag, a korábbi Forstner-időszak templománál jóval gazdagabb a templom belső felszereltsége is. Ezek most már nem csupán a napi egyházi szertartásokhoz, a misézéshez nélkülözhetetlen felszerelések, hanem már a

nagyobb egyházi ünnepségekhez is kapcsolódóak, és legtöbbször kegyes ajándék formájában kerülnek a plébániára. Így részben az időszakos vizitációk, részben a Historia Domus folyamatos adatai révén 1736-ból tudjuk, hogy két jó állapotban levő kazulája, egy kelyhe, egy monstranciája, valamint az istentisztelethez szükséges dolgai megvannak.[68] Az 1771-es leírások szerint új tabernákulum készült, két zászlaja is van a templomnak, ugyanígy több gyertyatartó, a feltámadó Krisztus szobra is megtalálható.

Az adományozók közül 1773-ban Höffler Lénárd az egyházi szertartásokhoz selyemruhát adományoz palásttal és két arany bojttal, 1776-ban Orczi bárónő (született Laffert) ad több értékes ajándékot. Mindezek nyomán az 1777-es vizitáció már nyolc selyem miseruháról számol be, megjegyezve, hogy közülük az egyik aranybrokát, s van egy nagyon értékes palást is a Laffert családtól.[69] Van három kehely, cibórium, úrmutató, az 1785-ös felmérés pedig lámpákról és a körmenetekhez szükséges felszerelések meglétéről tájékoztat. Mindez a vallási élet kiteljesedését mutatja.

Sajnos lopások is történnek. 1826-ban, majd 1832-ben betörnek a templomba, és számos értékes felszerelést és kegytárgyat ellopnak.[70]

A templom berendezésének, felszereléseinek értékes ajándékokkal való támogatása mellett a hitbeli buzgalom oly jelenségeivel is találkozunk, melyek a vallási intézmények bővülését is segítik. Ilyen a kálvária és egy, a falu északi részén levő kápolna építése. Ezekről a nyomtatott források viszonylag keveset szólnak a váci egyházmegye történeti munkái, csak annyit közölve, a dunaharasztiak a taksonyiakkal közösen 1762-ben Kálváriát emeltek a Szent Kereszt tiszteletére, amely még most is fennáll, és 1772-ben kápolnát a segítő szűz tiszteletére, ami azonban eltűnt.[71] Szerencsére helyi forrásokból, különösen a Kálvária kápolnájáról többet tudunk.[72]

Eszerint Bier András plébános idejében a feljebbvalók engedélyével Haraszti és Taksony között faragott kövekből Kálvária létesült, melyet bizonyos pesti polgár, Stolcz József úr anyagi hozzájárulásával építettek. Misézési engedélyt is kaptak.

A Kálvária karbantartására az alapító 200 forintot (akkori ezüstforintot) adományozott azzal a kikötéssel, hogy mindaddig, amíg örökösei a Kálvária gondját viselik, az említett összeg náluk marad kamatmentesen, de a rákövetkező évben már ebből az összegből kell a Kálvária szükségleteit fedezni.

Azonban az alapítónak még életben levő egyetlen örököse, Stolcz János egyik feltételnek sem tett eleget, bár a feljebbvalók tekintélyükkel figyelmeztették az atyai akarat teljesítésére. Ráhner Ferenc úr pedig, aki néhány évvel előbb bérlő volt Dunavarsányban, a pesti polgár alapítványához apja, Mátyás által juttatott 250 forintos alapítványt csatolt az alapító szándékával egyezően, s erről írásbeli kötelezvényt adott a haraszti plébániatemplomnak.

A Kálvária múlbeli képe

Az alapító szándéka szerint a plébános köteles ennek a tőkének a kamataiból minden évben a Szent Kereszt felmagasztalásának nyolcada alatti vasárnapon a Kálvária kápolnájában énekes misét és szentbeszédet tartani vagy tartatni, úgyszintén a nagyböjtben minden pénteken, kivéve a nagypénteket, egy csendes szentmisét mondjon az alapítóért és családjáért. Ha azonban az idő nagyon kellemetlen, ez a szentmise mondható az említett napokon a plébániatemplomban is.

1807-ben az említett Rhaner Mátyás dunavarsányi juhász a Kálvária dombon levő kápolnát és a kereszteket teljesen renováltatta. Az ő költségén a kápolnában évente énekes misét és szentbeszédet mondanak a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepén. Az egész munka 450 forintba került.[73]

1811-ben, ugyanebben az évben Oberfrank Ferenc haraszti lakos fát adományozott, hogy a régi korhadt s a viharoktól megrongált kereszt helyett új keresztet állítsanak a temetőben. A fát Retter Sebestyén haraszti juhász faragta ki kereszt formába, a festés és díszítés költségét pedig a Kálvária-pénzből fedezték. Az ünnepélyes áldást főtisztelendő Schimpl József, a soroksári kerületi esperes végezte nagy hívősereg jelenlétében.[74]

E leírások - kézzel írtan, ismeretlen személytől külön is - megtalálhatók a dunaharaszti Helytörténeti Emléktár archív iratai közt, de adatait a Historia Domusban található több feljegyzés közlésével forráskutatásaiban Domokos Tibor is megerősíti.

Egy további leírás, melynek záró részét külön közöljük, ugyanezen időszakból az oratóriumokról és kápolnákról címszó alatt a következőket mondja:

"A környéken, Haraszti és Taksony között van egy kápolna a Kálvária keresztjei mögött, Stolcz József pesti polgár építette. Hogy benne miséztek, az abból is kiviláglik, hogy az úr 1785-ik évében megtartott kánoni látogatáskor fel van jegyezve: a Kálváriának XIII. Kelemen pápa két évre teljes búcsút engedélyezett. Profán célokra nem használják, tisztán, takarosan rendben tartják. A szent felszerelést és egyházi ruhákat a plébániatemplom adja.

A Kálvária alapítója és létesítője 1762-ben 200 forintos alapítványt tett, és fiát, Stolcz Jánost kötelezte annak megfizetésére. Az azonban minden vagyonát elvesztette. Most tehát a hívek kegyes adományaiból tartják fenn s abból a törzsvagyonból, mely bécsi valutában 335 forint 59 krajczárt tesz ki. Ezt a vagyont a plébános és a templomgondnok kezeli, s évente az esperesi látogatás alkalmával az elszámolást átadják az esperesnek és a község vezető embereinek ellenőrzés és aláírás végett."

Mindehhez még hozzá kell tenni a Pest megye műemlékei című, 1952-ben kiadott könyv leírását a haraszti kápolnákról mint műemlékekről.[75]

"Kálvária kápolna. 1785-ben a canonica visitatio említi. Stolcz József pesti polgár építette. 1762-ben Stolcz végrendeletben pénzt hagy a kápolnára. 1777-ben a kálvária szobrai rossz állapotban voltak. A kápolna és a kálvária a 2. Vh.-ban összeomlott.

Jelenleg csak a kápolna egyszerű homlokzatának alsó része és a dongaboltozatos faragott kő, a hajóba nyíló szentély van meg, valamint szobrok szétszórt töredékei."

Ugyanez a könyv tesz említést a másik kápolna történetéről is.

"Az 1777-es canonica visitatio említi, hogy Eisenhoffer János 1732-33-ban a falu északi részén kápolnát épített a segítő szűznek. Az 1754-es visitatio Mária bemutatásáról nevezi a kápolnát. Ma már nincs meg."

Ehhez csupán érdekesség: Soroksáron is található egy segítő szűz kápolna,[76] mely 1779-ben, máshol már használt kövekből épült. Ez azonban Soroksár Harasztitól legmesszebb fekvő, Gubacsi részén van. S bár a névazonosság fennáll, semmi más jel nem utal arra, hogy esetleg ide kerültek volna az egykori Haraszti északi részén állt és eltűnt kápolna kövei.

Az egyház megszentelt helyei közé tartoztak a temetők is. Pontos helyüket, nagyságukat nem ismerjük, de a templom körüli templomkertből a későbbiek során előkerültek sír- illetve temetkezési maradványok. Egy 18-19. századi temető pedig, ezt biztosan tudjuk, a mai kenyérgyár helyén (a Temető út-Földváry utca találkozásánál) volt található.

Az újjátelepülés utáni térképeken gyakran találkozunk a hívek által az utak mentén emelt keresztekkel, s ezek száma folyamatosan nő. Temetői keresztekkel is találkozunk, utóbbiak német nyelvűek.

Temetői kereszt német nyelvű felirattal

A plébániai anyakönyvek latin nyelvűek, és ugyanígy a Historia Domus és a canonica visitatiók jegyzőkönyvei. Az 1840-es évektől azonban, mikor már országosan a magyar nyelv lesz a hivatalos nyelv, magyar nyelvű Historia Domussal is találkozunk (pl. az 1841. évi). Az anyakönyvi bejegyzéseknél német nyelvű bejegyzések is előfordulnak. A misézés (szentbeszédek) nyelve német, illetve német és magyar, de a hívek többsége egyértelműen német, és német imakönyveket használ. A Helytörténeti Emléktár anyagában számos 19. századi német nyelvű, s gyakran igen szép imakönyv található.

Forster illetve a Laffertok mint kegyurak a mindenkori egyházi főhatósággal egyeztetve a plébániai teendők jó vagy megfelelő ellátásáról folyamatosan gondoskodtak. A közel kétszáz év alatt, mely a falu újjáéledésétől a nagyközséggé alakulás időszakáig (1872) eltelt időben 20 plébánosa volt a községnek. Neveiket és pontos működési idejüket részben az egyházmegye korábban közreadott irataiból, részben a plébánia legutóbbi időszakában Láng András plébános úr 1994 óta végzett kiegészítő kutatásainak köszönhetjük. A plébánosok neve és működési ideje a következő:[77]

Khmetmüller Placidus	1695. május 22-1713. május 21.
Roger Ádám	1713. május 21-1715. december 31.
Strele Benedek	1716. január 1-1721. május 7.
Köller Antal Bertalan	1721. május 8-1722. augusztus 9.
Peinkhoffer Péter	1722. augusztus 10-1724. április 30.
Lemberg János	1724. április 30. -1729. augusztus 14.
Endters Lacius és	1729. augusztus 15. - 1732. szeptember 13.
Heiperger Gellért és mások	1729. augusztus 15-1732. szeptember 13.
Anton József Ignác	1732. szeptember 14-1741. április 29.
Bies András	1741. április 30-1763. május 22.
Schlöger János György	1763. május 23-1769. január 22.
Glaser Mihály	1769. január 23-1780. június 23.
Leopárdi Mihály	1780. szeptember 8-1782. július 13.
Bagai Mihály	1782. július 14-1785. szeptember 18.
Karlerhoffer Mihály	1785. szeptember 19-1792. április 15.
Topper György	1792. április 16-1805. október 28.
Kludik József	1805. november 30-1847. április 8.
Patieus Salamon (ferences)	1847. május 1-1847. május 20.
Tamásfy Mátyás	1847. május 20-1885. június 12.

A fentiek mellett Kaltenecker Ferenc Harasztiról szóló egyetemi szakdolgozata mellékletében Bies András és Schlöger János plébánossága közt még további két plébános nevét említi:[78] Witsch Antalét (aki a Váci közlöny szerkesztője volt) és Paul Ferencét (1763-1769), ugyanekkor nem említi Schlöger János Györgyöt mint plébánost s Heiperger Gellértet sem, aki Endters Laciussal és más szerzetesekkel a Harasztit is rendkívül erősen sújtó 18. századi nagy pestisjárvány idején (a település lakosságának mintegy harmadát vitte el a pestis) működtek itt. A rövid idő alatt valószínűleg kisegítőként jött szerzetes-plébánosok közül feltehetően többen szintén a járvány áldozatai voltak.

Itt feltétlenül meg kell említeni, hogy az egyház tisztségviselői soha nem hagyták el a községet betegség vagy járvány idején. Sőt, Kludik Józsefnek mint a falu plébánosának és a betegek ápolójának 1832-ben, az országos, nagy kolerajárvány idején oroszlánrésze volt abban, hogy a járvány kikerülte a falut, s csak elenyésző számban pusztultak el kolerában harasztiak.

Belső kép a Helytörténeti Emléktár relikviái közt őrzött imakönyvből

Mind a plébánia, mind a plébánosok anyagi szükségleteiről a plébánia kegyura illetve a község külön is úgy gondoskodott, hogy a törvényes előírásokon felül a jobbágyoktól járó tizeden és az egyházi szolgáltatásokért kapott összegeken túlmenően is legyen az itteni parókiának jövedelme, méghozzá úgy, hogy a haraszti plébánia az ekkori plébániai jövedelmeket figyelembe véve a megye leggazdagabb plébániái közé tartozott. Ez utóbbit nem csupán a megyei összeírásokból tudjuk, melyek esetenként összehasonlíthatóan közlik az egyes plébániák összevont jövedelmeit - ezek alapján Haraszti a leggazdagabb tíz falusi plébánia közé sorolható a 18. századi Pest megyében - hanem helyileg részletezett adatok található a Historia Domusban illetve a Canonica Visitatiókban. Utóbbiak felsorolják a plébánia és különböző intézményei fenntartására rendelt forrásokat s esetenként azt is, hogy a különböző címen kapott jövedelmekből mi illeti a plébánost, mi a kántortanítót, és így tovább.[80]

Ily szempontból talán legérdekesebb az az 1841. évi vizitációban található leírás, mely "jövendő alkalmaztatásra" áttekintően rendszerezi és megismétli az intézmények, a hitélet fenntartására, az egyházi és egyháztól függő személyek megélhetésének biztosítására korábbi időkből már rendelkezésre álló eszközöket, felsorolva úgy az intézményeket, mint a "haraszti plébános úrnak mind a tőle függő egyházi szolgáknak" különböző jövedelmi forrásait.
E felsorolás első tételcsoportja, a földből származó jövedelmek - itt csupán ezt részletezzük - különösen azért érdekes, mert jelenleg ez az egyetlen hiteles haraszti forrás, mely miközben arról szól, hogy mily módon adják ki a

plébániának a kegyúr által külön is juttatott egy jobbágyteleknek megfelelő földet, és hogyan kell azt a községnek művelni, betekintést ad az ekkori földművelési és gazdálkodási viszonyokba. Azért az erre vonatkozó részt szó szerint közöljük dőlt betűkkel, valamint az időnként zárójelbe tett normál betűs, szerkesztői magyarázó megjegyzésekkel.

a) *A haraszti plébános úrnak egy egész telki állománya három nyomásra felosztott 26 holdnyi* (ez megegyezik egy akkori - urbárium szerinti - egész jobbágytelekkel) *és 36 kilóra való.* (A föld minőségét ez időben a beléje vethető mag mennyiségével mérték, ennek alapján a plébánia szántóterülete haraszti viszonylatban a jobb földek közé tartozott.) *Ezen állománynak egyik vető földje a kálvária hegynek szomszédságában, a másik szintén ott, de valamivel feljebb, a harmadik a taksonyi határ mellett helyeztetve vagyon.* (Így a plébánosi földek nem esnek egymástól messze, ez a lakosság által történő művelést könnyíti.)
Az említett földeket köteles leszen a helybeli község háromszori szántással felhasítani, bevetni és időről időre a plébános úrtól adandó trágyával javítani. A gabonaterményt pedig azokon learatni és a parochia szérűskertjébe beszállítani.

b) *egy holdnyi kukoricaföldje, melynek felszántását szintén a parochiális község fogja megadni;*

c) *12 kaszás rétje* (itt az egység egy kaszásnyi, annyi, amennyit egy nap alatt egy átlagos kaszás lekaszálhat. A 12 kaszás rét szintén egy egész jobbágytelek állományának felel meg.), *melynek mind a szénára, mind sarjúra való lekaszálását, ezen termékeknek pedig haza leendő szállítása ismét a községet illeti;*

d) *három rendű kertje. Szigetbéli, mintegy 880 öles, melyben erdei fákon kívül más nem tenyészik* (Haraszti erdeinek zöme a szigeten volt.), *házi veteményes kertje mintegy 376 négyszögöles, és szérűs és szénás kertje mintegy 177 négyszögöles.*

e) *Haraszti parochiális község kötelességének számíttatik, hogy azokon kívül, amik az egyházi pártfogolások közé tartozásképpen illetik, az igás és kézi munkákat mind a templom, mind a paplak körül teljesítse. A paplak és kert körét szükséges kerítéssel ellássa, azt jó karban tartsa és időnként kijavítsa. Az őrlendő gabonának a malomba szállítására pedig a plébános úrnak a megkívánt fuvarokat kiszolgáltassa és mindezeknek a gondozását a kialakult szokások szerint számon tartsa.* (Ezen szállítások hasonlóak az urbárium szerint a földesúrnak járó szállításokkal. Míg magából a szövegből megállapítható az ekkori helyi mezőgazdasági termelési színvonal, az, hogy a községben ekkor még, 1841-ben, azaz két évvel a tagosítás előtt a háromnyomásos gazdálkodás dívik, de ugyanekkor már istállózó állattartás is van [a trágyaszolgáltatásról szóló rész ezt bizonyítja.])

A további jövedelmek, pl. párbér, keresztelés stb. után járó fizetségek illetve a tized, mivel megegyeznek az országosan szokásossal, már kevésbé érdekesek, és mivel az akkori értékét a pénznek nem ismerjük, kevésbé is pontosítható. Ezek történeti forrásértéke ezért nem jelentős, s itt nem is térünk ki rá.

Érdekesebb, hogy ugyanaz az 1841. évi vizitáció, melynek adatairól gazdag feljegyzések vannak a forráskutatások nyomán a Helytörténeti Emléktárban, kitér a haraszti énekésznek, egyszersmind oskolamesternek járó illetményekre is, mely eközben megerősíti a plébánosi földeknél írt művelési módot, de ezen kívül bizonyítja az iskola létét (meglétét) is[81] Harasztin.

Ezek az oskolamesternek járó földből származó jövedelmek hasonlóak a plébános illetményéhez, de annak felét teszik ki csupán. Így az énekész oskolamesternek - napjainkban szokásos megnevezés szerint kántortanítónak - jár:

- *fél telki illetmény, szintén három nyomásra felosztott, 13 holdból álló és 18 kilóra való, melynek két szántóföldje a plébánosi földekkel szomszédos. A harmadik a szőlőkön túl, az úrbéri földek mellett fekszik. Az említett szántóföldek mívelését a Haraszti község ugyanúgy viendi, mint a parókiabeliekét.*
- *6 kaszás rét, melyet a plébános rétje szerint fogja lekaszálni és begyűjteni a község*
- *házi mintegy 460 és szigeti mintegy 650 négyszögöles kert*
- *a kántori s egyszersmind iskolaházat szintén kívántatik kiigazítani és helyre hozni vagy éppen újra felépíteni és megbővíteni, különben pedig a melléképületekkel együtt illő állapotban fenntartani, annak udvarát és zöldséges kertjét kellőképpen körülkeríteni, és szükség esetén javítani, végül pedig a malomrévbe a kántor szavára elegendő alkalommal kirendelni a község tartozásába foglaltatik.*

Szólnak a feljegyzések a haraszti templomgazda és egyházfi járandóságairól is:

- *A község munkáitól mentesítve lévén kap egyszersmind a templom pénztárából külön-külön 2 forint 24 krajcárt.*

A haraszti sírások járandóságai is kitűnnek:

Szabad lakásaik és köztartozásaikon túli kiváltságaikon jár a nagyobb sírtól 1 forint, a kisebbtől 30 krajcár, s ezen felül a temető füve.

A haraszti templom jegybirtoka:

Áll 3 nyomásra osztott harminc holdnyi és ugyanannyi kilós szántóföldből és 12 kaszás rétből, melyek szokás szerint a templom javára árverési lajstromba bocsáttatnak.

Mindez így együttesen azt a társadalmi erőt is mutatja, mellyel a katolikus egyház Harasztiban rendelkezik, annál is inkább, mert a közel ugyanezen időből (1844-ből) származó, Harasztit bemutató statisztikai leírás szerint a falu vallási megoszlása: római katolikus 892, református 28 és zsidó vallású 14.[82] Azaz a katolikusok aránya 95% feletti.

Ugyancsak mutatja, hogy az iskolát az egyház tartja fenn, s az iskoláztatás - az oskolamester egyben a kántor is - szorosan összekapcsolódik az egyházzal. Már csupán azért is, mert az 1880-as évekből vannak olyan iskola alaprajzaink, melyek a kántori lakást és a vele egy épületben lévő két tantermes iskolát ábrázolják.

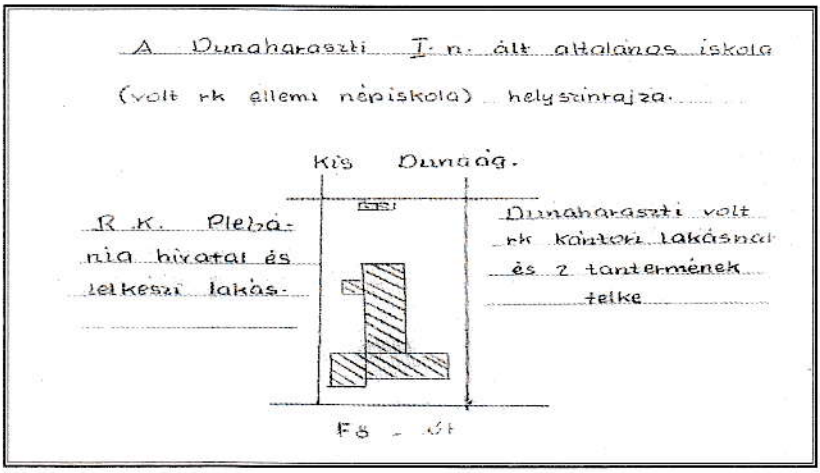

Régi iskolai alaprajz

Az ekkori iskola építése az 1800 körüli időre datálható, Toppler György plébános neve mellett (1792-1805) oly bejegyzés található: "Iskolát épít."[83] A haraszti iskoláról, illetve fennállási idejéről nem csupán egyházi adataink vannak, ugyanis készült Pest megye régi iskoláiról két oly tanulmány is, mely kezdettől feltérképezi a települések iskolaügyi adatait. Az egyik nagyon rövid, és Mária Terézia tanügyi rendeletének szellemében a megye iskoláinak állapotát rögzíti a 19. század elején.[84] Eszerint: "a dunaharaszti iskola állapota középszerű. Az iskola két tantermes." Részletesebb adatokat tartalmaz a másik tanulmány, mely az 1770/1771. évi tanítók összeírása alapján méri fel az iskolák helyzetét.[85] Néhány adat ezekből:

- **Alsónémedi** - Tanító: Csányi István, 27 fiút és 8 leányt tanít.
- **Taksony** - Tanító: Plainer Antal, nőtlen, katolikus, 15 fiút és 10 lányt tanít. Tanulónként heti 1 krajcárt kap.
- **Haraszti**
  Tanító: Topler János, nős, római katolikus. 13 fiút és 11 leányt tanít olvasni, írni és római katolikus katekizmusra. Minden tanuló után heti 1 krajcárt kap. Tizenöt éve tanító.
  Megjegyzés rovat Harasztinál: Először 1731-ben jött ide tanító.

Ezzel zárjuk is a 18-19. századi Haraszti szellemi és hitéletét 1872-ig, Dunaharaszti nagyközséggé alakulásáig bemutató fejezetünket. Az 1872-t követő időszak története már a Dunaharaszti Múzeumi Füzetek következő kötetében, a Dunaharaszti története II. című könyvben található.

Forrásjegyzék

1 Vályi András: Magyarország leírása. Buda 1796-98. II. kötet
2 PML IV. 74 CC. IV. 3. Summaris, popularis conscriptioni comitatus Pestiensis I. kötet, 1804-1832 (latin nyelvű összeírások)
3 Dunaharaszti római katolikus plébánia halotti anyakönyvei, 2. Kötet
4 Summaris popularis i. m. 1812., 1819., 1821. évi összeírás be- és elköltözési adatai
5 Michael Schaffer-Michael Weidinger: Szülőföldünk - Soroksár. 87. oldal
6 Nagy Iván: Magyarország családjai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal: Laffert család
7 Pap-Váry Árpád-Hrenkó Pál: Magyarország régi térképeken. 179. oldal
8 Hadtörténeti Múzeum térképtára: első katonai felvétel. Teil des Pester Complet
9 Magyarország műemléki topográfiája: 5. kötet, Pest megye műemlékei - Dunaharaszti
10 Dunaharaszti Helytörténeti Emléktár archív anyaga - Honismereti szakkörök anyagai
11 Személyes kutatás és feljegyzés. Dunaharaszti Helytörténeti Emléktárában archivált anyag
12 Pap-Váry Árpád-Hrenkó Pál i. m. Dunaharaszti térképe 1828-ból
13 Pap-Váry Árpád-Hrenkó Pál i. m. szöveges magyarázat a bemutatott Haraszti-térképhez
14 Magyar Királyi Földmérési Térképtár, Dorf Harasti in Ungarn. Kataszteri felmérési térkép 1854-től
15 Dunaharaszti Helytörténeti Emléktár: Dunaharaszti bel- és külterületi térképe a magyar és német dűlőnevekkel, 1937.
16 Pap-Váry Árpád-Hrenkó Pál i. m. Dunaharaszti 1828. Megjegyzések, záró rész
17 PML IV. 74 CC IV. 3 Summaris Popularis conscriptio 1. és 2. Kötet, 1832-ig latin nyelven, 1832-től "Summás táblázata Tekintetes Nemes Pest Vármegyében kebelezett nemtelenek összeírásáról." magyar nyelven.
18 Summás táblázata Tekintetes Nemes Pest vm. i. m. három utolsó évfolyama
19 Dunaharaszti plébánia: Historia Domus 1832. évi bejegyzései
20 Dunaharaszti Helytörténtei Emléktár Történeti feljegyzések
21 PML Sári község telek és legelő elkülönítési iratai
22 PML IV 65. C. Budapest és Pest-Pilis-Solt vármegye császári és királyi úrbéri törvényszékének egyesített iratai. Telekkönyvek és földkönyvek, 55. Kötet
23 PML Dunaharaszti urbániuma - kelt 1769. október 20.
24 Hadtörténeti Múzeum térképtára: Második katonai felvétel.
25 PML - Dunaharaszti földkönyve. A haraszti volt úrbéresek közös legelőjének felosztása, telkesek legelője
26 Haraszti volt úrbéresek legelőjének felosztása i. m. Záró jegyzet
27 Országos Széchenyi Könyvtár térképtára. Dorf Harasti in Ungarn. Ofen Pester Distrikt, 1854. évi kataszteri térkép
28 Országos Széchenyi Könyvtár térképtára. Haraszti térképei. 1874. évi térkép
29 Fényes Elek: Magyarországnak és a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja Statistikai és Geográfiai tekintetben. 302. oldal
30 Dr. Borovszky Samu: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye II. kötet. Pest megye mezőgazdasága. Szőlőművelés és borászat. 101. oldal
31 Országos Széchenyi Könyvtár. 1874. évi térkép, 10. számú melléklet
32 A magyar élelmiszeripar története. Mezőgazdasági Kiadó Budapest, 1986. - Sütő és tésztaipar. A kézműves sütőipar. 101. oldal
33 Hermann Róbert: Az 1849-49. évi szabadságharc története. Emlékalbumi tanulmány
34 Urbán Aladár: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán
35 Galgóczy Károly 1877 I. kötet
36 Balassa István: Alsónémedi története 1980. 107. oldal
37 Alsónémedi története i. m. Hadtörténeti Intézet Cs. Kir. Pesti Hadbíróság 1849 I/19.
38 Nemzeti Múzeum. Történeti múzeum adattára 216 D III - Éremlelet 1959

39 Dunaharaszti Helytörténeti Emléktár - Honismereti szakkörök anyagai
39 Hadtörténeti Múzeum - Térképtár katonai felvételek
40 Hadtörténeti Múzeum Térképtár, Második katonai felvétel 1852-1856
41 Horváth Lajos: Pest megye városi, községi és megyei pecsétjei 1381-1876
42 Fényes Elek: Magyarországnak és a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és Geográfiai tekintetben. Pesti járás 373. O.
43 Fényes Elek Magyarország geográphiai szótára 1851
44 Magyarország helységnévtára 1963. 380. oldal
45 Ferenczy József: Pest-Pilis-Solt törvényesen egyesült vármegyék földképe 1834
46 Viktor Hornyánszki Geographisches lexikon des Königreich Ungarn 1857
47 Pesthy Frigyes kéziratos helységnévtára 1864 Pest megye (Széchenyi Könyvtár)
48 Pesthy Frigyes helységnévtára i. m. - Pest megyei különlenyomat - megjegyzések rovat
49 Varga Lajos: Váci egyházmegye történeti földrajza, 162. o.
50 Pest megye műemlékei: Dunaharaszti római katolikus templom története
51 A váci egyházmeyge történeti névtára I. kötet - A dunaharaszti plébánia
52 Dunaharaszti plébánia, Keresztelési anyakönyvek I. kötet 1695. Bevezető sorok
53 Dunaharaszti plébánia: Halotti anyakönyvek - Kezdő kötet
54 Pest megye műemlékei i. m. - Dunaharaszti római katolikus templom története
55 Helytörténeti Emléktár - történeti feljegyzések: Szirákiné Faar Erika - forráskutatások. Historia Domus adatai 1726
56 Vályi András Magyarországnak leírása III. kötet Sári község bemutatása
57 Szirákiné Faar Erika i. m. Historia Domus adatai 1702
58 Váci egyházmeyge történeti névtára i. m.
59 Pallas nagy lexikon XIII. kötet, 120.oldal
60 Szentek élete. Szerk. Achlick Antal. Pantheon, 1995.
61 Vályi András i. m. II. és III. kötet, Rákoscsaba és Sári bemutatása
62 Pest megye műemlékei: i. m. dunaharaszti szobor (Nepomuki Szent János)
63 ACP. 57 átvétel Varga Lajos Váci egyházmegye történeti földrajza 162. o.
64 Pest megye műemlékei. I.m. A dunaharaszti Szent István király templom története
65 Helytörténeti Emléktár Szirákiné Faar Erika forráskutatásai.
66 1785. évi canonica visitatio
67 Váci egyházmegye történeti névtára i. m.
68 Pest megye műemlékei i. m. A templom felszereltsége
69 Helytörténeti Emléktár Szirákiné Faar Erika i. m.
70 Dunaharaszti könyvtár: Kaltenecker Ferenc Adatok Dunaharaszti történetéhez. Egyetemi szakdolgozat. Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs
71 Váci egyházmegye történeti névtára i. m.
72 Domokos Tibor - a kápolna helyreállítójának 1985. évi jegyzetei, forráskutatása
73 Dunaharaszti Helytörténeti Emléktár - történeti feljegyzések
74 Dunaharaszti Helytörténeti Emléktár Domokos Tibor i. m.
75 Pest megye műemlékei - Dunaharaszti Kálvária kápolna
76 Dr. Lakatos Ernő: Pesterzsébet-Soroksár - Budapest XX. kerületének múltja és jelene
77 Dunaharaszti plébánia: Plébánosok és káplánok történeti névsora
78 Kaltenecker Ferenc i. m. Függelék
79 PML CC VI 2 Conscriptio provenatum ecclesianum 1734-1736
80 Helytörténeti Emléktár Szirákiné Faar Erika i. m.
81 1841. évi canonica visitatio tárgybani feljegyzései
82 Fényes Elek: Magyarországnak és a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geográfiai tekintetben. 373. oldal
83 Kaltenecker Ferenc i. m. Függelék
84 Szász Károly Pest megyei tanfelügyelő jelentése a tanügyi állapotokról 1857
85 Szabó Imre: Tanítók összeírása 1770/1771

Jelen kötetünk szerzői

Dr. Czinege Erik

Diplomáját a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen szerezte. 1995-ben költözött Dunaharasztira. 1994-től a Magyar Tudományos Akadémia Talajtani és Agrokémiai Kutató Intézetének tudományos munkatársa. A kutatás mellett a Szent István Egyetemen talajtant oktat. Dunaharaszti környékének talajviszonyairól számos cikket jelentetett meg. Doktori értekezését a termőtalajspecifikus tápanyag utánpótlásáról írta.

Dr. Helméczy Mátyás

Történelem-földrajz szakos középiskolai tanár, tankönyvíró, helytörténész. Dunaharaszti történetével 1964-ben kezdett foglalkozni. Ekkori helytörténeti munkájával megyei pályázaton első helyet ért el. Ezt számos, a településsel foglalkozó tanulmány követte. Több Harasztit bemutató könyve is megjelent. Történelem tankönyvírói munkája még jelentősebb. Évente átlag 250000 példányban jelennek meg tankönyvei. Tíz év óta folyamatosan önkormányzati képviselő és a Helytörténeti Emléktár vezetője.

Makay László

Földrajz szakos középiskolai tanár, a Baktay Ervin Gimnázium és Vízügyi Szakközépiskola igazgatóhelyettese. Dunaharaszti helytörténetével és természetföldrajzi viszonyaival mintegy 20 éve foglalkozik. Egyetemi diplomamunkáját is Haraszti környéke természetföldrajzi viszonyairól készítette. Három év óta a település alpolgármesteri tisztét is betölti.

Dr. Sziráki György

Zoológus, a Magyar Természettudományi Múzeum tudományos munkatársa. Munkaköréből kifolyólag feladata országos viszonylatban is a természeti értékek felderítése és vizsgálata. Ennek keretében, de Haraszti szeretetéről is vezérelve, számos tanulmányban és cikkben foglalkozott városunk és környékének élővilágával. A könyvünkben található szép természeti fényképfelvételeket is ennek részeként készítette.

Tóth Sándor

Három évtezide a ligeti iskola történelem-földrajz szakos tanára, melynek 15 évig igazgatóhelyettese is volt. Történészként a helytörténeti gyűjtemény egyik alapítója, s több mint 20 év óta vezet honismereti, helytörténeti és múzeumjáró szakkört. Országos és helyi pályázatokon közel 250 tanulói dolgozatot segített sikerre. Történeti és tantárgy-pedagógiai témakörben számos publikációja jelent meg.

Munkáikkal, forrásfeldolgozásaikkal a könyv megírását segítő Dunaharaszti tudományos kutatók

A Dunaharaszti Története I. című könyv, szegényesebb lett volna, ha nem áll rendelkezésre a Helytörténeti Emléktárban illetve a Városi Könyvtárban számos oly - csupán kéziratban található feldolgozás, adatbázis, melyet Haraszti szeretetétől vezérelten a település kutatói már korábban készítettek. Közülük négy kutató - mivel munkáikat több esetben is felhasználtuk - szeretnénk külön is kiemelni és bemutatni.

Domokos Tibor

Mint egykori szerzetes, - a szerzetes rendek párturalmi időszak alatti feloszlatása után Harasztin talált lakhelyet, ezt követően is a ferences szellemiségtől áthatva tevékenykedett egész életében. Nevéhez fűződik a Kálvária-kápolna rendbehozatala és történetének feldolgozása. Valamint számos Harasztin élt neves személy élettörténetének kutatása.

Kaltenecker Ferenc

A Baktay Ervin Gimnázium és Szakközépiskola német és történelem szakos tanáraként a Dunaharaszti németség 18-19. századi történetének feldolgozását választotta egyetemi diplomamunkája főtémájául. Ily irányban - a Dunaharaszti könyvtár nyilvános olvasótermében is megtalálható - kéziratos munkája az egyik legfontosabb forrása a község történetének. Nem csupán kutató történész, de két ciklus óta, a német nemzetiség helyi önkormányzati képviselője is.

Surányi József

A Dunaharaszti németség 19-20. századi kultúrális és politikai életének kutatója és feldolgozója. Ezért adta egyetemi diploma munkájának az "Egy sváb község élete, adalékok Dunaharaszti történetéhez" címet. Ennél jelentősebb történeti-helytörténeti munkája: a Dunaharaszti története II. című könyvben található Dunaharaszti két világháború közti társadalmi és politikai életének, valamint Dunaharaszti a 2. világháborúban témakörének feldolgozása.

Szirákiné Faar Erika

A Baktay Ervin Gimnázium és Szakközépiskola latin-történelem szakos tanára. Szakdolgozatában egy Bolyi községi helytörténeti témát dolgozott fel, Dunaharasztira költözve azonban Haraszti történetének egyik kutatója lett, helytörténeti szakkört is vezetett. Jelentős munkát végzett a Harasztira vonatkozó latin nyelvű forrásszövegek magyarra fordításában.

Tartalom

Tartalmi áttekintés szerzők és témakörök szerint 2
Az olvasóhoz 3
Makay László: Haraszti felszíndomborzata, éghajlata vízrajza
Éghajlat 4
Vízrajz 6
Irodalom 12
Dr. Czinege Erik: Dunaharaszti és környékének földtani viszonyai 13
Forrásjegyzék 23
Dr. Sziráki György: Dunaharaszti élővilága 25
Fű, fa, virág... 25
Állatvilág 34
Irodalom 37
Dr. Helméczy Mátyás: Dunaharaszti és környéke a honfoglalást megelőző időszakban 38
Kő-, réz- és bronzkori leletek 38
A római kor emlékei 52
Szarmata és népvándorlás kori leletek Dunaharasztin 59
Forrásjegyzék 67
Dr. Helméczy Mátyás: Dunaharaszti története a honfoglalástól a török megszállásig 69
Az Árpád-kori Dunaharaszti 69
Az Anjou és Zsigmond kori Dunaharaszti 76
Dunaharaszti a Hunyadiak - Mátyás és utódai - időszakában 85
Forrásjegyzék 92
Tóth Sándor: Haraszti a török korban 94
A török kori helytörténeti kutatások 94
Haraszti fejlődését meghatározó tényezők 96
A reformáció a Duna melléki Harasztin és környékén 131
Haraszti és környéke 1686. évi elnéptelenedésének körülményei 140
A török kori Haraszti történetének rövid összegzése 143
Idegen kifejezések 150
Rövidítések 152
Forrásjegyzék 155
Dr Helméczy Mátyás: A török uralom után 165
Haraszti a kuruc kor ban (1703-1711) 170
Az újjáépítés kora 174
Haraszti urbáriuma 194

Haraszti a 18. század utolsó évtizedeiben 199
Forrásjegyzék 214
A 19. századi Haraszti a századfordulótól a nagyközséggé alakulásig 216
A századfordulótól a jobbágyfalu megszűnéséig 216
Haraszti története a jobbágyrendszer megszűnése után 224
Haraszti kulturális és vallási élete az újjáépítéstől 1872-ig 240
Forrásjegyzék 254
Jelen kötetünk szerzői 256
Munkáikkal, forrásfeldolgozásaikkal a könyv megírását segítő Dunaharaszti tudományos kutatók 257
Tartalom 258

Dunaharaszti története I.

Múzeumi Füzetek Sorozat jelen kötetének kiadását
a 2000. évi milléneum,
Dunaharaszti névfelvételének centenáriuma,
és Dunaharaszti várossá alakulásának alkalmából

támogatták

Dunaharszti Önkormányzat képviselőtestülete
Magyar Milléniumi Kormánybiztosi Hivatal
Dunaharaszti Fejlesztéséért Közalapítvány
Dunaharaszti Könyvtárért Közalapítvány
Dunaharaszti Múzeumi Alapítvány
Dunaharaszti Helytörténeti Emléktár könyvalapja
Tüzépker Kft. Dunaharaszti
Nagy István

Nagyközségi Könyvtár
89711
Dunaharaszti

A könyv non-profit jelleggel készült .
Teljes bevétele a Helytörténeti Emléktár könyvalapjába kerül,
további Múzeumi füzetek kiadásának biztosítására.

ISSN 1217 6257 · ISBN 963 00 3606 1 ö · 963 00 3607 x
Nyomdai kivitelezés: DROP Bt., Dunaharaszti